

ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ ।

ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ଵନାଥ କର ।

ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ ।

ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ଵନାଥ କର ପ୍ରଣୀତ ।

ଭୁବନେଶ୍ଵର ।

Printed by V. Kar.
THE UTKAL SAHITYA PRESS,
Cuttack.
1916.

~~ମୁଦ୍ରା ଶାଳା~~

ଉତ୍ସର୍ଗ ।

୧୮୫୭

ଯେଉଁମାନଙ୍କ ବିବାହୋତ୍ସବ
ଜୀବନକୁସମ ଅଢାଳରେ ଶୁଣି ଝଡି
ପଡ଼ିଲା, ଯେଉଁମାନେ ତରୁଣ ଜୀବନରେ
ଅଗ୍ନିମୟ ଉତ୍ସାହ, ଅବିମ୍ବ ସାହସ, ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ
ଓ ଜୀବନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାନୁରାଗର ପବନ ଦୃଢ଼ାନ୍ତ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି,
ଯେଉଁମାନଙ୍କ ପବନ ଜୀବନ ଏ ଜୀବନର ଗତି ପରିବର୍ତ୍ତନର
ପ୍ରଧାନ ହେତୁ ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ପରଲୋକ—
ଗମନଦ୍ୱାରା ପରଲୋକ ସହିତ ଏ ଅମ୍ଭାର
ସମ୍ପର୍କ ଘନସ୍ଥ ହୋଇଅଛି, ସେହି
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ସହୋଦରବନ୍ଧୁ

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଲୋକନାଥ ଓ ଭୋଳାନାଥଙ୍କ

ସ୍ମରଣ ଓ ସ୍ମରଣ ନାମରେ ଏହି ପୁସ୍ତକ ଉତ୍ସର୍ଗ ହେଲା ।

ଭୂମିକା ।

ହୃଦୟର ଅବେଗରେ ନାନା ସମୟରେ ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି-
ଥିଲେ, ସେଥିରୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବାଛି ‘ବିବିଧପ୍ରବନ୍ଧ’ ନାମରେ ପ୍ରକାଶ
କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ‘ଅଶା’ରେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ପାଞ୍ଚୋଟି ‘ଉତ୍କଳପ୍ରଭା’ରେ
ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟଗୁଡ଼ିକ ‘ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ’ରେ ପ୍ରକାଶିତ
ହୋଇଥିଲା । ବିଗତ ଉନ୍ନାୟ ଅନ୍ତୋଳନ ସମୟରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ଦର୍ପଣ
ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସ୍ୱମତ ବ୍ୟକ୍ତି କରୁଥିଲି, ତାହା କୌଣସି କୌଣସି ବକ୍ତୃ
ବକ୍ତୃଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ଅବସ୍ଥାରେ ପୁସ୍ତକରେ ପରିବେଷିତ
କରିଅଛି । ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ସେ କେବେ ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ପ୍ରକାଶିତ
ହେବ, ଏପରି ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରାୟ ନ ଥିଲା । ମୋର ପରମ ହୃଦାକାଂକ୍ଷୀ
ବାଲା ସ୍ୱପ୍ନର ଶ୍ରେୟସ୍ତ ବାବୁ ନିତ୍ୟାନ୍ତ ଜେନା ମୁଦ୍ରଣବ୍ୟୟର ସାହାଯ୍ୟ
ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲି । ଏହା
ପାଠ କରି ଲେଖକ ଭୂମି ଲଭ କରିବେ ବା ଉପକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ,
ସେ ଅଶା ମୋର ନାହିଁ । କେବେ ଯଦି ଅନୁସ୍ମୃତି କରି କେହି
ଏ ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଶ୍ରମ ସଫଳ ଜ୍ଞାନ କରିବ ।

ପରିଶେଷରେ ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବକ୍ତୃଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପକ
ଅନୁକୁଲ ନିମିତ୍ତ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରେ ଚିରକୃତଜ୍ଞ ରହିଲି । ପରମବନ୍ଧୁ
ଶ୍ରେୟସ୍ତ ବାବୁ ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାରଣା ବି. ଏ. ପଥେଷ୍ଟ ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର
କରି ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦେଖି କେତେକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ
ପରିବର୍ତ୍ତନାଦି କରି ଦେଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ମଧ୍ୟ ହୃଦୟର
କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଅଛି । ରବି ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ।

ଠିକ ୧୧ ବର୍ଷ ପରେ ଆଜି ବନ୍ଧୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ପୂର୍ବ ସଂସ୍କରଣର ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ତୁତ, ପ୍ରବନ୍ଧ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଶେଷ ଉନ୍ନୋତି ପ୍ରବନ୍ଧ ଏକାବେଳେ ଉଠାଇ ଦିଆ ଯାଇଅଛି । ଏହିପରି ଉଲ୍ଲେଖି ପ୍ରବନ୍ଧ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଗୁରୋଟି ନୂତନ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତର ଶେଷ ଭାଗରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଅଛି । ପୁରାତନ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଆମ୍ଭେ ସମ୍ପାଦନପୂର୍ବକ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ପରିବର୍ତ୍ତନାଦି କରି ଦିଆ ଯାଇଅଛି । ନୂତନ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ସାର୍ବଜନିକତା ପ୍ରସ୍ତୁତର ଆକାର ବଦଳି ଯିବାରୁ ମୂଲ୍ୟ ଯତ୍ନକ୍ଷେତ୍ର ବଦଳାଇବାକୁ ହେଲା । ଇତି ।

୧୩ । ୧୦ । ୧୯୦୭

ଚଟଟ

}

ଲେଖକ

ସୂଚୀ ।

କ

ବିଷୟ		ପୃଷ୍ଠା
୧ । ସ୍ଵାଧୀନଚିନ୍ତା ✕	...	୧
୨ । ମହାଶ୍ଵେତ ✓	...	୧୦
୩ । ସ୍ଵାଧୀନତା ✕	...	୧୫
୪ । ସ୍ଵାଧୀନତା	...	୨୩
୫ । ଶ୍ରୀ-ଶିଳା ✓	...	୩୨
୬ । ଅନନ୍ତ-ପ୍ରେମ ✕	...	୪୨
୭ । ହୃଦବାଦନୀ	...	୫୦
୮ । ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି ✕	...	୬୨
୯ । ସାହିତ୍ୟରତ୍ନ	...	୭୧
୧୦ । ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଲୋଚନା	...	୮୨
୧୧ । ପୁରାତନ ✓	...	୮୮
୧୨ । କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ବଞ୍ଜ	...	୯୭
୧୩ । ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତର	...	୧୦୪
୧୪ । ଶିକ୍ଷା	...	୧୧୨
୧୫ । ଇତିହାସ ✓	...	୧୨୨
୧୬ । ବ୍ରାହ୍ମଣିକା	...	୧୩୫
୧୭ । ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ	...	୧୪୫
୧୮ । ରଘୁନାଥର ଦଳପ	...	୧୫୮
୧୯ । ନାଟ୍ୟ ଜୀବନରେ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାନ	...	୧୬୮
୨୦ । ଭାଷା-ବର୍ଣ୍ଣ	...	୧୮୦

ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ ।

ସ୍ବାଧୀନଚିନ୍ତା ।

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆବାସଭୂମି ଏହି ଧରଣୀର ପୃଷ୍ଠଦେଶରେ ଅମ୍ଭେ-
ମାନେ ଯୁଦ୍ଧ, ପିପିଲିକାତୁଲ୍ଲ ବିଚରଣ କରୁଅଛୁ । ପୁଣି ଅନନ୍ତ
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସଙ୍ଗରେ ଏହି ଧରଣୀକୁ ତୁଳନା କଲେ ଏହା ଗୋଟିଏ
ଯୁଦ୍ଧ, ରେଣୁତୁଲ୍ଲ ପ୍ରଗଢ଼ମାନ ହୁଏ । ଏଥିରୁ ସହଜରେ ଅନୁମିତ
ହେଉଅଛି, ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଅପରିସୀମ ବିଶ୍ୱରାଜ୍ୟରେ କେତେ ଯୁଦ୍ଧ,
କପର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ! ଏକେ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ମାନବ ଉତ୍କଳପୃଷ୍ଠି ମଧ୍ୟରେ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବସ୍ତୁ—ଏହି ଯୁଦ୍ଧାଦିତ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ, ମାନବର ଆଧିପତ୍ୟ ଅପ୍ରତିହତ-
ଭାବରେ ଜଳ, ସ୍ଥଳ, ଆକାଶ, ବାୟୁ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଦଳକୁ
ଦଳ ବୁଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି । (ଏ ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟଦ୍ୱାରା ସେଉଁ ସବୁ
ଅସାଧ୍ୟାସାଧନ ହୋଇଅଛି—ସେଉଁ ସବୁ ଅତ୍ୟନ୍ତର ବ୍ୟାପାରମାନ
ସ୍ୱଦେଶରେ ହୋଇଅଛି, ତାହା ଚିନ୍ତା କଲେ କାହାର ହୃଦୟ ଚାପିତ ଓ
ପ୍ରମୁଦ୍ଧ ନ ହେବ ? ଏହାର ହେତୁ କଣ ? ସେହି ଶକ୍ତି କେଉଁ ଶକ୍ତି,
ଯାହା ବଳରେ ମାନବସମାଜ ଦଳକୁ ଦଳ ଉନ୍ନତର ଉନ୍ନତର
ସୋପାନରେ ଆଗେଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଅଛି ?) ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ଭେ-
ମାନେ ଏହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶକ୍ତିର ବିଷୟ ଆଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉ ।
ସାଧାରଣତଃ ଏହି ଜଗତ୍ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ, —ଜଡ଼ଜଗତ୍,
ପ୍ରାଣିଜଗତ୍; ଏହି ପ୍ରାଣିଜଗତକୁ ପୁଣି ଜୀବଜଗତ୍ ଓ ଅମୃତଜଗତ୍ ଏହି-
ପରି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରା ଯାଇ ପାରେ । ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ଗର୍ଜ, ପତଙ୍ଗ
ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ଓ ମନୁଷ୍ୟ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ବିଷୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ ଥିଲେହେଁ ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ବସ୍ତୁ ରହିଅଛି, ଯାହା ଚରଦାନ ଏକ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଅପରି ଶ୍ରେଣୀଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କରି ରଖିଅଛି ଏବଂ ବିଶିଷ୍ଟ ।
 ବସ୍ତୁ କଣ? ଏହା ଅସ୍ତ୍ରା—ହଠାତ୍ ଉଦ୍ଘିଷ୍ଟିତ ପ୍ରଭେଦର ମୂଳ । ଉଦ୍ଘେଷ୍ଟ ଶୂନ୍ୟ, ତୃଷ୍ଣା, ହର୍ଷ, ଶୋକ, ଭୟ ପ୍ରଭୃତି ଅନୁଭବ କରବାକୁ ସମର୍ଥନ କରୁ ଏହି ଅନୁଭବ ମୂଳରେ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି ଏବଂ ଏହି ପ୍ରଭେଦ ସହଜ-ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ, ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଏଠାରେ ତାହାର ବିସ୍ତୃତ ଅଲୋଚନା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ।
 ଅସ୍ତ୍ରାର ମୂଳରେ ଜ୍ଞାନ, ଭବ ଏବଂ ଇଚ୍ଛା ଏହି ତେତୋଟି ବୃତ୍ତି ନିହିତ ଅଛି । ଏହି ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ଉପଯୁକ୍ତ ଶୂଳନାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଦିନକୁ ଦିନ ଉନ୍ନତ ଲାଭ କରୁଅଛି । ମାନବାସ୍ତ୍ରାର ଉନ୍ନତତର ସୀମା ନାହିଁ; ଏହା ଅନନ୍ତ ଉନ୍ନତଶୀଳ । ଏହି ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ବିକାଶ—ଏହି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତ ପ୍ରଧାନତଃ ଚନ୍ତ୍ରାଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଅଛି—ଏହି ଚନ୍ତ୍ରାଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ମାନବାସ୍ତ୍ରା ବିଶ୍ଵସ୍ତ୍ରାଙ୍କର ଅନନ୍ତ ଭବିଷ୍ୟତରେ ପ୍ରବେଶ କରି କେତେ କେତେ ମହାମୁକ୍ତି ରହି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ପୁଅପାକୁ ଧନଶାଳିନୀ କରିଅଛି, ଭାବିଲେ ଚିତ୍ତ ପ୍ରକୃ ହୋଇଯାଏ । ବେଦ, ବେଦାନ୍ତ, ବାଇବେଲ, କୋରଣ, ପୁରାଣ, ବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ, କାବ୍ୟ, ନାଟକ, ଲିଙ୍ଗ, ବାଣିଜ୍ୟ ଯାହା ବୋଲି ସମ୍ଭବ୍ୟ ଏହି ଚନ୍ତ୍ରାଶକ୍ତିରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଧର୍ମ ଓ ନୀତିର ଉଚ୍ଚ ତତ୍ତ୍ଵମାନ ଏହି ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ଦୁକ୍ଷାର ଶାସ୍ତ୍ର ପଦ, ଉପଦେଶ ଶୁଣ, ଜଗତର ସମ୍ଭବ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର କଣ୍ଠସ୍ଥ କରି, ତଥାପି ଏହି ଚନ୍ତ୍ରାଶକ୍ତିର ଅଭାବରେ କଥାପି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଲାଭ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଶାସ୍ତ୍ରର ସବୁ କିଛି ଉପକାର ଥାଏ, ଶିକ୍ଷାର ଯଦି କିଛି ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଥାଏ, ତେବେ ତାହା ଏହି—ସେ ସମସ୍ତ ବେଳେ ମାନବାସ୍ତ୍ରାର ଚନ୍ତ୍ରାଶକ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଘେଷ୍ଟ କରିଦେଏ—ଉତ୍ତରର ଅନନ୍ତ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେଉଁ ସବୁ ମହାମୁକ୍ତି ରହିବ ସବୁ ରହିଅଛି, ତାହାକୁ ସହଜରେ ଚିନ୍ତିବାର ଓ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାର ଉପାୟ ଦେଖାଇ-

କିଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଞ୍ଜାସ୍ୟ ହୋଇ ପାରେ, ଧର୍ମ ଓ ମାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ ହସାରରେ ତ ନାନା ମୁନଙ୍କର ନାନା ମତ, ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରର ବିଭିନ୍ନ ମତ, ତେବେ କାହାର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ପଥ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ହେବ ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶର ଲୋକେ କହିବେ, “କାହିଁକି, ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃ ସ ପଥା ?” କିନ୍ତୁ ଏ ଉତ୍ତର ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ବୁଦ୍ଧ, ମହମ୍ମଦ, ଗୌରୀଜୀ, ନାନା ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ ତ ନିଜ ନିଜ ଭାବରେ ମହାଜନ । ତେବେ କାହାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି କାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ ? କି ବିଷୟ ସମସ୍ୟା ! କେହି କହି ପାରନ୍ତି, ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଶାସ୍ତ୍ର ବା କୌଣସି ମହାଜନଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ପଥ ଅନୁସରଣ କଲେ ତ ସମସ୍ତ ଗୋଲିଯୋଗ ଶୂଲ୍ୟିବ ? ଏହା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଯେତେବେଳେ ଏହାଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟ ଅତି ସ୍ୱକାର୍ଷ ହୋଇଯାଏ, ମନୁଷ୍ୟ କୃପମଣ୍ଡୁକବଦ୍ ସ୍ୱତଃ, ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ବିରୋଧୀ ଭାବେ ଅନନ୍ତ ଭରସା ଆଧାର ବୋଲି ମନେ କରେ—“କାହାର ହୃଦୟ ହସାର୍ଷ ସାମ୍ରାଜ୍ୟିକତାର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରି ବହୁବିଧ ଅନର୍ଥର କାରଣ ହୁଏ । ପୃଥିବୀର ଭଲ ଭଲ ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏହାର ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ଥଳ । ଏହି କାରଣରୁ ପୃଥିବୀରେ ଧର୍ମର ନାମରେ କେତେ ରକ୍ତପାତ, କେତେ ଦୁଃଖ, ବିଦ୍ରୋହ, କେତେ ସାରସ୍ୱ କାଣ୍ଡମାନ ଘଟିଅଛି, ଧର୍ମନଗରରୁ ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା କଲେ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟରେ ଜଣାଯିବ । ତେବେ, ଅନୁମାନଙ୍କର ପଥ କିଏ ? ପଥ ଅନୁମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅଛି । ତାହା ଅନୁମାନଙ୍କ ସ୍ବାଧୀନ ଚିନ୍ତା ଅଥବା ସ୍ବାଧୀନ ବିବେଚନା । ପୃଥିବୀର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ହେବ—ସକଳ ସାଧୁ ମହାତ୍ମା-ମାନଙ୍କ ଉପଦେଶ ଶୁଣିବାକୁ ହେବ, କିନ୍ତୁ ଏହାର ମୂଳରେ ରହିବ—କିଏ ଏହି ସ୍ବାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିକୁ ସବୁଜା ଜାଗ୍ରତ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଅନୁମାନଙ୍କ ଏହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିର ମୂଳରେ ସେହି ପରମ-ଚିନ୍ତାମଣି ମହାପ୍ରଭୁ ପରମେଶ୍ୱର ଅବସ୍ଥାନ କରି ସମୁଦାୟ ପତ୍ୟର

ଜ୍ୟୋତିକୁ ଉତ୍ତଳତରୁ ଯେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର
ସ୍ବାଧୀନଚିନ୍ତା ଅଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ନିକଟରେ ଶୁଦ୍ଧ ଅପଣାର ସତ୍ୟ
ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି । (ସେ ଶେ ଜେ, ସେ ପାଏ । ସେ ଥିଲେ ହୋଇ
ରକ୍ଷୁ ମୁକ୍ତ ହେବ ବସି ରହେ, ସେ କିନ୍ତୁ ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ) ।

ପଞ୍ଚାନ୍ତରେ ଏହି ସ୍ବାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିର ଅଭାବରେ ମାନବସମାଜର
ଅଧୋଗତି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅନେଗଣ କରିବାକୁ
ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବହୁତର ସିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଭାରତର ଅବସ୍ଥା
ଅଲୋଚନା କରି ଦେଖ; ଯେତେବେଳେ ଏହି ଜଗତର ଅବସର
ଅର୍ଥକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ବାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ଅବାଧିତ ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ
ହେଉଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଅସି
ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିମାନଙ୍କୁ ସେହି ମହାମୂଢ଼ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ନ
ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନାମ ମୂର୍ଖ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର
ସୂଚକସମ୍ପର୍କରେ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନଠାରେ ନ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ରହ୍ମଚରଣପିପାସ
ଚଣ୍ଡାଳ ତନୟଠାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତୁଥିଲା, ଯେତେବେଳେ—ସେହି
ଘୋର ଅନ୍ଧକାରମୟ ସମୟରେ ସେହି ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ଉଦାରହୃଦୟ
ମହାତ୍ମା ଅର୍ଯ୍ୟବିଶିଷ୍ଟ ଗଙ୍ଗୁର ଚିନ୍ତା ଓ ଧ୍ୟାନ ଧାରଣାର ପ୍ରଭାବରେ
ଯେଉଁ ସବୁ ମହାମୂଢ଼ ରହି—ସେହି ବେଦ, ଉପନିଷଦ୍, ବିଜ୍ଞାନ,
ଦର୍ଶନ, ଜ୍ୟୋତିଷ, ପୂଜା, ସ୍ତବ୍ଧତାମାଳ ଜଗତର ସମସ୍ତରେ
ପ୍ରଭୁ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ଅଳ୍ପ ପୃଥକ ତାହା ପାଠ କରି ମୋହତ
ଏବଂ ପ୍ରମୁତ ହେଉଅଛୁ ଏବଂ ଚରକାଳ ହେଉଥିବ । ହେଁ ହାୟ !
ଭବିଳେ ଗଙ୍ଗୁର ଦୁଃଖ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ
ସ୍ୱାଧୀନଚିନ୍ତା ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅର୍ଯ୍ୟ ନାମର ଅଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି
ବିଶପରମ୍ପରାମେ ଅସୁପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ
ଜାତିମାନଙ୍କୁ (ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ ଜାତ, ଅଧମ ପଶୁକୁଳ
କରିଥିଲେ) ଏହି ସ୍ବାଧୀନ ଚିନ୍ତାରୁପ ଅମୂଲ୍ୟ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ --

ଅପଣାର ବାସାନୁଦାସ କରି ରହିବାକୁ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେଲେ ଏକ ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ କୁ ଅଭିସନ୍ଧି କଥାରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା, ସେତେବେଳେ ସେହି ଉଲ୍ଲସପ୍ରୋତ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମନଗତ ହୋଇ ଅବଶେଷରେ ପଛକୁ ଫେରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଜଗଦବିନ୍ୟାସ ଅର୍ଥସନ୍ତାନଗଣ ଚନ୍ଦ୍ରାଶକ୍ତିଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ସ୍ବର୍ଗଶାସ୍ତ୍ରୀମାନ ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରି ଦିନକୁ ଦିନ ସ୍ଥାନତର ଅବସ୍ଥା ଲଭିଲେ । ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରୀ ବଳୁପ୍ତ ହେଲା । ବିଶେଷ ଉଦାହରଣର ପ୍ରୟୋଗନ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରେୟର ପୁଷ୍ଟା ଉଦ୍ଭାବନ କରି ଦେଖିଲେ ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପ୍ରମାଣ ମିଳି ପାରିବ । ହିନ୍ଦୁଜାତିର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ତାହାର ଜାଣୁଲ୍ଲମାନ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୂପେ ରହିଅଛି ।

ଶୂନ୍ୟରେ ଇନ୍ଦ୍ରେୟୀୟ ଜାତିମାନେ ଏ ଦେଶରେ ଅସି ପଦାର୍ପଣ କଲେ, ଶୂନ୍ୟରେ ସ୍ବାଧୀନତାପ୍ରିୟ ଇଂରାଜଜାତି ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାପ୍ରୋତ ପ୍ରବାହରୁ ହେଲା । ଏହି ଅନୁସ୍ଥାନ ମଳିନ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସ୍ବାଧୀନତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଥାରେ କଥାରେ କୋଣେଲି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ସେହି ସମସ୍ତାସୀ ଅନିକାର କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୂର ହେଉଅଛି । କେତେ ସ୍ବାଧୀନତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ପଡ଼େ ଉତ୍ତରତରୁମିର ମଳିନ ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବାକୁ କଥାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଶିକ୍ଷାର ଆଲୋକକୁ ଆସେଅଛି, ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର କାହାର ଚକ୍ଷୁ ଫିଟିଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିତ୍ୟାଗର ବିଷୟ ଯେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷିତମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଏକାବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ରାଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । (କେତେ ଲୋକଙ୍କର ନିତି ହୋଇଅଛି, “ସର୍ବସେ ଚ୍ଚେନ୍ ଇଲା” ଅର୍ଥାତ୍ ସେତେବେଳେ ଧାତା ପାଖରେ ଥିବ ତେତେବେଳେ ତାହାର ମତ ଅନୁଯାୟୀ କଥା କହିବା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଇଲା, କିଏ ଯାଏ ଏତେ ଗୋଲମାଲ ?) ଏହି ଦେଖି ଶୁଣି ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଅପଣାର ସ୍ବାଧୀନତା କରାଗଲେ

ହେଲ । ହାୟ ! ହାୟ ! ସ୍ବାଧୀନ ମନୁଷ୍ୟ ! ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତ । ତାହାଙ୍କ
ପଣୋମ ଏହି ! ହାୟ ! କି ଘୋର କପଟତା !

ଅଉ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗୁଣ ଯାଠି କଲେ
ସେମାନଙ୍କ ପତସ୍ତା ପତନରେ ଜଣା ପଡ଼ିବ । ତାହା ଏହି—ରାଜପୁତ୍ରତା
ଅନ୍ତର୍ଗତ କୌଣସି ରାଜବାଣୀରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଭୂତ୍ୟ ଥିଲେ । ଦିନେ
ଜଣେ ଭୂତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷରେ ବଜାରକୁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥ ମଧ୍ୟରେ
ଗୋଟିଏ ଧୋବା ଫୁଲନ କରୁଥିବାର ଦେଖି ଚର୍ତ୍ତବ କାରଣ କିଜ୍ଞାପା
କଲ । ଧୋବା କହିଲ, “ଗରବ ହୋସେନ ମରିଗଲା,” ରାଜପୁତ୍ରତା
ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ “ହାୟ ! ହାୟ ! କଣ ହେଲା,” ଏହି କଥା କହି
ସ୍ବକାର୍ଯ୍ୟରେ ନ ଯାଇ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ଘରକୁ ଫେରି ଆସିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ଭୂତ୍ୟମାନେ ତାହାର ଫୁଲନର କାରଣ ପଚାରିଲେ ସେ ଉତ୍ତର କଲ
“ଲାଲ କଣ କହିବ ? ଗରବ ହୋସେନ ମରିଗଲା ।” ଏହା ଶୁଣି
ହସ୍ତକାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫୁଲନର ଚତୁଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ
ଗରବ ହୋସେନର ମୃତ୍ୟୁସମ୍ବାଦରେ ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ ସମସ୍ତେ
ଫୁଲନ କରବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମନ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ଫୁଲନ କରୁ କରୁ ରାଜାଙ୍କ
ନିକଟରେ ସମ୍ବାଦ ଦେବା ନିମିତ୍ତ ଧାବିତ ହେଲେ । ତେଣେ ରାଜା ମଧ୍ୟ
କୋଳାହଳ ଶୁଣି ଅସ୍ଥିର ହୋଇ କାରଣ ବୁଝିବାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି, ସମ୍ମୁଖରେ
ମନ୍ତ୍ରିଙ୍କୁ ଦେଖି ପଚାରିବାରୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ଶୋଚରେ ଗଦୁଦ ହୋଇ କହି
ପକାଇଲେ “ଗରବ ହୋସେନ ମରିଗଲା ।” ରାଜା ଏହା ଶୁଣି କିନ୍ତୁମାତ୍ର
ବୁଝି ନ ପାରି କିନ୍ତୁଷଣ ଅବାକ୍ ହୋଇ ପରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ଗରବ
ହୋସେନ୍ କିଏ ?” ମନ୍ତ୍ରିଙ୍କ ମସ୍ତକ ସ୍ପର୍ଶିତ ହେଲା, ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ
ପାରି ଅସ୍ତବ୍ଧ ଓ ଲଜିତ ହୋଇ ରହିଲେ । ହଠାତ୍ ଫେରି ଭୂତ୍ୟମାନଙ୍କୁ
ଉକ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନ କିଜ୍ଞାପା କଲେ । ଭୂତ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ ପାରି
ମନ୍ତ୍ରିଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତ ହେଲେ । ଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଥମ ସମ୍ବାଦବାତା
ଉପରେ ଗାଳି ବର୍ଷଣ କଲେ । ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅପଣାର ଅଯୋଗ୍ୟତା ବୁଝି

ପାଞ୍ଚ ମୁଣ୍ଡ ତାଳ ଅର୍ଦ୍ଧେ ଧୋବା ନିକଟକୁ ବଢ଼ି ଗଲା ଏବଂ ବୁଝିଲା ଯେ “ଗରବ ହୋସେନ” ନାମରେ ଧୋବାର ଗୋଟିଏ ଗଧ ଥିଲା, ଗତ ଶୁକ୍ରେ ତାହାର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଅଛି । ଏହି ସମ୍ବାଦରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମସ୍ତକ ଅବନତ ହୋଇଗଲା । ଗଲୁଟି ହାସ୍ୟଜନକ, ତନ୍ତୁ ଏବେଶୀୟ ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଏହି ବଣା । ଅନେକେ ନିତାନ୍ତ ଅସାର ବ୍ୟାଘ୍ରଭାବ ପରଠାନ୍ତ ଶୁଣି ପ୍ରାକୀନ ଶାସ୍ତ୍ରର ତୋଡ଼ ଦେଇ ଏପରି ଅନିଚ୍ଛାରେ ଶୟାବ କରିନ୍ତି, ହିଆଶୁଲ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଅନ୍ୟ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରିନ୍ତି, ଶୁଣିଲେ ହାସ୍ୟ ସମ୍ଭବଣ କରି ହୁଏ ନାହିଁ, ଅନ୍ଧର ପରୁରଲେ ଚିତ୍ତ ଉତ୍ତର ନାହିଁ—ଏପରି କି ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ନିଜେ ତାହାର ଅର୍ଥ ବୁଝି ନାହାନ୍ତି । ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଗୁଣଭୂତ୍ୟ ପରି ଅନେକ ସମୟରେ କାଳ ମୁଣ୍ଡ ଅର୍ଦ୍ଧେ ଥିଲା । ବିରାଗ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଡିକଏ ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା କେଉଁଠାରେ ଅଛି ଅଥବା କାହାହାର କପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଲେଖା ହୋଇଅଛି ଅଥବା ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଏହା ସହଜ କେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଅଛି । ସ୍ଵାଧୀନଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିବା ଏପରି ହାସ୍ୟାସ୍ତବ ହେବାକୁ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହିପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଏବେଶରେ ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ । ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀରେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ ଏହିପରି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ କେତେ-ଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ଵାର୍ଥପର ବ୍ୟକ୍ତି ବାହାରି ପ୍ରାକୀନ କାଳର ସବୁ କଥାକୁ ସାର ବା ବୈଜ୍ଞାନିକ କାରଣ ବାହାର କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟ ଯୁବକମଣି ତାଙ୍କରି ପଛରେ ହୋ ହୋ ଶବ୍ଦ କରି ଅକାଶ ବମ୍ବାରୁ ଅଛନ୍ତି । (ଅସ୍ଵର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଏହି, ଅନେକ ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଶେଷେ ଗୁଣଭୂତ୍ୟ ପରି ବାରମ୍ବାର ଅପଦସ୍ଥ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ହେଉ ନାହିଁ ବା ତେଜନା ଜନ୍ମ ନାହିଁ ।)

ଏହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନଙ୍କର ଭିତ୍ତାସୀନ୍ୟ, ହିତାୟ ଅଭ୍ୟାସର ମୋଡ଼ । ଅନେକଙ୍କ ମନର ଭାବ ଏହି, ସେହକୁ

ସ୍ବରୂପର ଶେଷରେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାର ପ୍ରୟୋଗନ କଣ ? ଯାହା ଦେବାର ହୋଇ ଯାଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ହାୟ ! ଏହି ଭବ ଯେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଅଧୋଗତର ମୂଳ ବାରଣ, ଏହା ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ମନୁଷ୍ୟ ନାମର ଅପୋଗ୍ୟ କରିଅଛି, ଏହା ସେମାନେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ସୁଦ୍ଧା କରିନ୍ତି ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି କୁସଂସ୍କାରମୋଡ଼ିଜଡ଼ିତ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ରକ୍ତମାଂସ ମଧ୍ୟରେ ଚରଦାସର ମିଶି ଯାଇଅଛି । ଜଣେ ଅମେରିକା-ବାସୀ ତାହାର ଜଣେ କ୍ରିତଦାସକୁ ଦାସତ୍ବରୁ ମୁକ୍ତି ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କେବାରୁ ଦାସ ଅନନ୍ତ ପରବର୍ତ୍ତରେ ଶୋକରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଗୃହ-ସ୍ଥାନକୁ ବାହାରି, “ମୋହର ଅପେକ୍ଷା କଣ, ମତେ ତତ୍ତ ଦେଉଅଛି ?” ଏ ଦେଶୀୟ ନିମ୍ନଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନେ ଚରକାଳ ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ରହି ଅପଣାକୁ ଏପରି ଅଧମ ଓ ନିକୁଷ୍ଠ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ ଓରନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ଭାବେ ସୁଦ୍ଧା ସହଜରେ ସେମାନେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର କୌଣସି ଲୋକ ସହଜ ଫିଶନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ, କେବଳ ଅଭ୍ୟାସର ମୋହ । ଅନେକେ ପୁଣି ସମୁଦାୟ ବୁଝି ସୁଦ୍ଧା ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ଚର୍ଯ୍ୟ ମୁଦ୍ରାତ କରି ପଡ଼ି ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାହିଁ । “ତେଇ ଶୋଇବ ଯେ, ତାକୁ ଉଠାଇବ କେ ?” (ସାଧୀନ ଲବଙ୍ଗର ଚିନ୍ତାନୁପାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ତ ସହଜ କଥା ନୁହେଁ ? ସେଥିରେ ସାହସ, ସ୍ବାଧିବ୍ୟାଗ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦିର ପ୍ରୟୋଗନ ।) ହାୟ ! ଚମ୍ପାନ-ଭୟ, ଲୋକଭୟ, ନିନ୍ଦା-ଅପମାନଭୟ, ସ୍ବାଧିଦାନଭୟ, ଏହିପରି ନାନା ଭୟ ପେଡ଼ିମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ସଂକଟା ଅଞ୍ଜଳ କରି ରଖିଅଛି, ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା କି ଶୋଚନୀୟ ! ହାୟ ! ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ଶକ୍ତି, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପରମେଶ୍ବରଙ୍କ ଅବିନଶ୍ୟ ମହାଶକ୍ତି ବୁଝିବାକୁ ସମ୍ମର୍ଥ ଅଟନ୍ତି ।—ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଦେବା ଶଙ୍କାରେ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ !

ସେମାନେ ନିଜାନ୍ତୁ ଭୃଷାପାତ୍ର । ସେତେବେଳେ ଏ ଏ ଦେଶୀୟ ଶିକ୍ଷିତସମାଜ ଏହି ଭ୍ରାତୃବାନୀତ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରି ଏ ମୋହବନ୍ଧନ ଛୁଲ୍ଲ କରି ସ୍ଵାଧୀନ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ନ କରିବେ, ତେତେବେଳେ ଏ ଏ ଦେଶର ଅଶା ଭରସା ଘୋର ଭ୍ରମସାଜ୍ଜନ୍ତ ।

ଅତଏବ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ, ସେତେବେଳେ ଏ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟର ଅରମ୍ଭରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶାସ୍ତ୍ରାଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ଏକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚେତାରେ, ନିଜ ନିଜ ସ୍ଵାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ନିରାପେକ୍ଷ ଭାବରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ସତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବେ ଏବଂ ଥରେ ଯାହା ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କଲେ ତାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ନିର୍ଭୀକଚିତ୍ତରେ ସେହି ସର୍ବସ୍ଵବିଶ୍ଵାସୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଶୁକ୍ତିକୁ ଅନାଇ ନିରନ୍ତର ଜୀବନପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବେ, ତେତେବେଳେ ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ପ୍ରାପ୍ତି ହେବ ଏବଂ ଏହି ପଦ୍ଧତି ଦେଶ ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତିମାର୍ଗରେ ପ୍ରଧାନ ହେବ । ଶିଶୁର ଅଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ, ସେଦିନ ଶୀଘ୍ର ଦେଖା ଦେଉ, ଏ ପଦ୍ଧତି ମୃତ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଵାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି, ଜୀବନଶକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ହେଉ ।

ମହାପ୍ରୋତ ।

ମହାବେଗରେ ମହାପ୍ରୋତ ପ୍ରବାହିତ—ବବା ନାହିଁ, ରାଶି ନାହିଁ,
 କରନ୍ତର ପ୍ରବାହିତ—ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ କି ଏକ ମହାନ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନରେ
 କପୂର—ଥରେ ସବା କାହାର ଅଡ଼କୁ ଫେର ଅନାଉ ନାହିଁ ।
 କାମ୍ବିକ ମାନବ । ତୁମ୍ଭେ ହସ ବା କାନ୍ଦ, ମର ବା ବଞ୍ଚ, ସେଥିରେ
 କାହାର ହୃଦ୍‌ପାତ ନାହିଁ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ ମହାଶାସ୍ତ୍ର ତୁଲ୍ୟ ସେ କେବଳ
 କର୍ତ୍ତବ୍ୟସାଧନରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରୋତମୁଖରେ ପଡ଼ି ଇତିସୂଚୀ
 ଲକ୍ଷ୍ୟଅଛି—ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମର୍ମଦେବୀ ଚହାର କରୁଅଛି—
 ସମ୍ମୁଖରେ ଯାହା ପାଉଅଛି, ତାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି କୌଣସିରୂପେ
 ତାହାକୁ ଉଠିବାକୁ ପ୍ରାଣପଣେ ଯତ୍ନ କରୁଅଛି; କିନ୍ତୁ ହାହୁ । ତୁମ୍ଭର
 ସକଳ ଶକ୍ତି ପରସ୍ତ—ସକଳ ଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟର୍ଥ ! ମହାପ୍ରୋତର
 ପ୍ରତିକୂଳରେ ଗତି କରିବ ବା ଏହାର ସଙ୍କ୍ରାନ୍ତୀ କରାଳ କବଳରୁ
 ଉଦ୍ଧାର ପାଇବ, ଏପରି ମହାଶାସ୍ତ୍ର ଏ ଭୂମଣ୍ଡଳରେ କେହି ଜନ୍ମ
 ନାହିଁ ବା କୌଣସି କାଳେ ଜନ୍ମିବ ନାହିଁ । ଭୁବନବିଜୟୀ ମହାଶାସ୍ତ୍ର
 ସିକନ୍ଦର, ସିଜର, ନେପୋଲିଅନ, ମହାରାଣୀ ଶ୍ରୀମ୍ମତୀ, ହୋଣ,
 କର୍ଣ୍ଣ, ଅର୍ଜୁନ, ସମସ୍ତେ ଏହା ସମକ୍ଷରେ ନିତମସ୍ତକ । ମାନ୍ଦବ,
 ତୁମ୍ଭର ଇତିହାସ ବୋଲ, ସୁରାଣ ବୋଲ, ବିଜ୍ଞାନ ବୋଲ, ଶିଳ୍ପ
 ବୋଲ, ସମସ୍ତେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହାର କାର୍ତ୍ତି ଗାନ କରୁଅଛନ୍ତି ।
 ତୁମ୍ଭେ କେବଳ ଏହାର କ୍ରିଡ଼ାସାମଗ୍ରୀ । ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଏ ଭୂମଣ୍ଡଳ
 ହସାଇ ପାରେ, ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ କନ୍ଦାଇ ପାରେ । ସବୁ ଏହାର ପ୍ରଭାବ
 ଅପ୍ରତିହତ—ଏମନ୍ତ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ ଏହାର ବେଗ
 ମନ୍ଦୀଭୂତ । ଯେତେବେଳେ ଏହି ଅସୀମ ବୃନ୍ଦାଶ୍ରୟ କିନ୍ତୁମାତ୍ର ନ
 ସ୍ଥଳ—ଯେତେବେଳେ ଏହି ବିପ୍ଳବର ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର

କାହାର ନାମ ଗଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନ ଥିଲା, ସେହି ବୋର ଅଳ୍ପକାଳମଧ୍ୟ
ସମୟରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଏହାର ପ୍ରୋତ ମହାବେଗରେ ପ୍ରଧାବିତ ହେଉ—
ଥିଲା । ଅନ୍ତଃସନ୍ଧ୍ୟାପୀ ବାସନ୍ତସ୍ୱ ପରମାଶ୍ରମଦାସୀଗରର ପୃଷ୍ଠି ଏହାର
ପ୍ରଭବରେ—ଅଗଣିତ ବିଚିତ୍ର ଜଗତ୍ ଏହାର ପ୍ରଭବରେ—କୋଟି
କୋଟି ଜୀବର ଅବିର୍ଭବ ଓ ବିଭେଦ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଜନପଦ ଓ ନଗରର
ଉତ୍ଥାନ ଓ ପତନ, ବେଗେ ବେଗେ ପ୍ରବଳ ପରାନ୍ତର ଗରବରାଜର
ଉଦୟ ଓ ବିଲୟ ସମସ୍ତ ଏହାର ଲାଳ । ଶୁଷଣ ଶୁଷ୍କପୃଷ୍ଠ,
ସମାଜବିପ୍ଳବ, ଧର୍ମବିପ୍ଳବ ଏହାର ଲକ୍ଷିତରେ । ଏହାର ବଞ୍ଚାସମାଧି
ମାତ୍ରେ ଅଳ୍ପ ସେ ରାଜା କାଲି ସେ ପକ୍ଷର, ଅଳ୍ପ ଯାହା ନମନକାଳନ
କାଲି ତାହା ଶୁଷଣ ମରୁପ୍ରାନ୍ତର, ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯାହାର ଯୌତୁକାସ,
ପରସ୍ପରରେ ତାହାର ସଂନାଶ ! ଅଭୂତ ଏହାର ଲାଳ । କେତେ
ଲୋକ ଅଛି, କେତେ ଗଡ଼ ଅଛି, କେତେ ମାରୁଅଛି, କେତେ ତାରୁଅଛି,
କିଏ ତାହା ଗଣନା କରିବ ? ସେ ଗଣନା ମନୁଷ୍ୟଶକ୍ତିର ଅସାଧ୍ୟ ।
ପୃଥିବୀର ଲକ୍ଷ୍ୟାସ ଅତି ସୁଦୃଢ଼ । ମନୁଷ୍ୟ କେତେ ଦଳର ? ଶ୍ରୀକ୍ଷିଣ୍ଡାନ
ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର କହେ ପୃଥିବୀ ଓ ମନୁଷ୍ୟର ମୃତ୍ତି ଓ ସହସ୍ର ବର୍ଷ ହେଲା,
ଉ ଦଳରେ ଜଗତର ପ୍ରକ୍ଷା ତାବତ୍ତ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ନିକାଶ କରି ବଡ଼ କ୍ଳାନ୍ତ
ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ—ସପ୍ତମ ଦିବସରେ ବିଶ୍ରାମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ! ବିଜ୍ଞାନ
କହେ ‘ପୃଥିବୀର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସର ସଂସ୍ଥାନରେ କେତେ ସହସ୍ର
ସହସ୍ର ବର୍ଷ ଅଗତ ହୋଇଅଛି, କିଏ ନରୂପଣ କରିବ ? ପୃଥିବୀ ମୃତ୍ତିର
କେତେ କାଳ ପରେ ମାନବର ପ୍ରଥମ ଅବିର୍ଭବ, କିଏ ପ୍ରିୟ କରିବ ?
ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରବାହରେ ପୃଥିବୀର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ରାଶି ରାଶି ଅସାଧ୍ୟ
କାର୍ଯ୍ୟକଳ କଥା କେଉଁ ଅଡ଼େ ଲାଗି ଯାଉଅଛି । ମହାଦ୍ରୋହର
ଅବେଶରେ ବିଜ୍ଞାନ ଏହିପରି ପୃଥିବୀର ଅବିର୍ଭବାବିଶି—ଅସତ୍ୟରାଶି
ପୌତ୍ର କରିପାର ଯେଉଁକି, ଯଦ୍ୟ ଯେଉଁକି, ସେଉଁକି କେବଳ ରଖିବ ।
ସେ ଯାହାହେଉ ଅନନ୍ତ ମୃତ୍ତିର ଭୂଲନାରେ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱାସ୍ତିକ-କାଳ

ଅତି ସାମାନ୍ୟ । ପୁଣି ମନୁଷ୍ୟର ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱାରା ଏହି ଅଳ୍ପକାଳର ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ
 ବିବରଣ କି ଦେଇ ପାରେ ? ଜନସମାଜର କେତେଟା ବଡ଼ ବଡ଼
 ତଥା ସେନା ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱାରା । କେତେ ଅଳ୍ପକାଳମୟ ସ୍ଥାନରେ—କେତେ ।
 ଅଳ୍ପକାଳମୟ ହୃଦୟକନ୍ଦରରେ ଏ ମହାସ୍ରୋତ କି ମହାବ୍ୟାପାରମାନ
 ସଂଘଟନ କରୁଅଛି, ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱାରା କି ତାହାର ସମ୍ଭାବ ଜାଣେ ?
 ତଥାପି ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱାରା ଅମୃତମାନଙ୍କର ନିମସ୍ୟା, ଯେତେବେଳେ ସେ ଏହି
 ମହାସ୍ରୋତର କେତେକ ସ୍ଥାନ ବିବରଣ ପ୍ରଦାନ କରି ଅମୃତମାନଙ୍କର
 ମହୋପକାର ସାଧନ କରିଅଛି । ସେ ବିବରଣ କେବଳ ଭଙ୍ଗାଗଢ଼ା ।
 ଉଦୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏକ । ସାର୍ଗର ଯେପରି ମହାଦେଶର ଭରସା
 ଉପରେ ଉପାଶିତ ସଂଗ୍ରହକରି ଅତଳଜଳରାଶି ମଧ୍ୟରେ ନୂତନ ମହାଦେଶର
 ସୂଚନା କରେ, ଏ ମହାସ୍ରୋତ ସେହିପରି ଏକ ରାଜ୍ୟ—ଏକ
 ସମାଜର ନିରାବଶେଷଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାନ ଓ ସୁନ୍ଦରତର ରାଜ୍ୟ ଓ ସମାଜ
 ସଂଗଠନ କରୁଅଛି । ଭାରତ ଭାଙ୍ଗି ଇଂଲଣ୍ଡ ଗଢ଼ୁଅଛି, ଇଉରୋପ
 ଭାଙ୍ଗି ଆମେରିକା ଗଢ଼ୁଅଛି, ଚିନ ଭାଙ୍ଗି ଜାପାନ ଗଢ଼ୁଅଛି । ଏହାର
 ଅରମ୍ଭ କେବେ ଓ ଶେଷ କେଉଁଠାରେ, କି ଏ କହିବ ? ଅବହମାନ
 ଜାଳ ଏବ୍ୟାପାର ଲାଗି ରହୁଅଛି—ଭାରତ ଦେଶ ଶୁଣି ମୃଗୁ ହେଉଅଛି ।
 ଚନ୍ଦ୍ରାଶୁନ୍ୟ ଦର୍ଶକ ଏହାର ଗୁଡ଼ ରହସ୍ୟ ବେଦ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥୋର
 ହେଉଛନ୍ତି ହେଉଅଛି । ନିବୋଧ ମାନବ ଏ ମହାଶକ୍ତିଶାଳୀ ଗରକୁ
 ଚିହ୍ନି ନାହିଁ, ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝେ ନାହିଁ, କେତେ ନିନ୍ଦା କରେ,
 କେତେ ଅଭିଯୋଗ ବର୍ଷଣ କରେ; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ସେ ବଧୂର ।
 ସେ ଅକୁତୋଦୟରେ କେବଳ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟସାଧନ କରି ଶୁଲିଭାଜି-
 ଅଛି । ମନୁଷ୍ୟ ତାହାକୁ ଚିହ୍ନି ବା ନ ଚିହ୍ନି, ସେଥିରେ ତାହାର କ୍ଷତି
 ବୁଦ୍ଧି ନାହିଁ, ସେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଭୃତ୍ୟମାତ୍ର, ତାଙ୍କର ଅଜ୍ଞା ପାଳନ
 କରିବା । ସମସ୍ତ ବିଷୟ ସମସ୍ତରେ ଅଜ୍ଞାନ ନିନ୍ଦାବାଣୀ ବର୍ଷଣ କଲେ ସୁଦ୍ଧା
 ସେ ମହାଶକ୍ତିପାଇଁ ବିଚଳିତ ହେବ ନାହିଁ । ଏ ମହାସ୍ରୋତ କଣ ?
 ଏହା ବିଶ୍ୱରାଜ୍ୟର ସ୍ୱାଭାବିକ “ମହାକାଳ ସ୍ରୋତ” ।

ଏ ମହାପ୍ରୋତରେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଅଧିକ, ମନୁଷ୍ୟ ନିତମସ୍ତକରେ ତାହା ଶ୍ରବଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ; ନିରୁଦା ତାହାର ନିସ୍ତାର ନାହିଁ । ଏହାର ଅବମାନନା କରି ତେବେ ବ୍ରହ୍ମାଧିପତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସିଦ୍ଧାସନରୁ ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି—ତେବେ ଗରବର ଉନ୍ନତ ମସ୍ତକ ବୁଲୁଥିବା ହୋଇଅଛି—ତେବେ ସମୁଦ୍ଧେଶାଳୀ ରାଜ୍ୟ ରାୟଙ୍କର ଚପ୍ପର ସ୍ବର୍ଣ୍ଣଶରେ ଶରଣର ହୋଇଅଛି । ମନୁଷ୍ୟ ଏ ସବୁ ଦେଖି ସୁଦ୍ଧା ଦେଖେ ନାହିଁ—ତେଣୁତାହାର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା । ଶାସ୍ତ୍ରର ଦୋହ, ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଦୋହ, ପିତୃପିତାମହଙ୍କ ଦୋହ, ରାଜମୁକୁଟର ଦୋହ ଇତ୍ୟାଦି ଶତ ପ୍ରକାର ସହସ୍ର ପ୍ରକାର ଦୋହ ଦେଇ ନିଷ୍ଠୁର ଲଭିବ, ମନୁଷ୍ୟ ମନେ କରେ । କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି ଦୋହ ଶୁଣିବ ନାହିଁ । ତେବେ କି ଏହାର ଭଙ୍ଗା ଗଢ଼ା ଶେଷ ହେବ ନାହିଁ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର କିଏ ଦେବ ? ତେବେ ଏଭଳି ମାତ୍ର ବୋଲି ଯାଇ ପାରେ, ଯେତେବେଳେ ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେବ, ଯେତେବେଳେ ଏହାର ବିରାମ । ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଣ ? ସର୍ବରାଜ୍ୟ ସମ୍ଭାସନ—ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ଯେମ, ପୁଣ୍ୟର ରାଜ୍ୟ ସଂସ୍ଥାପନ । କିନ୍ତୁ ଏହା କି ସମ୍ଭବ (ମନୁଷ୍ୟ ସୁନ୍ଦର, ଅପୂର୍ଣ୍ଣ, ସେ କପର ଅନନ୍ତ ବସ୍ତୁ—ପୂର୍ଣ୍ଣ ବସ୍ତୁ ଧାରଣ କରି ପାରିବ ? ତେବେ ଏହାର ସମ୍ଭାବନା କେଉଁଠାରେ ? ଅମ୍ବେମାନେ କହୁଁ, ଏକ ହସାବରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଯାଇ ପାରେ । ଏହିପରି ବୋଲି ଗଲା ମନୁଷ୍ୟ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା କପର ଏହାର ମର୍ମ ଏହି ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ବର ଚରମ ଅବର୍ଣ୍ଣ ଅନୁସରଣ କରେ, ତେବେବେଳେ ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ତାହାକୁ ସେହି ଅବର୍ଣ୍ଣର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ କରିବାପାଇଁ ମହାପ୍ରୋତର ଏହି ଲାଲା । ଯେତେବେଳେ ଯାଏ ସକଳ ମନୁଷ୍ୟ, ସକଳ ସମାଜ ଏ ମହାଲକ୍ଷର ଅନୁଗାମୀ ନ ହେବେ, ତେବେବେଳେ ଯାଏ ଏ ଭଙ୍ଗା ଗଢ଼ାର ବିରାମ ନାହିଁ ।)

ମହାପ୍ରୋତର ଦୀର୍ଘପ୍ରଣାଳୀକୁ ଅମ୍ଭେମାନେ “ନିଗଦରଣ”
ଅଟ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରି ପାରୁଁ । ଏ “ନିଗଦରଣ”ର ଶେଷ ନାହିଁ ।
କେବଳ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟସମାଜ ଦୁର୍ବଳି ତ୍ୟାଗ କରି ନିଜ
ମୁଣ୍ଡରେ ଏହିପରି ପ୍ରବନ୍ଧ ଦ୍ରବ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବ—ଏହାର ଅଦେଶ
କିମ୍ବା ବାକ୍ୟବ୍ୟୟରେ ପାଳନ କରିବ, ତେତେବେଳେ ଘୋର
ଭୟଙ୍କର ରାଷ୍ଟ୍ରବିପ୍ଳବ, ସମାଜବିପ୍ଳବ, ଧର୍ମବିପ୍ଳବ ପ୍ରଭୃତି ଲୋମହର୍ଷଣ-
କାରୀ ବ୍ୟାପାରମାନ ଆଉ ମାନବପ୍ରାଣକୁ ଆତଙ୍କରେ ଅସ୍ଥିର କରିବ
ନାହିଁ । ତେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତଙ୍କରେ ଏହାର ଅଦେଶକୁ
ପ୍ରାଣର ଅମୃତମୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଣି ମହାସମାଦରରେ ସାଧନ କରିବେ ।

ତେବେ ହେ ମାନବ, ଦୁର୍ବଳି ତ୍ୟାଗ କର; ବିଶ୍ୱରାଜଙ୍କ ରାଜ-
ଦୂତକୁ ଅବମାନନା କରିବ, ଏ ଅପରାଧ ଶୁଦ୍ଧ । ପରିବର୍ତ୍ତନର ନାମରେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ହୁଅ ନାହିଁ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ଉନ୍ନତର ଏକମାତ୍ର ପଥ—ପରିବର୍ତ୍ତନ
ସୃଷ୍ଟିର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥା । କାଳପ୍ରୋତ-ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଚରୁକରେ
ଯେ ଚିହ୍ନାଏ କରେ, ସେ ମୂର୍ଖ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ତୁମ୍ଭର ଲକ୍ଷ୍ୟ,
ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ତୁମ୍ଭର ଆଦି, ମଧ୍ୟ, ଅନ୍ତ । କାହିଁକି ଏ ମହାପ୍ରୋତର
ପ୍ରତିକୂଳତାପରଣ କରି ବାରମ୍ବାର ବିକଳିତ ହେଉଅଛ ? ବୁଦ୍ଧି ରଖ
ଏ ତୁମ୍ଭର ଶତ୍ରୁ ନୁହେଁ, ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରେରିତ ପରମବନ୍ଧୁ ।

ସ୍ଵାଧୀନତା ।

ପରାଧୀନ ପରପଦବଳତ ଭାରତରେ ଅନିଚାରି ସମୟ ସମୟରେ ସ୍ଵାଧୀନତା-ସଙ୍ଗୀତ ଗୀତ ହେଉଅଛି । ଏହି ସ୍ଵାଧୀନତା ନାନା ରାଜ୍ୟରେ ନାନା ଆଦାର ଧାରଣ କରି ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଅଛି । ଏ ସଙ୍ଗୀତର ଗାୟକ କିଏ ? ଶ୍ରୋତା କିଏ ? ଶିକ୍ଷିତ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ହେଉଁ ଗାୟକ, ଶିକ୍ଷିତସମ୍ପ୍ରଦାୟ ହେଉଁ ଶ୍ରୋତା । ସ୍ଵାଧୀନତାର ପରମ ରକ୍ତ ଉପାସକ ଇଂରାଜ ଜାତି ଭାରତବାସୀଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଏ ଗୀତ ବସନ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ବେଶୀୟ ଲୋକଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୁମ୍ଫାୟ ବ୍ୟାପାରମାନଙ୍କରେ କିଛି କିଛି ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହାର ନାମ କଣ ପ୍ରକୃତ ସ୍ଵାଧୀନତା ? ଏ ଅଧିକାରର ମୂଲ୍ୟ କଣ, ତାହା ଏଠାରେ ଅମୈମାନେ ଅଲୋଚନା କରିବୁ ନାହିଁ । ଯାହା ଲାଭ କରେ ଏହା ନ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ଵାଧୀନ ହୋଇ ପାରେ, ସେ ବସ୍ତୁ କଣ ଏବଂ ତାହା କି ପ୍ରକାରେ ଲାଭ କରି ପାରି ପାରେ, ତାହାହିଁ ଅମୈମାନଙ୍କର ଅଲୋଚ୍ୟ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ସମାଜ ବା ଜାତି । ଜାତିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ଵାଧୀନ ହେଲେ ସେ ଜାତି ସ୍ଵାଧୀନ ହେଲା ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ଜଣେ ଲୋକ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କରେ—ସେତେବେଳେ ସେଉଁ ସେୟାର ଉଠେ ତାହାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରେ, ଏପରି ଲୋକକୁ କି ସ୍ଵାଧୀନ ବୋଲିବ ? କଦାଚ ନା; ସେ ସ୍ଵାଧୀନ ନୁହେଁ, ସେଇଗୁଣ୍ୟ । ସ୍ଵାଧୀନତା ପରମ ଉପକାଶ, ସେଇଗୁଣ୍ୟତା ଘୋର ଅନିଚ୍ଛାକାଶ । ସ୍ଵାଧୀନତାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଅସ୍ଵାର ସ୍ଵାଧୀନତା । ସ୍ଵାଧୀନ ମାନବ ବିବେକର ବଶୀଭୂତ । ସେଇଗୁଣ୍ୟ ହିତାହିତଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ବିବେକହୀନ ପଶୁ । ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତୀତ-ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ—ଜଣେ ବିବେକୀ,

ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସୁସ୍ଥ ବା ପଣ । ସ୍ବାଧୀନତାର ଅପବ୍ୟବହାରକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛା-
 ଗୁରୁତା । ବ୍ରାହ୍ମବୃଦ୍ଧି ମାନବର ଅତ୍ୟୁତ୍ତମେ ଏହାକୁ ଅନେକ ସମୟରେ
 ଦୃଷ୍ଟିଆଏ । ସେ ଯାହାହେଉ, ଯେଉଁ ସମାଜ ବା ଜାତିର ଯେତେ ଅଧିକ
 ଲୋକ ବିବେକପରାୟଣ, ସେ ସମାଜ ବା ଜାତି ସେହି ପରିମାଣରେ
 ସ୍ବାଧୀନ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହୋଇ
 ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବିବେକର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା
 ଲାଭେ, ସେତେବେଳେ ତାହା ଉପରେ ଆଉ କୌଣସିପ୍ରକାର
 ଅଧିପତ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ । ଦେଶର ଶୁକ୍ଷିଣ୍ଣ ଚାହାଣୀ ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀର
 ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ବିଧି ମଧ୍ୟ ତାହାର ଲୋଭା ନାହିଁ । ସତଳ ବିଧି ତାହାର
 ହୃଦୟରେ । ଯାହା ସେ ହୃଦୟର ନିଜର ପ୍ରାଣରେ ନ ପାଏ, ମମସ୍ତ
 ପୃଥିବୀ ସମୟରେ ତାହା ପ୍ରଶ୍ନର କଲେ ସଦା । ସେ ଗ୍ରହଣ କରିବ
 ନାହିଁ । ହୃଦୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏହାଠାରେ । ପୃଥିବୀର ଶୁଦ୍ଧା ତାହାକୁ
 କାଶ୍ମୀରରେ ନିଶ୍ଚେଷ କରି ପାରିବ, ତାହାର ପ୍ରାଣ ବିନାଶ କରି
 ପାରିବ, ସମାଜ ତାହାକୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସୁଖସୁଖିନତାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି
 ପାରେ, ଅଶେଷ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ତାହାକୁ ସେହି ଅମୂଲ୍ୟ
 ଧନ ଅମ୍ଭାର ସ୍ବାଧୀନତାରୁ କେହି ବଞ୍ଚିତ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ସେ
 କେବଳ ସତ୍ୟର ଅଧୀନ—ଯାହା ସତ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝିବ, ତାହା
 କରିବ । ନିଜେ ନ ବୁଝିଲେ କାହାର କଥାରେ ଭବିବ ନାହିଁ ।

ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାକୁ ବହୁତର ସିଦ୍ଧିର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ
 —ଇତିହାସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉଦାହରଣ କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଧରେ
 ମହାତ୍ମା ଇନ୍ଦରକନ୍ତ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ଜୀବନ ଅଲୋଚନା କର, ତାଙ୍କର
 ମହତ୍ତ୍ୱ କେଉଁଠାରେ ? ସାମାନ୍ୟ ଦରଦ୍ର ପିତାଙ୍କ ଔରସରେ ଜନ୍ମ-
 ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ସମ୍ମାନିତ ହେଲେ କିପରି ?
 ବିଦ୍ୟାସାଗର ମନସ୍ତୀ ଥିଲେ—ସ୍ବାଧୀନତା ଥିଲେ । ଧନ, ମାନ,
 ଶ୍ରେଣୀ, ବିଳାସ, ଦେଶାତ୍ମକ, କୁଳାତ୍ମକ, କେହି ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ରଖି

ପାରି ନ ଥିଲା । ସେ ଏମାନଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ପଦାସୀନ ହେଇ ବେତଳ ବେବେର ଅଦେଶ ପାଳନରେ ବସୁଥି ଥିଲେ । ସେଥି ନିମିତ୍ତ ସେ ଚଢ଼ିଯୋଡ଼ି-ପଦରେ, ଥାନପଡ଼ା ଚଦର-ବେଡ଼ରେ ଲଟ ଗଇର୍ଷଭଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ମହାସମାଦର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ବେତଳ ବେବେର ସ୍ବାଧୀନତାରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସେ ଅନାଦରରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଟ ୧୦୦ଙ୍କାର କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ମର୍ମ ପୁନର୍ଜୀବଣ ଲିଭାଇ ଅନୁରୁଦ୍ଧ ହେବାରୁ ଲଟ ସାହେବଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ଅପଣମାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ଅପେକ୍ଷା ସ୍ବାଧୀନତାର ମୂଲ୍ୟ ସ୍ବେ ନିକଟରେ ଅଧିକ । ସ୍ବାଧୀନ ବ୍ୟବସାୟୀ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଓ କୁସଂସ୍କାରଜ୍ଞ ହିନ୍ଦୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ରଣ, ନାସ୍ତିକ, ସନାତନ ଧର୍ମର ଉଲ୍ଲେଦକାରୀ ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ନାମରେ ଅଭିହିତ କଲେ, ସେ କାହିଁରେ କର୍ତ୍ତୃପାତ କଲେ ନାହିଁ, ବାର-ବନ୍ଦମରେ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ୍ୟ ହୃଦୟରେ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ କରୁ ଗଲେ । ପ୍ରାଣ ବିନାଶର ଅଂଶକା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା—ମହାବୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥରୁ ତଳେ ମାଡ଼ ବିତଳିତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଏହାର ହେତୁ କଣ ? ଏହା ହୃଦୟର ସ୍ବାଧୀନତା—ବେବେର ନିର୍ମଳତା ।

ସେଉଁଠାରେ ବେବେର ସ୍ବାଧୀନତା ସେଠାରେ ତେଜସ୍ବିତା,
ସେଠାରେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ବ । ଏହା ଭଲ ପେ ସ୍ବାଧୀନତା, ସେ ବେତଳ ନାମମାଡ଼ । ସେଉଁମାନେ ଧନମାନର ଦାସ, ଶ୍ବର ଦାସ, ଦ୍ରାଘ ଦେଶାତ୍ମର କୁଳାତ୍ମର ଦାସ, ଅସତ୍ୟ କୁସଂସ୍କାରର ଦାସ, ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ସ୍ବାଧୀନତାରୁପ ସ୍ବର୍ଗୀୟ କଥା ଶୋଭା ପାଏ ନାହିଁ । ବେବେର ଅଦେଶ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ବରଙ୍କ ସତ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ପାଟିର ସୁଶ୍ରମସୁକି—ସଂସାରର ପଣ ଓ ସୁଖାଦି—କଳସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ଯାହା ନିକଟରେ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍, ଲୋକରସ ସମାଜରସରେ ଯାହାର ପ୍ରାଣ ସଂହତା ମୁହ୍ୟମାନ, ସଂସାରର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବ ବିପତ୍ତିର ନାମରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବସୁ, ସ୍ବାଧୀନତାର ନାମ ଗୁଡ଼ଣ କରିବାର ଅଧିକାର ତାହାର ନାହିଁ । ଅନ୍ଧା-

ଶିଶୁମାର ସରଳପ୍ରଭୁର ରୂପେ ଯେବେ କୁହୁଥିବାର ଦାସ ହୁଏ,
 ଦେଶପ୍ରଚଳିତ କୁଳକ୍ରମାଗତ ସବୁପ୍ରକାର ଦୂଷିତ ପ୍ରଥାର ଅନୁସରଣ
 କରେ, ସେ ତ ନିମନାୟ ନୁହେଁ, ବରଂ ଶୁଦ୍ଧାର ପାତ୍ର; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ
 ଶିଶୁମାର କରପ୍ରଭୁ, ଜ୍ଞାନ ପାଇଅଛନ୍ତି, ଭଲମନ୍ଦ ବୁଝିବାର ଶକ୍ତି
 ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜନ୍ମିଅଛି, ସେମାନେ ଯେବେ ସପ୍ରାଣ ଦବାଲୋକରେ
 ଚଲୁ ନୁହଁନ୍ତି କିମ୍ବା ସବୁପ୍ରକାର ଦେଶପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରକାର ଅନୁସରଣ
 କରନ୍ତି ବା ମୃତକର ଫଳ ବହନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀରୁ,
 ସୁଧାରର ଦାସ ଅଥବା ଜନ୍ମକୃତ ନ କହି ଅଉ କଣ କହୁଁ ?
 ସେ ଯାହା କହନ୍ତି ବା ମନେ କଲେ, ଅନ୍ୟର ଶୋରର ସହିତ
 କହୁବାକୁ ହେଉଅଛି ସେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତସମ୍ପ୍ରଦାୟ
 ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଜୀବନଶୂନ୍ୟ ଅଥବା ବାକସ୍ୟବୁଦ୍ଧି । (ସତ୍ୟର
 ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାହିଁ; ସତ୍ୟପଥ ଅବଲମ୍ବନରେ
 ଅଗ୍ରହ ବା ଅକାଂକ୍ଷା ନାହିଁ; ସତ୍ୟ ଗ୍ରହଣରେ ସାହସ ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ନାହିଁ ।
 ଯାହା ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ଯହିଁରେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ଯାହାକୁ ଅସତ୍ୟ ଓ
 ଅଧ୍ୟାୟ ବୋଲି ଜାଣି ପାରିଅଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ କରନ୍ତି—
 ଅନ୍ତତଃ ଲୋକଦେବାଣିଅ ଭାବରେ । ସ୍ୱାଧୀନ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସ୍ୱାଧୀନ-କାର୍ଯ୍ୟର
 ମୂଲ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଏମାନେ ଅସମର୍ଥ—ଅନ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାଧୀନତାର
 ଅଦର ଓ ସମ୍ମାନ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞତ । ଔଦାସୀନ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନର
 ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ । ଏମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା କେବଳ ଭରବହନ ମାତ୍ର । ଏହା
 କେବଳ ଏମାନଙ୍କୁ ଘୋର କପଟାଶୁର କରୁଅଛି—ଭରତର ଏକ
 ଛକାତ, ବାହାରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର । କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯାହା କରବ କର,
 କେବଳ ବାହାରେ ଲୋକଙ୍କ ମନ ରକ୍ଷା କଲେ ହେଲା । ତ ଘୋର
 କପଟତା । ତେବେ ଅଉ ସ୍ୱାଧୀନତା ବଢ଼ିଲା କେଉଁଠାରେ ? ଦଳକୁଦଳ
 ବେଳ ଏହି ଭାବ ବଢ଼ୁଅଛି । ଶିକ୍ଷାବିପ୍ରାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱାର୍ଥପରିଚ୍ଛା,
 କପଟତା, ନାସ୍ତିତୋ, ଶୈଷିତା, ଔକତ୍ୟ, ଅନାଶ୍ୱର ବଢ଼ୁଅଛି । ଏକ

ରସୁଙ୍କର ଭବି । ହାୟ ! ଶିକାର ତ ପରିଣାମ ଏହି ? ଏହିପରି ବଣ
ଦେଶର ଓ ସମାଜର ମୁଖ ଭବି ନ ହେବ ?

ସେ ଯାହାହେଉ ଏ ଘୋର ଦୁଃସମୟରେ ଯେ ସ୍ବାଧୀନତାର କଥା
ଶୁଣା ଯାଉଅଛି, ଏହାହିଁ ପରମସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଭବ
ସ୍ବାଧୀନତାରେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକୃତ
ଜୀବନ ପାଇ ପାରୁଁ ନାହିଁ । ସେହି ଦେବବାହିତ ଅମୂଲ୍ୟ ଅଧିକାର
ଅମ୍ଭର ସ୍ବାଧୀନତା ଲାଭ ନ କଲେ କାହିଁରେ କିଛି ଫଳ ହେବ ନାହିଁ ।
କିନ୍ତୁ ତାହା ପରମ ମିଳନ ? ଏ ଶିକା ତ ତାହା ଦେଇ ପାରୁ ନାହିଁ ।
ଏ କେବଳ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନ ବିରାଟ, ପ୍ରାଚୀନ ସ୍ୱପ୍ନର ବିନାଶ
କରୁଅଛି; କିନ୍ତୁ ନୂତନ କିଛି ଦେଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଯାହା ଦେଉଅଛି,
ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ କହିଁ, ସମସ୍ତେ ସେହି ସବୁପି-
କାଦା ସବୁମିଳନମୟଙ୍କ ପଦକ୍ଷେପ ଯାଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥିର କରି କେବେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପଥ ଦେଖାଇ ଦେବେ ଓ ପଥ
ଗୁଲିବାର ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିବେ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ଅଧୀନ,
ସେହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ବାଧୀନ । ତାଙ୍କର ଅଧୀନତା ସ୍ବାଧୀନ କରି ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା
ସାଧନରେ ପ୍ରାଣ ମନ ସମର୍ପଣ କଲେ ସବୁପ୍ରକାର ବାଧ୍ୟ ସ୍ବାଧୀନତାର
ଅର୍ଥ ସହଜରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । ତେବେବେଳେ ଆଉ ତୁଚ୍ଛ ରାଜ-
ନୈତିକ ଅଧିକାରପାଇଁ ପରଦ୍ୱାରରେ ଉଦ୍ଦୀର୍ଘ ହେବାକୁ ହେବ ନାହିଁ ।
ଅମ୍ଭେମାନେ ଅମ୍ଭର ସ୍ବାଧୀନତା ଲାଭ କରି ସ୍ବାଧୀନ ବିଚିତ୍ର ତୁଳ୍ଲ
ନିର୍ମୁକ୍ତ ଆକାଶରେ ବିଚରଣ କରି ପରମ ଆନନ୍ଦ ଓ ଶାନ୍ତି ସମ୍ବୋଧନ
କରି ପାରୁଁ । ପରନ୍ତୁ ସବୁପ୍ରକାର ବାଧ୍ୟ ସ୍ବାଧୀନତା ଆପେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ
କରିଦଳଗତ ହେବ । ତାହା ଯେବେ ନ ହୁଏ, ତେବେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ
ଶିକାରମାନ ରୂପା, ଧରଣୀର ଅନ୍ତର ରୂପା ! ସ୍ବାଧୀନତା-ସ୍ୱପ୍ନର
ଅଶା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅକାଶ-କୁସମ ।

ଧୋତାଙ୍କ ଗଳରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନିୟମ ଏହି ଯେ, ବୌଦ୍ଧିକ

କାର୍ଯ୍ୟ ଅସମ୍ଭବରେ ଘଟେ ନାହିଁ । ସମୟରେ ଅଳ୍ପ, ସମୟରେ ପଞ୍ଜର, ସମୟରେ ପୁଷ୍ପ, ସମୟରେ ଫଳ । ଅସମ୍ଭବର ଫଳ ଅସମ୍ଭବରେ ଗର୍ବି ପଡ଼ିବ । ମନୁଷ୍ୟ ଯାହା ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ, ତାହାକୁ ସେ ବେଶ୍ ଦିଅ ଯିବ ନାହିଁ । ଲୁଗା-ପରାଣା ନିମିତ୍ତ ଦିଅ ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ତାହାର ପ୍ରଭୁତ ସ୍ବତ୍ତ୍ବ ସମ୍ପୋଗ କରି ପାଇବ ନାହିଁ ଏବଂ ତାହା ରକ୍ଷା କରି ପାଇବ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଗଲୁ ମନେ ଯେଉଁ—ଜଣେ ଦୟାଳୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିଜ ଦ୍ଵାରେ ଦ୍ଵାରେ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ବୁଲେ ଏବଂ ସମୟସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଜାଣେ ଓ ସ୍ବୟଂସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତି କରେ । ଦିନେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଭଗବାନ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ବସି ପଣା ଶେଢ଼ିଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ସେହି ଦୟାଳୁ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଜାତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଶ୍ଵୀଜାତିସ୍ବଭାବ କୋମଳ ପ୍ରାଣରେ ଦୟାର ସମ୍ଭାର ହେଲା । ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଦେଖ, ଆଜି ଏ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ କିଛି ଦେବାକୁ ହେବ।” ଭଗବାନ କହିଲେ, “ତାକୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଦେଲେ କିଣ ହେବ ? ସେ ତାହା ଭୋଗ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।” ଲକ୍ଷ୍ମୀ କିନ୍ତୁ କହି କହିଲେ, “ନା ସେ କଥା ହେବ ନାହିଁ, ଅବେ କିଛି ଦେଇ ପରାଣା କରିବାକୁ ହେବ ।” ସ୍ତ୍ରୀର ଅନୁରୋଧ ଏହାରିବା ସତ୍ତ୍ବେ ନୁହେଁ । ଭଗବାନ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ଭଜି ଶୁଣି ପଣାକାଠି ଦେଇ କହିଲେ, “ଏହାକୁ ଭଜି ଥର ଗଢ଼ାଇବ, ଏ ଭଜି ଥରରେ ଯାହା କାହା କରିବ ତାହା ପାଇବ ।” ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦୁଃସ୍ବଚିତ୍ତରେ ପଣାକାଠି ଦେଇ ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଏବଂ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସମସ୍ତ କଥା କହିଲା । ଶ୍ଵୀଜାତି ବଡ଼ ଚକ୍ଷୁର, ସେ ତରତର ହୋଇ ଶତ୍ରେ ପଣାକାଠି ସ୍ବାମୀ ହାତରୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ “ମୁଁ ଗଣି ହୁଏ” ଏହି କଥା କହି ଗଢ଼ାଇ ଦେଲା । ଏ କଥା ଶୁଣି ନିବୋଧ ବ୍ରାହ୍ମଣର ମନରେ ହୋଧ ଜାତ ହେଲା । ସେ କହିଲା, “ତୁ ଗଣି ହେବୁ, ମୁଁ କଣ କୁକୁର ହୋଇ ତୋ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇବ ?” ଏହା କହି ସେ ହଠାତ୍ ଆଉ ଶୁଣିବା କାଠି ହୋଇ ଦେଇ କହିଲା, “ତୁ କୁକୁର ହୋ, ମୁଁ କୁକୁର ହୁଏ।”

ମହାବପଦ ! ଆଜି ତ ଥରେ ପଣା ଗଡ଼ାଇବାକୁ ହେବ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ କହିଲା, “ତୁମେ କଣ କଲ ? ମୁଁ କହିଲି ଗଣୀ ହେବ, ତୁମେ ତ କହୁଥାନ୍ତି ଗଣୀ ହେବ, ତାହାହେଲେ ତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏବେ ବଣ କରବାକୁ ହେବ ?” ଜ୍ୟୋତ ବ୍ରାହ୍ମଣର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଏତଦ୍ ବୁଦ୍ଧି ସ୍ବକା ଦଢ଼ିଲା ନାହିଁ । ଭାବ ଭାବ କହିଲା “ହା । ଆଜି କଣ କରବା ? ଅମ୍ବେ-ମାନେ ଯୋର ଥିଲୁଁ ସେହୁପରି ରହିବା ।” ଏହା କହୁ ଅବଶିଷ୍ଟ କାଠି ଶକ୍ତି ଗଢ଼ାଇ ଦେଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣଦମ୍ଭ ତ ଯେଉଁ ଦୟାକୁ ସେହୁ ଦୟାକୁ ରହିଲେ । ବଧାତା ଦେଇ ପାରନ୍ତି ଅନେକ ବସ୍ତୁ, ଅମ୍ବେମାନେ ତାହା ଲାଭ କରି ରକ୍ଷା କରି ପାରିଲେ ତ ହେବ ? ଛଳେ ବଳେ କୌଣସି କୌଣସି ଅଧିକାର ଗ୍ରହଣ କରି ମଧ୍ୟ କେହି ସଫାରରେ ତାହା ରକ୍ଷା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ମଣରେ ତାହାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ରହିଅଛି ।

ଭାରତବାସୀ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସ୍ବାଧୀନତାର ଯଥାର୍ଥ ଘୋଷଣା ହୋଇ-ଅଛନ୍ତି ତ ନାହିଁ, ବିଶେଷ ଅନୁଧ୍ୟାବନର ବିଷୟ । ଏହି ଘୋଷଣାତାର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ ଅସ୍ବସ୍ଥାନବୋଧ । ଅମ୍ବାରମାନ ଲୋକ ଏ ସଫାରରେ ଅନେକ ଦେଖାଯାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅସ୍ବମର୍ଯ୍ୟାଦାସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି ଅଳ୍ପ । ବୃଥା ଅହଂକାରରେ ଭୁଲୁଥିବା ହୋଇ ଅନେକେ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀତ କରି ବିଚାରଣ କରି ପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ “ମୁଁ ଏ ପ୍ରକାର ତରଫ ଲାଭ କରିବି—ଏପରି ଭାବରେ ଜୀବନ ପରିଚାଳନା କରିବି ଯେ, ତହିଁରେ କେହି ଦୋଷ ଦେଖାଇ ପାରିବ ନାହିଁ—ନିଜ ଜୀବନର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ପ୍ରତି ଏପ୍ରକାର ନିଷ୍ଠ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିବି ଯେ, ଅପରି ବ୍ୟକ୍ତିର ଉପଦେଶ ଦେବାର ଅବସର ସୁକା ନ ଥିବ,” ଏପରି ସାଧୁ ଆଚାରୀ କେତେ ଜଣଙ୍କର ଥାଏ ? ଯାହାର ଥାଏ, ସେହି ମନୁଷ୍ୟ । ଅନ୍ୟଥା ସେ ମନୁଷ୍ୟଦେହଧାରୀ ପଶୁବିଶେଷ । ସେ କୌଣସି ଅଧିକାର ଲାଭ କରି ରକ୍ଷା କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଜୀବନର ଯୁଦ୍ଧ, ଯୁଦ୍ଧ, ବିଷୟରେ ଯାହାର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼େ ନାହିଁ, ସେ କଦାଚ ଉଚ୍ଚ ଅଧିକାରର ଉପଯୋଗୀ ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟର ବକ୍ତୃତାରୁ

କା ଉପଦେଶରୁ ତାହାକୁ ଚିହ୍ନିବା ସହଜ ନୁହେଁ—ଅମ୍ଭେମାନେ
 ଅନେକ “ଦେଶହତୈଶୀ” “ବନ୍ତ୍ରା” ଦେଖିଅଛୁ, ସେମାନଙ୍କ
 ସ୍ୱଲଳିତ ଓ ସୁଯୁକ୍ତିମୂର୍ତ୍ତି ବନ୍ତ୍ରା ତା ଶୁଣିଅଛୁ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ
 କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ସବୁ ଶୁଦ୍ଧା ରହି ଉଠି ଯାଇଅଛି । ସେମାନଙ୍କ
 କଥାରେ ଓ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । ବାକ୍ୟ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ
 ଏକ ନ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟର ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ କେଉଁଠାରେ ? ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର
 ଅମୃତସ୍ୱାଦବୋଧ ଜନ୍ମିଅଛି, ସେ ଅନ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନଚିନ୍ତା ଓ ସ୍ୱାଧୀନକାର୍ଯ୍ୟ
 ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଦୃଢ଼ନି କର ପାରେ । ଏହା ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ଅନ୍ୟତର
 ଲକ୍ଷଣ । ଯାହାର ଜୀବନରେ ଏ ଦୃଷ୍ଟି କଥାର ଅଭାବ, ସେ କହାତ,
 ସ୍ୱାଧୀନତାର ପୋଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅତିଏକ ହେ ସ୍ୱାଧୀନତାକାଂକ୍ଷୀ ମାନବ,
 ସଦାଗ୍ରେ ନିଜ ନିଜ ଜୀବନ ପ୍ରତି ନିଜ ନିଜ ଗୁଡ଼ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅ ।
 ନିଜ ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ମୂଲ୍ୟ ବେତେ, ଧରେ ଚିନ୍ତା କରି ଦେଖ ।
 ଅମୃତସ୍ୱାଦ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କର ଏବଂ ଅସ୍ୱାସ୍ତ୍ୟ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦମାନଙ୍କୁ
 ତାହା ଶିକ୍ଷା ଦିଅ—ଅନ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନ ମତ ସ୍ୱାଧୀନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତି
 ଯଥୋଚିତ ଶୁଦ୍ଧା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କର, ତାହାହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗର
 ସ୍ୱାଧୀନତା ଘରେ ବସି ଲୁଚି କରବ—ଅନ୍ୟଥା ବୃଥା ଅକ୍ଳମ୍ଭରେ ଓ
 ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ପ୍ରଳାପରେ କିଛି ଫଳ ନାହିଁ ।

ଭାଷ୍ୟାଳୀଳା ।

ଅନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଯାହାହେଉ, କଲ୍ପନାର ବିଳାସ ଅନ୍ୟ ଦେଶ
 ଅପେକ୍ଷା ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଧିକ, ଏ କଥାଟା ବୋଧ ହୁଏ ଅସଂଦ୍ଧ—
 ଚିତ୍ତରେ ବୋଲୁଥାଉଥାଉ । ଭାରତର କଳେବର ନାନାଅଳଙ୍କାରରେ
 ମଣ୍ଡିତ, ଭାରତରମଣୀ ନଗଠାରୁ କେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବସ୍ତବକୁ ବିବିଧ
 ଭୂଷଣରେ ସୁସଜ୍ଜିତ କରିବାକୁ ବଡ଼ ଚାହୁଁ, ଉଦ୍‌ଭବର ପରମାଣୁ
 ଉଣା କରି ଏ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଶକ୍ତିକେତେ ଗହଣା ସଜ୍ଜା
 କରିବାକୁ ବିନିମାଣ ସଜ୍ଜୁତ ନୁହନ୍ତି । କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀ-ଜାତି କାହିଁକି ?
 ଅନେକ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ନାନାପ୍ରକାର ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧିବାର ଲୋଭ ଛାଡ଼ି
 ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏତେ ଅଳଙ୍କାରପ୍ରିୟତା ଯେଉଁ ଦେଶରେ, ସେ ଦେଶର
 ଭାଷା କି ଅଳଙ୍କାରଜ୍ଞେୟ ହୋଇ ପାରେ ? ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଭାଷାକୁ
 ଅଳଙ୍କାରମୟ କହିଲେ ବୋଧହୁଏ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ଦେବ ନାହିଁ । ଏକାକୀ
 ଉଚ୍ଚରାଜ୍ୟ ଶତାବ୍ଦୀର ସଭ୍ୟତା ପ୍ରଭାବରେ ଅଳଙ୍କାରର ଆଦର
 ଦିନକୁ ଦିନ କମି ଯାଉଅଛି । ଅନ୍ଧକାଳି ଯେ ଯେତେ ଅଳ୍ପ ଅଳଙ୍କାର
 ବ୍ୟବହାର କରେ, ତାହାର ରୁଚି ତେତେ ଉନ୍ନତ ଓ ମାଣ୍ଡିତ ବୋଲି
 ଜଣାଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଅଳଙ୍କାରର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚୋରାବ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି
 ମନେ ହୁଏ । ଇଂଲଣ୍ଡ, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଜର୍ମାନୀ, ଆମେରିକା ପ୍ରଭୃତି ଦେଶ-
 ମାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଭ୍ୟତାର ଉଚ୍ଚତମ ସୋପାନରେ ଅଧିରୁହ; କିନ୍ତୁ ସେ
 ଦେଶର ରମଣୀରୂପଣ କି ରତ୍ନଭୂଷଣର ପ୍ରଲୋଭନକୁ ଜୟ
 କରି ପାରିଅଛନ୍ତି ? ମାଣ୍ଡିତ ରୁଚିର ଅନୁମୋଦିତ ଦୁଇ ଏକ ଶକ୍ତି
 ବହୁମୁଖ ଅଳଙ୍କାରଦ୍ୱାରା (ଅତି କମରେ, ବୋତାମ ପ୍ରଭୃତି ଅକାରରେ
 ହେଲେ) ନିଜ ନିଜ ଶରୀର ମଣ୍ଡିତ କରି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବଢ଼ାଇବାକୁ
 ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛନ୍ତି । ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବ ପରି ଅଳଙ୍କାରର ଆଦର

ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦେବେଗୁଡ଼ିଏ ଅଳଙ୍କାର ଅଛି, ତାହା ଏକେ ମଧୁର—ଏକେ ପ୍ରୀତିକର ଯେ, ତାହାର ଆଦର କରିବା ଦୂରେ ଆଉ, ବରଂ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ୁଅଛି । ସେ ସମସ୍ତ ନିରୁପଣ କରିବା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ, ତାହା ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱକୁ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ଅମ୍ଭେମାନେ ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟ ଉନ୍ନେତ କରିବୁଁ ।

ସକଳ ଅଳଙ୍କାର ମଧ୍ୟରେ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାରଟି ଭାଷାର ଅଙ୍ଗରେ ବଡ଼ ଶୋଭା ପାଏ । ତାହା ପଢ଼ିବାକୁ ଓ ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ମଧୁର ଏବଂ ବକ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟ ଦୁବିଷ୍ଟଜନ କଣ୍ଠଭରା ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ ଉପଯୋଗୀ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଭାଷାରେ ଏହାର ବହୁଳ ପ୍ରୟୋଗ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଉପଦେଶମାନ ପ୍ରାୟ ରୂପକ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ, କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଜନେ ଏହାର ବଡ଼ ଅପବ୍ୟବହାର ହୋଇଅଛି—ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଏହାର ମର୍ମ ଉଦ୍ଦୀକ୍ଷନ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହେବାରୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ବାସ୍ତବ ଫଳ ଲାଭ ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ । —ବରଂ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ବଡ଼ ଅନର୍ଥ ଘଟିଅଛି । ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ବିଷୟଗଣଙ୍କୁ ରୂପକ ଆକାରରେ ଉପଦେଶ ଦେଲେ—ସମସ୍ତେ ତାହା ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେଲେ । ତେଣୁ ସେ ତାହାର ଅଭିପ୍ରାୟ ସରଳଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ; ଲକ୍ଷିତ ବିଷୟଟି ଶ୍ଳୋକବର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ଦୁବିଷ୍ଟରେ ଦୃଢ଼ରୂପେ ମୁଦ୍ରିତ ହେଲା । ଯଦୁ ଶିଶୁକୁ ଗଲ୍ଲୁଛଳରେ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ଏବଂ ଗଲ୍ଲୁର ଅଭିପ୍ରାୟ ସରଳଭାବରେ ବୁଝାଇ ଦେଲେ ଶିଶୁର କୋମଳ ପ୍ରାଣରେ ତାହା ଚିରକାଳପାଇଁ ଅଙ୍କିତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା । ତାହା ନ ହେଲେ ରୂପକ ରୂପକ ଆକାରରେ ରହିଯାଏ ।

ବାଲ୍ୟକାଳରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଗଲ୍ଲୁ ଶୁଣିଅଛୁ, ବୋଧ ହୁଏ ଚନ୍ଦ୍ରିୟରୁ ଅନେକ ଗଲ୍ଲୁରେ ରୂପକ ବ୍ୟବହାର । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ‘ଅସୁର’ ‘ଅସୁରୁଣୀ’ ଗଲ୍ଲୁ ଶୁଣିଥିବେ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଭ୍ରମଣାର୍ଥେ ବା କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ-ସାଧନ ମାନସରେ ବୃତ୍ତରୁ ବଦଳିତ ହୋଇଥିଲେ; କୌଣସି ସ୍ୱକ୍ଷସ ବା

ରାମସିଂହାଳା କୌଶଳ ବସ୍ତ୍ରର ଚର, ନାନା ପ୍ରଲେଖନରେ ସ୍ପର୍ଶ
କରି, ପଥ ଭୁଲାଇ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଗୁଡ଼କୁ ଘେନି ଗଲା; ଧୋରାରେ ଶୁଷ୍କ
ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ତାହାର ପ୍ରାଣ ବିନାଶ କଲା; ତାହାର ଉକ୍ତ ମାଂସ
ଛାସ କଲା । ଅତ୍ରୁସ ମଧ୍ୟ କୌଣସି କୌଣସି ସ୍ଥଳରେ ବସ୍ତ୍ରର ଅଛି,
ସେହି ମାୟାମୟ ପଥରୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଦୈବାତ୍ କୌଣସି ପରମବ୍ରହ୍ମ-
ଲବଣ୍ୟମୟୀ ରମଣୀୟା ଉଦ୍ଦେଧିତ ହୋଇ ନିଜର ଅଜ୍ଞାନତା ଓ
ଭ୍ରମ ବୁଝି ପାଇ ତାହାର ପରମର୍ତ୍ତରେ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ
ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ସକଳ ରାମସିଂହାଳା ସ୍ଵଚ୍ଛବତଃ
ବିବିଧାକାର ଓ କବଚ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ମାୟାରେ ହୃଦ୍‌ବେଶ ଧାରଣପୂର୍ବକ
ପଥରେ ମନ ଭୁଲାଇ ତାହାର ସଙ୍ଗଲଗ୍ନ କରିନ୍ତି ।

ପ୍ରାୟ ସବୁ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା । ପ୍ରାୟଶଃମୂଳରେ ମଧ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦିର
ଅନ୍ୟାୟିକା ପ୍ରଭୃତି ପରମାଶରେ ଅଛି । ପୂର୍ଣ୍ଣଶା ବିକଟରୂପା ରାମସିଂହା
ନିବଦ୍ଧାବଳାଶ୍ୟାମ, ରାଜାବଲେଚନ ରମ୍ୟର ଅଲୌକିକ ପୌନର୍ଯ୍ୟ
ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି ତାହାର କୁହୁବୁଦ୍ଧି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏକ ବସ୍ତ୍ର
ଦର୍ଶନରେ ତାହାର ମନରେ ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ଭବର ଉଦୟ ହୁଏ, କାହାର
ମନ ବା ନରକ ଆଡ଼କୁ ପ୍ରଧାବିତ ହୁଏ । ରୂପବତୀ ରମଣୀର ମୁଗ୍ଧ
ଅବଲେକନ କରି କେହି ପ୍ରେମବିହୀନ ହୋଇ ଦରଦର ଧାରରେ
ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧଶ ଚୁରୁଅଛି; ପୁଣି ସେହି ଶୋଭା ଦର୍ଶନ କରି ଅନ୍ୟ ଜଣେ କି
ଉପାୟରେ ଲଜ୍ଜା ଚରତାର୍ଥ କରିବ, ଏହା ଭାବି ଉନ୍ମତ୍ତ ହେଉଅଛି ।
ଏହି ବି ମାନବହୃଦୟରେ ସ୍ଵର୍ଗ ଓ ନରକର ଛବି ! ପୂର୍ଣ୍ଣଶା ଭାବିଲା,
ରୂପେ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ? ସେହି ଯତ୍ନରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ
ଯୁବକ ବେଶରେ ରାମ ସମୀପରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନାନା ହାବ ଭାବ
ପ୍ରକାଶ କରି ତାଙ୍କୁ ପଥରୁଷ୍ୟ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରୁଷ୍ୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ରାମ
ସାମାନ୍ୟମନୁଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ମତି ତଳେ ବିଚଳିତ ହେଲା
ନାହିଁ; ତତ୍ତ୍ଵ ରାମସିଂହାଳା ରାମ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାହାର

ଅସ୍ଥା ଧର୍ମର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ୍ୟ କବଚଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ, ପୁଣ୍ୟସର ଦେଉଁ ପ୍ରଲୋଭନ ତାହାକୁ ଭୁଲାଇ ପାରେ । ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଏପରି କି ଋଷି ଅସ୍ତ୍ର ଯାହା ତାହାକୁ ପଥଦ୍ରଷ୍ଟ କରି ପାରେ ? ନିର୍ବିକାରତର ସମ ଲକ୍ଷଣଙ୍କ ପ୍ରତି ସୁପ୍ତଶାର ନାସା କର୍ତ୍ତ ହେବନ କରବାର ଅବେଶ ଦେଲେ । ଦୁଷ୍ଟା କାମାରୁଣ ରାକ୍ଷସୀ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପଶୁତୁଳ ହୋଇ ଲକ୍ଷଣଙ୍କୁ ଭୁଲାଇବାକୁ ବହୁ ଆୟାସ ପ୍ରକାଶ କଲା, କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷଣ ଉପଯୁକ୍ତ ତ୍ୟେଷ୍ଟଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ କଳିଷ୍ଠ । ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶି ଋଷି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରମଣୀର ମୁଖ ଅନ୍ତକୁ ଅନାଇବେ ନାହିଁ, ଏପରି କଠୋର ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା, ଏ ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରଲୋଭନରେ କି ସେ ଭୁଲିବାର ପାତ୍ର ? ସେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ବ୍ରାହ୍ମାଣ୍ଡ ପାଳନ କଲେ । ବିଫଳରୂପା ରାକ୍ଷସୀ ନାସା କର୍ତ୍ତ ଅଭବରେ ବିକଟତର ଆକାର ଧାରଣ କରି ପ୍ରାଣ ଋଷିରେ ପଳାୟନ କଲା ।

ସେଉଁ ସେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ପାପ ପ୍ରଲୋଭନର ଉତ୍ତେଜ, ସେହି ସେହି ସ୍ଥଳରେ ରାକ୍ଷସ ରାକ୍ଷସୀର ଅବତାରଣା । ବାସ୍ତବିକ ଏ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଯେତେ କସ୍ତ୍ର ମନୁଷ୍ୟକୁ ପାପ ଅନ୍ତକୁ ଆକର୍ଷଣ କରେ ସେ ସବୁ ବିକଟାକାର, କେବଳ ବାହ୍ୟ ଆବରଣଟା ମନୋହର ବୋଲି ପ୍ରଭାସ୍ୱମାନ ହୁଏ । (ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ବ୍ରାହ୍ମାଣ୍ଡ ନରନାଶ ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ପାପ-ପିଶାଚ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଅନୁଚର-ଅନୁଚରାବର୍ଗ ସହ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କେତେ ଆଶା ଦେଇ କେତେ ଛଳ ପ୍ରକାଶ କରି ନରନ୍ତର ଭୁଲାଇବାକୁ ଯତ୍ନ କରୁଅଛନ୍ତି । ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ଚନ୍ଦ୍ରାଣୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ବହୁରାବରଣ ଭେଦ କରି ତାହାର ଶ୍ୱାସଣ ଅନ୍ତର-ରୂପ ଦର୍ଶନ କରି ବାସ୍ତବିକ ସାତ୍ତ୍ୱସମ୍ବଦ୍ଧତାରେ ‘ହୁର ହୋ ସମ୍ବତାନ !’ ବୋଲି ନିକଟରୁ ତଡ଼ି ଦେଉଅଛନ୍ତି । ପ୍ରଲୋଭନ ସେମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ଘର୍ଷ କରି ପାରେ ନାହିଁ ! କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ଏପରି ମାନବଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କେତେ ? କୋଟି କୋଟି ନରନାଶ ମୋହର ଛଳନାରେ ପ୍ରଲୁପ୍ତ ହୋଇ ନରନ୍ତର ବିନାଶ-ପଥରେ ଧାବିତ ହେଉଅଛନ୍ତି—ମନୁଷ୍ୟକୁ ହସାଇ ପଶୁଇ, ପିଶାଚକୁ ଲୁହୁଅଛନ୍ତି । କେବଳ

ଭାବ୍ୟକ୍ରମେ ଯେଉଁମାନେ ସେହି ଦେବକନ୍ୟା ବଦେଇବାଣୀର ପରାମର୍ଶ
 ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି, ସେହିମାନେ ଏକା ଭିକାର ପାଇଅଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ
 ଯେଉଁମାନେ ଏ ପ୍ରଲୋଭନମୟ ଶ୍ରାବଣ ସ୍ବପ୍ନାର-ଶ୍ରେଣୀରେ ନିଜର
 ଚରଣ ରକ୍ଷା କରି ଧର୍ମପଥରେ—କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ
 ପାରିବେ ସେମାନେ ଧନ୍ୟ—ସେମାନଙ୍କ ଜନ୍ମ ସାର୍ଥକ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ଭେମାନେ ଦୁଇଗୋଟା ରାକ୍ଷସୀଙ୍କ କଥା ଉଦ୍ଧେଷ
 କରିବୁଁ । ଏମାନେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ ଜନସମାଜର ସାର ହୃଦୟରେ
 ସବୁଦା ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିଅଛନ୍ତି—କେତେ ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇ, କେତେ
 ଅଭିନବବେଶରେ ସାଜ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରୁଅଛନ୍ତି ।
 ଦୁର୍ବଳ ମାନବ—ଅବିବେକୀ ମାନବ ହତାହତଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ
 ପଡ଼ିଯିବତ୍ ଏହି ଅନଳକୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ି ପ୍ରାଣ ହରାଇଅଛି । ଏମାନେ
 ବେଶ୍ୟା-ରାକ୍ଷସୀ ଓ ସୁର-ରାକ୍ଷସୀ । ହାୟ ! ହାୟ ! ଏତେ ସନ୍ଧ୍ୟାକାର
 ଅନ୍ଧମ୍ବର, ଏତେ ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନର ଅଲୋକ, ମନୁଷ୍ୟ ଏ ଦୁଇଟା
 ରାକ୍ଷସୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ସୁଦ୍ଧା ଚିହ୍ନିଲା ନାହିଁ । ଯେବେ ଚିହ୍ନିଥାନ୍ତା ତେବେ
 ଅବଶ୍ୟ ଏହାର ଉଚ୍ଛେଦସାଧନରେ ଗଢ଼ି ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତା । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ
 —ଘୋରତର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଏ ବେଶରେ ଯେଉଁମାନେ
 ସମାଜରେ ମାନ୍ୟ ଓ ଗଣ୍ୟ ବୋଲି ଖ୍ୟାତ—ଯେଉଁମାନେ ଅପଣାକୁ
 ଧର୍ମର ରକ୍ଷକ, ସମାଜର କେତା ବୋଲି ଅନେକ ସମୟରେ ପରିଚିତ
 କରିନ୍ତି, ସେହିମାନେ ସ୍ବ ସ୍ବ ଗୃହରେ ଧର୍ମ-ଉତ୍ସବରେ ମଙ୍ଗଳ କାର୍ଯ୍ୟର
 ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଏହି ବାସ୍ତବନାରୁପ ରାକ୍ଷସୀକୁ ଆବାହନ କରି ପୂଜା
 କରୁଅଛନ୍ତି; ଥରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ଏହାହାର ନିଜର ଓ
 ସନ୍ତାନସନ୍ତତିମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ପରକାଳ ଉତ୍ତମ୍ବ ବନଶ୍ଚହେଉଅଛି ।
 ଏମାନେ ଲଙ୍ଘାର ମସ୍ତକ ଚର୍ଚ୍ଚଣ କରି ବିବିଧ ଅଜାରଣୀ ପ୍ରକାଶ କରି
 ନୃତ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ଏଣେ ଭଦ୍ରନାମଧାରୀ ଭାରତର କୁଳାଙ୍ଗାର
 ଶବ୍ଦାବଳୀ “ରାଜାରା” ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଅଛନ୍ତି,

— ଥରେ ହେଲେ ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ ସେ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗିରେ
ଘୋର ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟର ଚିହ୍ନ ଚିହ୍ନିତରେ ସମ୍ପାଦକ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି । ଏହିପରି
ସେ କେତେ ଲୋକଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପାତ ଦଃିଅଛି ଓ ବଢ଼ୁଅଛି, ତାହା କିଏ
ଗଣନା କରି ପାରେ ?

ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ମହାତ୍ମା କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନା
ଏହି ବେଶ୍ୟାନୁତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା କହୁଅଛନ୍ତି, ତାହାର ମର୍ମାନୁବାଦ
ଅନୁସାରେ ନମ୍ଭର ଦେଉଅଛୁ । ସେହିମାନେ ତାଙ୍କର ମୂଳ
ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକଟିତ ପାଠ କରିବେ, ସେମାନେ ତାହାର ପ୍ରଭୁତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଓ ଓଜସ୍ବିତା ଉପଲବ୍ଧ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ ।

“ଏହି ସେ ଦୃଷ୍ଟିର ରମଣୀୟତା ନୃତ୍ୟ କରୁଅଛି, ତାହାର ମୁଖରେ
ମଧୁର ହାସ୍ୟ, ନୟନରେ କୁଟିଳ କଟାକ୍ଷ ! ଉପରେ ଦେଖିବାକୁ ମଧୁର
ମୁଦ୍ରି, ମାତ୍ର ସେହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଅବରଣ ରେଦି କରି ଦେଖି, ଅତି ଭ୍ରାସଣ
ପଦାର୍ଥ ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚାଯିବ ବଢ଼ୁଅଛି । ତାହାର ଚକ୍ଷୁରେ ନରକ,
ବନ୍ଧୁପୁଲରେ ଗରଳସମୁଦ୍ର, ମନୋହର କଟୀଦେଶରେ ଭ୍ରାସଣ
ନରକାଗ୍ନି; ସରଳ ଅସତର୍କ ଦର୍ଶକର ପ୍ରାଣ ବିନାଶ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା
ତାହାର ହସ୍ତ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୁଣ୍ଡିକା ସମ୍ପାଳନ କରୁଅଛି ! ତାହାର ମନୋ-
ମୁଗ୍ଧକତେ ହାତ ଭାବ ଓ ମଧୁର ହାସ୍ୟରେ ଭାରତର ମୃତ୍ୟୁ ! ତାହାହାସ୍ତ
କେତେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଯୁବକ ଏବଂ ବୃଦ୍ଧଙ୍କର ପ୍ରାଣ ବିନାଶ ଦଃିଅଛି
ଏବଂ ବିବିଷ୍ୟତରେ କେତେ ଦଃିକ, ତାହା କିଏ ଗଣନା କରି ପାରେ ?
ମୁହୂର୍ତ୍ତ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ମାନବ ପ୍ରାଣ ବିନାଶ କରିବାର ଏପରି ଯନ୍ତ୍ର
ଅଛି ନାହିଁ ! ତାହାକୁ ବର୍ଜନ କରି, ସ୍ପର୍ଶ କରି ବା ତାହାର କଥା ଶ୍ରବଣ
କରି, ତୁମ୍ଭର ବିନାଶ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ! ରାକ୍ଷସି ! ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ତୁ ମନୁଷ୍ୟର
ରକ୍ତ ଶୋଷଣ କରୁ ! ତୋହର ଚକ୍ଷୁଦୃଷ୍ଟି ଯାହା ଉପରେ ପଡ଼ିଲା,
ସେ ହତଭାଗ୍ୟର ଅଛି ଗଢ଼ି କାହିଁ ? ଶରୀରକୁପା ଭଲ ତୋହ
ସମ୍ମୁଖରେ ତାହାର ନିସ୍ତାର ନାହିଁ ! ସେଥିପାଇଁ କି ଯୁବକ, କି ବୃଦ୍ଧ,

କି ବାହାଢ଼ି, କି ଅବାହାଢ଼ି ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବହୁଅଛି, ଏହି ଯେ
 ସୁଖସୀ ନିରନ୍ତର ନରକାଗ୍ନି ଉଦ୍‌ଗ୍ରାସ କରୁଅଛି, ଏହା ନିକଟରୁ
 ପଳାୟନ କରି, 'ଶାନ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ' ଭବରେ ପଳାୟନ କରି ଏବଂ
 ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅଭୟଭବଣରେ ପଶ୍ଚାତ୍ତପ୍ତ ହେବାକୁ କର, ନରକର
 ସେ ତୁମ୍ଭର ଅସ୍ତିତ୍ବାସ ଯେତେବେଳେ କରିବ । ଝି ଝି ଝି ଝି ଝି କହାତୁ ଏହି
ନୁହାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବା ସମ୍ମାନନୀୟ ବୋଲି କହ ନାହିଁ । ହାୟ !
 ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ? ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ଦେଶମୟ ଅଗ୍ନି, ପାପ, ଲମ୍ପଟତା,
 ପାରିବାରିକ ଅଶାନ୍ତ ବ୍ୟାଧି ହେଉଅଛି । ହା ଧୃତ୍ ! ଏ ପୁଣି
 ସମ୍ମାନନୀୟ ? ଲକ୍ଷପତି କୋଟିପତି ଗୃହସ୍ଥର ପ୍ରାୟଶରେ ଦୂର୍ଘଟ ଅପରାଧ
 ବେଶ୍ୟାର ପ୍ରବେଶ ? ତୁମ୍ଭର ନିଜର ପତନାଶଙ୍କା ନ ଥାଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ
 ତୁମ୍ଭର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଦୁଃଖମୟା ସ୍ୱଦେଶବାସୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଶୋଚନୀୟ
 ପରିଣାମ ଚନ୍ଦ୍ରା କରି ଶାନ୍ତ ହୁଅ । ଏହି ଦୂର୍ଘଟ ବେଶ୍ୟାନୁତ୍ୟ ଏକା-
 ବେଳେକେ ଉଠାଇ ଦିଅ । ହେ ନରଭରତ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଫର ଚେତନା
 ହୋଇ ଏହି ଗୁଣେ ଫଲେଇକୁ 'ହୁର ହୋ ସନ୍ତାନ' ବୋଲି
 ନିକଟରୁ ଚାଲି ଦିଅ ।''

ଏହି ଉପରେ ବେଶ୍ୟାନୁତ୍ୟର ଅପକାରତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ
 କିଛି କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ହତ୍ୟାକ ଚନ୍ଦ୍ରାଶୀଳ ଓ ହୃଦୟବାନ୍
 ବ୍ୟକ୍ତିର ଏ ଦୋଷ କଳଙ୍କ ଓ ଦୁର୍ମାର୍ଗର ଉଚ୍ଛେଦପାଥରେ ବୁଦ୍ଧ
 ହେବା ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ମଞ୍ଚରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ
 ଏହାକୁ ପ୍ରଶସ୍ତ ହେବା ମହାପାପ !

ମାନବପ୍ରକୃତି ବଦାରପ୍ରସ୍ତ ହେଲେ କି ଶାନ୍ତ ରୂପ ଧାରଣ କରେ,
 ଯେବେ କାହାର ଦେଖିବାର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥାଏ ତେବେ ଏହି ସୁଖସୀମାଳିକା
 ଜୀବନରେ ଦେଖାଯାଏ ! ଯେଉଁ ରମଣୀ ପୃଥ୍ବୀର ଭୂଷଣସ୍ୱରୂପା, ଯାହାର
 ଦୟା, ସ୍ନେହ, ପ୍ରୀତି, ତୋମଳତା ପ୍ରଭୃତି ସବୁମାର ଗୁଣଗୁଣିତ ମୈ-
 ରତ ପୁରୁଷର ତପ୍ତ ପ୍ରାଣରେ ଶାନ୍ତିଧାରା ବର୍ଷା କରି ସ୍ୱପ୍ନାବଳୀ ମଧୁମୟ
 କରିଦେଏ, ସେହି ରମଣୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ମସ୍ତକ ଚର୍ଚ୍ଚା କରି ଯୌବନ-ବିହୟ

ବ୍ୟବସାୟରେ ଜୀବିବା ଜୀବୀତ୍ବ କରୁଅଛନ୍ତି, ତଥା ବିଜ୍ଞାନ ମନୁଷ୍ୟକୁ
ନିରକରୁଣକୁ ଅହୀନ କରୁଅଛନ୍ତି, କୁସମତୋମଜା ବାଳିତୋମାନଙ୍କୁ
କ୍ଷୟ ହେଉଛି ଶାନ୍ତି ବୁଝି ଶିକ୍ଷା ଦେଉଅଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟ ଧର୍ମଦାନ କର
ଅମୃତନାଶରେ ପଥ ପରିଷ୍କାର କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଲବଣ୍ୟବୃନ୍ଦର ବିନାଶ-
ପାଇଁ କାଳଭୂଜଣୀ ପୋଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି ! ଯଦି ଏ ଅପ୍ରତିହତରୂପେ
ଏହି ପିଣ୍ଡାବୀରଣ ଲାଳା କରୁଅଛନ୍ତି—ଏମାନେ ଧନ ଜମିଦାର
ରାଜା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ବଡ଼ଲେକର ଉପକରଣ, ବାବୁମାନଙ୍କର
ଅମୋଦପ୍ରମୋଦର ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ, ସବୋପର ହୃଦୟ ଲକ୍ଷ୍ୟଦେବତା—
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପୂଜାର ଗୋଟିଏ ନିୟୋଗ ! ! ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର
ଶେଷଭାଗରେ ଏମାନଙ୍କର ଅତି ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଅବତାର ବାହାର-
ଅଛି । ଅକଳାଳ ଏମାନେ ରଜତୁମ୍ବିରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଭାରତ-
ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛନ୍ତି । କେତେବେଳେ ସୀତା,
ସାବିତ୍ରୀ, ଦମୟନ୍ତୀ, କେତେବେଳେ ଧ୍ରୁବ, ପ୍ରଜ୍ଞାଦ, ଗୌରୀଜୀ,
ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସାକ ଦକ୍ଷିଣାମୁଖ ମନୋହରଣ କରୁଅଛନ୍ତି ! କେତେ
ଲାଳା, କିଏ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କରିବ ? ଭାରତର ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ସନ୍ତାନଗଣ
ଏମାନଙ୍କର ଜନ୍ମଜୟକାରରେ ଅକାଶ କମ୍ପାଉଅଛନ୍ତି ! ହା ବଧାତଃ ?
ଏ କି ବିଷମ ବକାର-ବ୍ୟାଧି !

ଅମ୍ଭେମାନେ କିଣ୍ଡାସା କରୁଁ ଏଥିପାଇଁ ଦାୟୀ କିଏ ? ଏହି ହଠ-
ଭାଗିନୀଗଣ ନିଜେ ନିଜେ ଏପରି ହୋଇଅଛନ୍ତି, ନା ଦୁର୍ନୀତିପରାୟଣ
ସମାଜ ଏହିକାର ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଜୀବ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛି ? ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ
କ୍ଷୋଭର ସହିତ ଅବଶ୍ୟ ବୋଲିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଧର୍ମନୀତିଗ୍ରାହୀ
ଉଚ୍ଛ୍ଵାସୀ ସମାଜ ଏହାର ମୂଳକାରଣ । ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଖ-
ଅଛୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ବିକାଶହୀନ ସମାଜର ପ୍ରତ୍ୟାଶା, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ
ବୌଦ୍ଧିତ୍ବରେ ଏମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ୁଅଛି ।

ସ୍ବୟଂ-ଭାଷିଣୀ କଥା କଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରିବୁଁ ? ଦେଖିବ ରାଜା ଏହାର

ପୁଷ୍ପପୋଷକ ! ନାନା ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ସାତ ସମୁଦ୍ର ପାଇଁ
ହୋଇ ଏ ସୁକ୍ଷ୍ମସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଲବ୍ଧବୃଦ୍ଧି ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ଆସୁଅଛନ୍ତି । ଲବ୍ଧବୃଦ୍ଧି
କହୁ ଶିଳ୍ପିନୀମଧ୍ୟାସ ମହାପୁରୁଷ ଶୋକପୋଷକରେ ଏହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ
କରୁଅଛନ୍ତି । ପୁଣି ଶ୍ରୀମତୀ ଗବର୍ଷମେଘଙ୍କ ଅର୍ଥଲଳୟ ଓ ବାଣିଜ୍ୟଜ୍ଞ
ପ୍ରଭୃତିରେ ସଦୃଶ ଏହାର ଅଧ୍ୟୟନ ବିସ୍ତୃତ ହେଉଅଛି । କେତେଦୂର
ବ୍ୟାପିବ କିଏ କହୁ ପାରେ ?

ଯେଉଁମାନେ ଏହି ନିରବକ୍ରଲେଲୁପା ସୁକ୍ଷ୍ମସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ
ଦେଉଅଛନ୍ତି—ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ହେଉ ବା ପରୋକ୍ଷରେ ହେଉ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ
କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ କଦାପି ମନୁଷ୍ୟ ନାମର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହନ୍ତି—
ସେମାନେ ସନ୍ନିତାନର ସହକାରୀ କରୁ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେ, ସେ କଦାପି ଏ
ପୈଶାଚିକ କାଣ୍ଡ ଅନୁମୋଦନ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଅମ୍ଭ-
ମାନଙ୍କ ଦେଶୀମନୁଷ୍ୟତ୍ବ ହୋଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅମ୍ଭେମାନେ
କହୁ, ହେ ମନୁଷ୍ୟସନ୍ତାନଗଣ ! ଏ ସମସ୍ତ ବ୍ୟାପାର ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ମୁଖରେ
ଦେଖି ନାହିଁ ବଡ଼ ନାହିଁ; ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏମାନଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ଉଦ୍‌ଘାଟି
ପାରେଅଛ ବୋଲି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୁଅ ନାହିଁ; ଦେଶର ଅବସ୍ଥା, ନିଜର ଲାଭ
ସନ୍ତାନ-ସନ୍ତତିଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଲାଭ ସମାଜବନ୍ଧରୁ ଏ କଳଙ୍କ ଅପନୋଦନ
କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହୁଅ—ଧ୍ୟାତାଙ୍କ କୃପା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଏ
ଘୋର ଦୁର୍ଗତିର ଉଚ୍ଛେଦସାଧନରେ ତପ୍ତ ହୁଅ । ତାଙ୍କର କୃପାରେ
ଅବଶ୍ୟ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବ ।

ସ୍ତ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷା ।

ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଉଭୟଙ୍କୁ ଦେଇ ମାନବସମାଜ ଗଠିତ । ଉଭୟଙ୍କ ଉନ୍ନତ ଅବନତି ଉପରେ ସମାଜର ଉନ୍ନତ ଓ ଅବନତି ନିର୍ଭର କରୁଅଛି । ବିଧାତା ଉଭୟ ଜାତିକୁ ଭେଦ ଭାବପ୍ରଧାନ କରି ସୃଷ୍ଟି କରି ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ଗୌରବିଷି ସମାଜୋନ୍ନତି ଫଳରେ ଅପର ଅପେକ୍ଷା ଅଳ୍ପ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ନୁହେଁ । ଗୋଟିକରେ ଅଳ୍ପବୟସେ ଅପରଟି ଅଙ୍ଗସ୍ଥାନ ଓ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ସମାଜର ସଫାଜୀନ ଉନ୍ନତ ସାଧନ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଯଦ୍ୱାରା ଏହି ଉଭୟ ଅଙ୍ଗ ସମାନରୂପେ ପରିପୁଷ୍ଟ ଓ ଶ୍ରୀସମ୍ପନ୍ନ ହେବ, ସେଥି ପ୍ରତି ସମ୍ମୁଖର ଉତ୍ତମତ୍ୱ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ବିଷୟ ଏହି ଯେ, ଅନେକ ପ୍ରଳରେ ଶ୍ରାନ୍ତରୂପି ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଅମନୋଯୋଗୀ ହୋଇ ନିଜେ ନିଜର ଉନ୍ନତିପଥର କଣ୍ଠାକ୍ତ ହୁଏ । ପୁରୁଷପ୍ରଭୃତିରେ ସାହସ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଅମୃତକ୍ଷର ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣ-ଗୁଣିତ ଥାଏ । ରମଣୀଗଣ ସାଧାରଣତଃ ଦୁର୍ବଳା, ଭୀରୁ, ଲଜାଶୀଳା ଓ ପୁରୁଷପଦାନୁସାରିଣୀ—ତେଣୁ ସେମାନେ ପଦେ ପଦେ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇ ମୋହାନ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥପର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପଦଦଳିତ ଓ ପରିପିଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । (ଯେଉଁ ସମାଜରେ ନାରୀ ପୁରୁଷର ଦଶୋଟି ଲେଖ୍ୟବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ—ତାହାର ଚିନ୍ତାସବାସନା ପରିତ୍ରପ୍ତିର ଗୋଟିଏ ଉପକରଣ ମାତ୍ର, ସେ ସମାଜ କଦାପି ପ୍ରଭୃତି ଉନ୍ନତ ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ନ ପାରେ ।) ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ଉନ୍ନତ ଜାତିମାନଙ୍କର ଓ ଇଦାନାନ୍ତର ସଭ୍ୟ ଜାତିମାନଙ୍କର ଗତ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଜଣାଯିବ ଯେ, ଯେଉଁ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ନାରୀଜାତିର ସମ୍ମାନ ଓ ଅଧିକାର ଯେତକ ବଢ଼ିଅଛି, ସେହି ଜାତି ସେତକ ଉନ୍ନତର ଉନ୍ନତର

ସୋପାନରେ ଅଧରୁହ ହୋଇଅଛି । ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ ମହର୍ଷି ମନୁକହି-
ଅଛନ୍ତି, “ଯଦି ନାରୀସ୍ତୁ ପୁରୀକ୍ତେ ରମନ୍ତେ ତଦି ଦେବତାଃ ।”

ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଅଧୁନକ ଭାରତର ନାରୀଗଣଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ
ଅତ୍ୟନ୍ତ-ପାରତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭେଦ । କେଉଁ ରମଣୀ ସ୍ୱାମୀ-ସନ୍ନିଧାନରେ
ଉପବେଶନ କରି ଗଭୀର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ୟ୍ ଅଲୋଚନାରେ ଜୀବନ ସାର୍ଥକ
କରିଅଛନ୍ତି; କେହି ବେଦର ସୁକ୍ତ ରଚନା କରି ଅକ୍ଷୟ ଗର୍ଭି ଲଭି
କରିଅଛନ୍ତି; କୌଣସି କୌଣସି ରମଣୀକୁଳମଣ୍ଡଳା ଗଣିତ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ-
ଶାସ୍ତ୍ରର ଅଲୋଚନାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ନାରୀପତିଭାର ଉତ୍କଳ
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି; ଅନ୍ୟତ୍ରସ୍ତ୍ରୀ ଶକ୍ତିମୟୀମଣି ପ୍ରକାଶ୍ୟ
ସମାପ୍ତକରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅମାତ୍ୟବର୍ଗଙ୍କ ସହିତ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ
ପରିଚାଳନା ବିଷୟରେ ମନ୍ତ୍ରଣା କରିଅଛନ୍ତି; କେତେ ରମଣୀ ଶୋକ-
ବେଶରେ ଭ୍ରଷଣ ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତି
ସାମର୍ଥ୍ୟ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି; ଅନ୍ୟ କେହି ଭାଗ୍ୟଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟରେ ରଥା-
ଗୋଚରରେ ନାନା ପ୍ରଦେଶ ପରିଦ୍ରମଣ କରି ଜଳର ଜ୍ଞାନଲୀନା ଓ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପିତାସା ତରତାର୍ଥ କରିଅଛନ୍ତି (ଏହିପରି ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ
ନାରୀଜାତିର ଅଧିକାର ସକଳ ବିଭାଗରେ ଅପ୍ରତିହତ ଥିଲା । ମାତ୍ର
ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର ରମଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣାବସ୍ଥା ତତ୍ତ୍ୱସ୍ଥାନ ବ୍ୟକ୍ତି-
ମାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଅଛନ୍ତି । ନିରସର ପିତୃବଳବଦ୍ଧା କୁଳବିମିଳଣ
ଦେଇ ବିଷାଦରେ ଏବଂ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଦିନ କଟାଉଅଛନ୍ତି, ତାହା
ତାହାର ଅଗୋଚର ନାହିଁ) ନାରୀଜାତିର ଧର୍ମ ବ୍ରତ ଉପବାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ;
ଦନ୍ତା, ରଞ୍ଜନଶାଳା ଓ ଶୟନଶୁଦ୍ଧ ଅଥବା ବସନ ଭୂଷଣରେ ପର୍ଯ୍ୟ-
ବସିତ; ଗତିବିଧି ଅନ୍ୟତ୍ରସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରାଚୀର ମଧ୍ୟରେ ନବକ । ଏପରି
ଅବସ୍ଥାରେ ସମାଜର ରସାତଳଗତ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।

(ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରଙ୍କେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉଦ୍ଧତ । ଜ୍ଞାନ-ଧର୍ମରେ
ଉଦ୍ଧୃତ ଅଗ୍ରସର ହେବା ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସମସ୍ତ ପେଟକ

ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନରେ ଅନୁକୂଳ ହୁଏ, ତେଣୁ ଏହା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉପଯୋଗୀ । ଏହା ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ପରିବାର ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତଙ୍କର ସୁଖ ସୁସ୍ଥିତି ଓ ଜ୍ଞାନ ଧର୍ମର ଉନ୍ନତ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ନିକଟରେ ଦାୟୀ—ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏହି ଦାୟିତ୍ବବୋଧ ନ ଜନ୍ମିଲେ ଗୁଡ଼ ଲୋଭ ସୁଖର ସ୍ଥାନ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସେହିପରି ସମାଜର ମଙ୍ଗଳସାଧନ ନିମିତ୍ତ ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଦାୟୀ—ନିଜେ ଉନ୍ନତ ଓ ସର୍ବ ହୋଇ ଅନ୍ୟକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ସର୍ବ କରିବାକୁ ଅପଣାର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ନିଯୋଜନ କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଜ୍ଞାନୋଲ୍ଲରେ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଶିକ୍ଷା । ଶିକ୍ଷା ଅଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ଧ—ମନୁଷ୍ୟ ପଶୁ । କି ପୁରୁଷ କି ରମଣୀ, କି ଧନୀ କି ଦରିଦ୍ର, ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶିକ୍ଷା ଅବଶ୍ୟକ । ଅବସ୍ଥାବେଦ ହେତୁରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମାନ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ଭବପରି ହୋଇ ନ ପାରେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗତି ଓ ସୁଯୋଗ ଅଛି, ସେମାନେ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର କାବ୍ୟ, ଦର୍ଶନ, ବିଜ୍ଞାନ, ଜ୍ୟୋତିଷର ଅଲୋଚନାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି କୃତାର୍ଥ ହେଉନ୍ତି ଓ ସମାଜକୁ କୃତାର୍ଥ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସଂସାରରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀରେ କି ତାହା ଘଟିପାରେ ? ପୃଥିବୀର ବାରଅଣା ଲୋକ ଉଦରଜ୍ଞାଳାରେ ଓ ପରିବାର—ପ୍ରତିପାଳନ ଚିନ୍ତାରେ ଅସ୍ଥିର, ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଜୀବନ ଦେବେ କିପରି ? ତାହା ବୋଲି ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏକାବେଳେ ଚୁକ୍ତି, ଏ କଥା ବୋଲିବା ଅସମ୍ଭବ । ମନୁଷ୍ୟର ଅବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନବ୍ୟବହାରରେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଅଛି, ତାହା ଯେପରି ସମସ୍ତେ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବା ସବୁବେଳେ ବାଧ୍ୟ । ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ, ଗଣିତ, ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରଭୃତିରେ ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ପରସ୍ତ ଧର୍ମଶୂନ୍ୟ ଓ ମାନବତାହୀନ

ସୁସ୍ଥିତ ଏବଂ ସୁରୁଚିତମାନେ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସାଦି ପାଠ ନ କଲେ ହୁଏତ
 ଭଲତ ହୁଏ ନାହିଁ, ରୁଚି ମାଜିତ ହୁଏ ନାହିଁ ଓ ଭାବ ବିବର୍ଣ୍ଣିତ ହୁଏ
 ନାହିଁ । ସୁରାଜ୍ ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ
 ଏହା ଯେ ଅସମ୍ଭବ, ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହା ବିରାସ କରି ନ ପାରୁଁ । ଅଗ୍ରହ-
 ଯନ୍ତ୍ର ଓ ସମୟର ନିୟମିତ ବିଭାଗଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତେ ଏ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି
 ପାରନ୍ତି ଓ ଅମରଣ ଉଲ୍ଲସପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରନ୍ତି ।

(ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ପୂର୍ବକାଳରେ ନାଗଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା,
 ଏ ବିଷୟରେ ଭୁରୁ ଭୁରୁ ପ୍ରମାଣ ରହିଅଛି, କିନ୍ତୁ ଅକାଳେ ଅନେକ
 ଏକଦେଶବର୍ଗୀ ସ୍ୱାର୍ଥୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟାପନ ଓ ପ୍ରତିକୂଳତାପରଣ
 କରି ଦେଶର ଘୋର ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି—ଶିକ୍ଷିତା ରମଣୀଙ୍କ
 ନାନାପ୍ରକାର ଉପହାସ ବିଦ୍ରୁପ କରୁଅଛନ୍ତି—ଅକାରଣରେ କେତେ
 ଅପବାଦ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଅବବେକତା ହେତୁରୁ କୌଣସିଠାରେ ଯେ
 ଶିକ୍ଷାବିକ୍ରୟ ଘଟି ନାହିଁ ବା ଘଟିବ ନାହିଁ, ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହା କହୁ ନାହିଁ ।
 ଏ ସ୍ୱପ୍ନାରେ ଏପରି କି ବିଷୟ ଅଛି, ମନୁଷ୍ୟ ଯାହାର ଅପବ୍ୟବହାର
 କଲେ ନାହିଁ ? ସେଥିପାଇଁ କି ସ୍ୱପ୍ନାରେ ତାଙ୍କର ବସ୍ତ୍ର ନିନ୍ଦାସ୍ତ୍ର ଓ
 ପରତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ପାରେ ? ଧର୍ମର ନାମରେ ମନୁଷ୍ୟ କେତେ ଶ୍ରେଣୀ
 କାଣ୍ଡ ଅଭିନୟ କରୁଅଛି, ସେଥିପାଇଁ କି ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ ଅବଲୋକ୍ୟ ?
 ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ଲୋକେ ଧର୍ମ ଓ ନୀତିର ମସ୍ତକରେ ପଦାଦାତ କରି
 ଶିକ୍ଷାର ନାମରେ କଳଙ୍କ ଆନୟନ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହା ବୋଲି ଶିକ୍ଷା
 ଏ ସମସ୍ତର ମୂଳ, ଏ କଥା କହବା କି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଚଳିତ
 ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱଭାବତଃ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ, ତହିଁରେ ପୁଣି ଶିକ୍ଷା ଅନୁର
 ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ପ୍ରବେଶ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବର,
 କିନ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ପଚାରୁଁ, ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ
 ଅବବେକତା ବା ଔଦାସୀନ୍ୟ କି ଏଥିର କାରଣ ନୁହେଁ ? ସେ
 ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷିତା ରମଣୀ ମାତ୍ରରେ ସେ ନିନ୍ଦାସ୍ତ୍ର, ଏ କଥା କହାତ

ହୋଇ ଯାଇ ନ ପାରେ । ପକ୍ଷୀକୁରେ ବିଶାବିଘ୍ନନା ନାଶଗଣ ତ
ସମସ୍ତେ ଗଙ୍ଗାଜଳ ପରି ସୁଚ୍ଛ ଓ ପବିତ୍ର ?

(ଅବସ୍ଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମଲକ୍ଷ୍ମୀର ପାଦକୁ
ଜିନ୍ଦୁ କାଳର ପ୍ରତିକୂଳତାଚରଣ କଲେ ତାହାକୁ ନିଷ୍ଠସ୍ୱ ବିକ୍ରମକୁ
ହେବାକୁ ହେବ । ଏହାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଥ ପରିଚାଳନା କଲେ ବା ସୀମା
ଲଙ୍ଘନ କଲେ ଅମୃତମାନଙ୍କର ନିସ୍ତାର ନାହିଁ ।) ଏ ଦୃଷ୍ଟି ନିରୂପଣ
କରିବା କଷ୍ଟ ଦୂରୁତ ବ୍ୟାପାର, ତାହା ନ ହେବାକୁ ମନୁଷ୍ୟସମାଜ
ବାସମ୍ଭାର ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଲୁହ୍ନିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ବହୁକାଳବ୍ୟାପୀ
ଅଜ୍ଞତାରାଗ ପରେ ଭ୍ରାତୃବାସୀ ପୁନର୍ବାର ନୂତନ ଅଲୋକକୁ
ଆମତ ହୋଇଅଛନ୍ତି—କାଳ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନର ସଂଘଟନକାରୀ ।
ସେ ଏହାର ଆଦେଶ ନ ଶୁଣି ସେହି ଅଜ୍ଞତାର ମଧ୍ୟରେ ଲୁକ୍ତାସିତ
ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ, ସେ ନିଷ୍ଠସ୍ୱ ଗଙ୍ଗାରର କୁମ୍ଭରେ ନିମଜ୍ଜିତ
ହେବ । ଦୃଷ୍ଟି ବହୁକାଳ ପରେ ଅଲୋକକୁ ଆମତ ହୋଇଅଛି ବୋଲି
ପେଟ୍ଟି ବ୍ୟକ୍ତି ବିହୀନ ହୋଇ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସଲଭାବରେ ଭ୍ରାତୃପ୍ରତ୍ୟା ପ୍ରଧାନତା
ହେବ, ତାହାର ଚରଣରେ ଅବଶ୍ୟ କଣ୍ଠକ ବିତା ହେବ—ସେ ଅତିରେ
ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ହ୍ରାସ ଉଦ୍ଭବର ଆଶା ବିପର୍ଜନ ଦେଇ ଘୋର ଅରଣ୍ୟ
ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଠାରେ ପଡ଼ି ରହିବ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରଭୃତପକ୍ଷେ
ମାନବୋଦ୍ଭବ ସୋପାନ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବର୍ତ୍ତନକାଳରେ ଅତି
ସତର୍କତା ସହୃଦ ପଦବିଷେଷ ନ କଲେ ପଦେ ପଦେ ଗପଟା ।
ଭ୍ରାତୃବାସୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ବିଷମ ସଙ୍କଟସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ଧର୍ମ, ନୀତି, ସମାଜ, ଆହାର, ପରିଚ୍ଛଦ ସକଳ ବିଷୟରେ ଭ୍ରାତୃବାସୀ
ଅଜ୍ଞାନରେ ହେଉ ବା ସଜ୍ଞାନରେ ହେଉ ପ୍ରବଳ ପରିବର୍ତ୍ତନପ୍ରୋତ୍ସାହରେ
ଗୁଳିତ ହେଉଅଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ତଳମାଡ଼ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ
ସଭ୍ୟତାର ଅଲୋକ ଗୃହେ ଗୃହେ ପ୍ରବେଶ କରି ସମସ୍ତଙ୍କର ନିଦ୍ରା
ଭଙ୍ଗୁଅଛି—ଏଥିରେ ଭଲ ମନ ଉତ୍ତରୁ ଆସୁଅଛି । କେଉଁଠି ଗ୍ରହଣୀୟ
ଓ ନିକର୍ତ୍ତୃକ ବର୍ଜନୀୟ; ତାହା ଭାରତବୀର ବିବେଚନାଧୀନ ।

ସମାଜୋନ୍ମତ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ରୀ-ଶିଖା ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବାରିକ ସ୍ୱଳ୍ପ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଉପରେ ବହୁପ୍ରମାଣରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରୁଅଛି । ପୃଥକଃ ଶ୍ରୀ-ଶିଖାର ଅଭାବରେ ସମାଜର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ରହେ । ପରନ୍ତୁ ଶିଖା ଅଭାବରେ ରମଣୀଗଣ ମାତୃଧର୍ମ ଉପଯୁକ୍ତରୂପେ ପାଳନ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ଏବଂ ତାହା ନ ହେଲେ କୌଣସି ଜାତି ପ୍ରକୃତ ମହତ୍ତ୍ୱ ଲାଭ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଜଣେ ବ୍ୟ୍ୟାପକ ପଣ୍ଡିତ କହୁଅଛନ୍ତି, “ପୈତୃ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଉପଯୁକ୍ତରୂପେ ମାତୃଧର୍ମ ପାଳନ ହୁଏ, ସେ ଜାତି ଧୀର; ବୀର, ଜ୍ଞାନୀ ଓ ସତ୍ତ୍ୱବନ୍ଧୁ ।” ଭୁବନବ୍ୟାପକ ମହାଶାସ୍ତ୍ର ନୋପୋଲିଆନ କହୁଅଛନ୍ତି, “ପ୍ରାକୃତ ପ୍ରଧାନ ଅଭାବ ‘ମାତା’; ଏହି ଅଭାବ ଶୁଷ୍କ ନ ହେଲେ ପରାସ୍ତି ଜାତିର ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତ ଅସମ୍ଭବ ।” ବାସ୍ତବିକ ଜନନୀ ତୁଲ୍ୟ ଶିଖା ଜଗତରେ କିଏ ଅଛି ? ପରିବାର ତୁଲ୍ୟ ସେମ ପବିତ୍ରତା ଶିଖାର ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ଥାନ କେଉଁଠାରେ ? ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସହସ୍ର ଶିଖା ପ୍ରାୟ ହେଲେହେଁ ଗୃହ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଚରମସ୍ତରରେ ପ୍ରକୃତ ସ୍ଥାନ । ଅବହୀତ ଶତ ସ୍ୱର୍ଗଶ ମନୁଷ୍ୟର ପାରିବାରିକ ଶିଖାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଲୋପ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାରିବାରିକ ଶିଖାର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ହୋଇଅଛି । ତାହାର କାରଣ “ମାତା”ର ଅଭାବ । ଜନନୀଗଣ ଶିଖା ହେଲେ ଶିଶୁର ପ୍ରାଥମିକ ଶିଖା ଘରେ ଘରେ ଯଦାୟାସେ ତଳ ପାରେ । କିରୁପେ ସନ୍ତାନ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ, କିରୁପେ ବା ତାହାର ଶିକ୍ଷାର ମନ ବିକଶିତ ହେବ, ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ସମାଜ ଜ୍ଞାନ ନ ଜନ୍ମିଲେ କେହି “ମାତା” ହୋଇ ନ ପାରେ । ତାଙ୍କେ ମନୁଷ୍ୟ ନ ହେଲେ ଅନ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟ କରିବା କପରି ? ତପ୍ତରେ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ଗୃହଣୀର ବାସ୍ତବ ଅନେକ । ଉପଯୁକ୍ତ ଶିଖା ନ ପାଇଲେ ସେ ବାସ୍ତବବୋଧ ଜନ୍ମିତ କପରି ? ତାହା ସ୍ୱାମୀୟ ହେବ ବା କପରି ? ପରିଷଦେ ଅଧିକାଂଶ ପମୟ ବହୁବିଷୟରେ ଲସ୍—ଆଉ ବାହାର

ଉଭୟ ଅଡ଼ ରକ୍ଷା କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ; ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ଅଧିକାଂଶ ଗୃହସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିବ୍ୟୟ । ଗୃହଣୀ ଯେବେ ସ୍ୱଗୃହଣୀ ହୁଅନ୍ତି—ଗୃହସ୍ଥସାଧାରଣ ସୁବିଧାକ୍ରମ, ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବବ୍ୟୟାହାର, ଦାସ ଦାସୀଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ପରିଚ୍ଛା, ନାନା ପଦାର୍ଥର ଦୋଷଗୁଣ ଜ୍ଞାନ, ଅନ୍ୟ ପଦ୍ଧତି ନ୍ୟାୟାନୁଗତ ବ୍ୟୟଦ୍ୱାରା—ଏକକଥାରେ ଯାହାକୁ ବିଷୟ ଜ୍ଞାନ ବୋଲାଯାଏ—ଗୃହଣୀ ଯେବେ ସେ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୁଅନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ପୁରୁଷର ଆଉ ଭବନା କଣ ? ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା ଯେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାସାପେକ୍ଷ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଏସ୍ଥଳରେ ଶିକ୍ଷା ଶବ୍ଦରେ କେବଳ ପ୍ରସ୍ତୁତଗତ ଶିକ୍ଷା କହୁ ନାହିଁ । ପ୍ରସ୍ତୁତପାଠରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟବହାରଗତ ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ତାହାହିଁ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା । ପ୍ରସ୍ତୁତାଦି ପାଠରେ ସେ ଶିକ୍ଷାର ସାହାଯ୍ୟ ହୁଏ ମାତ୍ର । ପୁଣି ନାଗ ପୁରୁଷର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ବୋଲି ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରଙ୍କର ଜୀବନ-ପଥର ସଙ୍ଗୀ ଓ ସହାୟ; ଉଭୟେ ମିଳିତ ହୋଇ ସଫାରର ସୁଖ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବେ, ବିପଦ ପ୍ରଶସ୍ତା ବହନ କରିବେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେବେ ପରସ୍ପରଙ୍କ ହୃଦୟର ଭାବ ଓ ଚିନ୍ତା ବିନିମୟ ହେବାର ପଥ ନ ରହିଲା—ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକର ଭାବ ଗ୍ରହଣରେ ଅସମର୍ଥ ହେଲା—ଯେବେ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଲା, ତେବେ ସେ ସଫାରରେ ସୁଖଶାନ୍ତିର ଆଶା କେଉଁଠାରେ ? ତାହା ଚିନ୍ତାପେ ବା ମନୁଷ୍ୟର ଉନ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ସହାୟ ହେବ ? ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହାର ବିଷୟମ୍ଭୁ ପଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଅଛୁ ।

ଏହିପରି ନାନାକାରଶରୁ ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷା ସମାଜୋନ୍ନତି ଓ ପାରିବାରିକ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଉଭୟ ପକ୍ଷରେ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ ଯାହା ଘଟିବାର ଘଟିଅଛି; ଜାଣି, ଶୁଣି କାହିଁକି ରବିବ୍ୟାଧି-ପ୍ରଭୃତି ଏସବୁ ବଢ଼ିତ କରିବ ? ଅତି-ଏକ ଓ ଉପାୟରେ ତାହା ସ୍ୱରୂପରୂପେ ସମ୍ପାଦି ହେବ, ଏହା ସ୍ତ୍ରୀବ୍ୟାଧି ହୃଦୟବାନ୍ ଓ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚିନ୍ତାର

ବିଷୟ । ଅମ୍ବେମାନେ ଏଠାରେ ବେତେଗୋଟି ସାଧାରଣ ଉପାୟ
 ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସଂହାର କରିବୁଁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ସୀମା ଲଙ୍ଘନ
 କରି ଅମ୍ବେମାନେ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବୁଁ ନାହିଁ । ବାଲ୍ମୀକିବାଦ ଓ
ଅବଶ୍ୟେଷପ୍ରଥା ଏ ଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ଵାରା ରମଣୀର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭର ପ୍ରଧାନ
ଅନ୍ତରାୟ । ଏହାର ପ୍ରକ୍ଷରରେ ଲାଭରମଣୀ ସାହସ, ପ୍ରତିଭା ପ୍ରଭୃତି
 ଦ୍ଵାରା ମୁକ୍ତିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ଆରମ୍ଭ ନ
 ହେଉଣୁ ତାହାର ହାର ରୁକ । ପୁଣି ନାନା ସ୍ଥାନରେ ନାନା ବିଷୟ
 ଦର୍ଶନ କରି ଯେଉଁ ମହାଶିକ୍ଷା ଲାଭ ହୁଏ, ସେଥିରୁ ଏମାନେ ଏକା-
 ବେଳେ ବଞ୍ଚିତ । ନିଜ ଜୀବନର ଦାୟିତ୍ଵ ନ ବୁଝିଣୁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ
 ଦାୟିତ୍ଵ ଆସି ମୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼େ, ନିଜେ ମନୁଷ୍ୟ କୋଡ଼ୁଣୁ ଅନ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟ
 କରିବାର ଗୁରୁତର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ସେ ଯାହାହେଉ
 କାଳର ପ୍ରଭାବରେ ଏ ଦୁଇ ଅବଲୋକନର ନିୟମର କଠୋରତା ନିମ୍ନେ
 ହ୍ରାସ ପାଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂର ହେବା ସମ୍ଭବପାରେନାହିଁ । ଅମ୍ବେମାନେ
 ଇଚ୍ଛା କରିବା ମାତ୍ରେ ଏହା ଏକଗ୍ରାନ୍ଥିରେ ଲାଗିତ ଶକ୍ତି ପଳାଇବ
 ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଏହା ଦୂର କରିଅଛନ୍ତି ବା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ
 ହୋଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସାହସ ଓ ଉତ୍ସାହକୁ ଅନ୍ତରର ସହିତ
 ପ୍ରସଂସା କରୁଅଛୁଁ । କେବଳ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବକ୍ତବ୍ୟ ଏତିକି ଯେ,
 ସେମାନେ ଅତି ସାବଧାନତାପୂର୍ବକରେ ପଥ ଚାଲନ୍ତୁ, ନଚେତ୍ ନିଜେ
 ଅତଳଯାଗରରେ ରୁଡ଼ିବେ ଓ ଦେଶର ଉନ୍ନତପଥରେ ବଞ୍ଚିବେ ନିଷେଧ
 କରିବେ । ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ବାଲ୍ମୀକିବାଦ ଓ ଅବଶ୍ୟେଷପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ,
 ସେ ସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀଗିଣ୍ଡାର ଲାଭପତା, କ୍ରାନ୍ତା ଓ ସ୍ଵାମୀ ଏହିମାନଙ୍କ ଉପରେ
 ନିର୍ଭର କରୁଅଛନ୍ତି । ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା
 ଉତ୍ତରରେ ନିଜ ନିଜ ଗୃହରେ ପରିବାରସ୍ଥା ବାଳିକା ଓ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ
 ନିୟମିତରୂପେ ନାନା ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହସ୍ଥ
 ଯତ୍ନବାନ୍ ହେଲେ ନିଜର ଓ ସମାଜର ପ୍ରଭୃତି ଉପକାର ସାଧିତ ହୋଇ

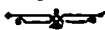
ପରେ । ଦ୍ୟୋଲୟରେ ପାଥାରଣତଃ ପ୍ରଚଳିତ ପବନ ଅନୁସାରେ
 ସାନ୍ନିଧ୍ୟ, ଗଣିତ, ଇତିହାସ, ଶିଳ୍ପନ ଇତ୍ୟାଦି ସେ ସକଳ ବିଷୟର ଶିକ୍ଷା
 ହେଉ ନେଉଅଛି, ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟଧର୍ମ,
ପଦାର୍ଥବିଦ୍ୟା, ବିଷବିଦ୍ୟା ଓ ସଜ୍ଜୀବବିଦ୍ୟା ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେବା
 ହେଉଛି । ଗୃହଧର୍ମସାଧନକୁ ମଧୁମୟ କରାଗଲା ପରିରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟୁପ-
 ଯୋଗୀ । ଗୃହସ୍ଥର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବଡ଼ ଗୁରୁତ୍ବରେ । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ,
 ଅତି ଅଳ୍ପଲୋକେ ଏହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ସ୍ବଚ୍ଛଦ ଅନୁଭବ କରି କାର୍ଯ୍ୟ
 କରିନ୍ତି । ସମସ୍ତ ପରିବାରବର୍ଗଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଧର୍ମ, ନୀତି,
 ନ୍ୟାୟ, ଉପନୟାସ, ଇତିହାସ, ଶିଳ୍ପନ ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ବିଷୟରେ ନୂତନ
 ନୂତନ କଥା ଶିକ୍ଷା ଦେବେ, ସମସ୍ତାନୁସାରେ ନୂତନ ନୂତନ ସଦୃଶ୍ୟ
 ପ୍ରାନ୍ତ ଓ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁ ଦେଖାଇ ସେମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ଓ ହୃଦୟର
 ହିତ ବୁଝିପୁଣି ସମ୍ୟକ୍ ବିଚାରଣାପ୍ରାପ୍ତ ହେବାର ଅବସର ଓ ସୁଯୋଗ
 ହେବାକୁ କରାଯାଏ, ଏହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହ ଓ ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ଗୃହସ୍ଥର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।
ଯୋଡ଼ା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ଦେଇଅଛନ୍ତି—ପଶୁକୁଳା କେବଳ
ଅନ୍ଧାରବିହାରରେ ଭିଜି କଥାକୁ ଧ୍ୟାନପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ଗୋଡ଼ାକୁ ସ୍ବପ୍ନ
କରି ନାହାନ୍ତି ।

ସକଳ ଉନ୍ନତତ୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉନ୍ନତ ଚରଣର ଉନ୍ନତ—ମକଳ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚରଣର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ; ଚରଣକୁ ଛୁଇଁ
ଜୀବନ । ସବୁପ୍ରକାର ସୁଖସମୃଦ୍ଧି ଓ ଦ୍ୟୋଲୟ କରି ସବା ଏକା
 ଭାବେ ଅଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ଅସାର । ଚରଣର ଉତ୍କର୍ଷଯାଏନ
 ପକ୍ଷରେ ପ୍ରଥମ ସଦାୟ ଉଚ୍ଚ ଅଦର୍ଶ । ଉଚ୍ଚ ଅଦର୍ଶ ସମ୍ମୁଖରେ ରହି
 ସବୁଦିନ ଚରଣ ଗଠନ କରବାକୁ ଯତ୍ନବାନ୍ ନ ହେଲେ ପ୍ରଭୁର ପକ୍ଷେ
 ଚରଣର ଉନ୍ନତ ହୁଏ ନାହିଁ । ରମଣୀଗଣ ବାହ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବଡ଼
 ଯତ୍ନପାତ୍ର । ସୁରୁତପନୁର ବେଶଭୂଷା ନିନ୍ଦନୀୟ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଏହାଦ୍ୱାରା
 ଯେବେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସେ ହୃଦୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱପୂର୍ବକ ଶିକ୍ଷା ଓ

ଅବର କମିଯାଏ, ତେବେ ଏହା ଯୋଗ୍ୟ ଅନନ୍ତର ବାଞ୍ଛା ମେଲି ପଡ଼େ । ଏଣୁ ରଞ୍ଜିତାଙ୍କୁ ପୁଅଟାର ଅନୁରୋଧୀପ୍ରବରତା ନାଶ-ମାନଙ୍କର ଓ ସାଧୁ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରଣ ପାଠ କରୁଣାକୁ ବେଳା ଏବଂ ସବୁଦିନ ମାନସିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ସ୍ବେମାନଙ୍କ ଚାତୁକୁ ଯେଉଁକୁ ଆରବଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିତାପର ବିଷୟ ହେ, ଏ ଦେଶର ସରୁଷମଣ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବିଳାସତାରେ ଭାସିମାନ ଦେଖିବାକୁ ଯେପରି ଅସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରକାଶ କରିନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଦୃଢ଼୍ୟ ମନର ଉନ୍ନତତ୍ବେ ତାହା ଶତାଂଶର ଏକାଂଶ ମାତ୍ର ଯତ୍ନ ଦେବା ଯାଏ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ବୃଥା କୋଳାହଳରେ ମଉଳ ହୋଇ ଯେତେ ନିଜର ଓ ବାଧା ନାହିଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଫଳପାରେ ସେହିମାନଙ୍କ ଯତ୍ନର ସେ ସମସ୍ତଙ୍କରେ ସମ୍ବନ୍ଧ, ସେମାନଙ୍କ ଉନ୍ନତକାମନାରେ ନିଜର ନିୟନ୍ତ୍ର ରହନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ପ୍ରକୃତପଣେ ସମାଜର ପ୍ରଭୁତ ମଙ୍ଗଳ ସାଧକ ହୁଅନ୍ତା । ଦେଶଦ୍ରବିଶି “ଦେଶର ଅଭାବ, ଦେଶର ଅଭାବ” ବୋଲି ଆମେ କମ୍ପିଉଅଛୁ, ଅଥଚ ନିଜ ଗୃହର ଅଭାବ ସେମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଦେଶର ଅଭାବ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭାବର ସମସ୍ତେମାତ୍ର, ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ଦେଶର ଅଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।

(ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଅଛି ଏବଂ ସେଥି ନମନ୍ତେ ନାନାବିଧ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଯତ୍ନ ଲାଗିଅଛି । ଦୃଢ଼ଦୃଷ୍ଟି ଉତ୍କଳ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସବୁପ୍ରକାର ସ୍ବସ୍ବାଧିକାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେପରି ମୃତ୍ୟୁ ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ପ୍ରକୃତ କଥା କହିବାକୁ ଚାଲେ ଉତ୍କଳଭୂମିରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାର୍ଥ ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷାର ସୂଚକ ଯେଉଁ ନାହିଁ । ହେବ ବା କିପରି ? ଯେଉଁମାନେ କରନ୍ତେ, ସେମାନଙ୍କର ବି ଜୀବନ ଅଛି ? ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ୟମ, ସାଦୃଶ୍ୟ କାହାକୁ ଦେଖନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣା ନାହିଁ । କି ହେତୁର କେ ଜାଣି, ସେମାନେ ଏପରି ଦୃଷ୍ଟି ଗ୍ରହଣ ଓ

ବୋଧପ୍ରେମୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ, ଶୁଦ୍ଧଅନ୍ତରାଳ ତହିଁ ଦେଖି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି—କିନ୍ତୁ ଜାଣି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି—ନିଜର ସ୍ଥାନତା, ଅପବାଦତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜେ ଦୂର ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କି ଘୋର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ଏ ଜାତି ଉପରେ ପଡ଼ିଅଛି, କିଏ ଜାଣେ ? ବିଧାତା କେତେବେଳେ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଅନ୍ତକାରୀ ଦୂର କରିବେ, କିଏ କହି ପାରେ ? ଅନେକ ବର୍ଷ ଅନ୍ତର ହୋଇ ଗଲା, ଉଦ୍ୟମଶୀଳ, ପରୁଷାଦିପ୍ରସଙ୍ଗୀନ, ଉତ୍ସାହୀ ସ୍ଵରୂପ ଏ ଦେଶରେ ଅଧିକ ଜନ୍ମିଲେ ନାହିଁ ? କିଏ ଏହାର କାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ପାରନ୍ତି ?

ଅନନ୍ତ-ପ୍ରେମ ।

(ପ୍ରେମ ମାନବଜୀବନର ସାରବସ୍ତୁ,—ପ୍ରେମହିଁ ମାନବଜୀବନର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ, ଅପବାଦ ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ । ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରେମ, ସେହିଠାରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ପରୀକ୍ଷାତା, ସେହିଠାରେ ବାଧ୍ୟତା ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ।) ପ୍ରେମ ମାନବହୃଦୟକୁ ରେଦାରେଦଶୂନ୍ୟ କରେ, ସ୍ଵାର୍ଥବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରେ, ଅମୃତସ୍ଵାଦ କରେ । ପ୍ରେମରେ ଶ୍ଵେତ ବଡ଼ ନାହିଁ, ‘ମୁଁ’ ‘ତୁ’ ନାହିଁ । ପ୍ରେମର ମହିମା କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ ଏବଂ ତାହା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭଲ ଲୋକର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହିଜ୍ଞ ମାତ୍ର କହୁଅଛୁ ଯେ ପ୍ରେମବଳୀ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅସମ୍ଭବ—ପ୍ରେମଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟ ପ୍ରତି ପଶାବର ଲାଳାକୁମ୍ଭି । ଯାହା ଇନ୍ଦ୍ରିୟାସକ୍ରିୟନର ବା ସୁଖଲାଳସାପ୍ରସୂତ, ତାହା ପ୍ରେମ ନାମର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ—ତାହା ଅସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରୀ; ସୁଖର ଅଶା ଶେଷ ହେଲେ ତାହାର ଅସ୍ତିତ୍ଵ ସ୍ତାୟୀ ବଳୁପୁ ହୁଏ—ସେ କେବଳ ସୁଖର ସ୍ଥାନ ଖୋଜି ରୁଲେ, ! ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ମନୁଷ୍ୟହୃଦୟରେ ଦେବତାବ ବାସିନୀ କରେ, ତାହାକୁ ଅନନ୍ତ ଜ୍ୟେଷ୍ଠତାରେ ଅଗ୍ରସ୍ଥ କରେ, ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମ ।)

ପୃଥକ ଅନୁମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାକ୍ରମ—ଜୀବନର ଅନ୍ତରାଳକୁ ବିଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
 ଯାହା ଚିତ୍ତ ବଢେ, ସମସ୍ତ କେବଳ ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ପାଳିତ ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେ-
 ବୁଝି ନାହିଁ, ସେ ମାନବଜାତିର ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ମାତ୍ର ଜାଣି ନାହିଁ ।
 ମହାତ୍ମା ଇମର୍ସନ୍ କହି ଅଛନ୍ତି, “ଜଗତରେ ଯାହା ମୋ ମନକୁ ଆକର୍ଷଣ
 କରେ, ତହିଁରେ ମୋତର **ପ୍ରାଣର ଶକ୍ତି** ପ୍ରୟୋଗର ଅନ୍ତ—
 ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପୀ ଏହି ଅସଂଖ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଓ ଅସଂଖ୍ୟ ଘଟଣା ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ରେ-
 ମୋହୋର ପ୍ରୟୋଗର ଅନ୍ତ, ସେହି ଏକା ମୋ ମନକୁ ଆକର୍ଷଣ କରେ ।
 ଗଣି ଗଣି ଘଟଣା ଓ ଅଗଣିତ ପ୍ରାଣିପୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ କେତେବୃତ୍ତିଏ ମୋ
 ମନକୁ କଦାଚ ଅନ୍ତର ହୁଏ ନାହିଁ—କାହିଁକି ସେଗୁଡ଼ିକ ଏପରି
 ମୁକ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଜାତିତ ଥାଏ, ତାହାର କାବଣ ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ—
 ତଥାପି ଏହା ଜଣିତ କଥା ଯେ ଯେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋତର ସମ୍ବନ୍ଧ
 ଅଛି ।” ସେ କି ପ୍ରଶ୍ନ ? ସେଥିରେ ମୋହୋର କି ପ୍ରୟୋଗର ଥାଇ
 ପାରେ ? ତାହା ଏହି ଯେଉଁ ସେଗୁଡ଼ିକ ସାଦୃଶ୍ୟରେ ମୁଁ ଜୀବନପଥରେ
 ଅଗ୍ରସର ହେବି । ମନୁଷ୍ୟ-ଶିଶୁକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ଏହା ପ୍ରକୃତର
 ଅଭିମତ କୌଣସି ! ସେହିପରି ଅନୁମାନଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ
 ବୁଦ୍ଧି ସ୍ତରର ସୋପାନ—ଦେବତାଙ୍କର ଉପାୟ ।) ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଯେଉଁ
 ପ୍ରେମ ମାନବହୃଦୟର ସ୍ୱାଭାବିକ ବୁଦ୍ଧି, ଯାହା ଅନୁମାନଙ୍କର ସ୍ୱା-
 ପ୍ରକାଶର ମଧୁର ସମ୍ବନ୍ଧର ମୂଳ, ସକଳ ସଦ୍‌ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପରିଚାଳକ ଓ
 ପରିପୋଷକ, ତାହା ଯେ ସ୍ୱସାଧାର ଅସାର ଶ୍ରେୟାବସ୍ଥାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ
 ହେବା ନିମିତ୍ତ ନୁହେଁ, ଏ କଥା ବୋଧହୀନ ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର । ପୃଥକର
 ପ୍ରେମ କେବଳ ସେହି ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମର ଆରମ୍ଭ * । ସେ ଯେବେ ଅନୁ-
 ମାନଙ୍କୁ ଦଳକୁଦଳ ସେହି ଅନନ୍ତପଥରେ ଅଗ୍ରସର ନ କରେ—
 ଯେବେ ଅନୁମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ମଡ଼ିଉର, ଉଚ୍ଚତର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନରେ

* Thus even love which is the deification of persons,
 must become more impersonal every day. (Emerson.)

ପ୍ରହର ନ କରେ, ପରନ୍ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଶୀମା ମଧ୍ୟରେ ନିବାସ କରେ, ହୃଦୟର ପ୍ରୀତିକୁ ପ୍ରସାରିତ ନ କରି ସନ୍ତୁଳିତ କରେ, ତେବେ ତାହା ନିରାଶ ବସ୍ତୁ ! ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ଜଗତରେ ଏହି ବିକୃତ ପ୍ରେମର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଧିକ ! ଅମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବକ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟ ଛାଡ଼ି ବହୁଦୂର ଚାଲି ଆସିଅଛୁ । ଏକତ୍ର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରସାରର ଅବତାରଣା କରିବୁ ।

ଉପସ୍ଥାପନରେ ଉକ୍ତ ଅଛି, “ଯୋ ବୈ ବୃମା ତତ୍ ସତ୍ତ୍ଵଃ; ନାଲ୍ଲେ ସୁଖମସ୍ତି ।” ଅନନ୍ତ ଛଟା ସୁଖ ନାହିଁ । ଯାହା ଦୂର ଦୂରରେ ଶେଷ ହୋଇଯାଏ, ଯାହା ଧରୁ ଧରୁ ସୁଖୀ ହୋଇଯାଏ ବା ଉଚ୍ଛିତ ଯାଏ, ଏପରି ବସ୍ତୁରେ ମାନବମାନେ କେତେକାଳ ଉପସ୍ଥ ରହିବ ? ଯାହା ଧାରଣାର ଅଗତ, ଯାହାର ଅନ୍ତ ଅନ୍ତ ନିରୂପଣ କରିବା ସମ୍ଭବପରି ନୁହେଁ, ସେହି ଏକା ମାନବପ୍ରାଣରେ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଅନନ୍ତ ଅକାଶ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରେ, ଅନନ୍ତ ମହାମାୟା ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କୁ ପ୍ରାଣରେ ଉପଲବ୍ଧି କରେ, କବିଙ୍କ “ନୟନ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ବର୍ଷ କରେ” “ପ୍ରାଣ ସ୍ଵର୍ଗର ଅନନ୍ତ ସମ୍ପଦ ଲଭ କରେ” । ଅନନ୍ତ ମହିମା ଗାନ କରି, ସେ ଭାବ ଧ୍ୟାନ କରି କେତେକରି, କେତେକ ଭାରତ ଅନନ୍ତ ସୁଖ-ପିନ୍ଧୁରେ ବୁଡ଼ି କେତେକ ମହାଭାବର କଥା ବ୍ୟକ୍ତି କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାର ଶେଷ ନାହିଁ । ଯେ ଥରେ ଚିନ୍ତା କରିଅଛୁ, ସେହି ବୁଝିଅଛୁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହା ପ୍ରାଣଗତ ବିଶ୍ଵାସ ଯେ, ଅନନ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନମସ୍କୃତ ହେବା— ଅମ୍ଭେମାନଙ୍କ ଦେବା ପ୍ରକୃତ ସୁଖ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ସୁଦ୍ଧା ଅଶା, ଶୁଦ୍ଧ ଭାବ ଅନନ୍ତ ଅନ୍ତକୁ ସଙ୍କଳ୍ପ ଧାଏଁ । ଏହି କଥାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଥରେ ଜଣେ ବିଦ୍ଵା ବ୍ୟକ୍ତି କହିଥିଲେ, “ଅନନ୍ତ ଧ୍ୟାନରେ ଭୟ, ବିଷୟ, ଭକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରେମ କପରି ହେବ ? ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି ‘ଗଜାର କେନ୍ଦ୍ର ବନ୍ଧୁ ନାହିଁ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଗଜା ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସବୁଠାରୁ ଗୋଟିଏ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ କାହାର ବନ୍ଧୁତା ସମ୍ଭବ ନାହିଁ ।” କଥାଟି ପ୍ରାଣରେ

ବଡ଼ ଅସାଧ ନାହିଁ । ତେବେ କଣ ଅନନ୍ତ ଉଦ୍ଧାରକ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ, ମାନବର ପ୍ରେମ ଅସମ୍ଭବ ? ତାହାହେଲେ ଯୁଦ୍ଧ ସାଣରେ ଏ ଲୁଚି ଅକାହ୍ନା କୀର୍ତ୍ତିକ ? ଏ କଣ ବୃଥା ଅଶା ? ବେବଳ ମୋହର ଛଳନା ? ନା, ତାହା ତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଇନ୍ଦ୍ରଯୁ ଅଛୁ, ଇନ୍ଦ୍ରଯୁର ବିଷୟ ଅଛୁ, ପ୍ରଭୃତି ଅଛୁ, ତାହା ନରଦାର୍ଥ କରିବାର ଉପାୟ ଅଛୁ; ଅଥଚ ମାନବାସାର ସବୁ ଶେଷ ବୁଝିଛି—ହୃଦୟର ଉଚ୍ଚତମ ଆଶାଟି ଅପୂର୍ବ ରହୁବ ? ଏହା ପ୍ରକୃତିର ନିୟମବିରୁଦ୍ଧ କଥା । ମହାନ ବ୍ରହ୍ମ ଅମୃତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେବେ ନାହିଁ, ଅଥଚ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରେମ ବିନା ଅମୃତମାନଙ୍କ ତଳ ତଳିକ ନାହିଁ । ଏ ସମସ୍ୟା କିଏ ପୂରଣ କରିବ ? ଏହା ସମସ୍ୟା ପୂରଣ କରିବାପାଇଁ ବୋଧ ହୁଏ ସାକାରବାଦର ପବତାରଣା (କୌଣସି କୌଣସି ସାକାରବାଦଙ୍କ ମୁଣରୁ ଏହିପରି କଥା ଶୁଣାଯାଏ); କିନ୍ତୁ ସେ ବୁଝି ନେୟା ! ସେ ଆକାର ତ ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ—ସେ କଲ୍ପନାର ଶ୍ରୀକା ! କଲ୍ପନାରେ ସେ ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିବାର ଅଶା କରେ, ସେ ଭ୍ରାନ୍ତ, ସେ ବାହୁଲ । ଯାହା ଅସଲ ବସ୍ତୁର ନକଲ ସୁଦ୍ଧା ନୁହେଁ, ସେ କପର ହୃଦୟର ଗଞ୍ଜାର ପିପାସା ନିବାରଣ କରିବ ?

ଏତଦ୍ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଏହା ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନନ୍ତ ଉଦ୍ଧାରକ ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତି ବିଷୟ ଇନ୍ଦ୍ରା କରୁଁ, ସେତେବେଳେ ସ୍ବପ୍ନବଦଃ ମନ ଉପୁର୍ତ୍ତ ବିଶ୍ବାସରେ ହେଲ ହୋଇଯାଏ, ଆଉ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅମୃତମାନଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧାଦିପି ଯୁଦ୍ଧ ଅସାର ପ୍ରେମ-ସ୍ଥାପନର ସମ୍ଭାବନା ରହେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଲବ୍ଧବିହୀନ ରକ୍ତାସ୍ତ୍ରା ଗାନ କରିଥିଲା, “ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଲୁହର ଅନ୍ତନରତ ଅନନ୍ତ ଗଗନ ଓ ଲୁହର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରକ୍ତ ସୂର୍ଯ୍ୟାଦିଙ୍କ କଥା ଚିନ୍ତା କରେ ସେତେବେଳେ ମନେ ହୁଏ, ମନୁଷ୍ୟ କିଏ ସେ ଲୁହେ ତାହାର ଭର ନେବ ?” କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଏ ଅସମ୍ଭବ ସମ୍ଭବ

ବୋଧହୁଏ । ଯେଉଁ ସେପରି ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ, ସେହୁପରି ଅନନ୍ତ
 ହେମର ଅଧାର । ଏକ ଅନ୍ତଃତାଙ୍କ ଶକ୍ତିର ସୀମା ନାହିଁ, ଅନ୍ୟ ଅନ୍ତଃ
 ତାଙ୍କ ପ୍ରେମର ଲକ୍ଷଣ ନାହିଁ, ସେ ଅପଣା ପ୍ରେମଶୃଙ୍ଖଳେ ସ୍ଥାପିତ
 ମାନବ ସଙ୍ଗେ ନିଶ୍ଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମ ପ୍ରେମ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ
 ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀନ ହେବାକୁ ପାହୁଣୀ କରେ । ଯେତେବେଳେ ଦେଖୁ
 ଯେ, ସେହି ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅଧୀଶ୍ଵର ମୃତ୍ୟୁର ପାଇଁ ସଦା
 ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି — ଜ୍ୟୋତିର ଦୁଃଖୀ, ଧନୀ, ପଣ୍ଡିତ, ମୂର୍ଖ,
 ଶାନ୍ତି, ପ୍ରାଣୀ, ମେଣ୍ଟା, ମେଣ୍ଟିଆ ଇତ୍ୟାଦି ତାଙ୍କର ପ୍ରେମବାହୁ ପ୍ରସାରିତ,
 ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାଣ ସ୍ଵତଃ ତାଙ୍କ ଅଳ୍ପକୁ ପ୍ରଧାନ କରେ, ତାଙ୍କୁ ପିତା,
 ମାତା, ସ୍ଵାମୀ, ଶ୍ଵଶୁର, ସ୍ଵଦେଶ — ଜୀବନର ସବୁ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ
 ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ (ପ୍ରେମ ଏବଂ ଏ ସଂସାରରେ ଭାବୁକୁ ପାହୁଣୀ କରେ,
 ମୃତ୍ୟୁକୁ ବାନ୍ଧିଲ କରେ — ତୁର ଅସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ମହାପୋଷା —
 ମହାମିଳନ ସଂସ୍ଥାପନ କରେ ।)

ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଲେ ବୋଧ ହୁଏ କଥାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ
 ହୋଇପାରେ । ମନେ କର ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଦ୍ୟା,
 କୁଳି, ମାନ, ଗୌରବରେ ଦେଶସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚତମ
 ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ । ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କ ଅଳ୍ପଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ଶ୍ରମି
 ଅଳ୍ପ, ତାହାର ପୂର୍ବଭାବ କଥା କଲୁନା କର । ସେ ପ୍ରସ୍ତର ରସୁତର,
 ଯେଉଁ ସବୁଜିବ ଭାବରେ ଦୂରରୁ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତି ଅଳ୍ପକୁ ଅନାଉଥିଲା —
 ଚୈଶ୍ଵରୀ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀନ ହେଲେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସମସ୍ତଙ୍କୁ
 ଅନାଇ ପାରୁ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଲଭାବ — ସେ ରସୁ
 ନାହିଁ, ସେ ସନ୍ତୋଷ ନାହିଁ, ସେ ଦୁଃଖ ନାହିଁ, ସେ ବ୍ୟବଧାନ
 ନାହିଁ । କିଏ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ଏପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟନ କଲା ? ଉତ୍ତର,
 ପ୍ରେମ । ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହାକୁ ଶ୍ରୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି — ନାନା-
 ଶକ୍ତିରେ ପ୍ରେମର ନିଦର୍ଶନ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି, ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ବାଳିକା ଯାହା

ପୁଣେ କଲ୍ୟାଣ ସୁଦ୍ଧା କର ନ ଥିଲା, ତାହା ସଫୁଲ୍ଲ । ସଦାପ୍ରକାର ପାପର ସମ୍ମୁଖରେ ଏହି ଲବ ଦୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରେ । ସେହି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ରେମ ବାସ୍ତବିକ ମହାପଦବର୍ତ୍ତନ ସ୍ୱପ୍ନର କରେ—ତାହା ଥରେ ଯାହାର ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ, ଶେଷ, ବଡ଼, ଭଲ, ନୀତି ଗଣନା ତାହା ନିବିଡ଼ରେ ଅସମ୍ଭବ । ତେବେ ମାନବସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଧିକ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ତାହାର ଅନେକ କାରଣ ଅଛି । ଅନ୍ୟମାନେ ପୁଣେ କହୁଅଛନ୍ତି, ଏ ହୃଦୟାତ୍ମକ ପୃଥକରେ ସ୍ୱାର୍ଥକୃତ ବାହ୍ୟ ପ୍ରେମର ନିବର୍ତ୍ତନ ଅଧିକ ! ସେ ଯାହାହେଉ, ଶୁଦ୍ଧ ମାନବ ପକ୍ଷରେ ଯାହା ଅସମ୍ଭବ, ଅନନ୍ତ ରସରସ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅସମ୍ଭବ, ଏପରି ମନେ କରିବା ମହାଦ୍ରାଘ !

ବାସୁସ୍ତର ମହାସାଗର ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ବୃଦ୍ଧ ରହୁଅଛି—ବାସୁ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାହାର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରୁଅଛି; କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ତାହା ଚିନ୍ତା କରେ ନାହିଁ ବା ସେପରି ଅନୁରତ କରେ ନାହିଁ । ଅନନ୍ତ ମହାନ ପ୍ରେମସିନ୍ଧୁ, କ୍ଷୁଦ୍ର ମାନବସିନ୍ଧୁ ନିୟତ ଭଲରେ ବାସ କରୁଅଛି । ଏ ସେ ପ୍ରେମବିନା ମୁହୂର୍ତ୍ତେ କିଛି ପାରେ ? ନିବୋଧ ମନୁଷ୍ୟ ସେ କଥା ବୁଝେ ନାହିଁ—ପେଉଁ ଶରୀର, ମନ, ଧନ, ରତ୍ନ, ଅମ୍ବୀୟ, ବାନ୍ଧବ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମର ନିବର୍ତ୍ତନ ମାତ୍ର, ତାହାର ମାୟାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଗ୍ରାନ୍ଥବି ମନୁଷ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଭୁଲିଯାଏ । ସେ କାହାର ଦୋଷ ? ଦୁର୍ବଳ ମନୁଷ୍ୟ ଭୁଲୁ, କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରେମ ପଲକେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ଭୁଲି ନାହିଁ—ପାହାପାଦ ଛାନ ସେ ପ୍ରେମରେ ନାହିଁ, ପାଣି ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୱାର ଭେଦ ସେଠାରେ ନାହିଁ । (ମାନବ, ଅବେମାତ୍ର ଚକ୍ଷୁ ପିଟାଇ ଦେଖ, ସେ ପ୍ରେମ ବର୍ତ୍ତନ କର ତୁମ୍ଭର ପ୍ରାଣ କାହିଁ ଉଠୁଅଛି କି ନାହିଁ ? ସଦାସ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ସେହି ପ୍ରେମମୟର ଚରଣତଳେ ଲୋଟକାକୁ ପ୍ରାଣ ମନ ଅସ୍ଥିର ହେଉ ଅଛି କି ନାହିଁ ?) ସଂସାରର ଉତ୍ସୁ ରାବନା, ନିନ୍ଦା ଅପମାନ ସବୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ତାହାହେଉ ହେଉଅଛି କି ନାହିଁ ? ପଲକେ ପଲକେ

ତେବେ ପ୍ରେମ, ତାହାର କଳନା ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ସେ ତାହାର ସମସ୍ତ ପ୍ରେମ ତାଙ୍କର ଶ୍ରେୟରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବ—ଏଥିରେ ଯୁକ୍ତି ନାହିଁ, ତର୍କ ନାହିଁ, ଫଳାଫଳ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ—ସେ ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ବୃଥା ମସ୍ତିଷ୍କ ସ୍ୱପ୍ନର କି ଲାଭ ? ଦୟା, କେବଳ ଦୟା, କେବଳ ଦୟା ! ଏହାହିଁ ପ୍ରେମର ରହସ୍ୟ ।

ଆଉ ଥରେ ଜଣେ ବଞ୍ଚି ବ୍ୟକ୍ତି କହିଥିଲେ, “କେବଳ ଶିଶୁରଙ୍କ ପ୍ରେମର ଯଥା ଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟଜାତିର ଶିଶୁଳ ହୋଇଯାଏ—ମନୁଷ୍ୟ ପରିତର ରହୁବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସମୟ ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ‘ମହତ୍ତ୍ୱ’ ବଳିମୁଦ୍ୟାତ’ ରୂପରେ ଅନୁଭବ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।” ଅନୁମାନେ ଏ କଥାର ସାରାବସ୍ଥା ଅନୁଭବ କରି ପାରିଲୁଁ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ଅନୁମାନଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ପାଣିପାଗଣ କଳଟରେ ଶିଶୁର ‘ମହତ୍ତ୍ୱ’ ବଳିମୁଦ୍ୟାତ’ ରୂପରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପ୍ରାଣକୁ ବର୍ଜିତ କରିନ୍ତି—ତୁରୁତ୍ତରୁ ସବୁତରକରାପାଇଁ ଅନେକସମୟରେ ମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରୟୋଗନ ହୁଏ, ଏହା ଅତି ସତ୍ୟ କଥା; କିନ୍ତୁ ତାହାର ମଧ୍ୟରେ ଗଭୀରପ୍ରେମ ଲୁକ୍କାୟିତ ରହିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସାଧୁ ଜନକରେ ସମସ୍ତ ଅବରଣ ଦେଇ କରି ପେଡ଼ି ପ୍ରେମସ୍ୱରୂପ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଠେ । ମୋ ଯାହାହେଉ, କେବଳ ପ୍ରେମସ୍ୱରୂପର ଧ୍ୟାନରେ ପରିତ୍ରତା ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ, ଏ କଥାଟା ଅନୁମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଅନୁରା ଲାଗିଲା । ପ୍ରେମ ଭିତରେ ଯେ ଏକପ୍ରକାର ଝିପ୍ପା ଅଛି, ତାହା ଦୃଶ୍ୟର ଅପେକ୍ଷା ଶବ୍ଦଗୁଣ—ସହଜ ଗୁଣ ଅଧିକ ! ପ୍ରେମାସ୍ତବର ପ୍ରାଣରେ କେଜାଣି କେତେବେଳେ ଆଦାତ ଲାଗିଛି, ଏହି ଭାବନାରେ ପ୍ରେମିକର ପ୍ରାଣ ନିରନ୍ତର ଅସ୍ଥିର ! ଏହି କାରଣରୁ ସେ ସଦାଦା ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ କଳିତା କର ଏକମାତ୍ର ତାହାର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ସାଧନରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାଏ । ଏହାହିଁ ପ୍ରେମର ଧର୍ମ । ସତ୍ତାକୁ ପରିତ୍ର ରଖେ କିଏ ? ସ୍ୱାମିର ଶାସନର ସ୍ୱ ? ଶାନ୍ତିର ରେବାଇ ନା ନରକର ରସ ? ଏକମାତ୍ର ପତିପ୍ରେମ ହିଁ ତାହାକୁ ସେବାଦୟାର, କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣ ଓ ମହାପଦାର୍ଥ

ଶୁଭାଶୁଭ କରେ । ପତର ବରପଦକ ଦର୍ଶନ ସତପଥରେ ଶତ
ଅଶକପାତ ଅପେକ୍ଷା ଶୁଦ୍ଧତର, ଏହା କିଏ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବ ?
‘ପତମୁଖଦର୍ଶନହିଁ ସତର ସ୍ୱର୍ଗ, ତାହାର ଅଦର୍ଶନରେ ସମସ୍ତ ପଦ୍ମଶାମୟ ।
ଏହି ଭବର ପ୍ରାଣଲତା ତ ଭରତର ଶତ ଶତ ପତିବ୍ରତା ରମଣ
ଜୀବନର ମମତା—ମୁକୁନ୍ଦର ଉଦୟର ଯାତନାକୁ ତୁଚ୍ଛ ମଣି ପ୍ରକୃଳିତ
ଚିତାରେ ଅକାତରେ ଦେହ ବିସର୍ଜନ ରୋଷୁଲେ ? ଅଧିକ କଥାରେ
ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ, ସ୍ୱାମୀ ହିଁ ସମ୍ପଦ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେଖା ପାଉ-
ଅଛି, ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରେମ ସେହିଠାରେ ବାଧ୍ୟତା—ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରେମହୃଦ
ପବିତ୍ରତାର ପ୍ରକୃତ ପଥ । ପ୍ରେମର ଧର୍ମ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠଧର୍ମ । ଯେଉଁଠାରେ
ଏହାର ବିପକ୍ଷତ ଭବ, ସେଠାରେ ପ୍ରେମ ନାହିଁ—ପ୍ରେମର ନାମରେ
ଅନ୍ୟ ଗୋଟାଏ ବିକୃତ ବସ୍ତୁର ଅଧିପତ୍ୟ ରହିଥାନ୍ତୁ । ଅଛି, ଉତ୍ତାପ
ନାହିଁ; ମୂର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅଛି, ତାହାର ଅଲୋକ ନାହିଁ; ଏହା ଯେପରି ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ
କଥା, ପ୍ରେମ ଅଛି, ଅଥଚ ପବିତ୍ରତା ନାହିଁ; ଏହା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ।
ବସ୍ତୁଟି ପ୍ରେମ ଓ ପବିତ୍ରତା ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଏକତା ବାସ କରନ୍ତି ।’

କାବ୍ୟଶ୍ରୀ ଧର ମନୁଷ୍ୟ ମନେ କରେ, “ମୁଁ ଘୁରକ ପଇଠ”
ତାହାହେଲେ କି ସେ ଘୁର ହୋଇଯିବ ? ଘୁରକର ସମୁଦ୍ଧାନ କ୍ୟୋତ;
କି ତହିଁରୁ ନିର୍ଗତ ହେବ ? କିମ୍ଭବକାଳ ସେ ତାହାର ଓ ଦର୍ଶକର
ମନରେ ପ୍ରାନ୍ତି ଉପାଦାନ କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଭ୍ରାନ୍ତି ଅଟେ ଦୂର
ହେବ—କାତ କାତ ହେବ ! ଝୁଟା ଜନସର ଚାକରକ୍ୟ କେତେ ଦନ
ଥାଏ ? କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ଏ ସଂସାରରେ କାତର କାରବାର ବଡ଼ ବେଶି !
ଶସ୍ତ୍ରା ପାଇ ମନୁଷ୍ୟ ଚିତ୍ତିର ବ୍ୟବହାର ବେଶି କରେ । ମନେ କରେ
କେଜାଣି ବା ଏଥିରେ ତାହାର ଦନଟା କାଟିଯିବ ! ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ,
ଝିଟିଏ ହାତରୁ ପଡ଼ିଲେ ରଘୁର କାତଶ୍ରୀ ସିନାକେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ—
ଦୁଇ ଦନ ପରେ ଅସାର ଚିତ୍ତିର ରଜା ଉଡ଼ିଯିବ ! ସେତେବେଳେ
ଅଉଁ ‘ହା ହତୋମ୍ନି’ କରେ କଣ ହେବ ? କିନ୍ତୁ ଦୋଷ କାହାର ?

ମନୁଷ୍ୟ ଅପରିଣାମକର୍ତ୍ତା, ଅବିବେଚକ—ବୁଝିପୁଝି କାରବାର କରେ ନାହିଁ, ତାହାର ଏ ଦୁର୍ବଳତା ନ ହୋଇ କଣ ହେବ ? ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟର ବସୟ ଏହି ଯେ, ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତୀକ୍ଷିତ ଓ ବିକ୍ରମିତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ଚେତନା ହୁଏ ନାହିଁ । ପୁଣି ସେହି କାତ, ସେହି ଚିନ୍ତା ! ଭ୍ରାନ୍ତବୃତ୍ତିର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସଂସାରର ଅସାର ଭଙ୍ଗୁର ବସ୍ତୁର ପ୍ରେମରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ—(ଭକ୍ତସ୍ୱର ସେବାରେ ମଉଁ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ଅନନ୍ତଲକ୍ଷ୍ୟ ଭୁଲୁଅଛି, ଜଳ ଭ୍ରମରେ ମଗ୍ନଚିତାର ପସାରରେ ଧାବିତ ହେଉଅଛି, ସ୍ଥାବକ ଜ୍ଞାନରେ କୁଳନ୍ତ ଅଜ୍ଞାରଣୀ ଧରୁଅଛି, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ଭ୍ରମରେ କାଳଭୁଜଙ୍ଗ କଣ୍ଠରେ ଧାରଣ କରୁଅଛି) ହାୟ ! ସେ ଦୁଃଖ କି ପାଇ ତ ଏ ପାଇବ ? ଅନନ୍ତ-ପ୍ରେମରେ ସାହିତ ନ ହେଲେ ମାନବାୟାର ସୁଖ ନାହିଁ, ଶାନ୍ତି ନାହିଁ, ଗତି ନାହିଁ, ମୁକ୍ତି ନାହିଁ । ଦୁର୍ବଳ ମାନବ ଏ କଥା ବୁଝି ସୁଦ୍ଧା ବୁଝେ ନାହିଁ । ତ ଏ କହିପାରେ, କେତେ ଦିନେ ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନରନାରୀ ଅସାର ପରିହାର କରି ସାର ପଦ୍ୟବସ୍ତୁ ଧରିବେ—ଭ୍ରାନ୍ତ ମୋଡ଼ ଯସଦ୍ୟାଗ କରି ପ୍ରକୃତ ଲକ୍ଷ୍ୟପଥ ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ ? ସେତେବେଳେ ଏକା ନରହୃଦୟ ଦେବଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ—ପୃଥିବୀ ସ୍ତରରେ ପରିଣତ ହେବ ।

ହିତବାଦନୀତି ।

ମନୁଷ୍ୟ ନୈତିକଜ୍ଞାନ—ଅହାର ବିହାରଦି ପଶୁଭବ ଛଡ଼ା ତାହାର ଜୀବନର ଉଚ୍ଚତର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଛି ଏବଂ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟପଥରେ ଗମନ କରିବା ପକ୍ଷରେ ନୈତିକଗୁଡ଼ିଏ ଅଲଂଘ୍ୟାୟ ଯାଧାରଣ ନୀତି ଅଛି । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ବା ଯେଉଁ ସମାଜରେ ଏହି ନୀତିଜ୍ଞାନ ଯେତେ ଉଚ୍ଚ ଲ ସେ ମନୁଷ୍ୟ ବା ମୁଦ୍ରାକ ତେତିକ ଉନ୍ନତ । ଧର୍ମ ଓ

ନାଟ ସନାତନରେ ସମ୍ଭବ (ଧର୍ମସ୍ଥଳା ନାଟ ବାଲ୍ୟବାଣୀ ଉପରେ ନିର୍ମିତ ବୁଦ୍ଧିଭାବ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ଧର୍ମ ନୀତି, ନାଟ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବହୁପ୍ରକାର ମାତ୍ର । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନାଟ ବିନା ମନୁଷ୍ୟଜୀବନ ବା ସମାଜ ଚଳନା ଅସମ୍ଭବ । ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଏହି ନାଟକୁ ସ୍ୱଳ୍ପ ସଙ୍ଗରେ ଏକ-ପୁଞ୍ଜରେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଯାହା ସ୍ୱଳ୍ପ ତାହାହିଁ ନାଟ । ଏହି ସ୍ୱଳ୍ପବାଦର ପରଶଦ୍ୱାରା ହିତବାଦର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଏହି ମତ ଅନୁସାରେ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଅଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ହିତ ସାଧନ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ନାଟ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମତ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଉଦୟ ମତାବଲମ୍ବିମାନେ ସଂସାରସର୍ବାସୁ—ପ୍ରକୃତ ନାଟଠାରୁ ବହୁଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ! ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭାବରେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ କେହି କେହି ହିତବାଦନାଟ ଅନୁସରଣ ଓ ଧୃତ୍ୱ କରିବାକୁ ସମୟ ସମୟରେ ପ୍ରକୃତ ଦେଉଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ପରାକ୍ଷା କରି ଦେଖିଲେ ଉଦୟ ମତ ସ୍ୱରୂପତଃ ଅସଙ୍ଗତ ଦୋଷରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିବାର ସତ୍ୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । (ସ୍ୱଳ୍ପ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସ୍ୱାର୍ଥ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଯଥସ୍ୱର୍ଗନ, ତୁଳାଦଣ୍ଡରେ ଓଜନ କରି ଯେଉଁମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନବର୍ତ୍ତମାନ ନିରୂପଣ କରିନ୍ତି ଏବଂ ଜନହୃଦୟର କାର୍ଯ୍ୟ କରିନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ଧର୍ମ-ନାଟର ଉପଦେଶ ଏକପ୍ରକାର “ତୁଳାଭଣ୍ଡାସଂସ୍କୃତ” ପରି ।) ଅନ୍ୟମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ହିତବାଦନାଟର ପ୍ରଧାନ କେତେଗୋଟି ସୂକ୍ତିର ସମ୍ବଲେଚନା କରିବୁ ।

ପ୍ରଥମ—ହିତବାଦା କହନ୍ତି, ‘ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ଧର୍ମାଧର୍ମ ନିରୂପଣର ଉପାୟ ନାହିଁ—ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାହା ପରିଚାଳନା ।’ ଅନ୍ୟମାନେ କହୁ, ବାହ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ଅନେକ ବିଷୟରେ ମତଭେଦ ଥିଲେବେ ସ୍ୱାଧୀନ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ମୂଳନୀତି ଏକ ଏବଂ ପରିସ୍ତର । ହିତବାଦା ପଣ୍ଡିତମାନେ ଏବେ ଆତ୍ମାସଂସ୍କାର କରି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର

ମନରୁ କେତେ ଉପରକୁ ଉଠିଅଛନ୍ତି, ଦେଖାଇ ଦେଇ ପାରିବେ କି ? ସେମାନଙ୍କର ଜଣେ (ବୋଧ ହୁଏ ସଦାଶେଷ) ଲେଖା J. S. Mill ଜଣ କହୁଅଛନ୍ତି ପାଠକେ ଦେଖିବେ—“In the golden rule of Jesus of Nazareth we read the complete spirit of the ethics of utility” * ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ଉକ୍ତ ମନ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ହିତ-ବାଦନୀର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅଛି । କେବେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପ୍ରଭୃତିର ମନ୍ତବ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ମିଳିବାର ଅଶ୍ୱସ୍ତ ନେବାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ବାଲବେଳ ଶୁଦ୍ଧ ହିତବାଦଦର୍ଶନ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ?

ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆପତ୍ତି ଏହି ଯେ, ସେଥିରୁ ସଂସାରର ବାର୍ତ୍ତା କିପରି ସମ୍ଭବରେ ବାସ୍ତବ୍ୟାଘାତଗୀ ଉପଦେଶ ମିଳେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ମାନେ ଏହିପରି ଅବଲମ୍ବନ କରିନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ କିଣ୍ତାବ୍ୟ ଯେ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଅଛି, ନା ମନୁଷ୍ୟତର ବୌଦ୍ଧି ପ୍ରାଣୀ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଅଛି ? ‘ଦେଶ ବାଳ ପାଠ ଯେତେବେଳେ ଘଟିଲାର ବୈଷମ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ପଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରୁ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇପାରେ ନାହିଁ, କାହାର କାହାର ମୁଖରୁ ଏହିପରି କାତକ୍ଷେତ୍ରି ଶୁଣି ଅମୃତମାନଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖ ଜାତ ହୁଏ । ଆଜିକାଲି ଅନେକ ଧ୍ରାନ୍ତ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଏହିପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା । ଅମୃତମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ଯେଉଁ ଭାବରେ ଶାସ୍ତ୍ର ପାଠ କରିବା ଉଚିତ ସେମାନେ ସେ ଭାବରେ ପାଠ ନ କରି କେବଳ ଦୋଷାନ୍ୱେଷଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପାଠ କରନ୍ତି ବୋଲି ସେଥିରୁ ଉପାଦେୟ ଉପଦେଶ ଲାଭ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ନୋହଲେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନରନାରୀ ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ବେଦପ୍ରସ୍ତୁତି ଲାଭ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛନ୍ତି ଓ ହେଉଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ କାହିଁକି ସେଥିରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ?

* Mill's utilitarianism.

‘ନିଷ୍ପତ୍ତି—’ବିବେକ ବୋଲି କୌଣସି ନୀତିଜ୍ଞାନବାସ୍ତବ ସ୍ୱାଭାବିକ ପଦ୍ଧତି ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଜନସମାଜରେ ଏବେ ନୈତିକ ମତଭେଦ ଲାଗିତ ହୁଏ’ ନୈତିକ ମତଭେଦର ଅନେକ କାରଣ ଅଛି ।

୩—ମନେ ରେ ବାସନାବେଳେ ତୋପ ପଡ଼ିବ, ତୁମ୍ଭେ ସେହି ସମୟରେ ଏହି ଠିକ କରବ ପ୍ରିୟ କରଅଛ, ତୋପ ପଡ଼ିବାର କିଛି ସମୟ ପୂର୍ବେ ନିକଟରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ପତନ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ତୁମ୍ଭର ତୋପଧ୍ୱନି ବୋଲି ଭ୍ରାନ୍ତି ଜନ୍ମିଲ, ତୁମ୍ଭେ ଏହି ସମୟରେ ଏହି ଠିକ କର ନେଇ କାର୍ଯ୍ୟାନୁସାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲ, ପ୍ରକୃତ ତୋପଧ୍ୱନି ଶୁଣି ପାଇଲ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଠିକ ତୋପଧ୍ୱନି ଥିଲେ ଜଳର ଏହି ଚିଲାଇଅଛି, ତାହା ଏହି ସଙ୍ଗେ ତୁମ୍ଭ ଏହିର ସମୟ-ଭେଦ ହେବ । ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟ ବିବେକର ଆଦେଶ ନ ଶୁଣି ଅନ୍ୟ

କୌଣସି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସ୍ଥଳରେ ଭ୍ରାନ୍ତି ହୁଏ । ୨—ଗୋଟିଏ ବେସ୍ତ୍ର ମୁଁ ଏକଭାବରେ ଦେଖିଲି, ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଅନ୍ୟଭାବରେ ଦେଖିଲ—ଏଠାରେ ଉଦୟଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଅପୂର୍ବ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମତଭେଦ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।

୪—ଅସ୍ଥାୟ ଅବନତି ନୈତିକ ମତଭେଦର ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ବସ୍ତୁ ପଦାର୍ଥର ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁ ଓ ରୂପ ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ । ଅସ୍ଥା ପାପବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ ସେହିପରି ଘଟିଥାଏ । ନୈତିକ ମତ-ଭେଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନ୍ୟ କାରଣ ଥାଇପାରେ । କାର୍ଣ୍ଣନିକ ପଦ୍ଧତି-ମାନେ ଦୂର୍ବଳର ମୀମଂସା ଦେଇ ପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ । ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ବିବେକ ଦୂର୍ବଳ ବିବେକ ଅପେକ୍ଷା ଉନ୍ନତ ଏ ଏକଥା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ—ବରଂ ଏହାର ବିରୋଧୀ ଶତ-ଶତ ହୁଏ । ଓ ପ୍ରମାଣ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ପ୍ରକୃତ କଥା ଏହି ସେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତକ ବିବେକର ଆଦେଶ ପାଳନ କରେ, ସେ ସେତକ ଅଧିକ ତାହାର ବାଣୀ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଶୁଣି ପାରେ ।

କୌଣସି କୌଣସି ଅତି ବୃଦ୍ଧମାନ ତାଙ୍କର ବହୁଳ, “ବେବେକ

ଲୋକ ଯେ ଏହି ବେଳର ସତ୍ତା ବିଷୟରେ ହିଆ ଭରନ୍ତି, ଏହାହିଁ ତାହାର ଅସତ୍ତାର ପ୍ରଭେ ପ୍ରମାଣ । ଗୁଣବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତିର ଦାର୍ଶନିକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ହୋଇ ପାରେ, ମାତ୍ର ଅନୁମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହା ଆଦୌ ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ନୁହେଁ । ଜଣେ ଅଳ୍ପ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖି ପାଇଲ ନାହିଁ, ଅତଏବ ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ନାହିଁ । ପୃଥିବୀର ଅପର ପୃଷ୍ଠାର ଦେଖି ଅଛୁ, ଏ କଥା ଅଙ୍ଗୁଳେକେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନେକାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଲେପ ! କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଜ୍ଞାନଦୁଷ୍ଟ, ସବଜ୍ଞ ମନ୍ୟ ଅପୁରା ଉଚ୍ଛ୍ୱାସପ୍ରଭୃତିକ ଲୋକେ ଶିଶୁରଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ କରନ୍ତି, ଅତଏବ ଶିଶୁର ଜଗତରୁ ନିବ୍ୟାସିତ ! ଏ କଡ଼ ସ୍ୱରର ଯନ୍ତ୍ର ! ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ରକେ ଯେ ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖୁ ଅଛନ୍ତି, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନରନାରୀ ଯେ ଅନେକା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖି ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ, ଅବହମାନ କାଳରୁ ଯେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଭକ୍ତଜ୍ଞ ଶିଶୁର-ପାପନାରେ ଅଭବନାୟ ଶାନ୍ତି ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେ ସବୁ ଲୁଚି, ମୋଡ଼, ବକାର ! ! ଲୋକେ ଉନ୍ମାଦଗୋଷ୍ଠୀକୁ ହେଲେ ଅନେକ ଅସମ୍ଭବ ପ୍ରକାପ କରନ୍ତି, ତାହା ବୋଲି ସେ ସବୁ କି ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ହେବ ? (ସ୍ଥିତିବିଶେଷରେ ମାତୁସ୍ତେତର ଅଭାବ ଦେଖିଲେ କି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ମାତୁସ୍ତେତ ନାରୀଜାତି ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ନୁହେଁ ? ଜଗତରେ ନିଷ୍ଠୁରତାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଛି ବୋଲି କି ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱାଭାବିକ ଦୟାବୁଦ୍ଧି ଅସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ?)

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୃଢବାଦମାନଙ୍କର ଧର୍ମାଧର୍ମ-ନିରୂପଣ-ପ୍ରଣାଳୀ ବିଷୟ ଅଲୋଚନା କରି ଦେଖାଯାଉ, ତାହାର ଭିତ୍ତି କେତେଦୂର ଦୃଢ଼ । ଶିଶୁରବିଶ୍ୱାସିଙ୍କ ମନୁଷ୍ୟରେ କୌଣସି କଥା ନାହିଁ—ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହି ଅସାର ତୁଳା-ନୀତିର କୌଣସି ଅବଶ୍ୟକତା ଅନୁମାନେ ଦେଖୁନାହୁଁ । “ତୁମ୍ଭିନ୍ ପ୍ରୀତିସ୍ତସ୍ୟ ପ୍ରିୟକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନଂ ଚ ଶତ୍ରୁ-ପାପନମେବ ।” “Love thy God with all thy heart and

on Ben Adam.

love thy neighbour as thyself" "ନାମେ ବୁଝି ଜାଣେ ବସ୍ତୁ"
ଏହି ପଦମାନଙ୍କ ସେହିମାନଙ୍କ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ମୂଳମାନଙ୍କ, ବିବେଚନା
ସେହିମାନଙ୍କର ଅପସ୍ମରଣ ଓ ପ୍ରଦର୍ଶନ, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏ
ବିଦ୍ୟାର ଅଗ୍ରସ୍ଥ ଅବଦାନ ଲେଖା ନାହିଁ ।

ଦୁଇବାଦନୀ ମୂଳ ଅନୁଜ୍ଞାନ କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଅନୁସୂଚନମାନଙ୍କ— କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ଵାର୍ଥୀକ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂସ୍ପର୍ଶ
ଜ୍ଞାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ଓ ଅବଲମ୍ବିତ । ବିଭିନ୍ନମାନ ଏହା କହୁଛନ୍ତି
ଉଦାତ୍ତ ଆଦାର ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି—ଅର୍ଥାତ୍ ପୂର୍ବରେ ଅଧିକାଂଶ
ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସଂବୋଧିତ ସ୍ଵର ସମୁଦ୍ଵାଦିତ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ଧର୍ମ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।
ଅନୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇବାଦନୀରେ ଧର୍ମ ଦେଇ ଅପବ୍ୟବହାର
କରନ୍ତି । ଅନୁମାନେ କହୁଅଛନ୍ତି, ଧର୍ମ ପରେ ନୀତିର ସମସ୍ତ ସମ୍ପର୍କ—
ଧର୍ମରୁ ନୀତିର ସ୍ଥାୟିତ୍ଵ ଅସମ୍ଭବ, ନୀତି ଧର୍ମ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ନୀତିଠାରୁ
ଅଲେଖ ଉଚିତ । ପୁଣି ଧର୍ମ ଓ ସ୍ଵାର୍ଥମୂଳକ ଦୁଇବାଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ
ଠିକ୍ ଅଲେଖ ଏକ ଅନୁମାନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ତୁଲ୍ୟ ! ଯାହାହେଉ
ଅନୁମାନେ ଏଠାରେ ସେ ବିଷୟର ବିଶେଷ ଅଲେଖନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ
ହେଉଁ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଥମ କଥା, 'ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସ୍ଵର' ଏ କଥାର ଅର୍ଥ କଣ ?
ଯାହା ପ୍ରକୃତ ସ୍ଵରର କାରଣ, ତାହା ଜଗତରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ଵର
ଉଦ୍ଵାଦନ କରିବ । ସେଥିରେ ଅଧିକାଂଶ ବା ଅଳ୍ପାଂଶ ବୋଲି
ଶେଷର ଅବସର ନାହିଁ । ସ୍ଵରର—“ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସ୍ଵର
ସାଧନହିଁ ନାହିଁ” ଏ କଥାର କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ ।

ଦ୍ଵିତୀୟତଃ, 'ସଂବୋଧିତ ସ୍ଵର'ର ସଞ୍ଜା କଣ ? ଭଲ ଭଲ ବ୍ୟକ୍ତି
ଭଲ ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଭଲ ଭଲ ବିଷୟରୁ ସଂବୋଧିତ ସ୍ଵର ଲାଭ
କରନ୍ତି । ତାହାହେଲେ ନୀତିର ଅବଶ୍ୟକତା ସ୍ପଷ୍ଟ ରହୁଛି ନାହିଁ । ତ
ଉପାୟରେ ଅନୁମାନେ ସେହି ସଂବୋଧିତ ସ୍ଵର ନିବୃତ୍ତ କରିବାକୁ

ସମର୍ଥକେବୁଁ ? ଜଣେ ପରୋପକାରରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁରକ୍ତ ଲୋକ, ସେ ତାହା କରନ୍ତା ସେ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁରକ୍ତ ନ ଲୋକ, ସେ ତାହା ନାହିଁ କରନ୍ତା ? ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ୱାସେବା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହିତ ଅର୍ଥରେ ଜାତୀୟ ବିପର୍ଜନ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଏ ଉଭୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍ତରାପଚରିତସ୍ୱାସ୍ତ୍ର କିଏ ? ମନୁଷ୍ୟ ଗୋଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟଟି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତା କାହିଁକି ? ମୂଳରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲେ ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ସୀମାସୀ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମନୁଷ୍ୟକୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଜ୍ଞାନ ଦେଇ ନ ପାରେ । ପରନ୍ତୁ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ରତାମୟୀକୁ ଛାଡ଼ି ଓଡ଼ିଶା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଟି ଗୁରୁତର, ଏହା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ସ୍ଥିରକୃତ ହୋଇ ନ ପାରେ, ଅଥବା ଅନ୍ୟ କେତେ ସେପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ନ ପାରେ ।

ଏଠାରେ ହିତବାଦୀ କହୁଥାନ୍ତେ, ‘ହିତଜ୍ଞାନ’ ଏ ବିଷୟ ସ୍ଥିର କରି ଦେବ । ଅନ୍ୟମାନେ କହୁଁ ‘ହିତଜ୍ଞାନ’ କାର୍ଯ୍ୟର ପଳାପଳ ନିରୂପଣ କରି ଦେଇପାରେ, ମାତ୍ର ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରବାପାଇଁ ମତେ ବାଧ୍ୟ କରିବ କିଏ ? ଜଣେ ହିତବାଦୀ ଏକସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି, “ମନୁଷ୍ୟ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ ‘ନାହିଁ’ । ହିନ୍ଦୁର ଅବ୍ୟବହୃତ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ମାନସିକ ଭାବ ହିନ୍ଦୁର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ।” ତେବେ ଅଜ୍ଞ ହିନ୍ଦୁର ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ ପ୍ରମାଣେ ଅବଶ୍ୟକତା କେଉଁଠାରେ ରହିଲା ? ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଭାବ ପ୍ରବଳ ହେବ, ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ଭାବ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ — ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରକାର ହିତଜ୍ଞାନ ‘ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଅନ୍ୟାୟକୁ ରହିତ ବା ନ୍ୟାୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ତେବେ ଅଜ୍ଞ ବାଧ୍ୟତା-ବୋଧ (Sense of obligation) କେଉଁଠାରେ ରହିଲା ? ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜାରେ ବୁଝି ଯାଉଥିଲା, ଘରରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକ ଏକତ୍ର ହୋଇଥିଲେ, ମାତ୍ର କେତେ ତାହାର ଉଦ୍ଧାର ଦେଖା କରୁ ନ ଥିଲେ । ହଠାତ୍ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତମାତ୍ର ଗଳମ୍ବ ନ କରି ଛାଲରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଏବଂ ବହୁବିଧରେ

ତାହାକୁ ଉଦ୍ଧାର କଲୁ । ଏଠାରେ ଯେଉଁମାନେ ନଦୀକୂଳରେ ବଣ୍ଟାସ୍ୱମୀଙ୍କ ଘୋର ଜଳମଗ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ହାତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ହୁଏ ହୋଇ ନାହିଁ ବା ଉଦ୍ଧାରକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ପୁଣ୍ୟ ହୋଇ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରାବ୍ୟାଧୀନ ହୋଇ ନରହତ୍ୟା କଲୁ, ତାହାର ବା ଅପରାଧ କଣ ? ନରହତ୍ୟା ଯେ ଅପରାଧ, ଏ କଥା ହତବାକୀ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ହତବାକୀ କହିପାରନ୍ତି ଯେ ଏହାର ସ୍ଥଳରେ ତାହାଲକ ଶବକୁ ଦମନ କରି କାର୍ଯ୍ୟର ଫଳାଫଳ ବିନ୍ଦୁରେ ପ୍ରକୃତ ହୁଏ—ମୁଣ୍ଡ ଓ ଗୋଟ ଫଳ ନିରୁପଣ କରି, ତତ୍ପରେ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହେବ, ତାହା କର । ସବୁ ସ୍ଥଳରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କି ଅକ୍ରନ୍ତବୁଦ୍ଧେ ଏପ୍ରକାର ଫଳ ଗଣନା କରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମ୍ଭବପର । ପୁଣି ଏପରି ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଅଯାଇ ପାରେ, ଯଦ୍ୱାରା ତୁ ମୁଁର ଅବସ୍ଥା ଯେତେ ନୋହୁଣୁ ତେଣେ ତାମର ଦୟା ରପା । ସେହି ଜଳମଗ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ଏହା ସହଜରେ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ହେବ । ✓

✓ ଉଦାହରଣ, ‘ସୁଖ ମାନବଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ’, ଏ କଥାହା ସୁଖ ମାନବଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅବୌରୋପା ପାଏ ନାହିଁ, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ପଶୁ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଭେଦ ରହି ନାହିଁ । ‘ମନୁଷ୍ୟ ପଶୁ ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ସୁଖର ଅଧିକାରୀ’ ଏ କଥା କହିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ବିଶେଷତ୍ୱ ରକ୍ଷା ପାଏ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍ୟ ନିମନ୍ତେ, ଦେଶାତ୍ମକ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରେ, ସୁଖଲାଭ ଆଶାରେ କି ? ନା, ତାହାର ସତ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ଏହାର କୌଣସି ଚିତ୍ତ ଅଛି, ଯାହା ତାହାକୁ ସବୁପ୍ରକାର ସୁଖ-ଦୁଃଖ-ଗଣନା ନିରାପେକ୍ଷ କରି ନିଜ ଶ୍ୱପଥରେ ଅଗ୍ରସର କରେ ? ସୁଖର ମୂଳ ଯେ ଶତ୍ରୁର, ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଖ୍ୟାତି (୧), ମନୁଷ୍ୟ ତାହା ବିସର୍ଜନ କରେ କାହାର ପ୍ରଭାବରେ ?

(୧) ହତବାକୀଙ୍କ ମତରେ ଶାନ୍ତି, ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଖ୍ୟାତି ଏହି ତିନୋଟି ସୁଖର ମୂଳ ।

ସୁଖର ଅଶାରେ ? ନା କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୃତ୍ତିର ତାଡ଼ନାରେ ? ସୁଖର ଉପାଦାନକୁ ନଷ୍ଟ କରେ ସୁଖର ଅଶାରେ, ଏହା ଅନ୍ୟନ୍ତ୍ର ଅଙ୍ଗସତ ଥୋ ।

ଏ ଧନୁଷ୍ଠରେ ବିବେକବାଦଙ୍କ ପିତାନ୍ତ କଣ, ତାହା ଦେଖାଯାଉ । ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ଶକ୍ତି ନିରନ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି— ତାହାର ସ୍ୱାର୍ଥବୃତ୍ତି ତାହାକୁ ଏକଅଙ୍ଗକୁ ଟାଣୁଅଛି, ଧର୍ମବୃତ୍ତି ଅନ୍ୟ ଅଙ୍ଗକୁ ଟାଣୁଅଛି । ଏହି ସନ୍ତ୍ରାମ ଅଛି ବୋଲି ମନୁଷ୍ୟ ପଶୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ —ଏ ସନ୍ତ୍ରାମରେ ଯେ ଜ୍ୟୁ, ସେହି ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ । ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ବିବେକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ଅହାନ କରୁଅଛି, ସ୍ୱାର୍ଥବୃତ୍ତି ଅପି ସେଠାରେ ପ୍ରତିହତ୍ୱୀ ହୋଇ ଫଳାଫଳ ଗଣନା ଆରମ୍ଭ କରୁଅଛି; ପୁଣି ସ୍ୱାର୍ଥ ଯେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ, ବିବେକ ଯେତେବେଳେ ନିବର୍ତ୍ତନ; ବିବେକର ଅନୁସରଣର ଫଳ ଅସୁପ୍ରସାଦ, ତାହାର ଲବନର ଫଳ ଅସୁଗ୍ଳାନ (୧) । ଆତ୍ମା ନିତାନ୍ତ ବକାରସ୍ତ୍ର ନ ହେଲେ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବା ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ । ସୁଖଦୁଃଖ-ଫଳାଫଳ-ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇ ଧର୍ମବୃତ୍ତିର ଅନୁସରଣକୁ ଯଥାର୍ଥ ଗ୍ରହଣ । ଏହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପଦେଶ ସତଳ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ସାର—ଏହାହିଁ ହିନ୍ଦୁ-ନିର୍ଭୀମ ଧର୍ମର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ । ବିଶ୍ୟାତ ହିତବାଦୀ ମିଲ ସାହେବ ମଧ୍ୟ ଏକସ୍ଥାନରେ କହୁଅଛନ୍ତି, ଯେ ସୁଖ କାମନା କରେ, ସେ ପାଏ ନାହିଁ । ଏହା ଯଥାର୍ଥ ଥୋ । ଯେ ସୁଖର ଅଶାରେ ଧାବିତ ହୁଏ, ସୁଖ ଶଗୁନିକା ଭୁଲ୍ଲ ତାହାଠାରୁ ଦୂରରୁ ଦୂରତର ପ୍ରଦେଶକୁ ଚାଲି ଯାଉଥାଏ ।

(୧) J. S. Mill ଏ କଥା ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟ କହୁଅଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ନୈତିକ ଭାବ (Moral feelings) ତାହାର ବର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଗ୍ରହଣକ ।

Vide Mill's utilitarianism Chp. III. 40—43.

ମହର୍ଷି ସନ୍ତୋଷେ କହୁଅଛନ୍ତି “ଗୋଟିଏ ଆତ୍ମା ନିଶ୍ଚିତ ମୋ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରହୁଅଛି । ସେହି ଆତ୍ମା ମୋତେ ସଦାପ୍ରକାର ଅନ୍ୟସ୍ୱର ହସ୍ତରୁ ରକ୍ଷା କରୁଅଛି ।” ମହାତ୍ମା ପୂର୍ବର ପାର୍ବତୀ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଗୋଟିଏ କନ୍ଧପୁତ୍ର ଆଦାତ କରିବାପାଇଁ ହସ୍ତୋତ୍ତୋଳନ କରି ଏହି ଆତ୍ମାର ନିଷେଧାଜ୍ଞା ଶୁଣି ପ୍ରମିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଧର୍ମପରାୟଣ ଜନନୀ ଏହାକୁ ‘ମାନବହୃଦୟରେ ରହିବାପାଇଁ’ ବୋଲି ଅଭିପ୍ରାୟ କଲେ ଏବଂ ସଦା ସଦା ପ୍ରାଣପଥରେ ଏହାର ଅନୁସରଣ କରିବାପାଇଁ ଶିଶୁକୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ।

ଚତୁର୍ଥଃ, ହତବାଦୀ କହନ୍ତି ମନୁଷ୍ୟ ଶକ୍ତିବିହୀନ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ସୁସ୍ଥ-ଦଣ୍ଡଦାତା । ତାହାର ଦଣ୍ଡବିଧାନ କେବଳ ଅର୍ଥାତ୍ ତାକୁ ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା । ରାମଧେନୀ ଆଳସ୍ୟ, ଅମିତବ୍ୟୟତା, ଅହୁରକ୍ଷିତା ପ୍ରଭୃତି ଅପରାଧରୁ ଦାୟିତ୍ୱରୁପ ସୁସ୍ଥବଦ୍ଧ ଦଣ୍ଡ କେବଳ କରୁଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଚୌର୍ଯ୍ୟତ୍ୱ । ଯେ ଦଣ୍ଡବଧୁ ଆଇନଦଣ୍ଡିତ ଅପରାଧ କଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ଯେବେ ଉକ୍ତ ଅପରାଧରେ ଧୂଳି ନ ଦେଲା, ବରଂ ଅସୁର୍ୟ ଚୌଶଳସଦୃଶରେ ଚୌର୍ଯ୍ୟବୃତ୍ତିତ୍ୱାଗ୍ର ଚରୁର ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରି ଦାୟିତ୍ୱର ହସ୍ତରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଲା, ତେବେ ହତବାଦୀଙ୍କ ସୁସ୍ଥ-ଦଣ୍ଡଦାତା ଏଠାରେ ରାମଧେନୀକୁ କି ଦଣ୍ଡ ଦେବେ ? ଅଉ ତାଙ୍କ ଧର୍ମସଦୃଶ ଅନୁପାରେ ମିଥ୍ୟାକଥାର କି ଦଣ୍ଡ ? ମିଥ୍ୟାକଥାଗ୍ରାଣ ଶରୀରର କିଛି ଅନିଷ୍ଟ ଦଣ୍ଡିତାର ପମ୍ପାବନା ନାହିଁ, ମିଥ୍ୟାକ୍ତାଗ୍ରାଣ ଶରୀରର ମଧ୍ୟ ଅନାଦୀୟ ହୋଇ ପାରେ, ଅଉ ମିଥ୍ୟା କହୁ ସୁଦ୍ଧା ଜଣେ ଲୋକ ସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ଖ୍ୟାତି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ରଖି ପାରେ । ପାପ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସାପାରିକ ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବ, ଏ କଥା କି ସଦୃଶ ସତ୍ୟ ? ମନୁଷ୍ୟ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଅପରାଧ କରି ସୁଦ୍ଧା ପୁଣ୍ୟ-କଥିତ ଭିକାରୀ ସୁଖର ଉପାଦାନ (ଶରୀର, ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଖ୍ୟାତି) ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ରଖି ପାରେ । ଦଣ୍ଡବଧୁରେ ବା ସାପାରିକ ପ୍ରଲୋଭନରେ କି କେହି

ପ୍ରଭୃତ ଚରଣବାନ୍ ହୋଇ ପାରେ ? କ୍ଷୋଭ ମନୁଷ୍ୟ ‘ପ୍ରଚଳତ’
ଭଦ୍ରଲୋକ ହୋଇ ପାରେ, ମାତ୍ର ଏକା ସ୍ବାଭାବିକ ଧର୍ମବୃଦ୍ଧି ଶକ୍ତି
ନରକର ରସ ବା ସ୍ବର୍ଗ ପ୍ରଲୋଭନ ସଦା ତାହାକୁ ପ୍ରଭୃତ ସାଧୁ
ସଚରଣ ଭେ ପାରେ ନାହିଁ, ଏହା ଧ୍ରୁବସତ୍ୟ । ପୃଥିବୀରେ ତାହାର
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବିରଳ ନୁହେଁ ।

ପକ୍ଷମତଃ, କୌଣସି କୌଣସି ହିତବାଦୀ କହନ୍ତି, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ବାର୍ଥତ୍ୟାଗ
ହିତବାଦଙ୍କ ମତରେ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ J. S. Mill କହନ୍ତି,
ପୃଥିବୀର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅସୁଖ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେବେ କେହି ଅନ୍ୟର ସୁଖ-
ସାଧନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ, ତେବେ ତାହାକୁ ନିଜର ସୁଖ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ । ତଥାପି ଏହା ନିଷିଦ୍ଧ କଥା ଯେପୃଥିବୀର
ଏହି ଅସୁଖ ଅବସ୍ଥା ଯେତେବେଳେ ଧର୍ମାନ୍ତର ରହିଅଛି, ସେ ଧର୍ମାନ୍ତର ଏ
ପ୍ରକାର ସ୍ବାର୍ଥତ୍ୟାଗକୁ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚରଣ୍ୟ * ।
ଏଠାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜିଜ୍ଞାସ୍ୟ ଏହି, ହିତବାଦ ପ୍ରଚ୍ଛଦିତ ସେବା
ଦଳରୁ ପୃଥିବୀ ଏହାଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆଡ଼କୁ କେତେଦୂର ଅଗ୍ରସର
ହୋଇଅଛି ? ହିତବାଦ କେତେ ଜଣଙ୍କୁ ପରାଧର୍ମ ଅସୁବିଧାନିକ କରି-
ବାକୁ ଶୋ ଦେଇଅଛି ? କେତେଜଣ ଶ୍ରାଷ୍ଟ, ବୁଦ୍ଧ, ବୌଦ୍ଧ ବା
ହାତୀଅର୍ଥ, ତାମିଲ୍, ବୁଥ, ମୁଣ୍ଡି କରିଅଛି ? କେତେ ଜଣ ହିତବାଦୀ
ସତ୍ୟର ସେବାରେ, ସ୍ବଦେଶର ସେବାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ତର କରି ପାରି-
ଅଛନ୍ତି ? ଅସମ୍ଭବ କଥା । ହିତବାଦରେ ଓଜନକର ପରୋପକାର
ଥାଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏହା ଅସୁବିଧାନ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ନ ପାରେ ! ସ୍ବାର୍ଥ-
ମୁଗ୍ଧ ମାନଙ୍କରୁ ସ୍ବାର୍ଥତ୍ୟାଗର ଅନୁସରଣ ଅସମ୍ଭବ ! ସେ ଯାହାହେଉ
ଜଣେ ହିତବାଦୀ ସ୍ବାର୍ଥତ୍ୟାଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କପରି ଅସଙ୍ଗତ ଓ ହାସ୍ୟଜନକ
ଆପଣ ମନ ଉତ୍ସାହନ କରିଅଛନ୍ତି ପାଠକେ ତାହା ଶୁଣନ୍ତୁ ।

(୧) ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର ଅଭାବ ଆପେ ସେପରି ବୁଝେ, ଅନ୍ୟ

କ୍ୟାନ୍ତି ପକ୍ଷରେ ସେପରି ବୁଝିବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ସ୍ବଭାବ ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗ-
ହୀନ ଅନ୍ୟର ଅଭବମୋଚନରୂପ ବ୍ୟକ୍ତିତ ଫଳ ଶ୍ରୀର ଡୋଲ
'ପାରିବ ନାହିଁ ।'

✓) 'ସମାଜର ସମସ୍ତେ ସୁଖେଚ୍ଛା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅନ୍ୟର ସୁଖ-
ଚକ୍ରରେ ଯତ୍ନବାନ୍ ହେଲେ, ତ୍ୟାଗ ଗୁହ୍ୟ କରିବାର ଲୋଭର
ଅଭବରୁ ତ୍ୟାଗକାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେବ ।'

✓) 'ସମାଜର ସମସ୍ତେ ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗ କଲେ ସମଗ୍ର ସମାଜ
ଦୁଃଖୀ ହେବ ।'

✓) ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗର ଶେଷଫଳ ଏହି ହେବ ଯେ ଉପଯୁକ୍ତ
ଲୋକଙ୍କ ସଖ୍ୟା କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ଏବଂ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ସଖ୍ୟା ଓ
ଅନୁପଯୁକ୍ତତା ତମେ ବୁଝିପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ।' ଅମା ମନ ସୁନ୍ୟ .

ସତ୍ୟ ବହୁବାକୁ ଗଲେ, ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟିତ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ
ପ୍ରଳାପର ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗର ପ୍ରଭୁତ ଅର୍ଥ
ଏହି ଯେ ଯେଉଁଠାରେ ଦୁଃଖ ବା ଅଭବ ଅଛି, ଅନ୍ୟାୟ ବା ଅସତ୍ୟ
ଅଛି, ତାହା ଦୂର କରିବାପାଇଁ ଅପଣାର ଶକ୍ତି, ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଧନ, ମାନ,
ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା । ଏହାଦ୍ୱାରା ଜନସମାଜ ଦୁଃଖୀ ହେବ,
ଏ କଥା କୌଣସି ଯୁଗରେ କେହି ଶୁଣି ନ ଥିଲା । ଏ ନବଯୁଗର
ନବସତ୍ୟ । ବିକ୍ତ ହରିବାବୀ ସ୍ଵାର୍ଥର ଅନୁସରଣ କରି ଏ ନବ ଅବସ୍ଥା ସ୍ଥା
କରିଅଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ଜନସମାଜ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟରୁ ସ୍ଵୀକାର କଲେ ଅଭି
କାହାସୁ କିନ୍ତୁ ଅଭବ ରହିବ ନାହିଁ ! ମୁଁ ଅନ୍ୟର ଅଭବ ଭଲ କରି
ବୁଝି ପାରେ ନାହିଁ, ସ୍ବଭାବ ମୋହୀନୀ ଅନ୍ୟର କୌଣସି ଉପକାର
ହେବ ନାହିଁ । ଜଳମଗ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉଦ୍ଧାର ହେବ ନାହିଁ, ସୁଧାକୁସର
ସୁଧା ନିବାସିତ ହେବ ନାହିଁ, ମୋର ଧନରେ କାହାର ବାସନ୍ତ୍ୟ ଦୂର
ହେବ ନାହିଁ !! (ସୁଖି ଶ୍ରେଣୀ, ବରପୁ, ସୁଧାର୍ଥ ଏମାନେ ଯଦି
ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ହେବେ, ତେବେ ଅହର ଅନର୍ଥର କଥା ! ସେମାନେ

ମୋର ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରବେ ଚାହୁଁଛ ? ସୁଦର୍ଶନ ବାହାରି
ସ୍ୱାର୍ଥଚ୍ୟାଗ କରବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।)

ଜଗତରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାର୍ଥଚ୍ୟାଗଦ୍ୱାରା ଉପଯୁକ୍ତ ଲୋକଙ୍କର ସମ୍ପଦ
ହେବ, ଏ ବିଷୟରେ ଜଗତର ଇତିହାସ ବି ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି ?
ଜଣେ ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ସତ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ନରନାରୀଙ୍କୁ
ତାହା ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଗଲେ—ଜଣେ ତାମିରକୁ କୁଣ୍ଠଭୋଗିମାନଙ୍କ
ସେବାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଦେଶ ବିଦେଶରେ ବହୁଗତ ନର-
ନାରୀଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ଦେଇ ଗଲେ । ଜଣଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ସ୍ୱାର୍ଥଚ୍ୟାଗର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବହୁଗତ ପ୍ରାଣରେ ଅନ୍ତତଃ ବାରମଣାବା ଅଠ
ଅଣ ସ୍ୱାର୍ଥଚ୍ୟାଗର ଉଚ୍ଚ ଜାଗ୍ରତ କରି ଜନସମାଜର ଉପକାର ସାଧନ
କରେ, ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠାରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅକ୍ଷରରେ ଏହି ସତ୍ୟ ଲିଖିତ
ରହିଅଛି । ଏହି ଜଳନ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥଚ୍ୟାଗ ଯେ ନିହତ୍ୱମାନବସମାଜକୁ
ଜାଗ୍ରତ କରେ, ଏ କଥା କିଏ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ପାରିବ ? ଉପରୋକ୍ତ
ଶ୍ରେଣୀର ହିତବାଦୀମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥଚ୍ୟାଗର କେଉଁ ଅର୍ଥ ବୁଝିଅଛନ୍ତି
ଏବଂ କେଉଁ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅଗଣା କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅମୁମାନଙ୍କ
ମୁହଁ ବୁଝିବ ଅଗନ୍ୟ । *

ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି ।

କେବଳ ପଶୁକୁଳୀ ଅଦ୍ୱାରା ବିହାର କରି ଜୀବନ କଟାଇବାକୁ
ମନୁଷ୍ୟ ଏ ସଂସାରକୁ ଆସି ନାହିଁ । ଏ ଜୀବନ କ୍ରିଡ଼ାସାମଗ୍ରୀ ନୁହେଁ
ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ଏହାକୁ ଯେପରି ଇଚ୍ଛା ସେପରି ବ୍ୟବହାର କରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ
ହେବ । (ଜୀବନର ବ୍ୟାପାର ମହତ୍ତ୍ୱପାଞ୍ଚାୟ, ଚନ୍ଦ୍ରାଶୁନୟ ପ୍ରଭାବୁଦ୍ଧି

* ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ଶ୍ରୀମୁକ୍ତ ଗଣପତି ଦାସଙ୍କ “ହୃଦବାଦ କ ?” ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରତିବାଦ
ସ୍ୱରୂପ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପରିଚର୍ଚ୍ଚିତ ଓ ତାହା ଗୈରବିଦିତ ଅବସ୍ଥାରେ
ପ୍ରସ୍ତୁତରେ ସମ୍ମିତବୋଧିତ ହେଲା ।

ମନୁଷ୍ୟ ନିକଟରେ ଦେଖେବେଳେ ହୋ 'ଶ୍ରୀ' ବେଶେବେଳେ ଏହା 'ମାୟା' । କିନ୍ତୁ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଜ୍ଞାନ ଏହାକୁ 'ଅମଳ' 'ମହତ୍ତ୍ୱ' 'ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣତ୍ୱ' ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ମାନବଜୀବନ ଏମିତି କି ? ଏଥିରେ କି 'ମହତ୍ତ୍ୱ' 'ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ' ବା ସାଧନା ଦେଖାଯାଏ ? ଏହାକୁ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ।

ସ୍ଥିତି, ହେଉ ବା ମହତ୍ତ୍ୱ ହେଉ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏ ସଂସାରରେ ଅବଶ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ପଡ଼ି — ଏ ଜୀବନ ସାଧନା ନିମନ୍ତେ ସେ ପଡ଼ି । ପୂର୍ଣ୍ଣ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଲାଭ ପ୍ରାପ୍ତି ବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି ବା ଅଭିଳାଷ ବା ଅପଣାପ୍ରତି, ପରବାରପ୍ରତି, ଦେଶପ୍ରତି, ବ୍ୟବସାୟପ୍ରତି । କିନ୍ତୁ ସକଳପ୍ରକାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ର, ଏକ, ମୂଳ ଏକ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଅପଣାକୁ ଚିନ୍ତେ ଏବଂ ସେହି ସବୁମୂଳାଧାର ମଙ୍ଗଳ-ନିଧାନ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୁଝେ, ସେତେବେଳେ ଅତି ତାହାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ ରହେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସେ ବୁଝେ ଯେ, ତାହାର ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ—ଅସ୍ମୀନ୍ମୁଖନିଧିପାତ୍ର ହେଉ ବା ସ୍ୱଦେଶପାତ୍ର ହେଉ କେବଳ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ । ଅକାଶରୁ ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁ ଜଳ ପଡ଼ିବ ହୋଇ ପୃଥିବୀରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥଳ ଗ୍ରୋତ ଉତ୍ପାଦନ କରେ, ସେହି ଗ୍ରୋତ ପ୍ରକଳ କେଶରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଉତ୍ତରୀ ଗଭୀରତା ବୁଲୁଗକୁ ଉତ୍ତର ଓ ସରସ କରି ମହାସାଗର ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହୁଏ । ମାନବର ଜୀବନଗ୍ରୋତ ସେହିପରି ସ୍ଥିତି, ସ୍ଥିତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବନ୍ଧୁ-ହାରା ଗତି ହୋଇ ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ସେହି ଅନନ୍ତ ମହାସାଗର ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହେବ—ଯେଉଁ ଭୂମି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତ ହେବ, ତାହାକୁ ଉତ୍ତର କରିବ । ଗ୍ରୋତର ଗତି ବନ୍ଧୁ ହୋଇଗଲେ ଜଳ ଦୂଷିତ ଓ ଅସ୍ୱାସ୍ୟ କରି ହୋଇ ପଡ଼େ । ଜୀବନର ଗତି ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ହୋଇ ସଂସାରର ସ୍ୱାର୍ଥଚିନ୍ତାରେ ଅବରୁଦ୍ଧ ହେଲେ ଅଲଗା ମଧ୍ୟରେ ବିଷାକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼େ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ବିଷବାନ ବପନ କରେ ।

ବିଶେଷରୂପେ ଇଚ୍ଛାରେ ମନୁଷ୍ୟ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଅଛି, ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାରେ ଏଠାରେ ପ୍ରବସ୍ଥାନ କରି ଜେବଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ଏବଂ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାରେ ଶେଷରେ ସେହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁଣକୁ ଗୁଣିବିବ । ଏଥିରୁ ଅଧିକ ଭବିଷ୍ୟତ ତାହାର ଅଧିକାର ନାହିଁ । କିଏ କଣ କହିଲା, କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟର କି ଫଳ ହେଲା ବା ପରେ କଣ ହେବ ଇତ୍ୟାଦି ଭବିଷ୍ୟତରେ ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ଭରାନ୍ତି ଓ ଅବଦାନ କରିବାର କିଛି ପ୍ରୟୋଗ ନାହିଁ । “କର୍ମଣ୍ୟେବାଧିକାରସ୍ତେ ମା ପଞ୍ଚେଷୁ କଦାଚନ” ଏହି ସୀମା ଲଂଘନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଅନାଥ୍ୟର ଚର୍ଚ୍ଚା କରି ବିଷମ ବିପାକରେ ପଡ଼େ । ସେଇ ଅଶାନ୍ତ ଓ ମନୋବେଦନାରେ କାଳ ହରଣ କରେ ।

ପଞ୍ଚଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ଏକ, ପୁରସ୍କାର ଏକ । ବିଶେଷତଃ ଗଣ୍ଡରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ବଡ଼ ସାନ ଗଣନା ନାହିଁ । ସେ କେବଳ ଦେଖନ୍ତି, ମୁଁ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝିଲି, ତହିଁରେ ମୋର ମନ, ପ୍ରାଣ, ସକଳ ଶକ୍ତି ନିୟୋଜିତ କରି କି ନା ? ତେବେ ହେଲେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପାଳନର ସୁନିଶ୍ଚିତ ପୁରସ୍କାରରୁ ମୋତେ କେହି ବଞ୍ଚିତ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ପୁରସ୍କାର କେବଳ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ । ଏହି ଆତ୍ମପ୍ରସାଦର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଏହା ମାନବ ପ୍ରାଣର ଅନ୍ତରତମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାରୁ ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ବହୁର୍ବିଧ ଓ ଜନସମାଜ ପକ୍ଷେ ଏହାର କିଛିମାତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ସ୍ୱପ୍ନାରେ ସମସ୍ତେ ଜଣେ ଜଣେ ଶ୍ରୀୟ, ବୁଦ୍ଧି, ଚୈତନ୍ୟ, ନୈପୋଲ୍ଲୟତା ବା ଓପ୍ପୋର୍ଟୁନିଟି ହେବେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ମହତ୍, ମହତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ସେମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ମୁଁ ଶୁଦ୍ଧ, ସୁଦ୍ଧ, କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ ମୋହର ଜୀବନ । ଏହି ସୁବିଶାଳ ସଙ୍ଗତୁମ୍ଭରେ ଦୃଶ୍ୟମୁମାନ ହୋଇଯେ ଯାହାର ଅଂଶ ସ୍ୱର୍ଗରୁପେ ଅଭିନୟ କରି ଗଲେ କଥା ସରଳ— ଅଭିନେତାବର୍ଗେ ସୁଦ୍ଧ, ମହତ୍, ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ସେମାନେ ପୁରସ୍କାରର ଅଧିକାରୀ । ଗାୟକ, ବାଦକ, ନର୍ତ୍ତକର ମଧ୍ୟ ଭେଦ ନାହିଁ ।

ଗୋଟିଏ ଯୋଗ୍ୟ ଏ ବଡ଼ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଜନସମାଜର ଲାଭ—

ଦର୍ଶନ କରି ପାରିଲେ ଏହି 'ବାହାବା' ନେଲେ ସେ ମୁଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-
ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ବା ମୋର ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ହେବ ଗଲ, ଏହା
ମନେ କରିବା ମହାଭାଗ୍ୟ । ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟଟି ସ୍ପଷ୍ଟ
କରିବ, ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣଟି ସେହିପ୍ରକାରେ ନିଷ୍ପାଦିତ କରିବ,
ଏହାହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା । ପରନ୍ତୁ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ ଓ
ନ୍ୟାୟର ଅନୁଗତ ହେବା ଏହାର ଆବଶ୍ୟକ । ପୃଥିବୀ ରସାବଳୀକୁ
ଯାଉ, ନିଜର ଧନ ମାନ ପ୍ରାଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧ୍ୟାନପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ ବା କିନ୍ତୁ-
ସମାଜ ଉପରେ ହେଉ, ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ପଥକୁ ରେଖାମାଡ଼ି ବିଚଳିତ
ହେବ ନାହିଁ । ଏହାହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟତ୍ବ । କୋଟି କୋଟି ନରଦେଶ
ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ପଦବାଚୀ, ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର
ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଏହି ।

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଅସତ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାୟରେ ବଢ଼ିବ, ଏ ସ୍ବପ୍ନାରେ
ତାହାର ଜୀବନ ରହିବା ନ ରହିବା ଉଭୟ ସମାନ । ଯେଉଁ କାହା
ସମାଜ ଅସତ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ସତ୍ୟର ଅନୁଗତ
କଲେ ତାହାର ଉଦ୍ଧୃତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼େ, ତାହାର
ଅସ୍ତିତ୍ବରେ ଜଗତର କି ଲଭ ? ସେପରି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ସମାଜ
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ବିଲସ୍ତ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ କିମ୍ପାଇ ଦୁଃଖର ବାରଣ ନାହିଁ ।
ସତ୍ୟହିଁ ଜଗତର ପ୍ରାଣ—ପ୍ରାଣଶୂନ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଜଗତରେ କେବଳ ଦୁର୍ଗତ
ବିପ୍ରାୟ କହେ, କେବଳ ସଂକ୍ରାମକ ରୋଗ ବିପ୍ରାୟ କରେ । ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ
ତାହାର ସହର ଚିରୋପାନହିଁ ଶ୍ରେୟସ୍ବର । ବିଧାତାଙ୍କ ଅଲକ୍ଷ୍ୟ
ନିରୂପଣେ ନୂତନ ଜୀବନ୍ତ ବସ୍ତୁ ଶୀଘ୍ର ତାହାର ସ୍ଥାନ ପରିଣତ କରିବ ।
ତାଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ଶୂନ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ
ଅସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ରହିବ ନାହିଁ । ଆକାଶର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୌରବଜଗତରେ ଅଲୋକ
ଓ ଉଦ୍ଭାସ ଶୋଭଣ ହେ ଏହାକୁ ଜୀବନ ରଖିଥାନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦିନ
ବା ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନରେ ଅସଫଳ ହେବ,
ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାହାର ଚିରୋପାନ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।

ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କେ ଜାତେ ଥାଉଁ ଥାଉଁ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଏହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବ୍ୟାପାର । (ପେଉଁ ନିୟମରେ ମୃତ୍ୟୁ, ସେହି ନିୟମରେ ବିନାଶ; ସେ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ; ତହିଁରେ ବ୍ୟାପାର ଜନ୍ମିଲେ ନାହାନ୍ତି ଏ ସ୍ଵପାତରେ ରହିବାର ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ ।) କିନ୍ତୁ ପେଟେବିନ-ଯାଏ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ସ୍ଵୀୟ ସ୍ଵୀୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନରେ ଚେପ୍ପର, ସେତେ ବିନିଯାଏ କେହି କାହାକୁ ବିନାଶ କର ପାରିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମାଜ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜଶକ୍ତିର ଉତ୍ଥାନ ଓ ପତନ ଏହି ନିୟମରେ ସଂପାଦିତ ହୋଇ ଅସୁଅଛି । ଭାରତବର୍ଷର ଭୟାନକ ଅଧୋଗତରେ ମୂଳ ଏହି । ମତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟରୁ ବେଲତ ହୋଇ ଅର୍ଥ୍ୟଜାତି ପରାଧୀନ ଓ ପରପଦବଳତ ହୋଇଅଛି, ଶତ ସହସ୍ର ଅତ୍ୟାଚାର ସତ୍ୟ କରି ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରୁଅଛି । ପୁରାତନ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଶେଷ ନୋହୁଣ୍ଡି ଯେବେ ନୂତନ ପାପରାଶି ଘନୀଭୂତ ହେବ, ତେବେ ଏହାର ପୁନରୁତ୍ଥାନ ସୁଦୂରପରାହତ । ପ୍ରବଳ ପରାଧୀନ ମୁସଲମାନ ଜାତି ଭାରତର ରାଜପଦକୁ ବିରାଜିତ ଓ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀରେ ଅବମାନିତ ଓ ଲୁହିତ ହେଲା କାହିଁକି ? କେବଳ ସୋପାନିତ ମହା-ପାପର ଫଳରେ । ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅସତ୍ୟର ରାଜତ୍ଵ ପୃଥିବୀରେ ରହିବ ନାହିଁ, ଭିତ୍ତିସ୍ଥ ବଳିଷ୍ଠମୁରବୀରେ ଏହା ଘୋଷଣା କରୁଅଛି । ଏହି ଯେ ମହାପ୍ରତାପାନ୍ତର କ୍ରିଷି ଜାତିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅଟେ ରହିଅଛି, ସେ କେବଳ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ବଳରେ । ବହୁ ଅନ୍ୟାୟର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ମୂଳମନ୍ତ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟ । ଏହି ଜାତିରେ ପ୍ରଧାନ ନେତାମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଏହା ସହଜରେ ପ୍ରତିପତ୍ତ ହେବ । ଏକଦଳ ମଣିପୁର ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ଟିକେନ୍ଦ୍ରଜିତଙ୍କ ପାଶି ସମର୍ଥନ କରି ମହା ଅସ୍ଥାଳନ କଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଦଳ ଏହି କୁକାର୍ଯ୍ୟର—ଏହି ମହାପାପର ଗନ୍ତ ପ୍ରତିବାଦ କରି ନ୍ୟାୟର

ଜୟ ଘୋଷଣା କରିବାରେ ନିଯୁକ୍ତ । ପେଟେବେଳେ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଅଭ୍ୟାସର ନିମ୍ନେ ଦୃଢ଼ିପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ଏବଂ ଶେଷୋପସ୍ଥିତିର ଉଦାର ନୈତିକତାଦର୍ଶର ସ୍ଵର ଶୀଘ୍ର ହୋଇଯିବ, ସେତେବେଳେ ଆଉ ଇଂରାଜୀ ଜାତିକୁ କୌଣସି ଶକ୍ତିରକ୍ଷା କରି ପାରିବ ନାହିଁ—ଇଂରାଜୀ ଜାତିର ଗୋଳା, ବାଲୁକ, ଫେଲ୍‌ସ, ସାମନ୍ତ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଦୁର୍ଗ, ସବୁ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତି ଯେପରିକି ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ଅନ୍ତେଷ୍ଟ ଓ କୈଶି କବଚ ପରିଧାନ କରି ସ୍ଵସାଧାର-ପ୍ରାଣରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଥିବ, ସେହିପରି ତାହାକୁ କୌଣସି ଶକ୍ତି ରେଖାମାନ ସ୍ଥାନରୁ ତଳ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଭାରତର ସ୍ଵାଧୀନତା ଏହି ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ସାଧନା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଏ ସାଧନାରେ ପିଠିଲାର ନ କଲେ ଏହାର ଉନ୍ନତ ବେବେହେଁ କୌଣସିରୂପେ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏ ସାଧନା ବଡ଼ କଠିନ ସାଧନା । ଦେବପ୍ରାଣ ଭଲ ଉପାୟାନୁର ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରାଣ-ଲଭ ବା ବରପ୍ରାପ୍ତି ଭାରତରେ ଚଳପ୍ରସିଦ୍ଧ । କୌଣସି ପ୍ରକାର କଠିନ ସମସ୍ୟା ସାଧନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଭାରତବାସୀ ଦେବତାଙ୍କ ଚରଣରେ ଅଶ୍ରୁ ସ୍ନାନ କରିନ୍ତୁ; ଏହା ଆମ୍ଭମାନେ ପ୍ରାଚୀନ ଗୁପ୍ତବିଦ୍ୟାରେ ଓ ଅନେକାନ୍ତେକ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପକଥାରେ ଶୁଣିଅଛୁ । (ହିନ୍ଦୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ କି ସାଧନା ନାହିଁ । ଆଜି କେବଳ ପିଣ୍ଡାଚର ସାଧନା—ତୁରୁ ସାଧନା—କେବଳ ମିଥ୍ୟା, ବପଟ, ବ୍ୟଭିଚାର ଦେଶମୟ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ଭାରତବାସୀ ତପସ୍ୟାରେ ଜୀବନ ଦାନ କରି ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ଓ ଭୂତାଧିପ ମନୁଥିଲେ; ଆଜି ସେହି ଭାରତସନ୍ତାନ ସାମାନ୍ୟ ଦୁଃଖ ବସ୍ତୁ, ସାମାନ୍ୟ ସ୍ଵାର୍ଥତାନ୍ତର ନାମରେ ଶ୍ରାବ, ବିକ୍ରୟ, ସାମାନ୍ୟ ଲୋକନିନ୍ଦା ଇତ୍ୟାଦି ଅସ୍ତିତ୍ବ !

ସ୍ଵର୍ଗରେ, ଲୋକେ ଯେଉଁ ସବୁ ସାଧନାର ବିବରଣ ଶୁଣାଅଛି, ତାହା ଅତି ମନୋହର—ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାରଗର୍ଭ । ଏହି ସାଧନାର ଅଭ୍ୟାସ

ଭୟପରିତ୍ୟକ୍ତ, ନାନାପ୍ରଲୋଭନପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହି ଅଂଶ ପାଇଁ ଦେବା ବଡ଼ କଠିନ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ସାଧକ ଯେତେବେଳେ ଏହି ସାଧନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ, ତେତେବେଳେ ଦେବତା ତାହାକୁ ଅଳ୍ପ କଠୋର ପରୀକ୍ଷାରେ ନିଷ୍ପେଷ କରନ୍ତି । ତାହାର ମଙ୍ଗଳ, ନିଷ୍ଠା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନାନା ଭୟଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ଯେଉଁ ସାଧକ ଏହି ସକଳ ବିଶ୍ରାନ୍ତିର ସମକ୍ଷରେ ଅବତରଣ କରୁ ପାରେ, ସେହି ଏକା ଦେବପ୍ରସାଦ ଲଭ କରେ — ତାହାର ମନ-ସ୍ଥାପନା ଯିବା ହୁଏ । କ୍ଷୀଣବ୍ୟାଧୀ-ଦୁର୍ବଳତାର ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଏ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଦେବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ଉଠେ । କେହି ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜୀବନ ହରାଏ, କେହି ବା ନାହୁଁଲେ ହୋଇ ଚିରଜୀବନ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ରହେ । ପୁଣି ଏପରି ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିତଅଛି ଯେ ରାଜ୍ୟ, ସମ୍ପଦ, ନାନା କେଶବିଳାସର ଆଶା ଦେଖାଇବାଦ୍ୱାରା ସାଧକର ହୃଦୟ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଥାଏ । ପୃଥିବୀର ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ବ୍ୟାପାର ଘଟିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ସମସ୍ତ କାଳ୍ପନିକ କଥା ବା ରୂପକ ମଧ୍ୟରେ ଗଭୀର ସତ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି । ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟ ପଥରେ ପଦକ୍ଷେପ କଲେକ୍ଷି ତାହାର ଶୁଭଫଳେ ବିପ୍ଳବପଦଗୁଣି ଘନୀଭୂତ ହେଉଥାଏ, ନାନା ପ୍ରଲୋଭନ ସମୀପସ୍ଥ ହୋଇ ତାହାକୁ ପଥପ୍ରସ୍ଥ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ । ନାନା ଚିନ୍ତା, ନାନା ସ୍ୱପ୍ନ, ପ୍ରାଣକୁ ଅସ୍ଥିତ କରେ । ଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ବଡ଼ ସଙ୍କଟମୟ, ନିରାଶ୍ରୟ ପରୀକ୍ଷାର ଏହା ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ଯେ ଟିକିଏ ଭବସ୍ୱତଃ ହେବ, ତାହାର ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାଣପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଅଟଳ-ଭାବରେ ସମ୍ମୁଖଦୃଷ୍ଟିରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ, ସେ ଏକା ସ୍ୱର୍ଗଲଭ କରେ, ଦେବଗଣ ତାହାର ବନ୍ଧୁକମୟ ପଥରେ କୁସମ ବୃଷ୍ଟି ଦେନ୍ତି ।

ମହାଭାରତ ପୁସ୍ତକରେ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମହାପ୍ରସ୍ଥାନର ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି । ପାଣ୍ଡବଗଣ ସଶରୀରରେ ସ୍ୱର୍ଗଲଭହୁଏଣି —

କିନ୍ତୁର ଅନ୍ତରାଳ ହୋଇ ଡ୍ରୋପିଆ ଯୋଗରୁଣ୍ଡା ହୋଇ ଥରେ ପଛକୁ
ଅନାଇଲେ, ଅନାଇବାମାତ୍ରେ ବୁଦ୍ଧିଜୀବପଦ୍ମ ! ତାଙ୍କ ପତନ ଦେଖି
ସମସ୍ତେ ଫେରି ଅନାଇଲେ, କିନ୍ତୁ ଧର୍ମସୂତ୍ର ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ମୁଖରେ
ନବକ । ସମସ୍ତେ ସ୍ଥଳପତନ ହୋଇ ପୃଥିବୀରେ ପଡ଼ିବ ବୋଲେ, ଏହା
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମଣିଷରରେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ଚଳେ । ଏ ଚିତ୍ତ ପୃଥିବୀର ସାହିତ୍ୟରେ
ଦୁର୍ଘଟ । ସେ ଚିତ୍ତ ଦର୍ଶନ କର ସେ ମଧୁମୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ପାଠ କର
କାହାର ହୃଦୟ ବିମୋହିତ ନ ହେବ ? ଧନ୍ୟ ମହାଭାରତକାର । ଧନ୍ୟ
ତୁମ୍ଭର କଲ୍ପନା ! ସମ୍ମୁଖରେ ସର୍ବ, ବୈଦ୍ୟାବଳୀ, ପଶ୍ଚାଦ୍ଦେଶରେ ମୃତ୍ୟୁ,
ଏହାଠାରୁ ବଳି ସତ୍ୟ କଥା ଆଉ କଣ ଅଛି ? (କିନ୍ତୁ ଧର୍ମାତ୍ମନ, ତୁମ୍ଭରୁ
ସେ ଅମୂଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ଏ ଦୁର୍ଘଟ୍ୟ ଦେଶରେ କେବଳ ପୁସ୍ତକରେ ନବକ
ଇତିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଦେଶରେ ସମ୍ମୁଖଦୃଷ୍ଟିର ବଡ଼ ଅଭାବ, କେବଳ
ପଶ୍ଚାଦ୍ଦେଶ, କେବଳ ମୃତ୍ୟୁ !)

ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତରେ ଏହି ସାଧନା, ଏହି ଦେବପ୍ରମାଦ ଲାଭ, ଏହି
ସମ୍ମୁଖଦୃଷ୍ଟି ବଡ଼ ଅବଶ୍ୟକ ହୋଇଅଛି । ଶୂନ୍ୟଅନ୍ତେ ଅସତ୍ୟ, କପଟ,
ହଂସା, ଦ୍ୱେଷ, ସ୍ୱାର୍ଥପରତା—ସମାଜ ଘୋର ମୋଡ଼ାଛନ୍ଦ, ଅଚେତନ ।
ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ପତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ଅନୁସରଣ ବଡ଼ କଠିନ । ଅମ୍ଭେମାନେ
ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଅଛୁ, ଧର୍ମ, ନୀତି, ସମାଜ, ସାହିତ୍ୟ ସକଳ ବିଭାଗରେ
ଏହି ସାଧନାର ପ୍ରସ୍ତୋତନ, ସକଳ ବିଭାଗରେ ଗୁଣି ଗୁଣି ବାଧା ବିପ୍ଳାବ ।
ପ୍ରଚଳିତ କୁସଂସ୍କାରପଦ୍ମ ଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧରେ କଥା କହ, ସତ୍ୟର ଅନୁସରଣ
କର, ଶୂନ୍ୟଅନ୍ତେ ତୁମ୍ଭର ବିନାଶର ଆସ୍ତୋତନ ହେବ, ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଶତ
ଶତ ଅସ୍ତ୍ର ତୁମ୍ଭ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉତ୍ତୋଳିତ ହେବ । ବିଶୁଦ୍ଧ ନୀତିର
ଅନୁସରଣ କର, ଏ ଦୁର୍ଘଟ କପଟାଶ୍ୱରପୃଷ୍ଠ ସମାଜରେ ତୁମ୍ଭର
ନାନାପ୍ରକାର ବିଫଳତା । ସମାଜର ଦୁର୍ଘଟ ଦୁର୍ଘଟର ଦେଶୀୟ
ଦିଅ, ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ଯଦ୍ୱିବାନ୍ ହୁଅ, ସମାଜ ତୁମ୍ଭ ମସ୍ତକରେ
ଲଗାଇ ପଡ଼ାଇ କରିବ, ପଦରେ କଠାଗୁଆଇ କରିବ । ସାମାନ୍ୟ

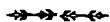
କଥା, ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କର, ଦେଶର ରୂପ ମାର୍ଜିତ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଅ, ତୁମ୍ଭେ ଦେଶର ଶତ୍ରୁ ! ତାସୁ ! ତୁ ହିଁ ନ ଉପସ୍ଥିତ ! ଏ କଲ୍ୟାଣ କଥା ନୁହେଁ; ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ନରନାରୀ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ରହି ଅଛନ୍ତି, ସାହସ ନାହିଁ, କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ, ଉତ୍ସାହ ନାହିଁ, ଉଦ୍ୟମ ନାହିଁ, ଅଳ୍ପ କେବଳ ହସ୍ତ-ଯାଦାବଦିଶିଷ୍ଟ ଶରୀରଟାଏ । ପୃଥିବୀରେ ଯାହା କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ, ତାହାର ଯାଇଁ । ଯଦି ଦୈବୀ କୌଣସି ଜୀବନ୍ତ ପୁରୁଷର ସମ୍ପର୍କରେ ଶରୀରରେ ଟିକିଏ ଉତ୍ସାହ-ପ୍ରବେଶ କରେ, ଟିକିଏ ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଏ, ତେବେ ତାହା କେତେ ଶୀଘ୍ର ସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ ? ସାମାନ୍ୟ ସାଧାରଣ ଶ୍ରେଣୀରେ, ଟିକିଏ ମାନସମୁମତାରେ, ତୁଚ୍ଛ ଦୁଇ ପଦ ନିନ୍ଦା ଭେଷ୍ଟାବରେ, ସବୁ ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ୟମ, ସକଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଚେଉଁଥାଡ଼େ ଶିଳାନ ହୋଇଯାଏ ।

ଯେଉଁମାନେ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା ସାଧନରେ ସିକି ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଦେବପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଶତ ଆଦାବରେ, ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଅଟଳ ଓ ଅଚଳ । ବିନା ସାଧନାରେ କେହି ଏ ସଫାରରେ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ପଥରେ ଏକପଦ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, କୌଣସିପ୍ରକାର ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସାଧନାର ମୂଳମନ୍ତ୍ର—ସିକି ଲାଭର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞା; ସିକିବାତା କେବଳ ସେତିକି ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖନ୍ତି, ସେ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାଇଲେ ଆଉ ମନୁଷ୍ୟର କୌଣସି ଉତ୍ସାହନା ନାହିଁ, ଉତ୍ସାହନାଶୀଳ ସବୁ— ବିଶେଷର ତାହାର ଯତନ କାର୍ଯ୍ୟର ସହାୟ, ସେ ସକଳ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେବପ୍ରସାଦର ଅଧିକାରୀ । ଇଂଲଣ୍ଡର ଗାଳିଲ (Carlyle) କହୁଅଛନ୍ତି, “Are not all true men that live or that ever lived, Soldiers

of the same army, enlisted under Heaven's captancy, to do battle against the same enemy, the empire of Darkness and Wrong?

Luthe's battle-voice, Dante's March Melody, all genuine things are *with us not against us*, we are all under one Captain, Soldiers of the same host."

ଏହାର ଅର୍ଥହୀନ ଏହି ଯେ ଇହପରକାଳବାସୀ ସମସ୍ତ ସାଧୁପୁରୁଷ ସେହି ଏକମାତ୍ର ସେନାପତି ବିଶ୍ୱପତିଙ୍କ-ସେନା—ଅସତ୍ୟ, ଅନ୍ୟାୟ, ଅଜ୍ଞାନତାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବା ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ଏ ମହାସତ୍ୟ ହୃଦୟଜନୀ କର ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଧାତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅସୁ-ସମର୍ପଣ କରେ, ନିତ୍ୟ ନିରନ୍ତର ତାଙ୍କର ଅଦେଶ ପାଳନ କରେ, ସେହି ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ । ଏ ସଂଗ୍ରାମରେ ଜୀବନ ଦାନ କର ସେ ଅନ୍ୟ ହୁଏ, ଜୀବନ ସାଥୀ କରେ, ସେ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ—ଇହଲୋକରୁ ଅବସ୍ଥାତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମ ଉଦ୍ଧୋଷିତ କରେ, ଅନନ୍ତ କାଳ ତାହାର ଚରମ ନାହିଁ ।

ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା ।

କଚେରେ ସମସ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟକ ସକଳ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଅତି ସହଜ—ସମସ୍ତଙ୍କର ସେ ଶକ୍ତି ନ ଥାଏ । ବାସ୍ତବିକ ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀର କାବ୍ୟପ୍ରଣୟନ ବିଶେଷ ଶକ୍ତିସାପେକ୍ଷ । ସେ ଶକ୍ତି ଇଣ୍ଡର-ଦତ୍ତ, ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱୋପାଜିତ ନୁହେଁ । ବିଧାତାଙ୍କର ଯେଉଁ ବିଧାନରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷ୍ମ, ବୁଦ୍ଧି, ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଜନ୍ମ, ସେହି ବିଧାନରେ କାଳିଦାସ, ଭବଭୂତ, ଦେବୁନିନ୍ଦୁ, ମିଳନଙ୍କର ଅବତରଣ । ବିଧାତା ବିଶେଷ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରି ବିଶେଷ ବିଶେଷ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥାନ୍ତି, ଏ କଥା ସୀକ୍ଷାର କରବାକୁ ଅନେକେ ବଳି ନୁହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ

ମତରେ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଶ୍ରେଷ୍ଠା-
 ଶ୍ରୀମତୀ ମନ୍ତ୍ରୀ ଲଭି ଚାହେଁ । ମାନବଜାତିରେ ଅବସ୍ଥାର ପ୍ରଭାବକୁ
 ଅନୁମାନେ ଉଚ୍ଚାଇ ଦେଉ ନାହିଁ । ବରଂ ଅବସ୍ଥାକୁ ମହାପୁରୁଷ-
 ମାନଙ୍କ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନର ଫଳାଫଳ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଁ । (ବିନ୍ଦୁ
 ମହାପୁରୁଷମାନେ ହସ୍ତପ୍ରସାରଣ କରି ଅବସ୍ଥା-ବୃକ୍ଷରୁ ଫଳ ତୋଳି
 ଅଣି ମହାପୁରୁଷ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତାହାହେଲେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେ
 ମହାପୁରୁଷ ହେଉ ଥାଆନ୍ତୁ) । ପ୍ରକୃତଃ ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ
 ଯେ, ସେ ଫଳ-ତୋଳିବାର ଶକ୍ତିବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।
 ଉପାଜିତ ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରତିଭା ଏ ଦୁହେଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପଦାର୍ଥ । ଜ୍ଞାନ ସାଧାରଣ
 ଲବରେ ସମସ୍ତେ ଉପାଜିତ କରି ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଭା ଉପାଜିତ
 କରିବାର ଶକ୍ତି ବାହାର ନାହିଁ । (ପ୍ରତିଭାକୁ ଅବସ୍ଥା ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟକୁ
 ଶକ୍ତିଗ୍ରାସ କରି ଦିଏ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଭା ସେତେ ସଂସ୍କରଣ ଯାଏ ତେବେ
 ଅଧିକ ଗୁଣି ଉଠେ । ଯେଉଁମାନେ “ଅବସ୍ଥା ଅବସ୍ଥା” ବୋଲି ଦବାସ୍ତ୍ରାବି
 ବିକଳ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନେ ନିତାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ମନୁଷ୍ୟ) ଦାନ୍ତେ ଏବଂ
 ସେହିପ୍ରସ୍ତର ଇଉରୋପର ଦୁଇ ଜଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି, ଏମାନେ କି
 ଅନ୍ତରୁଳ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି କବି ହୋଇଥିଲେ ? ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ
 ସକଳ ବିଭାଗରେ ଏପରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବହୁଳ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ମାନବଜାତି ମଧ୍ୟରେ କବି ସ୍ତମ୍ଭିତ, ସେ ପୃଥିବୀରେ ହାତ ଦେଇ,
 ସେ ସୁନା ହେବ । ଅନୁମାନେ ଯାହାକୁ ମାନବ ଯଥାର ବୋଲି
 ଗୋଟିରେ ଅଟେଇ ଦେଉଁ, କବି ଯେବେ ସେଥିରେ ଥରେ ଅଲୁଲ
 ପ୍ରତି କରିନ୍ତି, ତେବେ ସେହି ପୃଷ୍ଠି ଅନୁମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ମରକତମଣି
 ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଅନୁମାନେ ଦେଖି ଅବାକ୍ ହେଉଁ ଯେ
 ଏହା କି ପାରେ, ସେହି ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର କବି । (କବି ଏ ସଂସାରରେ
 ଜନ୍ମନ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଏବଂ ତାହା ଜଗତକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ।
 ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଚକ୍ଷୁରେ ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥର ଚକ୍ଷୁମାତ୍ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ

ନାହିଁ, କବିର ଚକ୍ରପେଟାରେ ଅବୁଲ ଶୋଇ ସନ୍ତର୍ଭନ କରି ବମୋହନ ହୁଏ । ପୁଣି ଜଗତକୁ ତାହା ନ ଦେଖାଇଲେ ତାହାର ପ୍ରାଣ ବୁଝୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଏହି ଯେ କବିର ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତରଦେଶୀ । ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ନକ୍ସା ଯେଉଁଠାରେ ଜଡ଼ ଦେଶେ, କବି ସେଠାରେ ଚୈତନ୍ୟ ଦେଖନ୍ତି । ଅମ୍ବମାନେ ପଦାର୍ଥର ବହୁର୍ଭାଗ ଦେଖି, କବି ବହୁରାବରଣ ଭେଦ ନୟ ନଗୁଡ଼ିକମ ଓଦେଶର ସମ୍ବାଦ ଆଖି ଲୋଚନ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଜଣେ ସ୍ଵପ୍ନସିଦ୍ଧ ଲେଖକ କହିଅଛନ୍ତି, “ମନୁଷ୍ୟର କୌଣସି ଚିନ୍ତା ବା କୌଣସି ଇବ ଲୁଚି ରହି ପାରେ ନାହିଁ, ତାହାର ଆକାର ପ୍ରକାର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରି ଦିଏ ।” ଏ କଥା କବି ପକ୍ଷରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ । ଅମ୍ବମାନେ କେବଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜ୍ୟର କେତୋଟି ସ୍ଥଳ ସ୍ଥଳ କଥା ଦେଖି; କିନ୍ତୁ କବି ଅଦୃଷ୍ଟ ଅଜାତ ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ ରବିଷ୍ୟତର ଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେ ପ୍ରଦେଶର ସମ୍ବାଦ ଜନସମାଜରେ ପ୍ରକାଶ କରିନ୍ତି । ଅମ୍ବମାନଙ୍କୁ ବୋଧ ହେଉଅଛି, ଦେବତା ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରସମାନେ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି କବି ସେ ଲୁକ୍ତାନ୍ତର ରହସ୍ୟର ସମ୍ବାଦ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତବର କାର୍ଲାଇଲ (Carlyle) କବିକୁ ଧର୍ମପ୍ରବର୍ତ୍ତକ (Prophet) ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରୁଅଛନ୍ତି; ଉଭୟେ ବିଶ୍ଵରଙ୍କ ମହିମାପ୍ରଚାରକ ।

ଏକ ଗଳ୍ପ ଉଦାହରଣର କବିମାନଙ୍କ କଥା । ଏପରି କବିମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ସୁସ୍ଥାବସ୍ଥାରେ ଅଳ୍ପ, ସମସ୍ତବିଶେଷରେ ଜଣେ ଅଧେ ଜନ୍ମି ଜଗତକୁ ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନେ ଉଦାହରଣ ତାଙ୍କ ଲେଖି ପାରିନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଭାବନା ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟିରୂପେ ଆଲୋଚନା କଲେ ଏହି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ପ୍ରଭେଦ ଲକ୍ଷିତ ହେବ । ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଓ କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥାଏ । ସେମାନେ କବିତା

ଲେଖନୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିକାଶ ନମନ୍ତେ, ଅଥଚ ତାହାର ରଚନା ଅନନ୍ତ ଜୀବନସ୍ରୋତ ପ୍ରବାହର ଦେଉଥାଏ, ସତ୍ୟର ଉତ୍କଳ ଜ୍ୟୋତି ବିକାଶ ଦେଉଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ କବିତା ହୃଦୟକୁ ବିମୋହିତ କରେ, ଅଥଚ ଜୀବନର ଲୋକ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନେ କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରଫୁଟନରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ସେଥି ନମନ୍ତେ ଯେବେ ବାଜେ କଥାର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ, ତେବେ ସେମାନେ ତାହାର ଅଶ୍ରୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନୁହନ୍ତି ।

ଅନ୍ତ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର କବି ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର ଭାବ ମିଶାମିଶି ହୋଇଥାଏ । କଲ୍ୟାଣ ଓ ଶିକ୍ଷା ଏ ଦୁହେଁ ସମିଶ୍ରଣରୁ ଏମାନଙ୍କ କବିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ଏ ଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର କବି ବିଶେଷ ପ୍ରଭେଦ ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରକୃତ କବିନାମର ଯୋଗ୍ୟ, ପରିମାଣ ଅନୁସାରେ ମୌଳିକତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ପୃଥକର ସର୍ବଜନ ଦେଶରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର କବିସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ । ସେ ଯାହାହେଉ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଣରେ ଅନ୍ତଃସ୍ଵର ପରିମାଣରେ ଭବିଷ୍ୟତ କିଛିତ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରେ, ଏହାହିଁ ତାହାର ଜ୍ଞାନର ପ୍ରମାଣ । ସତ୍ୟ ମତା କଲେ ସବୁ ପଦାର୍ଥ ଉତ୍କଳ ହୁଏ । ସାଧାରଣଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ କାହାର କାହାର ଏପରି ଶକ୍ତି ଥାଏ ସେ, ସେମାନେ ବିଶେଷ ଯତ୍ନ କଲେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବେତା ଲେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁକରଣଭାଗ ବେଶି । ତାହାହେଲେ ସ୍ଵାଧୀନମାନେ କବି-ଅଙ୍ଗାର ଯୋଗ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଅନେକଙ୍କ ଯନ୍ତରେ କବିତା ଲେଖିବାର ପ୍ରୟାସ ବିଫଳ ମାତ୍ର । ଅନେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶୁଅଛି ସେ ଉତ୍କଳଭୂମିରେ ଏହିପରି ଅନେକେ କବି ହେବାକୁ ଲାଲ୍ଲାସୁତ । କବି-ଅଙ୍ଗାର ସ୍ଫୁଟଣୀୟ, କିନ୍ତୁ ସୁଲଭ ନୁହେଁ । କବିର ଦୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତି ନ ପାଇଲେ ବି ମନସ୍ୟ କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ାଏ ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା କରି

ମେଢ଼ାଘର ମେଳାଇ କବି ହୋଇ ପାରେ ? କବିର ପ୍ରଧାନ ଅଟେ ଦର୍ଶନ; ସେ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଦେଖି ପାରେ, ସେ ସେଇ ପରିମାଣରେ ଶୁଣି । ଲୋକେ କହନ୍ତି, “ମା ସାରାଲେ, ମୋ କଣ୍ଠରେ ବସ, ମୁଁ କବିତା ଗାଇବି ।” ଅନୁମାନେ କହୁଁ, କଣ୍ଠରେ ବସିଲେ ହେବ ନାହିଁ, ଚକ୍ଷୁରେ ବସିବା ଆବଶ୍ୟକ ।) *Sature.*

କବିତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା ସତ୍ୟ, ସବୁ ପ୍ରକାର ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ କଥା ସତ୍ୟ । ଅନୁରବଣକ୍ରି ବଳା କେହି କୌଣସି ଶିଷ୍ୟ ସମୀଚୀନରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତି କରି ନ ପାରେ । ବଳା ସାଧନାରେ ସମସ୍ତେ ଛାତ୍ରଙ୍କର ହେବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ । ନାନା ଶିଷ୍ୟରେ ବେଶା ପାଉଁଅଛି, ଗୋଟାକେତେ ଅଭ୍ୟାସ କଥା ବ୍ୟବହାର କରି ଲୋକେ ଲେଖକ ନାମରେ ପରିଚିତ ହେବାକୁ ବସିଅଛନ୍ତି । ଉପଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ପ୍ରଗତି ପରିଶ୍ରମ ନାହିଁ, ଏଥିରେ ଲେଖା ଅସଲକୁ ନ ହେବ କାହିଁକି ? ଗୁଣର ଅପବ୍ୟବହାର, ଭାବର ଅପବ୍ୟବହାର ! ଲେଖକର କାର୍ଯ୍ୟ କପରି ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନେକେ ସେ କଥା ଅନୁରକ କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ସୁଦ୍ଧା କରିନ୍ତି ନାହିଁ । ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକର କାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଗୁରୁତର । ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଅଧିକ ଦୂର ପ୍ରସାରିତ । ଏହା ହୁଏତ ମନ ନ କରି ଯେଉଁମାନେ ଲେଖନୀ ଧାରଣା କରିନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରୟାସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ସଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଳ୍ପକାଳ ଉତ୍ତର ଲେଖକଶ୍ରେଣୀରେ ଅନେକେ ଏହି ହେତୁରୁ ବିଫଳପ୍ରୟାସ । ମାତ୍ର ଗୁଣର ଉନ୍ନତସାଧନ କରିବାର ଆକାଂକ୍ଷା ଅନେକଙ୍କ ମନରେ ଜାଗିତ ହୋଇଅଛି, କିନ୍ତୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶକ୍ତି ନାହିଁ, କି ଉପଯୁକ୍ତ ସାଧନା ନାହିଁ ।

କଙ୍ଗଦେଶରେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁପରି କେତେକ ଜଣ ଉନ୍ନତମନା ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ମାତ୍ର ଗୁଣର ଉନ୍ନତକଲ୍ୟାଣ ଆବନ ମନ ସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ଆଜି କଙ୍ଗଗୁଣ ଏପରି ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହୋଇଅଛି । ତଥାପି

ବଜ୍ରଭାଷାରେ ଅବର୍ଜନା ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ । ‘କାଲଗୁନ’, ‘ମଞ୍ଜେଇଭଗିନୀ’
 ‘ହେମଲତାର ଗୁପ୍ତକଥା’ ହେଉଛି କୁବୁଦ୍ଧିପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁସ୍ତକ ଅଳ୍ପଦୃଢ଼ ଓ ଚିନ୍ତା-
 ଶୂନ୍ୟ ନବନାଗରୀ ପ୍ରାଣକୁ ଦୃଷ୍ଟିତ କରୁଅଛି । ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ପୁସ୍ତକ-
 ମାନ ଉତ୍କଳର ଅନେକ ଭଦ୍ର ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ପୁସ୍ତକନିଧାନମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ
 ଶୋଭା ପାଉଅଛି । ସେ ଯାହାହେଉ ବଜ୍ରପ୍ରଦେଶ ପରି ଉତ୍କଳରେ
 ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟ-ସେବକ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ଦୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ।
 ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ବଜ୍ରଭାଷାର ପୁସ୍ତକ ଅନୁବାଦ କରି କେତେକ ଜଣ
 ଏ ଦେଶରେ ଛନ୍ଦିକାର ବୋଲି ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାହା ମଧ୍ୟ
 ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସମୟ ଗଲାଣି । ସ୍କୁଲ
 ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନ ଅନୁବାଦ ନ କରି କେହି କେହି ଅନ୍ୟ ଉପାୟରେ
 ସରୁତ କରବାକୁ ଚାହୁଁ ହୋଇଅଛନ୍ତି; ଜନ୍ମ ସ୍କୁଲପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ତ
 ସାଧାରଣ ସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ । ତହିଁରେ ପୁଣି ଖଣିକ ବଦଳରେ ଯେ
 ଅଉ ଖଣିକ ଚଳିବ, ସେଥିର ଉପାୟ ନାହିଁ । ନିର୍ମାଳ ସ୍କୁଲରେ ଚଳିବା
 ଭଳି ଖଣିକ ଗନ୍ଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ
 ବୁଝା ଯାଉଅଛି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା କେତେ ଦୟା । ସେ ଜଣେ ଦୁଇ ଜଣ
 ଖଣିକେତେ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଗୌଣୀନ ଲେଖକ ।
 ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ପୁସ୍ତକମାନ ସ୍ଥାୟୀ ସାହିତ୍ୟ
 ପଦବ୍ୟାପ୍ୟ । ନାନା କାରଣରୁ ଅମ୍ବେମାନେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଶାନ୍ତରୂପ
 ପଳ ପାଇ ପାରୁ ନାହାଁ । ଆଉ ସେ ଜଣେ ଅଧେ ସର୍ବଲେଖକ ‘ଦୃଷ୍ଟି’ର
 ସମକ୍ଷରେ ରହିଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ନୀରବ । ସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟର ଅବସ୍ଥା
 ତତୋଧିକ ଶୋଚନୀୟ । ମାସିକ ପତ୍ରିକା କେତେ ବାହାରିଲାଣି
 କେତେ ଗଲାଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍କଳପ୍ରଭା ରାଜଗୃହରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ
 ସୁଦ୍ଧା ବାଳର ହାତରେ ଶାଳଗ୍ରାମ ପଡ଼ିଲା ପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଲାଗିଅଛି ।
 ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ତାହା ପାଠ କରି ଲୋକେ ଲୋଲିତ
 ଅନନ୍ଦ ଧର୍ମେଶ କଲେ କି ଲେଖକଙ୍କ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ? ନା,

ତାହା ହୁଏତ ଅନ୍ଧ ବନ୍ଧୁ ଉପରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଟେ ? କାର୍ପତ୍ୟ ଅମ୍ବୁମାନେ ଅଧିକ ବନ୍ଧୁ ଦେଖି ପାରୁ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଲେଖକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ସଂସ୍ପର୍ଶକୁ ଦୋଷଅନ୍ତ, ଭଲଥରୁ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଲେଖକଙ୍କ ଚିନ୍ତା ଓ କଲ୍ପନା ଉପରକୁ ଉଠିଅଛି । ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ସେ ଲେଖକଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ, ସେଥିପାଇଁ କେତେ ଜଣ ଲେଖକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଅଛି ? ସେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଲିଖିତ ଦେଲା, ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ତାହାର କେତେଦୂର ସମ୍ପର୍କ, କେତେ ଜଣ ତାହା ମୁହଁରୁପେ ବିନ୍ଦୁର କରି ଦେଖନ୍ତି ? ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଅମ୍ବୁମାନେ ଲେଖା ସମ୍ପ୍ରମାଣର କଥା, ବାସ କରୁ ପୃଥିବୀର ଧୂଳିରାଶି ମଧ୍ୟରେ । ସେଉଁ ଦେଶରେ ବାସ, ସେହି ଦେଶର କଥା ଲେଖିଲେ ତାହା ସ୍ବାଭାବିକ ହୁଏ । ସେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଭୁତପ୍ତ, ସେହି ଏକା ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ବାଭାବିକ ଭାବରେ ଲେଖି ପାରେ । ପୁଣି ତାହା ପାଠ କରି ରସାସ୍ବାଦ କରିବାପାଇଁ ପାଠକର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁତପ୍ତ ଦେଖି ଅବଶ୍ୟକ । ଏ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଅଭାବରେ ସାହିତ୍ୟ ବିକାଶଗ୍ରସ୍ତ ହେବ ଏଥିରେ ବିଦିତ ଜଣ ଅଛି ? ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ବରୂପ କରି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ କବିତାର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ପାରେ । ସେପରି ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍କଳଛବି । ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ଦେଶର ବର୍ତ୍ତମାନ “ପ୍ରୀ. ଅ” ଦଳବିକାଶଗ୍ରସ୍ତ ପାଠକର ଅନୁର୍ଣ୍ଣସ୍ବରୂପ । ମାନବଜୀବନର ଉତ୍କଳାକ୍ଷୟ ଏବଂ ଭଞ୍ଜ କବିଙ୍କ କବିତା ଏ ଦୁହେଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଲୋକ ଓ ଅନ୍ଧକାର, ସ୍ବର୍ଗ ଓ ନରକର ପ୍ରଭେଦ ବିଦ୍ୟମାନ । ତଥାପି ଅନେକେ ଏହି ବିକଳକୁ ଅବର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରୁଅଛନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଏପରି ସାହିତ୍ୟ ଅର୍ଥ “କାହିଁ ନୋହିବ ନ ଥିବ ଭିକସ୍ବରେ ।”

ସାହିତ୍ୟସେବାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ବପ୍ନାପାଠ । ଅଳ୍ପ କାଳ ଏକେ ଗ୍ରାହ୍ୟାଟ୍ଟ, ଅନ୍ତର ଗ୍ରାହ୍ୟାଟ୍ଟ ଓ ପ୍ରତିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଉଁ ଅର୍ଥ ଅମ୍ବୁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଠ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଅଛନ୍ତି, ଏ

କଥାଟା ଆପାଦେଃ ଶୁଣିବାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲାଗି ପାରେ । କେନ୍ଦ୍ର ଏହା ଅତି
 ସହଜ କଥା ଯେ ଉତ୍କଳୀୟ ଶିକ୍ଷିତଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ପୁସ୍ତକ ପାଠ ବଡ଼ କମ୍ ।
 ଅତି ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଛି କିଛି ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ପ୍ରକୃତ
 ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ନୁହେଁ । ସ୍କୁଲ କଲେଜରେ ଯେଉଁ ପଢ଼ା ସେ ବା
 'ପାସପଢ଼ା' । ସେ ପଢ଼ା ସଙ୍ଗେ ଜୀବନର ବିଶେଷ କିଛି ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି
 ଅମ୍ଭେମାନେ ଏପରି ମନେ କରୁ ନାହିଁ, ଅନେକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସେହି
 ପଢ଼ା ବନ୍ଦ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯୋଡ଼ିରେ ଡୋର ହୁଏ ହୁଏ ।
 ଯେଉଁମାନଙ୍କର ତାହା ନ ହୁଏ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି
 କେବଳ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାଟା ବଳକର ଶିଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ (ଯେହେତୁ
 ସେଥିରେ ଅର୍ଥ ଅଛି), କେହି କେହି ବା ଆମୋଦପ୍ରମୋଦରେ ସମୟ
 ଟୋଲବାପାଇଁ ପୁସ୍ତକର ଆହ୍ୱାନ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏଥି ସଙ୍ଗେ
 ଜୀବନର ସମ୍ବନ୍ଧ ତଟିବର । ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ନାଟକ,
 ଉପନ୍ୟାସ, ରିହସ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି । ଉତ୍କଳଶ୍ରେଣୀର ନାଟକ ଉପନ୍ୟାସାଦି
 ପ୍ରାୟ ହାତରେ ଧରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅତି ଯାହା ସବୁ ପଢ଼ନ୍ତି ସେଥିରେ
 ତାହାର ଉଚ୍ଚ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆଜକୁ ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଥାଏ, କେବଳ
 ବାହାରର ଚଳୁଟାରେ ବୌଦ୍ଧିଜ୍ଞତା ଚରତାର୍ଥ କରନ୍ତି । ଏପ୍ରକାର
 ଅଧ୍ୟୟନର ଅବଶ୍ୟମ୍ବାବା ଫଳ ଏହି ଯେ ଆପଣାର ଚିନ୍ତାର ଗଭୀରତା
 କ୍ରମେ ବଳୁପ୍ତ ହୁଏ । ଶେଷରେ ମନ ଏପରି ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଯାଏ
 ଯେ କୌଣସିପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାପୂର୍ବ ପୁସ୍ତକ ପାଠର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଆଦୌ ରହେ
 ନାହିଁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜଣେ ଜଣେ ଉପନ୍ୟାସପାଠକ ବନ୍ଧୁ ନିଜର
 ବୁଦ୍ଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ କଥା ଷ୍ଟୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି । ଶତ ଶତ
 ଉପନ୍ୟାସ ପାଠ କରି ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ବିମୁମ୍ବାଦି ଉନ୍ନେଷିତ ହୋଇ
 ନାହିଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଅନେକଙ୍କ ଜୀବନରେ ଦେଖିଅଛୁ, ସେମାନେ
 ବୁଝା ଗଲୁ, ହାସ୍ୟ, କୌତୁକରେ ଏ ଘଣ୍ଟା ୧୦ ଘଣ୍ଟା ସମୟ କଟା
 ଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କୌଣସିପ୍ରକାର ଗଲୁ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚତର

କଥା ଉତ୍ସାହିତ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ପ୍ରୟତ୍ନର ସେହିପରି ସ୍ଥାନ
 ଶୁଦ୍ଧ ପଳାଏ, ନିଜେ ସେ ସ୍ଥାନ ଶୁଦ୍ଧ ପଳାଇବାର ବାଟ ଖୋଜନ୍ତି ।
 ସେହିମାନେ ଅଳ୍ପଦୃଷ୍ଟି, ଇଂରାଜୀ ନିହେଲେ ପ୍ରଭୃତିକୁ ସେହିମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା
 ନ ପାଏ, ସେମାନେ ବଙ୍ଗଳାର ସ୍ଵାଧୀନତାପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରସ୍ତୁତର ପ୍ରସ୍ତୁତ
 ଶ୍ରଦ୍ଧା କରନ୍ତି । ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକରେ ପଳାଇବା ପାଇଁ ସେମାନେ ପ୍ରୟତ୍ନ କରନ୍ତି ।

ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର ପୁସ୍ତକ ପଠନ ଇଂରାଜୀରେ ଉଚ୍ଚ ହେବ କିମ୍ବା ?
 ସାଧୁ ପଢ଼ରେ ସାଧୁତା ବଢ଼େ, ଏହା ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ କବିବେ । ଉଚ୍ଚ
 ଶ୍ରେଣୀର ପୁସ୍ତକ ଏକପ୍ରକାର ସାଧୁତା ପ୍ରଦାନକାରୀ । ସାଧୁତା ପ୍ରଦାନକାରୀ
 ସେତେବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ରାର ଗତି ବଦଳିଯାଏ, ପ୍ରଭାତ ବଦଳିଯାଏ
 ଯାଏ, ପୁସ୍ତକପାଠ ସେତେବେଳେ ମହୋପନୀସ ଧାଧନ କରେ । ସେ
 ଚେଉଁ ଶ୍ରେଣୀର ପୁସ୍ତକ ? ମହାତ୍ମା ଇମର୍ସନଙ୍କ କଥାରେ ଅନୁମୋଦନ
 ଏ କଥାର ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

‘If our times are sterile in genius, we must cheer us with books of rich and believing men who had atmosphere and amplitude about them. Every good fable, every mythology, every biography from a religious age, every passage of love, and even philosophy and science when they proceed from an intellectual integrity and are not detached and critical, have the imaginative element’ । ଏହାର ସ୍ଥୂଳମର୍ମ ଏହି ଯେ ଉଚ୍ଚତମର ଉଚ୍ଚତମର ସାଧୁତା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପୁସ୍ତକ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଉଚିତ, ଯାହା କଲ୍ପନା ବିକାଶପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । କାବ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ, ଲେଖକଚରଣ, କର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ଦର୍ଶନ, ବଞ୍ଚନ, ବାଲ୍ୟନିକ ଗଳ୍ପ ସମସ୍ତେ ଏ ପଥରେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରଭୃତିପକ୍ଷେ ଦୃଷ୍ଟିକଲ୍ପନାପ୍ରମୁଖ ପୁସ୍ତକ ମନକୁ ଦୃଷ୍ଟିକ ଓ

ରୁଚିକୁ ବିକାଶପ୍ରସ୍ତ କରନ୍ତି ଏବଂ ଉନ୍ନତ ଚିନ୍ତାପର୍ଷ୍ତ ପ୍ରଦାନ ମନୁଷ୍ୟର କଲ୍ୟାଣ ଓ ରୁଚିକୁ ଉନ୍ନତ ଏବଂ ମାଜିତ କରେ । (୧)

ସାହିତ୍ୟସେବାର ଦ୍ଵିତୀୟ ଉପାଦାନ ଅଲୋଚନା । ଏହାଦ୍ଵାରା ଅମୃତମାନଙ୍କର ଅପରୂପ ଚିନ୍ତାଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍‌ତର ହୁଏ; ଅନେକ ସମୟରେ ନୂତନ ଚିନ୍ତାର ଦ୍ଵାର ଫିଟି ଯାଏ । କେଉଁ ଚିନ୍ତା କେଉଁ ସୂକ୍ଷ୍ମେ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ, ତାହା ନିରୂପଣ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ପୁସ୍ତକପାଠରେ ହେଉ ବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅଲୋଚନାଦ୍ଵାରା ହେଉ ଯେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତା ଯାଣରେ ଉଦ୍‌ଭବ ହେବ, ତେବେ ବେଳେ ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ତାହାର ଅନୁସରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ନଚେତ୍ ସେ ଚିନ୍ତା ସ୍ଵାଧୀ ହେବ ନାହିଁ । ଏହିପରି ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ କେତେ ଚିନ୍ତା ଦେଖା ଦିଏ, ପୁଣି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହୋଇଯାଏ, ତାହା କିଏ ନିରୂପଣ କରି ପାରେ ? ଅଲୋଚନାଦ୍ଵାରା ଅନେକ ସମୟରେ ସେହି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ଚିନ୍ତା ନୂତନ ଅକାର ଧାରଣ କରି ଅମୃତମାନଙ୍କ ମାନସ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ପୁସ୍ତକର ବହୁଲୋକମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଦେଖାଯାଏ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଦଳ ଥାଏ, ସେହି ଦଳ ସେମାନଙ୍କର ବଳ । ଦଳଗତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ପରସ୍ପର ସହାୟତାରେ ଉନ୍ନତର ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନରେ ଅଧିରୁଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ପ୍ରତି ସଭ୍ୟଯୁଗରେ ଓ ସଭ୍ୟ ଦେଶରେ ସାହିତ୍ୟସେବକମାନଙ୍କର ଏହିପରି ଦଳ (Circle) ଦେଖାଯାଏ । ଅମୃତମାନେ ଯୁକ୍ତ ହେଲେହେଁ ଏହି ଉଚ୍ଚ ପଦବୀର ଅନୁସରଣ କଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅପେକ୍ଷା ବହୁ ଗୁଣରେ

⑤ Go with the mean people and you think life is mean. Then read Plutarch and the world is a proud place peopled with men of positive quality with heroes and demigods standing around us who will not let us sleep. Then, they address the imagination, Only poetry inspires poetry. (Emerson.)

ଉଲ୍ଲତ ହୋଇ ପାରୁଁ ଏବଂ ସଂଆର୍ଥରେ ସ୍ବଦେଶର ଓ ମାତୃଭାଷାର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ କରି ପାରୁଁ ।

ପୁସ୍ତକ ପାଠ ଏବଂ ଆଲୋଚନାର ଉପକାରତା ଶିକ୍ଷୟରେ ତାହାର ହିରୁଡ଼ି ଥାଇ ନ ପାରେ । ସେ ଉପକାରତା କେବଳ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଓ କଲ୍ପନାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ଦେବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ଅମ୍ବେମାନେ ସେଉଁ ଚିନ୍ତାକୁ ଚୁକ୍ତ କରି ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଁ, ସେହି ଚିନ୍ତା ପୁସ୍ତକରେ ବା ବିଜ୍ଞ ବନ୍ଧୁଙ୍କ କଥାରେ ସ୍ବଦେଶର ଓ ଉତ୍କଳର ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ତେବେବେଳେ ଅମ୍ବେମାନେ ତାହାକୁ ପରମ-ଆଦରରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସ୍ବାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ଅନୁକରଣଠାରୁ ବଳି ଅନୁଷ୍ଠାନୀୟ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ମହାତ୍ମା ଇମର୍ସନ ଅନୁକରଣକୁ “ଅସ୍ବତନ୍ତ୍ର୍ୟାରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ଅନୁକରଣଦ୍ବାରା ଅମ୍ବେମାନେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ହିରୁଇ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନୁପରଣକାରୀ ହୋଇ ବିଚ୍ଛନ୍ନିତ ହେଉଁ । ହେତୁ ଏମ୍ବୁ-ମାନଙ୍କର ମନୁଷ୍ୟତା ଲବ୍ଧ ଅସମ୍ଭବ ଏବଂ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିବା ବିଚ୍ଛନ୍ନନା ମାତ୍ର । (କ୍ରୋଡ଼ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବସ୍ବ । ଚିନ୍ତାର ଗଞ୍ଜାରତା ଅନୁସାରେ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ତାହାତମ୍ୟ ହୁଏ । ସେବେ ନିଜର କିଛି ଚିନ୍ତା ନ ଥାଏ, ତେବେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିବାର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ?) ତାହାଦ୍ବାରା ଜଗତରେ କାହାର କି ଉପକାର ହେବ ?

ଉପଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାଦ୍ବାରା ସେଉଁ ଭାବ ନିଜର ହୋଇ ନାହିଁ, ତାହା ମନୁଷ୍ୟ କଦାଚ ସ୍ବଦେଶରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ନ ପାରେ । ପ୍ରାଣର ଭାଷା ପ୍ରାଣକୁ ଶୁଣି କରେ । ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥକାର କହିଅଛନ୍ତି, “Look in the heart and write” ଅପଣାର ହୃଦୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିଷେପ କରି ଏବଂ ଲେଖ । ପୃଥିବୀରେ କେତେ ଜଣ ଲୋକ ଏହି ପ୍ରଣାଳୀର ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି ? ସେବେ ତୁମ୍ଭର ଲେଖା ତୁମ୍ଭକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ନ ପାରିଲା, ତୁମ୍ଭ ଜାଗନର ଗତିକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରି ନ ପାରିଲା, ତେବେ ତାହା ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାଣରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ କିପରି ?

ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଞ୍ଜାୟ ଏହି ସେ ଅନୁମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷିତଗଣ କି ପ୍ରଭୃତ-
ପକ୍ଷେ ମତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତତାଙ୍କ ମନ ବଳାଇଅଛନ୍ତି ? ସେବେ ତାହା
ହୋଇଥାଏ କେବେ କି ଉପଯୁକ୍ତ ପୁସ୍ତକପାଠ, ଅଲୋଲୋ ଓ ଚିନ୍ତା-
ହାର ନିଜ ଜୀବନକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଅଛନ୍ତି ? ତାହାର ପ୍ରମାଣ କାହିଁ ?
ବଙ୍ଗଳାଭାଷାର କାରବାର କି ଘରେ ଘରେ ! ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ ଅଗତ
ହୋଇ ଯାଉଅଛି, ଓଡ଼ିଆଭାଷାରେ କେତେ ଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ
ହେଉଅଛି ? ସମସ୍ତାର ବର ଆପଣି ଅତି ଅସାର । ‘ସମୟ ନାହିଁ’, ଏକଥା
ମୁହଁରେ ଧରିବା ଲଙ୍କାଜନକ ! ‘ଅର୍ଥ ନାହିଁ’, ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।
ସମସ୍ତଙ୍କର ନ ଥାଇ ପାରେ, କେତେ ଲୋକଙ୍କର କି ଅଛି; ସେମାନେ
କି ସାମାନ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଖଣ୍ଡେ ଅଧେ ପୁସ୍ତକ
ପ୍ରକାଶ କରି ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ ? ଏହିପରି କ୍ରମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟପ୍ରତି
ଲୋକଙ୍କର ଟିକିଏ ଆଦର ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସାହସ
ବଢ଼ନ୍ତା । ସ୍ୱାର୍ଥଚିନ୍ତା, ଅମୋଦପ୍ରମୋଦ ଚିନ୍ତା ଓ ପେଟଚିନ୍ତା ଉତ୍ତଳୀୟ
ଶିକ୍ଷିତସମ୍ପ୍ରଦାୟକୁ ମାଟି କରି ରଖିଅଛି, ଏଥିରେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ
ଭବିଷ୍ୟତରେ କିଛି ଆଶା ରହିବା ଦେଖା ଯାଉ ନାହିଁ ।

ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଲୋଚନା ।

ମନୁଷ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର ବଡ଼ ପର୍ଯ୍ୟପାତ । ସେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି
ଦେଖିଲେ ବା ଶୁଣିଲେ ତାହାର ସମାଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ ।
ଯୁକ୍ତ ବାଳକ ତାହାର ସାମାନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ସାହାଯ୍ୟରେ କେତେ
ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଅଛି, ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହାର କଥା ଶୁଣି ହାସ୍ୟସମ୍ବରଣ
କରି ପାରୁ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ତାହାର ମତକୁ ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ
କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟତ୍ରୁରସ୍ତା ରମଣୀ ଜଗତର ଅତି
ଯୁକ୍ତ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିଅଛି; କିନ୍ତୁ ସେ ଏହି ସମାଲୋଚନା-
ପ୍ରବୃତ୍ତି କରିତାଏ ନ କରି ରହି ପାରୁ ନାହିଁ, କାହିଁକି ନ ? କହିବ ?

ଅମ୍ଭେମାନେ ତାହାକୁ ମନୁଷ୍ୟର ସଦ୍‌ପ୍ରକାର ଉଚ୍ଚ ଅଧିକାରରୁ ବସ୍ତବ ଭଳେହେଁ ବ୍ୟାପା ତ ତାକୁ ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ ଗୁଣଗୁଣିକ ଦେଇ ଜନ୍ମ ଦେଇଅଛନ୍ତି ! ସତରା ସେ ତାହାର ସୁଦ୍ର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ସଥାସମ୍ଭବ ସ୍ବାଭାବିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପରିଚ୍ଛଳନା କରିବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହିଅଛନ୍ତି — ତାହା ବାଟରେ ହେଉ ବା ଅବାଟରେ ହେଉ । ପଶୁଠାରୁ ପୃଥକ୍ ମନୁଷ୍ୟର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବୃତ୍ତି ଅଛି, ଏହି ସମାଲୋଚନା-ପ୍ରବୃତ୍ତି - ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ପଶୁରୁ ସୀମାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବକୁ ଉଠୁଥିବ, ଏ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଯେତେବେଳେ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ବୁଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବ । ସତ୍ୟଜାଗ୍ରତ୍ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ଦେଖିଲେ ହୃଦୟ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହୋଇଯାଏ ।

ସତ୍ୟତାର ଉଲ୍ଲଭିତମେ ଜନସମାଜ ସୁଦ୍ର ବିଷୟ ପରିହାର କରି ଉଚ୍ଚ ବିଷୟର ସମାଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ — ସେତେବେଳେ ଆଉ କିଏ କିପରି ଚାଲିଲା, କିଏ କିପରି ହସିଲା, ଇତ୍ୟାଦି ଭୁଞ୍ଜ ବିଷୟର ସମାଲୋଚନାରେ ତାହାର ରୁଚି ଥାଏ ନାହିଁ । ଜୀବନର ଗୁରୁତ୍ବ ସେ ଅନୁଭବ କରିପାରେ, ଯାହା ସଙ୍ଗେ ଜୀବନର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ଏପରି ବିଷୟ ସଙ୍ଗେ ସେ ଆଉ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ ନାହିଁ । ପୁଣି ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ସବୁ ବିଷୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ତାହା ଉପରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ୍ୟ ପ୍ରାପନ କରିଥିଲା, ସେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ କୈସିୟତ୍ ତଳବ ବରେ ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମ୍ଭେମାନେ ସେ ମୋହର ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନର ଏତେ-ଗୁଡ଼ିଏ ଅଂଶ ଅଧିକାର କରି ବସିଅଛ, କହ ତ କାହାଠାରୁ ମୁଁ କି ଲାଭ ପାଇବି ? ସେ ଆଉ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ କୌଣସି ବିଷୟ ଗ୍ରହଣ କରେ ନାହିଁ ବା ପରିତ୍ୟାଗ କରେ ନାହିଁ । ଏହି ହେତୁରୁ ମନୁଷ୍ୟସମାଜ ମଧ୍ୟରେ କାନାସ୍ତ୍ରତାର ବିପ୍ଳବ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ।

ଅଜ୍ଞାନ ଅବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟ ମାଟି ଗୋଡ଼ ମୁହଁରେ ଦେଇ ବୁଝି ଅନୁଭବ କରେ — ଇଷ୍ଟାନିଷ୍ଟ ବିଚାର ତାହାର ଥାଏ ନାହିଁ । ସେ

ମାଟି ଗୋଡ଼ ତାହାର ମୁହଁରୁ କାଢ଼ି ନେବାକୁ ଦେହ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସେ ହୋଧରେ ଦୁଃଖରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଉଠେ । ଏମନ୍ତ କି ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତରେ କୌଣସି ସୁନ୍ଦର ସୁମେଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ଦେଲେ କଥା ସେତେବେଳେ ତାହାର ମନ ପ୍ରବୋଧ ମାନେ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ସ୍ୱର୍ଗାର୍ଥ ବହୁତାକରି ମାଟି ଗୋଡ଼ର ଅପକାରତା ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର, ସେ କଥା ତାହାର କର୍ଣ୍ଣରେ ପ୍ରବେଶ କରିବ ନାହିଁ । ସେ ରୋଦନଧ୍ୱନିରେ ଅକାଶ କମ୍ପାଇ ଦେବ । ଅଜ୍ଞାନ ଶିଶୁ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସେପରି ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବ୍ୟାପାର, ଅଜ୍ଞାନସମାଜ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଠିକ ସେହପରି । ଅମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରି କେବଳ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା ବିଷୟ କିଛି ଅଲୋଚନା କରିବୁ ।

ସତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଦେଖାଯାଏ, ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର ପଦ୍ଧତିମାନ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ମତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ କରିବ, ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ । ସମାଲୋଚନାର ସୁଦୃଷ୍ଟ ଅସ୍ତ୍ର ସତ୍ୟ କରି ଯେ କିଛି ପାରିଲୁ, ସେହି କେବଳ ସମାଜର ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀ ନିକଟରେ ଆଦର ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ବଡ଼ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରିଷ୍ଟ ଏହି ଗୁରୁତର କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିରାଶ୍ରୟ ବ୍ୟାପ୍ତ ରହୁଅଛନ୍ତି । ଅସାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ସତ୍ୟଦେଶମାନଙ୍କରେ ଅଳ୍ପ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଆଦର କେବଳ ନିମ୍ନଶ୍ରେଣୀରେ । ପ୍ରାଚୀନ ସୂକ୍ଷ୍ମତମାନଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟାସିରି ରାଶି ଗ୍ରନ୍ଥ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ତଥାପି ତାହାର ପରିସମାପ୍ତି ନାହିଁ । ଫଳ କଥା, ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା ସତ୍ୟତାର ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗ । ସତ୍ୟତାର ଚୁକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି, ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମାଲୋଚନାର ମାହାବଳୀ ।

ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର ମୂଲ୍ୟବାନମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ ନିରାପେକ୍ଷତ୍ୱରେ ସମାଲୋଚିତ ହେଉ—ଏ ପ୍ରକୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅତି

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ । ସେମାନେ କଦାଚ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ଲେଖକ
ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖି ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତୁ । ଇଂଲଣ୍ଡର ଜଣେ
ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର ଉପନ୍ୟାସକର୍ତ୍ତା ନିଜର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ସ୍ବଚ୍ଛଦ
ପୁସ୍ତକରେ ଗୋଟିଏ ପୃଷ୍ଠା ନାମ ସନ୍ଧିବେଶିତ କରି ପ୍ରଚ୍ଛଦ କରିଥିଲେ ।
ତାହାର କାରଣ, ରମଣୀର ଲେଖା ବୋଲି କାଳେ ନିରାପେକ୍ଷ
ସମାଲୋଚନା ନ ହେବ ! ଏପରି ଯେଉଁ ମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, ସେହିମାନେ
ହଳୁତରୂପେ ସାହିତ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୁଝିଅଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ଲେଖକ
ପାଠକ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମାଲୋଚନା ବଡ଼ ଉପକାଞ୍ଚ । କୌଣସି
ସାହିତ୍ୟ ସମାଜରେ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିବାର ଉପଯୋଗୀ କି ନା,
ସମାଲୋଚନା ତାହାର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ପ୍ରଶସ୍ତା କର ଦେଖାଇ ଦେ ।
ସମାଲୋଚନା ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ନିକଟରେ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ
କରି ଦେ ।

ଲେଖକଙ୍କର ସ୍ବାଧୀନତା ଅଛି, ସେ ସ୍ବାଧୀନତାରେ ତାଙ୍କ ମତ
ପ୍ରଚ୍ଛଦ କରି ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଲେଖି ଦେଲେ ବୋଲି ଯେ
ସାଧାରଣଙ୍କୁ ତାହା ନିତମସ୍ତକରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ, ଏପରି
କିଛି କଥା ନାହିଁ । ଯେବେ ତାହା ଦ୍ରାନ୍ତିସଙ୍କୁଳ ବା ଅନିଷ୍ଟକର ହୁଏ,
ତେବେ ତାହା ଦେଖାଇ ଦେବାର ସ୍ବାଧୀନତା ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣେଷଙ୍କର
ଅଛି । ସେଥିରେ କାହାର ଯୁକ୍ତ ହେବାର କିଛି କାରଣ ନାହିଁ । ସେଉଁ-
ମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୋଷ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ନାମରେ ଏକାନ୍ତେଇକେ
ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇ ଉଠନ୍ତି, ସେପରି ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଜୁହାର ! ଏପରି
ସଂକ୍ଷୁଦ୍ରମଧ୍ୟ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଜାଣି ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ତାଙ୍କର
ସେପରି ସ୍ବାଧୀନତା ଅଛି, ଅନ୍ୟର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଛି । ଲେଖକ
ଜଣେ, ପାଠକ ଅନେକ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ସମାନରୂପେ ଘୁମୁ ନୁହେଁ,
ସମସ୍ତଙ୍କ ରୂପ ସମାନରୂପେ ମାର୍ଜିତ ନୁହେଁ । ସତରଂ ସମସ୍ତଙ୍କଦ୍ୱାରା
ପ୍ରକୃତ ସମାଲୋଚନା ସମ୍ଭବପରି ନୁହେଁ । ସାଧାରଣ ସମାଲୋଚକ

ସମସ୍ତଙ୍କର ହୋଇ ସେ ବାର୍ଯ୍ୟ କରି ଦେଖନ୍ତି । ସାଧାରଣଙ୍କର ଉପକାର କରିବା ପାଇଁ ଜଣ ଅଧର ଶକ୍ତି ହେବା ଅଶେଷ ନୁହେଁ ।

ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଯେପରି ସାହିତ୍ୟ ନାହିଁ, ତ ସେପରି ସମାଲୋଚନା ନାହିଁ । ଯାହା ଡିବିଏ ଅଥେ ସାହିତ୍ୟ ବାହାରୁଅଛି, ତାହାର ସମାଲୋଚନାରେ ଲେଖକର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ଉଦାହରଣର ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅବଶ୍ୟର ଉତ୍କଳ ପ୍ରମାଣ । ଯେଉଁ ମାନଙ୍କର ପୁସ୍ତକପାଠର ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି, ସେମାନେ ଇଂରେଜୀ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ନ୍ତି ଅଥବା ବଙ୍ଗଳା ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ନ୍ତି । ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକଙ୍କ କଥାରେ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବା ଗ୍ରହଣୀୟ ବିଷୟ ପ୍ରଭୁତପଣେ କିଛି ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ତାହା ପଠନର ଅଯୋଗ୍ୟ—ତାହାହେଲେ ସମାଲୋଚନା କରିବାର କିଛିମାତ୍ର ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଲା ନାହିଁ । ଅତ୍ତ ଏକଶ୍ରେଣୀର ଲେଖକ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ କିଛି ବିଚାର କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଯାହା ପାଇଲେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପଢ଼ି ପକାଇଲେ—ତାହା ମଧ୍ୟରୁ ଛୋଟ ସାର ପାଇଲେ କି ନାହିଁ—ଯାହା ପାଠ କଲେ ସେଥି ଧଳେ ସେମାନଙ୍କ ମତ କେତେଦୂର ମିଳିଲା ଇତ୍ୟାଦି କିଛି ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରବେଶ କରେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ସେ କୌଣସିରୂପେ ଧରିଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗୁଣାବସ୍ଥା ଓ ତାହା ପ୍ରତି ସାଧାରଣଙ୍କର ଅନାଦର ସହଜରେ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେବ ।

ସେ ଯାହାହେଉ ଲେଖକର ବାସ୍ତବିକତା ଜନ୍ମାନ୍ତ ଦେବା ସମାଲୋଚନାର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ସମାଲୋଚନାର ନାମ ଶୁଣି ଯେ ଶ୍ରୀ ତା ହୁଏ, ସେ ତଦାର ଲେଖକପଦର ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍ତାପାଳ; କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ସେ ଯାହା ଲେଖିବ ତାହା ସହି, ସେ ସମ୍ଭବରେ ତହିଁ କଥା କହିବା ମହାପାପ, ଏପରି ମନେ କରିବା ବିଷମ ପ୍ରାନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଏପରି ମନେ କରନ୍ତି, ଅନ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଥରେ ଶୁଣିବୁ ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ “ଇନ୍ଦ୍ରପାଞ୍ଚ-

ପ୍ରକାଶିତ ପଦ୍ୟ ପାଠ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛୁ । ଅନ୍ୟାୟ ସମାଲୋଚନା ହୋଇଥିଲେ, ଲେଖକର ପ୍ରତିବାଦ କରିବାର ଅଧିକାର ଅଛି । ବାଦ ଶ୍ରୁତିବାଦକୁ ସ୍ବୟଂ କରିବାର ଚିତ୍ରମାତ୍ର ଦାବୀ ନାହିଁ । ଉଚିତ ବାଦ ପ୍ରତିବାଦରେ ଉପକାର ଛଡ଼ା ଅପକାର କିଛି ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ନିତାନ୍ତ ଅପକୃତ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ତାହାର ସମାଲୋଚନାକୁ ଅନାବଶ୍ୟକ ମନେ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସତ ଅନୁମୋଦନ କରି ନ ପାରୁଁ । ପୁଣି ସମାଲୋଚନା ପ୍ରତି ବୃକ୍ଷପାତ ନ କରି ଯେଉଁମାନେ ଦମ୍ଭସହକାରେ ସ୍ବାଧୀନତାର ଅପବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଆହୁରି ନିର୍ଦ୍ଦଳୟ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ଅଛି, ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଦୃଷ୍ଟି ବିଷୟ ପ୍ରତି ମନୋଯୋଗୀ ହେବା ଏତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ; ଅର୍ଥାତ୍ ସାହାଦେଶିଲେ, ନିରପେକ୍ଷତାରେ ତାହାର ସମାଲୋଚନା କରିବା ଏକ କେତୁ ଦୋଷ ଦେଖାଇଲେ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତରେ ତାହା ବିଚାର କରିବା । ତାହା ନ ହେଲେ ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗତି ଯେପରି ଭାବରେ ହେଉଅଛି, ଅଲୁଚାଳ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ଗୋଟିଏ ଚମ୍ପୂଚିତ୍ରମାଳାର ପଦାର୍ଥ ହୋଇ ଉଠିବ ।

ପୁରାତନ ।

ପୁରାତନ ଗୁରୁ ଅନେକ ସମୟରେ ସୁଖବ୍ୟାସ୍ତବ, ଅନେକ ସମୟରେ ଭୟଭର ସୋପାନ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଅଜ୍ଞାନ ଜୀବନର କୌଣସି ଗୌରବାନ୍ୱିତ କାର୍ଯ୍ୟର ଯଥା ଗୁରୁଣ କରେ, ତାହାର ପ୍ରଣବେ ସ୍ୱଭାବର ଅଶା ଓ ଉତ୍ସାହ ଜାତ ହୁଏ । ପୂର୍ବଲବ୍ଧ ଜୟ-ବୃତ୍ତାନ୍ତ ମୁରଖା କରି ଶରତୁଦୟ ହିରୁଣ ଉତ୍ସାହସଦୃଶ୍ୟରେ ସନ୍ତାପରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ । ପୂର୍ବସୁରୁଷର ଗୌରବ ଚନ୍ଦ୍ରା କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱଲ୍ଲଭ କରିବାପାଇଁ ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ହୁଏ । ପୁରାତନର ଅଲୋଚନାଦ୍ୱାରା ଆଉ ଗୋଟିଏ ଲଭ ଏହି ଯେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ସେଥିରୁ ଯାହା ସାର ବା ସତ୍ୟ ଲଭ କରୁଁ, ତାହାକୁ ସମ୍ବଳ କରି ନୂତନ ଭିତ୍ତି ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରୁଁ । ମନୁଷ୍ୟଜୀବନରେ ପୁରାତନର କାର୍ଯ୍ୟ ଏତିକି,— ଉଚ୍ଚତମର ଦୃଢ଼ ଲକ୍ଷ୍ୟକଣ୍ଠେ ସନ୍ତାପ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ନୂତନ ଗୁଡ଼ରେ ଲିଗାଇ ପାରୁଁ । ଏଥିରୁ ଅଧିକ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିର ଅଗୋଚର ।)

ବର୍ତ୍ତମାନର ମନୁଷ୍ୟ ଅଜ୍ଞତର ସକଳ ସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ ସେ ସେଗୁଡ଼ିକ କାରବାର କରିବା ଏବଂ ବିବିଧ୍ୟଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ପାଇଁ କିଛି ଅଧିକ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖିଥିବ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଜି ଯେଉଁ ସବୁ ସୁଖସମ୍ପଦ ଓ ଜ୍ଞାନଧର୍ମର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଅଛୁ, ତାହା ସମ୍ଭବତଃ ଅଜ୍ଞତ ବଣର ଯଶସ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାବ ଫଳ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସଭ୍ୟତା ବା ଭିତରୁ ଗୁଣି ଗୁଣି ନିରନ୍ତର ଓ ଶୋଣିତଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । କେଉଁଠାରେ କେଉଁ ଅସିଷ୍ଠି ସଂଯୋଜକ ହୋଇଅଛି, ତାହା ନିରୂପଣ କରବା ଅସାଧ୍ୟ, କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଶକ୍ତି ନିଃସୌଜନ ନୁହେଁ ଅର୍ଥାତ୍ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଶକ୍ତି ଏ ସୁଦ୍ଧା ବାଦ ଦେଇ ହେବ ନାହିଁ । ଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖି ଦେଖି ଅର୍ଥ ଦୂର୍ଘି ପାତ୍ର ନାହିଁ । ସମଗ୍ର ମାନବଜାତି ଏକ ପକ୍ଷେ—ଏ ସଭ୍ୟତାର ଗୁଡ଼ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ନିମ୍ନରୁ ହେଉଅଛି; ଆଉ

ଯେଉଁମାନେ ଏହାର ବଡ଼ଦେଶରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ଅସୁଅଛି, ବୁଢ଼ର ଅସୁତନ କ୍ରମେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଉଅଛି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଲୋକ ଓ ଶୋଣିତ ଏହାର ପୃଷ୍ଠିସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏକସମୟରେ ଯାହା ଦଶ ଜଣ ପବିତ୍ର ଜଣଙ୍କୁ, ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରବାହ କରୁଥିଲା, ଆଜି ତାହା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପ୍ରାଣିଙ୍କର ଆବାସୋପଯୋଗୀ ହୋଇଅଛି ।

ଏ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରକୃତ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ନମସ୍ୟା—ଅତି ଅଦରର ବସ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତର ନାମକଥା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ ସେଥିରେ କିଛି ଫଳ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ଜୀବନ ଯେବେ ପ୍ରକୃତର ଲକ୍ଷ୍ୟପାତ୍ର ପାଠ ବା ପ୍ରକୃତର ଚିନ୍ତାରେ ଅବିଚାଳିତ ହୁଏ ଅଥଚ ଅମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଉପଦେଶଗୀ କିଛି ଜୀବନରେ ସାଧନ ନକରୁଁ, ତେବେ ସେ ଶେଷର ବୃଥାଶ୍ରମ ମାତ୍ର । ବ୍ୟାଧି, ବାଲ୍ୟାକ୍ରମ, କପେଳ, ଜଣାଦ ଯାହା ଦେଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ଅମ୍ଭେମାନେ ଯେବେ ନେବଳ ତାହାର ଜୟ ଘୋଷଣା କରିବୁ, ମାତ୍ର ନିଜର ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ତାହାର କିଛିମାତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ନ ରଖୁଁ, ତେବେ ତଦ୍ବାସ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ବା ନିଗତର କିଛି ମାତ୍ର ଲଭ ନାହିଁ । ତାହା ବାବୁଲର ପ୍ରଳାପ ମାତ୍ର । ପୁନର୍ବାର କହୁଅଛୁ, ପ୍ରାଚୀନ ଉପରେ ନବୀନ ଜୀବନ ଗଠନର ମନୁଷ୍ୟଜୀବନର ତତ୍ତ୍ୱ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟଜୀବନର ମୂଳଶିକ୍ଷା ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷା । ଶିକ୍ଷା ଶିକ୍ଷା ବୋଲି ଅମ୍ଭେମାନେ ଚିତ୍କାର କରୁଅଛୁ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ସଙ୍ଗେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ଅତି ଅଳ୍ପ ବା ଅଦୌ ନାହିଁ କହିଲେ ଭଲ ।

ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକପ୍ରକାର ବହୁତ “ପ୍ରକୃତ-ଚାନ୍ଦ”ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ପ୍ରକୃତ କଥା ଏହି ଯେ, ଅସଲ ବସ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଛି ଲଭି କିଛି ପାଇ ନାହିଁ—ଯାହା କିଛି ସବୁ ନକଲ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏ ଅସୁବିଧା ପ୍ରକୃତବାଦୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଅସଲ ଜନସଭା ନକଲ । ସେମାନେ ପ୍ରକୃତର ପ୍ରକୃତ ଅଦର

ଜାଣନ୍ତି । ପ୍ରସ୍ତୁତକର ସ୍ଥଳ କପରି ଯନ୍ତ୍ରପୁଞ୍ଜଳିର ସ୍ତ୍ରୀ କରବାକୁ ହୁଏ, ପ୍ରସ୍ତୁତକ ମହତ୍ତ୍ୱ ମୁରଣ କରି କପରି ନୂତନ ଉତ୍ପାଦନରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ହୁଏ, ତାହା ସେମାନେ ଜାଣିଲେ ଦୈର୍ଘ୍ୟାତ୍ମକତା । କେବଳ “ପ୍ରସ୍ତୁତକ” ମୁଖା ପିନ୍ଧି ଅଥବା “ପ୍ରସ୍ତୁତକ” ବୋଲି ଧରି ଉତ୍ପାଦିତ କରବା ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ସବୁର ଅନ୍ତତ ଉପରେ ଦତ୍ତାତ୍ମ୍ୟାନ ତୋଇ ସେମାନେ ନୂତନ ଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରୁଅଛନ୍ତି — ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଶୋଷିତପାତ୍ର କରି ତାହାର ଶୁଦ୍ଧି ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଶୋଷିତ-ପାତ୍ର କଥାଟା କଲିନା ନୁହେଁ — ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ । ସେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତକକୁ ଆଦର କରନ୍ତି, ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାହାର ଅନୁଗତ ନୁହନ୍ତି, ପ୍ରସ୍ତୁତକ ସେମାନଙ୍କୁ ବାକି ରଖି ପାରି ନାହିଁ । ସେହିଠାରେ ବାକିବାରି ବେଷ୍ଟା, ସେହିଠାରେ ସ୍ୱଚ୍ଛାମ — ସେହିଠାରେ ରକ୍ତପାତ । ଏହିପରି ସ୍ୱଚ୍ଛାମର ଫଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତକର ଆଦର ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ସକଳ ବିଷୟରେ “ ପ୍ରସ୍ତୁତକ ପ୍ରସ୍ତୁତକ ” ବୋଲି ଚଢ଼ଳ ଅରମ୍ଭ କରୁଅଛୁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜାତିଠାରୁ କିଛି ଶିକ୍ଷା କରିଅଛୁ, ଏ କଥାଟି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଅମ୍ଭେମାନେ କୁଣ୍ଠିତ — ଦ୍ୱେଷୀ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜାତୀୟ ଗୌରବ ଉପରେ ଆଘାତ ଲାଗିବ । ଜାତୀୟ ଗୌରବ ସବୁଥା ଶ୍ଲାଘ୍ୟ — ଜାତୀୟତାତ୍ମକ ମନୁଷ୍ୟ ପଣ୍ଡଠାରୁ ଅଧମ । କିନ୍ତୁ ଏ ବିକୃତ ଜାତୀୟତା ଦେଖିଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ସବୁ କଳି ଉଠେ । ଏହା ଜାତୀୟତା ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ ! ଅମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିଅଛୁ, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ନ ଥିଲା କଣ ? ଇଉ-ରୋପୀୟମାନେ ଯେତେ ଉତ୍କଳ କରିଅଛନ୍ତି ବା ବହୁଶତାବ୍ଦୀପରେ ଯାହା କରିବେ, ସବୁ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ ଥିଲା ! ଅଳ୍ପ ଦିନ ହେଲା ଜଣେ ଜଣାୟୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣଦେବ ଲେଖକଙ୍କର ଶ୍ରୀଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅମ୍ଭେମାନେ

ପାଠ କରିଥିଲୁ । ଲେଖକ ଜାତୀୟ ଭାବର ବଳ ପକ୍ଷପାତୀ ଭଳି ଏହି ଭାବ ଏବେ ପ୍ରବଳ ହୋଇଅଛି ଯେ, ଯେ ଅନ୍ୟ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଲୋକ ଗୌରବ ଥିବ ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ନାସକ ! ପ୍ରାୟ ପଢ଼ି ପୁସ୍ତକରେ “ଏହା ହିନ୍ଦୁର ଲକ୍ଷଣ, ହିନ୍ଦୁର ଲକ୍ଷଣ, ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଲକ୍ଷଣ !” ଏ ଲକ୍ଷଣ ଗୌରବପାତ୍ର ନ ଥିଲା, ନାହିଁ ବା ହେବ ନାହିଁ । ଅଛା, ତାହା ହେଲା । ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର କଲୁଁ ଯେ, ଅନନ୍ତ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଗର୍ଭରେ ମାନବ ଜାତି ପାଇଁ ଶାନ୍ତା ଯେଉଁ ଉନ୍ନତ ସମ୍ପଦ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ଦେଶରେ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ତୁମ୍ଭର କି ଲାଭ ହେଲା ? (ଉପବାସରେ କଲାଳ ଶୁଣି ଯାଉଅଛି, ଏଣେ “ମୋ ସରକରେ କୋଟିଏ ମୋହର ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ରହି ଅଛି,” ଏକଥା-ମାନବସମାଜରେ କି ବୁଲିଲେ କି ଫଳ ? ଏହା ଘୋର ବକାସର ଲକ୍ଷଣ ।) ବିବାହସ୍ଥର ସ୍ତ୍ରୀରେ ପ୍ରକାଶ ଓ ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ପ୍ରବଚନ ମହମାଗର୍ଭନ, ଏକକଥା ! ଯାହା ପ୍ରବଚନ ତାହା ଭଲ—ପ୍ରବଚନରେ ଗଭୀର କିଛି ନାହିଁ, ଏକଥା ଅଜବାଲ ଗୁରୁଆଡ଼େ ହୃଦ ପଡ଼ିଅଛି; ସୁତରାଂ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଭାଙ୍ଗି ପ୍ରବଚନ ଆକାରରେ ଗଠନ କର, ଏହାହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପଦେଶ ! କଥାଟା କପରି ହେଲା ? (ବିସନ୍ନ କାଳ ସମାଗମରେ ବୃକ୍ଷର ପ୍ରବଚନ ପଢ଼ିଗୁଡ଼ିକ ଝଡ଼ି ପଡ଼ିଅଛି; ନୂତନ ପଢ଼ି ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହେବାକୁ ବସିଅଛି—ବୃକ୍ଷ ଚିତ୍କାର କରି କହୁଅଛି; ନା, ନା, ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ; ମୋର ଯେଉଁ ପ୍ରବଚନ ପଢ଼ିଗୁଡ଼ିକ ଗସି ପଡ଼ିଅଛି, ଏହି ମୋ ଦେହରେ କି ସୁନ୍ଦର ଶୋଭା ପାଉଥିଲା, ମୁଁ ପୁଣି ସେଗୁଡ଼ିକ ଆଖି ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଦେହରେ ଗଞ୍ଜିବି, ନୂତନ ପଢ଼ି କଣ ହେବ ?” ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଦେଶର “ପ୍ରବଚନବାଦ” ଠିକ୍ ବୃକ୍ଷର ଏହି ହାସ୍ୟଜନକ ଉଦ୍ଧୃତି ପରି ! କିନ୍ତୁ ଫଳ ସମାନ ନୁହେଁ । ବୃକ୍ଷର କଥାରେ କଣ୍ଠପାତ ନ କରି ପ୍ରକୃତରେ ନିୟମାନୁସାରେ ନିବ ପକ୍ଷିକ ଜାତି ହୁଏ; ପ୍ରବଚନବାଦୀ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସେପରି

ନୁହେ—ସେ ତାହାର ନିବୋଧତାହାର ଉନ୍ନତମାର୍ଗ ରୋଧ କରେ । ପ୍ରସ୍ତୁତନ ଦେହରେ ଯୋଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ, ନୁହେଁ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଏ ନାହିଁ, ସେ ଗୋଟିଏ କମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କିମ୍ବା ବସ୍ତୁରୂପରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ ମନୁଷ୍ୟସମାଜକୁ ଚିରକାଳ ପ୍ରସ୍ତୁତନ ଦେଶରେ ରଖି କରବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବଡ଼ ବେଶି ବୁଦ୍ଧି ବିବେଚନା ଅଛି ବୋଲି କୋଥ ହୁଏ ନାହିଁ । ବଂଶଜବର୍ଣ୍ଣୀୟ ଯୁବା ତାହାର ବାଲ୍ୟକାଳର ପରିତ୍ୟକ୍ତ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଅଟନ୍ତି ଅନାଇ ପେଟେ କହେ ଯେ, “ଆହା ! ତ ସୁନ୍ଦର, ଏହା ମୋ ଦେହରେ କେତେ ସୁନ୍ଦର ସାଜୁଥିଲା ?” ଏକ ତାହାକୁ ଅଶି ପରିଧାନ କରେ, ତେବେ ସେ କପର ସୁନ୍ଦର ହେବ ? ନ ବୁଝେ ନ ରବିଷ୍ୟତ । ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପ୍ରକୃତପ୍ର ଦର୍ଶକ-ବୁଦ୍ଧ ଯୁବକର ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରଣୟା କରବେ, ନା ତାହାପାଇଁ କଷ୍ଟଭାରାସୁଣ ଚୈତ୍ତବ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରବେ ? ଅତି ରକ୍ଷଣୀଳ ସମାଜପଦ୍ଧତିମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର; ପୃଷ୍ଠିର ନିମୋଦିତର ରହସ୍ୟ ସେମାନେ ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ଯାହା ଏକ ସମୟରେ ପରମ ଉପକାଶ ଥିଲା, ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ତାହା ଅକର୍ମଣ୍ୟ ବା ଘୋର ଅପକାଶ ହୋଇ ଉଠେ । ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ମୁକ୍ତିପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ତାକୁ ଯଦି ସମ୍ପାଦକ ରଖି ଦେଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ କଦାଚ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଏ ନାହିଁ । ଜାତନ୍ତ୍ର ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଥାଇଯାଏ, କିନ୍ତୁ ତାହା ସ୍ବାଧୀନତାକୁ ବଢ଼ି ପାରେ ନାହିଁ । ଯାହା ଅନାବଶ୍ୟକ, ଦୁର୍ଲ୍ଲଭନ ପରେ ତାହା ଖସି ପଡ଼େ ।

ମନୁଷ୍ୟଜୀବନ ଉପରେ ପ୍ରସ୍ତୁତନର ଏକପ୍ରକାର ପ୍ରଭାବ ଅଛି । ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଶକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳିଲେ ପ୍ରସ୍ତୁତନ ପ୍ରତି ଏକ ପ୍ରକାର ମୋହ ଜନ୍ମେ—ସେ ମୋହ ସହଜରେ ଛାଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ତାହାହିଁ ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର ମୂଳ କାରଣ । ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ନିତାନ୍ତ ଅବଜ୍ଞର ବସ୍ତୁ ନହେ; ତାହାହାର ଅନେକ ପ୍ରସ୍ତୁତନ ବହୁର ଉଦ୍ଦାୟ

ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟୟର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ସୀମା ଅଛି—
 ସେ ସୀମା ଲଘନ କଲେ ଚପଟାଟ ପକ ଉଠୁନାହିଁ ହୁଏ । ରକ୍ଷଣଶୀଳତା
 ଯେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରତି ଅଛି ହୁଏ, ତେବେ ଏହା
 ସମାଜର ଧର୍ମ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହି ଅଳ୍ପ ରକ୍ଷଣଶୀଳତାକୁ ଦୃଶ୍ୟ କରୁ
 — ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଏହି ଶ୍ରେଣୀର । ଶିକ୍ଷିତ
 ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ମୌଖିକ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଦେଖାଯାଉଥିଲେହେଁ
 ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ଏହାର ସମ୍ପର୍କ କିଛି ନାହିଁ । ଦେଖାଯାଏ, ବର୍ତ୍ତମାନ
 ଅନେକେ ପ୍ରଚଳିତ କୁସଂସ୍କାର ଓ ଶାନ୍ତିନୀତିର ବୈଜ୍ଞାନିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା
 କରାବାରେ ନିପୁଣ—‘ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ’, ‘ସନାତନଧର୍ମ’, ‘ସ୍ୱଧର୍ମ’, ‘କୁଳ-
 ଧର୍ମ’, ‘କ୍ଷେତ୍ର ବଶୁକତା’, ‘ଶ୍ରମବିଭାଗ’ ପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ ବଡ଼ ବାକ୍ୟ
 ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାରେ ଶୁଭ ବାହାଦୁର; କିନ୍ତୁ ତାହାପରି ସବୁ ପ୍ରକାର
 ଶାନ୍ତିନୀତିର ମସ୍ତିକରେ ପଦାର୍ପଣ କରିବାକୁ ତତୋଽଧିକ ମଜବୁତ !
 ଯେଉଁମାନେ ଭିତରେ କୋରବାନ୍ ଅଳ୍ପ ବନ୍ଧୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତ
 ସୂଚିତ ଶାବ୍ୟରେ ପ୍ରତିଦିନ ରସନାର ଚୂପ୍ତି ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି,
 ବାହାରେ ସେମାନେ ଜାତିଭେଦର ସବୁ ପ୍ରଧାନ ପଣ୍ଡା । ସବୁ ପ୍ରକାର
 ଧର୍ମ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁମାନେ ସମ୍ପର୍କବିଚ୍ଛିନ୍ନ, ସେହିମାନଙ୍କ ମୁହଁରେ
 ‘ଆର୍ଯ୍ୟତ୍ୱ’ ‘ସନାତନଧର୍ମ’ ଇତ୍ୟାଦି ଉଚ୍ଚାଟନୁରସୁଷ୍ଟ କଥାର
 କାବିରୀ ବୋଧି ! ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର ପ୍ରକୃତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଯେ ପ୍ରାଚୀନ
 ରତ୍ନୋଦୟ, ତାହା ସଙ୍ଗେ ଗୌଣି ଇଲାକା ନାହିଁ । ଲୋକେ ନ
 ବୁଝି ନିଃସୂକ୍ଷ୍ମ କେବଳ କଥାରେ, ନାମରେ ବିମୋହିତ—ମର୍ମ ପଶୁର,
 ହତଭୁକ୍ତି ! ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହିପରି ଅନେକ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିଅଛୁ ।
 କିଛିଦିନ ପୂର୍ବେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଜଣେ ବକ୍ତା ଏ ନଗରକୁ ଆସିବାରୁ
 ଶିକ୍ଷିତମଣ୍ଡଳରେ ଏବଂ ଛାତ୍ରମଣ୍ଡଳରେ ଭାଗ୍ୟ ବଡ଼ଳ ପଡ଼ିଗଲା । ବକ୍ତା
 ଦିନେ “ସାଧାର ଓ ନିଗ୍ରହାର ଉପାସନା” ବ୍ୟୟରେ ଗୋଟିଏ
 ବନ୍ଦ ବା କଲେ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଶୁଣିଲୁଁ ଯେ ସେ ତାହା ଏବଂ ଯୁକ୍ତି

କଲରେ ପ୍ରମାଣ କଲେ ଯେ, “ନିରାକାର ଶୂନ୍ୟ” ଓ “ଅସଦ୍‌ସ୍ୱ”
 ଏକତଥା ! ଶ୍ରେଷ୍ଠବର୍ଗ ବିମୋହନ ହୋଇ କରତାଳିଧ୍ବନିରେ ଗଗନ
 ଜମ୍ପାଇ ଦେଲେ ! ! ପରେ ଅନେକ ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
 ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା — ତାହା ବହୁ
 କୌତୁହଳଜନକ ! ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ବୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏଠାରେ ଦେଉଅଛୁ ।
 ପ୍ରଶ୍ନ—କି ମହାଶୟ, ବହୁତା କପର ହେଲା ?

ଉତ୍ତର—ଅତି ଚମତ୍କାର !

ପ୍ରଶ୍ନ—ଚମତ୍କାର କପର ?

ଉତ୍ତର—ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଯୁକ୍ତିର ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରମାଣ କଲେ
 ଯେ ଶୂନ୍ୟ ସାକାର !

ପ୍ରଶ୍ନ—ଅଛା, ଶାସ୍ତ୍ରକଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ଥାଉ, ବହୁ ଯେଉଁ ସବୁ ଯୁକ୍ତି
 ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ବର୍ତ୍ତମାନ ମତେ ବୁଝାଇ
 ଦେଉନ୍ତୁ ତ ?

ଉତ୍ତର—ସେ ଅତି ଚମତ୍କାର ଯୁକ୍ତି !

ପ୍ରଶ୍ନ—ହେଉ, ସେ ଚମତ୍କାର ଯୁକ୍ତି ମତେ ଟିକିଏ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତୁ !

ଉତ୍ତର—ନରୁତ୍ତର—!! !

ଜଣେ ଅଧେ ନୁହେଁ, ଅନେକେ ଏହିପରି ବିଦ୍ୟାବେତ୍ତ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧି-
 ମନ୍ତ୍ରର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।

ଦିନେ ଜଣେ ବି. ଏ. ଉପାଧ୍ୟାୟ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
 ଜାତିଭେଦ ବିଷୟରେ କଥୋପକଥନ ହେଉଥିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
 କଥା ମଧ୍ୟରେ ସେ କହିଲେ, “ଜାତିଭେଦ ନ ମାନିଲେ, ଅସବର୍ଣ୍ଣ
ବିବାହହାରୀ ରକ୍ତର ବିଶୁଦ୍ଧତା ନଷ୍ଟ ହେବ” । ଅମ୍ବେମାନେ ପଚାରିଲେ,
 “ଅଛା ମହାଶୟ, ଇଂରାଜମାନେ ସେ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ କରନ୍ତି,
 ସେମାନଙ୍କ ରକ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ରକ୍ତ କଣ ବିଶୁଦ୍ଧ ? ଅପଣଙ୍କ
 କଥାର କିଛି ଅର୍ଥ ଅଛି, ନା, କେବଳ ଗୋଟିଏ ‘ବିଜ୍ଞାନତ୍ତ’

ଅଭିଜ୍ଞାନସବୁ ?” ଉଦ୍ୟୋଗୀ ଅନୁମାନଙ୍କ ବଥାର ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ବାହୁଲ ପର ଏଣୁ ତେଣୁ ଗୁଡ଼ିଏ ଦଳବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅନୁମାନେ ମଧ୍ୟ ବିରକ୍ତ ହୋଇ “ବିଶ୍ୱକବଚ୍ଚ”ର ସଂସର୍ଗ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲି ଆସିଲୁ !

ଏପରି ସେହି ମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧ, ସେମାନଙ୍କ “ପୁରାତନବାଦ”ର କିଛି ଅର୍ଥ ଥାଇ ପାରେ ? ମୂର୍ଖତାପ୍ରମୋଦନର ସନ୍ଧ୍ୟାମନ୍ତ୍ର ଅନୁକ୍ରମବାଦ ଯେପରି, ଏ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ! ଏପରି ଦେବାର ଦେହୁ ଦଣ ? ଦେହୁ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ, କେବଳ ଔଦାସୀନ୍ୟ । ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମନରୁ ପ୍ରାଚୀନ ଶିକ୍ଷା, ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କାର ଉନ୍ମୁଳିତ ହୋଇଅଛି । ଅଥଚ ପ୍ରବଳ ସତ୍ୟପିପାସା, ସୁସ୍ମୃତି, ଅନୁସନ୍ଧାନ, ଚିନ୍ତାଲେଚନା, ନୈତିକ ସାହସ କିଛି ନାହିଁ—କାହା ବଳରେ ସମସ୍ତ ବାଧା ବିପ୍ଳବ ଅତିକ୍ରମ କରି ନବଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବେ ବା ତଦନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ? ନୂତନ କିଛି ନାହିଁ, ଅଥଚ ପୁରାତନ ମଧ୍ୟରେ ପାହା ପାର ଥିଲା, ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ହରାଇ ବସିଅଛନ୍ତି । ଔଦାସୀନ୍ୟ ପରି ଉଲ୍ଲଟର ଶିଖି ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟର ସବୁପ୍ରକାର ଉଚ୍ଚ ଅକାଂକ୍ଷା ଦମନ କରି ଏ, ତାହାକୁ ନୂତନ ପୁରାତନ ସବୁଥିରୁ ବହୁତ କରେ । ଔଦାସୀନ୍ୟର କବଳରେ ପଡ଼ିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ଏ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅଶା, ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ୟମ, ସାହସ, ଛତିଶ ହରାଇ ବିକୃତ ଅନୁକରଣ ମାତ୍ର ସାର କରି କେତେବେଳେ ପୁରାତନ ମୁଖା, କେତେବେଳେ ବା ନୂତନ ମୁଖା ପିଛ ଚୋକ ନୃତ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ଦେଖି ଶୁଣି ହସ ମାଡ଼ୁଅଛୁ ! ତାହା ମଧ୍ୟ ମାଡ଼ୁଅଛୁ ! ଜଗଦାତ୍ମର ଏ ପବିତ୍ର ବିକାରସ୍ରସ୍ତ ଜାତିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ ।

କଟି ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ।

ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ସୁକବି ହେଉଥିବ ବା କୁଳବି ହେଉଥିବ, ତାଙ୍କର
ଲେଖନୀ ଧାରଣ ସାଥୀକ ହୋଇଅଛି—ତାଙ୍କ ହେତୁରୁ ଅଳ୍ପ ଅନେକ
କୃତବିଦ୍ୟାବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନିଦ୍ରାଘଟ ହୋଇଅଛି । ରାଜସୁତ ରୁଚ୍ଛ କର
ବାଟେବାଙ୍କ ଚରଣପେବାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ସେ ଯେଉଁ
ସାଧୁ ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅଳ୍ପ ସୁଦ୍ଧା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଜ୍ଞାନ
ସମନ୍ୱିତ ଉତ୍କଳୀୟ ଶିକ୍ଷିତମଣ୍ଡଳୀର ଅନୁକରଣୀୟ । ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-
କ୍ଷେତ୍ରରେ ରଞ୍ଜକବିଙ୍କୁ ଦେଇ ତୁମ୍ଭେ ଅନୋଳନ ଉପସ୍ଥିତ । ଅମ୍ଭ-
ମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ଏହା ଗୋଟିଏ ନବଯୁଗର ଆରମ୍ଭ । ପ୍ରଚୀନ
ପ୍ରଣାଳୀ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ନୂତନ-ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ
ହୋଇ ଆସୁଅଛି । କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ବଞ୍ଚାଣ—
ସୂତରା ତାହାର ସମ୍ୟକ୍ ଅଲୋଚନା ଏକାନ୍ତ ବାହ୍ୟତା ।
କିନ୍ତୁ ବାଧ୍ୟ ପ୍ରତିବାଦ ଉଦ୍ୱିଗ୍ନ ଓ ସ୍ୱରୂପର ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରି
ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆକ୍ରମଣରେ ପରିଣତ ହେଲେ, ସେଥିରୁ ସୁଫଳର ଆଶା
ଅନେକ ପରିମାଣରେ ତରୋହିତ ହୁଏ । ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ
କରିବାର ଅଧିକାର ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଛି, ସେ ମତ ଗ୍ରହଣ କା ପରି-
ତ୍ୟାଗ କରିବାର ଅଧିକାର ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣଙ୍କର ଅଛି । ଆପଣାର
ମତ ବଜାଏ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ସତ୍ୟର ଜୟପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି
ରଖି ସରଳ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ଯୁକ୍ତିମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ପ୍ରକୃତ
ମହତ୍ତ୍ୱର, ପରିଗ୍ରହଣୀୟ । ପରଲୋକଗତ କରି ଏକ ମାତୃଭାଷା ଉତ୍ତମଙ୍କ
ପ୍ରତି ଆନୁମାନଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ କରୁଥିବା ଅଛି । ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ

ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ବେଡ଼ ଶବ୍ଦ ବା ମେଢ଼ ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଅପେକ୍ଷା ସାଧୁତ୍ୟ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ଅଧିକ ଥିବୁ ।

ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ରବଞ୍ଜ, ଦାନବୁଝ ଦାସ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର ଓ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳରଦ୍ର ରଥ ଏ ଗୁରୁ ଜଣ ଉକ୍ତ ଅସନ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରବୃତ୍ତପକ୍ଷେ ଏମାନେ ମେ ସମ୍ମାନର ଯୋଗ୍ୟ । ଅତୁର ଅନେକେ ଅନେକ କବିତା ଲେଖିଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କ ସମାନ ଅସନ ଅଭି-ବେଡ଼ ପାଇ ପାର ନାହିଁ । ଏ ଗୁରୁ ଜଣଙ୍କୁ ଭୁଲନା କରିବାର ସ୍ଥାନ ଏ ନୁହେଁ । କେବଳ ଭଞ୍ଜକବିଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ମତ ଏଠାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବୁଁ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ନ୍ୟାୟ ଅଧିକାର ବା ଉଚିତ ପ୍ରାପ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ପେଟର ଗର୍ବିତ, କାହାଣକୁ ଅତିରକ୍ତ ପ୍ରଶଂସା ବା ସମ୍ମାନ ଦେବା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଗର୍ବିତ । ଏହିପକ୍ଷରେ ନିନ୍ଦୁକତା, ଅପର ପକ୍ଷରେ ପ୍ରାବଳ୍ୟ । ଉଭୟ ପରିହାସ୍ୟ ।

ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି, “ଆଳିଝୁଲଣ, ଓଳଙ୍ଗା ମେଲଣ, କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ରାମନବମୀ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚନ୍ଦନ” ଏପରି ଅଭି କେଉଁଠାରେ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଯେବେ କେହି କହେ ଯେ, “ଉପେନ୍ଦ୍ର ବଞ୍ଜଙ୍କ ପରି ବଡ଼ ଅଭି କାହିଁ ନାହିଁ,” ବଞ୍ଜ ବହୁବର୍ଣ୍ଣୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାକୁ ହାସ୍ୟରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେବେ । ବଞ୍ଜଙ୍କର ପ୍ରାବଳ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ ଗୀତାଫିମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣାଯାଏ, “ଉପେନ୍ଦ୍ର ବଞ୍ଜ ବୋଲେ ଟେକ ଦୁଇ ବାହାକୁ, ଧରାତଳେ କବିପଣେ ନ ଗଣଇ କାହାକୁ” ଇତ୍ୟାଦି ଏ ସମସ୍ତ ହାସ୍ୟାସ୍ତବ କଥା ବଞ୍ଜଙ୍କ ମୁଖ ବିନିମ୍ବିତ ବୋଲି କହାଯିବ ବୋଧ କର ଯାଇ ନ ପାରେ । କେତେକ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ ଅମ୍ବୁମାନେ ଯେତେବେଳେ ବଞ୍ଜଙ୍କ କାବ୍ୟ ଅଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲୁଁ, ସେତେବେଳେ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଅନୁଚିତ ଧାରଣା ଜନ୍ମିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଭ୍ରମ ଦୂର ହୋଇଅଛି, ଅମ୍ବୁମାନେ ବଞ୍ଜଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଉଚିତ ପ୍ରାପ୍ୟ ବେଳାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିଅଛୁଁ ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଭୁଲ ଶ୍ରେଣୀର କବି ବେଶିବାକୁ ପାର୍ଥକ୍ୟ । ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ବୈ ଅପଣାର ବେଶ ଓ ସମୟର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ କାବ୍ୟ ପ୍ରଣୟନ କରନ୍ତି — ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସେମାନଙ୍କ କାବ୍ୟସବୁ ଦେଶ ବା ସବୁ ସମୟର ଉପଯୋଗୀ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଗୁରୁର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ କବିତା ପ୍ରତି ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅନାସ୍ତ୍ରା ଜନ୍ମେ । ଆଉ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର କବି ବେଶକାଳର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ଭୁବନମୋହନ କଲୁନା ବଳରେ ମହାରସମୟୀ କବିତା ରଚନା କରି ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟଜାତିର ହୃଦୟରେ ଉଚ୍ଚ ଅସନ ଲାଭ କରନ୍ତି । କୌଣସି ବେଶ ବା କୌଣସି କାଳ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମାନ ହ୍ରାସ କରି ପାରେ ନାହିଁ — ତାହା ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଏହି ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନେ ପ୍ରକୃତ “ମହାକବି” ଅଖ୍ୟାର ଯୋଗ୍ୟ । ଏମାନେ କେବଳ ପୌରାଣିକ ପ୍ରକାଶକ ନୁହନ୍ତି — ମାନବସମାଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ । ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନଙ୍କ ଲେଖାରେ ଯେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଭାବ ଅଦୌ ନ ଥାଏ, ଏପରି ନୁହେଁ — ମାତ୍ର ତାହାର ପରିମାଣ ଅତି ଅଳ୍ପ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭଜନର “ବେଶକାଳାଞ୍ଜଳି” କବି ନୁହନ୍ତି, ସେ “ବେଶକାଳ”ର କବି ।

ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟିତ ମତର ସପକ୍ଷରେ ଦିର୍ଘଟି ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଯାଇ ପାରେ । ଏମ, ଭଜନ କବିତାକୁ ଭାଷାନ୍ତର କଲେ ତାହାର ସମ୍ୟକ୍ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରହିତ ହେବ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀର ମହାକବିମାନଙ୍କ କବିତାମାନ ନାନା ଭାଷାରେ ଅନୁଦିତ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ଭଜନ କବିତା ବିଶେଷ ଭାବରେ ଏ ପ୍ରକାର ଅନୁଦିତ । ସ୍ୱ, ଭଜନ କାବ୍ୟର ସାରସ୍ୱରୂପ କଲେ ତାହାର କାବ୍ୟତ୍ୱର ଛେମ୍ବି ଅବଶିଷ୍ଟ ରହେ ନାହିଁ । ମହାକବିମାନଙ୍କ କାବ୍ୟର ଉପାଖ୍ୟାନ ମାତ୍ର ସଙ୍କଳିତ ହୋଇ ପାଠକଧର୍ମାଜର ମନ ପ୍ରାଣ ବିମୋହିତ କରୁଅଛି ଏବଂ ଜଗତକୁ ଅମଳ ଶିକ୍ଷା ଦେବାନ କରୁଅଛି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି, କୁମାରସମ୍ବନ୍ଧ, ଶକୁନ୍ତଳା, ଉତ୍ତରାଦେବ ଇତ୍ୟାଦି

ଯେଉଁ ଦୃଶ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ, ରଞ୍ଜକାର୍ଯ୍ୟଗୁଣକୁ ସେହି ଦୃଶ୍ୟରେ ଅଲୋଚନା କଲେ ସେମାନଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ସୀମା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ଉଠେ । ଫଳକ୍ରମେ, ସେଥିରେ କଲ୍ପନାବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଅଧିକ ନାହିଁ ।

ରଞ୍ଜକ ଶକ୍ତି, ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଶ୍ରମ ପ୍ରଧାନତଃ ରଚନାପ୍ରଣାଳୀରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଅଛି । ସେଥିରେ ତାଙ୍କର କାହାଦୁର୍ଗ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ-ସତ୍ୟ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ, ଏପରି ଶବ୍ଦପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପୃଷ୍ଠଗରେ କେତେ ଜଣଙ୍କର ଅଛି କହା ଯାଇ ନ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ରଚନାରେ ନାନାପ୍ରକାର କଟିକ ଶବ୍ଦର ସମବେଶ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କ ରଚନାପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ସ୍ଵାଭାବିକ ମଧୁରତା ହରାଇ ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ବୋଧ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ‘ଅରଙ୍ଗ’, ‘ସରଙ୍ଗ’, ‘କିରଙ୍ଗ’, ‘ସରୋଷ୍ଠକ’, ‘ନିରୋଷ୍ଠକ’, ‘ଦଗ୍ରାସର’, ‘ଦଉର୍ୟ୍ୟାସର’, ‘କ’ ନିୟମ, ‘ବ’ ନିୟମ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦକବରତ୍ — ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଶିଷ୍ଟକ ମାତ୍ର; ପ୍ରଭୃତି କବିତ୍ଵ ସଙ୍ଗେ, ଏମାନଙ୍କର ବେଶି କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଯେଉଁ କ୍ୟାବ୍ରି ଏହି ସବୁ ଅସ୍ଵାଭାବିକ ନିୟମ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟଧିକ ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଥାପନ କରିବ, ସେ କବିତାର ପ୍ରାଣ ସେ ଭାବ ତାହା ପ୍ରତି ସମୁଚିତ ଦୃଷ୍ଟି କାହୁଁ ରଖି ପାରିବ ? କବିମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଦିର ଅନୁରୋଧରେ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ବ୍ୟାକରଣ ନିୟମ ଲଙ୍ଘନ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଭଞ୍ଜ ଉତ୍ସିଖିତ କାରଣରୁ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଲଙ୍ଘନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସେ ଯାହାଦେଉ ଏ ସମସ୍ତ ଶବ୍ଦ ବରୁଦରେ କଥା କହିବେ ଏବଂ ମଲା ଉପରେ ଖଣ୍ଡା ମାରିବା ସମାନ କଥା । ଯେତେବେଳେ ଅଧିକୃତ କୌଣସି ଲେଖନ ସେ ଶବ୍ଦ ଅବଲମ୍ବନ କରୁ ନାହାନ୍ତି ବା କହିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ନୁହନ୍ତି ।

ଅଦରସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ରଞ୍ଜକର ଚିତ୍ତପୂର୍ବକର୍ତ୍ତୀ କବିମାନଙ୍କ ପଦ୍ଧତି ଅବଲମ୍ବନ କରି ସମୟ ପ୍ରଭବରୁ ଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଅନେକ ଦୂର ଚାଲି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ମହାକବିମାନେ ଅଶ୍ଳୀଳତା ଦୋଷରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି ବା ସେମାନେ ସେ ସମସ୍ତ ବିଷୟକୁ ପରିବ

ଭବରେ ଦେଖୁଥିଲେ; ସୁତରାଂ ଉତ୍କଳ ଆଦରସ ବା ଅଶ୍ରୁଲତା ଦୃଶ୍ୟକୁ ନୁହେଁ, ଏହା ଆଦୌ ପ୍ରଶସ୍ତ ଯୁକ୍ତି ନୁହେଁ । ବସନ୍ତ ଅମୃତ ଜ୍ଞାନ କଲେ ତାହାର ମାଗ୍ନସ୍ମୃତିର ଇତିହାସେଷ ଶୁଦ୍ଧ ନାହିଁ । ନାଗର ରୂପବର୍ଣ୍ଣନା ବା ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷର ପ୍ରେମବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଲେ ସେ ଅଶ୍ରୁଲ ଓ ଅପାଠ୍ୟ ହେଲା, ତାହା ନୁହେଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ସଦା ଗୋଟିଏ ସ୍ବାକର୍ଷକ ଲକ୍ଷର ସୀମା ଅଛି, ସେ ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କଲେ ଦୃଶ୍ୟକୁ ହେଲା । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମନୁଷ୍ୟ କଲ୍ପନା ଯେତେ ଦୂର ଯାଇ ପାରେ, ବଞ୍ଚି କବି ଯେତେ ଦୂର ଅନୁପରୂପ କରିବାକୁ ଚୁକ୍ତି କରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯାହା ଥାଉ, ଉକ୍ତବିଧ ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକ ଯେ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଉଦ୍ଭେଜକ, ଏହା କେହି ଅସ୍ମିତାର କ୍ଷେପ ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଶ୍ନ ଗଠିତରହିବ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ତାହା ହାନିକର ନ ହୋଇ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ସେପରି ବ୍ୟକ୍ତି ସତ୍ୟତାର କେତେ ଜଣ ମିଳନ୍ତି? ସଦୃଶପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟାରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତି ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦିନା ଦିଏ, ତାକୁ ଏପରି ଉନ୍ମୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ କେତେବେଳେ ସେ କି ପ୍ରମାଦ ସଢ଼ିବ, ତାହା କିଏ କହିପାରେ ?

ଉତ୍କଳ କାବ୍ୟ ଅଲୋଚନାରେ ଯେତେ ସମୟ ଓ ଶ୍ରମ ଅବଶ୍ୟକ, ସେଥିରେ କେନ୍ଦୁରୁଫ ପଳଲିରର ଅଶା ଅଛି କି ନାହିଁ, ତାହା ପ୍ରଶ୍ନ ନ କଲେ ବୁଝା ଯିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଚଳିତ ଅନୁବାଦରେ ଅଧିକ ହୋଇ କୌଣସି କଥା କହୁ ଦେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଉତ୍କଳ ଯୁଗ ଓ ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଯୁଗ ଏହା ନୁହେଁ । ଏ ଯୁଗର ମନ୍ଦିରେ ଆସିତ କେତେ ଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଏତେ ତ୍ୟାଗସ୍ଥିତିର କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ଅମ୍ବମାନଙ୍କୁ ଜଣା ନାହିଁ ।

କେହି କେହି କହନ୍ତି ଯେ, ଉତ୍କଳ କବିତା ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ନ ହେବ ନାହିଁ କି ? ସେମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଏହି ଯେ, ଆଦରସ ଥିଲେହେଁ ଯେତେବେଳେ ଶକୁନ୍ତଳା ପ୍ରଭୃତି

ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ହୋଇଅଛି, ସେତେବେଳେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କବିତାବ ଅସମ୍ଭବ କଣ ? ସେମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତିର ଉତ୍ତର ଅନୁମୋଦନେ ଉପରେ ଦେଇଅଛୁ । ଏଠାରେ ଏକଟି ବସ୍ତବ୍ୟ ଯେ, କେବଳ ଦୁଇପ୍ରକାର ସମାନ ବୋଧ ଅଛି, ଏକଥା କହଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଶୁଣ ବାଣୀରେ ଦୁଇଟି ସମାନ କି ନା, ଏକଥା ଭୁଲିନା କର ଦେଖାଇ ବେବା ଅବସ୍ୟତ । ଯେ ଭୁଲିନାର ଭାବ ଉକ୍ତ ମତସମ୍ପର୍କନାଶମାନଙ୍କ ଉପରେ, ଅନୁମୋଦନେ ଏକକି ମାତ୍ର କହୁଁ ଯେ, ଶତ୍ରୁକ୍ରମା ପ୍ରଭୃତିର ଦୋଷରୁ—
 “ନମସ୍କରନ୍ତୋଃ କରଣେଷୁବାଦଃ”

ପୁଣି ଉକ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳୀୟ କବିମାନଙ୍କ କବିତାକୁ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକ କରିବାର ତେଷା ଯେ ହୋଇ ନାହିଁ ଏମନ୍ତ ନୁହେଁ । ଅନୁମୋଦନେ ଶୁଣିଅଛୁ, କୌଣସି କୌଣସି ବିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାଚୀନ କବିତା-ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରୁ କରନ୍ତ ଅଂଶମାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ଶୁଣି ଏ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିବାବ ତେଷା କର ଅବୃତ୍ତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବୈଦେହ୍ୟଶବଳାସ ନର୍ମାଳସୁଲର ପତ୍ୟସା ପ୍ରତ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଦିଅଯାଇ ଥିଲା; ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଅପତ୍ତିରେ ପୁଣି ତାହା ରଦ୍ଧ ହେଲା । ଏତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଯେତେ କେହି ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରୁ ପାଠୋପଯୋଗୀ ଅଂଶମାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ଭୂତକାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ସୁଖର ବଥା ।

•ତେବେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଚନାଶ୍ରମାଳୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶବ୍ଦ ଅନୁସାରେ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ଅନେକ କଥା ଅଛି । ଭବସୁଧା ବିଷୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱରର ସ୍ୱରର କବିତା ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଅନୁମୋଦନେ ଏ କଥା ମୁଦ୍ରକଣ୍ଠରେ ଶୁଦ୍ଧି କରିବୁଁ ଯେ, ଅବଧରୁକ୍ତମେ ସେ ସମସ୍ତ ପୁସ୍ତକ ଅଲୋଚନା କରିବା ଉତ୍କଳଧାତୁତ୍ୟାନୁଗୁଣୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅଶ୍ରେୟ ହେବ ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନୁମୋଦନେ ଉପସ୍ଥିତ ବିବାଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଚାହିଦ କଥା ଡ଼ାକି ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପହତାର କରୁଁ । ଶୁମ୍ଭଳାଶୁଶ୍ରୂଣ ବାବୁ ଓ

ଗୋଲଧେରା ଭରସୁଙ୍କ ଲେଖାରେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସହାନୁଭୂତି ଅଛି । କାରଣ ଭରସୁ ସୁକ୍ରିୟଆବଳମ୍ବୀ । କେବଳ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ମାନେ ବିଦ୍ରୁମାସୁକ ବିଷଜର୍ଜରତ ଅଧୁମାନ ନିକ୍ଷେପ କରି ବିବାଦ-ସ୍ତମ୍ଭା ବଢ଼ାଉଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ନ ପାରୁ ! ଅମ୍ବମାନେ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ କିଛି ନ କହି ସେମାନଙ୍କୁ ଏଥିରୁ ଶାନ୍ତ ହେବାକୁ ବିନାବିଚାରରେ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛୁ । ଭବଳ ମାତୃତ୍ୟରେ ଅଭାବର ସନ୍ଧ୍ୟା ନାହିଁ । କେବେ ଏପରି ଅସାର ବିଷୟରେ ଶକ୍ତି ଓ ସମୟର ଅପବ୍ୟୟ ନାହିଁକି ? -

ବିମଳାଗ୍ରହଣ ବାରୁଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ବିଶେଷ କିଛି ବକ୍ତିବ୍ୟ ନାହିଁ । କେବେ ସେ ଉପେନ୍ଦ୍ରବିହାରୀ ଦୋଷ-ଗୁଡ଼ିକ ଯେତେ ଭଲ ଭଲ କରି ଦେଖାଉଅଛନ୍ତି, ସେପରି କେବଳ ଆବଶ୍ୟକ ନ ଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ଆଜି ବିହାରୀ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରୋ ପାଇଁ କମର ବାଜୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ହୁକୁକପକ୍ଷେ ଉକ୍ତ ଦୋଷ-ମାନଙ୍କୁ ଗୁଣ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି କି ନାହିଁ, ସନ୍ଦେହ ବିଷୟ । ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରକାଶ୍ୟଭାବରେ ସାତୁତ୍ୟରେ କେହି ଉପେନ୍ଦ୍ରବିହାରୀ ଗୁରୁପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସୂଯ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ବିଭୀଷଣ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେହି କେହି ରଞ୍ଜିତ ଗୁରୁସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ବସିଲେଣି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଶରଣ ଓ ବିରୁଦ୍ଧ ଅ-ଶମାନଙ୍କୁ, ବାରଣ୍ଡର ଓ ବିରୁଦ୍ଧର କରି ଜନ-ସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । କେହି ଥରେ ଧୀରଭାବରେ ପରିଶ୍ରମ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ରଞ୍ଜିତ କବିତାରେ ଯେତକି ମହତ୍ତ୍ୱ, ସରଳଭାବରେ ଯେତକି ଦେଖାଇଦିଅ, ଏପରି କପଟଯୁକ୍ତିରେ କଣ ହେବ ? ଏହାଦ୍ୱାରା କେବଳ ଆପଣାର ଅପାରତା ଓ ଅପକାର୍ଯ୍ୟତା ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଉଅଛି । ଅଧୁନାବ ସମାଲୋଚନାର ଢ଼ୋର ପରୀକ୍ଷାରେ ପଡ଼ାଇଲେ ରଞ୍ଜିତ ମହତ୍ତ୍ୱ

ରହୁ ପାରିବଟିକ ? ଶ୍ରୀମନ୍ତାସୁୟାଶ ବାବୁ କେବଳ ଅଧୁନିତ ଲେଖକ-ମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି, ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ୱୟଂ ଚିନ୍ତାମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବ ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଦୋଷାଭ୍ୟାସ କରିବା ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ । ପୁଣି ଶ୍ରୀମନ୍ତାସୁୟାଶ ବାବୁ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସ୍ଥାପନାକାଳରେ କଣ କହିବେ, କଣ ନାହିଁ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଦୋଷଭଗ ପ୍ରତି ବେଶି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଶୁଣ ସେ ଅଦୌ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ । ତେବେ ତୁଳନାରେ ସେ ଅଂଶ ଅତି ପଲ୍ଲ । ତାଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ କଣ ଦୋଷ ନୁହେଁ ? ସେ ତ କେବଳ ଅସ୍ଥାନିତା ଦୋଷ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି ? କାବ୍ୟଗତ ଅନେକ ଦୋଷ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି । ସବୁଗୁଡ଼ିକ ଅଲୋଚନା କରି ତାଙ୍କର ଉପ ଦେଖାଇଦେବା ଉଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଭଞ୍ଜଙ୍କ କବିତାକୁ “ଅଳି ଝୁଲଣ, ଓଳକଣା ମେଲଣ” ପରି ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ପେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନାନା ଭାଷାରେ ନାନା କାବ୍ୟ ପାଠ କଲେ, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏ ଭ୍ରାନ୍ତି ଦୂର ହେଲା ନାହିଁ ।

ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତର ।

ଭକ୍ତ କଲେ ବିଷୟରେ ଅମ୍ବେମାନେ ସୁଳରେ ନିଜ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ ହେଉଛି ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ବିବାଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଭୁଲ ଗୁଣ ନଥା କହୁଅଛି । ଭକ୍ତଙ୍କ ପପସ୍ତ ବଳ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଲକଥନ୍ତାଙ୍କ ଲେଖାପ୍ରତି ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ଅଛି, ଏକଥା ପୂର୍ବ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କହୁଅଛି । ଏହାର ଅର୍ଥ ଏପରି ନୁହେଁ ଯେ ଅମ୍ବେମାନେ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିକୁ ଅନୁମୋଦନ କରୁଁ । ଗୋଲକଥନ୍ତା ଏହି ଭୁଲକାଣ୍ଡର ମୂଳ— ସେ ନିଜେ ଦଳପତି ହୋଇ ଲେଖକଗୁଡ଼ିଏ ଗଣ୍ଡଗୋଲଅଙ୍କ ଘେନି ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନପ୍ରୋତ ପରିଗୁଳନା କରୁଅଛନ୍ତି, ଏହା ଅମ୍ବେମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୁଷି ପାରୁଅଛି । ନିଜେ ସୃଷ୍ଟିମାର୍ଗରେ ଗଲୁ ଗଲୁ ପଥ ହୁଅ ଏତେତେ ଶ୍ରେୟାବମାନ ହେଉଅଛନ୍ତି, ମଝିରେ ମଝିରେ ତଗତମାନ ମଧ୍ୟ ମେଲ ଦେଉଅଛନ୍ତି, ଏକଥା ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ମୋଟରେ, ସେ ମୀମାଂସା-ପ୍ରାଣୀ—ଅନୁଚିତ ଏ କଥା ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ବାହାରିଅଛି । ଏହି ହେତୁରୁ ଅମ୍ବେମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବା ଉଚିତ ନବେଚନା କରୁଁ । ଏଣିକି ସେ ପେଉଁସରୁ ଅସ୍ତ୍ରାପତ୍ତିକି କଥାର ଅଲେଚନା କରୁଅଛନ୍ତି, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥା କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ବେକଳ ମୂଳ ବିଷୟ ଘେନି ଅମ୍ବେମାନେ କେତେକ କଥା କହୁଛନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମତଃ ସେ କହନ୍ତି, “ରମନାସ୍ତସ୍ୟ ବାବୁ କାବ୍ୟବିଶେଷ ସମାଲୋଚନା ନ କରି କବିଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରୁଅଛନ୍ତି, ଏହା ସୃଷ୍ଟିପଞ୍ଚତ ନୁହେଁ ।” କାହିଁକି ସୃଷ୍ଟିପଞ୍ଚତ ନ ହେଲା, ଅମ୍ବେମାନେ ରୁଷି ପାରୁଛନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ଦେଖାଯାଏ ଶ୍ରୀଏ କାବ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କରୁ କରୁ ତାହାର କବି ବଳେ ବଳେ ଆସି ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି, କାବ୍ୟର ଗୁଣରୁ କବିଙ୍କ ବିଦ୍ୟା ଜଣାପଡ଼େ; କାବ୍ୟଗତ ରୁଚି କବିଙ୍କ ହୃଦୟରୁ ଦେଖାଇ ଦେ, କାବ୍ୟରୁ

କରିବ କିନ୍ତୁ, ପିଲାଦିନୁ ଶୁଣି ପୁରୁଷ ସବୁ ବୁଝାଯାଏ । କାବ୍ୟ ଓ କବି ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତରାଳ ସମ୍ପର୍କ । ଏମନ୍ତ ତ କାବ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ଶ୍ରୀକାନ୍ତର ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱପ୍ନ, ସ୍ୱପ୍ନ, ବସୁଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସଙ୍ଗଟିଏ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥାଏ । ତେବେ ରାମନାଥସ୍ୱାମୀ ବାବୁ ସେପରି ନ କର କବିଙ୍କର ସାଧାରଣ ଶକ୍ତି ଓ ନୈସର୍ଗିକ ସମାଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାବ୍ୟ ବୈଦେହ୍ୟଶାଳୀତାକୁ ଅବଲମ୍ବନସ୍ୱରୂପ ଧରି ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ଦେଖା ଉପସ୍ଥାପନାଦ୍ୱାରା ହୋଇଅଛି କି ନାହିଁ, ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା; ସେଥିରେ ସମସ୍ତେ ସେ. ଏକମତ ହେବେ, ଏହା ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ; କିନ୍ତୁ ଏପରି ସମାଲୋଚନା ଦୁଷ୍ପଣୀୟ ନାହିଁ ତ, ଏହାର କିଛି ଯୁକ୍ତି ଗୋଲକଥା ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ପୁଣି ଏପରି “କବି ସମାଲୋଚନା” ସେ ରାମନାଥସ୍ୱାମୀ ବାବୁ ଆଜି ନୁହଁ କଲେ, ତାହା ନୁହେଁ; ପୃଥିବୀର ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ କରୁଅଛନ୍ତି ଓ କରୁଅଛନ୍ତି । ତେବେ ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସର ଅପରାଧ କଣ ? ସେ ଯେବେ କାବ୍ୟଗତ ସମ୍ପର୍କ ଛାଡ଼ି କବିଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଷୟରେ ସମାଲୋଚନା କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାହା ଅପ୍ରାପ୍ତକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ଅପୌଷ୍ଟିକ ହୁଅନ୍ତା । ଅମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ସେପରି କୌଣସି କଥା ତ ଖୋଜି ପାଇଲୁଁ ନାହିଁ ?

ଏଥିର ଗୋଲକଥା କହନ୍ତି, “ରଞ୍ଜିତର ଅନେକଗୁଣ ଏ କାବ୍ୟ ଅପ୍ରକାଶିତ ଥିବାପ୍ରକାରେ ଏପରି ସମାଲୋଚନା କରିବା ସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ ।” ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଅମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ, “ଭାବହୀନିତ୍ୱ ଗୋଟିଏ ଚିପିଲେ ଜଣାଯାଏ ।” ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା କାବ୍ୟରୁ ସେତେବେଳେ ଏକ ଭାଷା, ଏକ ଭାବ, ଏକ ରୂପ, ଏକ ଶିଳ୍ପ ଜଣା ପଡ଼ୁଅଛି, ସେତେବେଳେ ଅପ୍ରକାଶିତ କବିତାକୁ କଣ ମିଳିବ ? ସାଧାରଣ ଶକ୍ତି ବୁଝିବା ପକ୍ଷରେ ଗଣ୍ଡିଏ କାବ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ରାମନାଥସ୍ୱାମୀ ବାବୁ କବିଙ୍କୁ ଗାଲି ଦେଇଅଛନ୍ତି; ଜାଣି

କବିଙ୍କର ଏପରି ଅବମାନନା ଗୋଲକଥନା ଓ ଚିନ୍ତାସ୍ୱ କଳ ସହ ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ଜାତୀୟ କବି ସେ ଜାତୀୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ଆଖି ପଶୁ ଅକାରେ ଚିତ୍ରିତ କଲେ, ସେ କଥାଟି କାହାର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ପ୍ରବେଶ କରି ନାହିଁ । କବି ପରମପବିତ୍ର ରାମଚରଣକୁ କାମୁକରୂପେ ଚିତ୍ରିତ କରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ, ସମାଲୋଚକ ଏଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ କହିଲେ, “କବି ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ କଳଙ୍କ କାଳିମା ଲେପନ କରିଅଛନ୍ତି” । ଏକଥାଟା ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତାଇବାକୁ ହେବ ।

ରାମନାଥସ୍ୱାମୀ ବାବୁ ଅନେକ କଥା ଲେଖିଲେ, ଏକଥାଟି ଲେଖିବାକୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । କାହିଁକି ନା, ଉପଯୁକ୍ତ କାରଣରୁ ସେ ଏପରି ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଉକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ଗୋଲକଥନା ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତିର ଓକିମୁକ୍ତି ନ ଦେଇ ଅଥବା ଦେବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ କବିଙ୍କ ଶ୍ରୀସ୍ତୁତି ଓ ଧର୍ମସ୍ତୁତି ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଏଣୁ ଟେଣୁ ନକର ସ୍ତବ୍ଧ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି । ରାମନାଥସ୍ୱାମୀ ବାବୁ ତ କବିଙ୍କ ଉପରେ ସେପରି ଅଭିଯୋଗ ଆନୟନ କରି ନାହାନ୍ତି, ସେ ଜିଜିରରେ ତେବେ ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ?

ମୂଳକଥା ରାମଚରଣ ଘେନି । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା ରାମ ଓ ରାଜାଙ୍କ ରାମ, ଏ ଦୁହେଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱର୍ଗ ନରକର ଓଲଟ । ଅପବିତ୍ର ପଦାର୍ଥ ନୂତନ ଗତିବା ପଥେଷା ପବିତ୍ର ପଦାର୍ଥକୁ ଅପବିତ୍ର ଆକାରରେ ପରିତ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କବିତ୍ୱ ରୂପର ପରିଶ୍ରମ । ରାମ କେବଳ କାବ୍ୟର ନାୟକ ନୁହନ୍ତି, ସେ ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଯ୍ୟଜାତିର ନେତା ଶୁକ୍ରାଦି ପୁରୁଷ ଏବଂ କୋଟି କୋଟି ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ତାଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ କରିବା କବି ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନାହାନ୍ତି ?

ଜାତୀୟ କବିକୁଳକଳଙ୍କ ମାଇକେଲ ମଧୁସୂଦନ ରାମଚରଣରେ ଶ୍ରୀରାମ ଆରୋପ କରିଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ସମାଲୋଚକ-

ମାନବଠାରୁ ଗାଳି ଖାଉଅଛନ୍ତି । ଏ ପ୍ରମୁଦରେ “ଭାରତୀୟ” ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସମାଲୋଚକ କଣ କହୁଅଛନ୍ତି, ପାଠକେ ଶୁଣନ୍ତୁ: “ମୂଳତତ୍ତ୍ଵରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଚିନ୍ତା ଉଲ୍ଲସବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି, ସେ ଗୁଡ଼ିକୁ କବି ଆହୁର ଉଲ୍ଲସବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଵାଧୀନତା ଅଛି; କିନ୍ତୁ ସେହି ମୂଳତତ୍ତ୍ଵର ଉଲ୍ଲସବର୍ଣ୍ଣ-ଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଥାନ କର ଅଙ୍କିତ କରିବାର ତାଙ୍କର କି ଅଧିକାର ଅଛି ? ରାମଚରଣ କବିଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ନିଜର ଧନ ନୁହେଁ, ତାହା ସମସ୍ତ ଭାରତର ସମ୍ପତ୍ତି; ତାଙ୍କୁ ଘେନି ଏପରି ଲକ୍ଷ୍ୟଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ତଳକ କପର ? ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତବାସୀର ହୃଦୟ-ସାମଗ୍ରୀ—ବିର ଆରାଧନାଦେବତା—ସେହି ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ଥାନ-ବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ କରିବା କି ସହୃଦୟ ଜାତୀୟ କବିର କାର୍ଯ୍ୟ ?” ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଭଜ୍ଜ କବି କି ରାମଚରଣକୁ ଶତ ଗୁଣ, ସହସ୍ର ଗୁଣ ସ୍ଥାନିତ କରି ନାହାନ୍ତି ?

ଅଲ୍ପଦିନ ପୂର୍ବେ ନବ୍ୟଭାରତରେ ମେଘନାଦକଥର ଯେଉଁ ସାର୍ବ-ସମାଲୋଚନା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ସୁଯୋଗ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଏହି ବୋଷ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଗଭୀର ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ମନର ସୋର ନିବାରଣ କରି ନ ପାରି ଶେଷରେ କହୁଅଛନ୍ତି, “ଏ କଳଙ୍କ ଦୂର କରିବାପାଇଁ କବି ଜାଗତ ନାହାନ୍ତି, ଏହାହିଁ ପରତାପର ବିଷୟ ।” ଆହୁର ଲୁପ୍ତଚରଣରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଅସ୍ଵାଭାବିକ ଓ ଅସଙ୍ଗତ କଥାର ଗମାବେଶ ଥିବାରୁ ସୁବିଧିକ ଲେଖକ ବଳିମତନ୍ତ୍ର ଏପରି ବିଷୟରେ ପ୍ରକ୍ଷେପକାରୀ କରିମାନଙ୍କୁ “ଗର୍ଭରକଣ”: ଅନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି (ବଳିମ ବାବୁଙ୍କ ଲୁପ୍ତଚରଣ ୨୯୯, ୨୯୦ ଓ ୨୯୧ ପୃଷ୍ଠା ଦେଖ) ଏବଂ ଏହି କବିମାନେ ଲୁପ୍ତଚରଣକୁ ବିକୃତ ଓ କଳଙ୍କିତ କରିଥିବାର ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଉକ୍ତେଷ କରିଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ଲେଖକଗଣ

ଅଳ୍ପଦିନରେ କହୁଅଛନ୍ତି ଯେ, “ଲୁଣ୍ଠାବତାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କାମନ୍ତ୍ରୀଜାନ୍ତୁଛି ଓ ବ୍ୟଭିଚାରପୁରୁଷ !!!” ପୁଣି ଉତ୍କଳର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟ ମହାସମାଦେଶରେ ଏପରି ଜଣେ ଦୁର୍ବଳମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର କରୁଅଛୁ !!! ଧନ୍ୟ ଉତ୍କଳଭୂମି !!! ଉତ୍କଳର ଶିକାର ଆଉ ବାକି କଣ ଅଛି ?

ତୁଳସୀଦାସ ଗୋଲକଧନ୍ୟା କହନ୍ତି, ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଧର୍ମସ୍ମରେ ଜନନେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପବିତ୍ରଭାବରେ ଗୃହୀତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ଉକ୍ତି ପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଲଲଟେୟାର ଓ ତାନ୍ତ୍ରର ଗଜେନ୍ଦ୍ରଲୀଳକୁ ଆଣି ଛଡ଼ା କରିଅଛନ୍ତି । ବହୁ ବହୁ ଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ପଣ୍ଡିତ ଆସିଲେ ସକା ପ୍ରମାଣଟା ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଅଛି । ଲଲଟେୟାଙ୍କ କଥା ଛଡ଼ା, ତାଙ୍କ କଥାଟା ଉପସ୍ଥିତ କ୍ଷେତ୍ର ସଙ୍ଗେ ଆସି ମିଳି ନାହିଁ—ସେ କେବଳ ଏତିକି କହୁଅଛନ୍ତି, କୌଣସି ଘଟଣା ଲଳିତପୁଲ୍ଲୀସାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଧର୍ମ ବାହାର ନାହିଁ । ମିତ୍ର ମହାଶୟ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମନଗଢ଼ା ଯୁକ୍ତି ବାହାର କରି ଦେବମନ୍ଦିରରେ ଶାସ୍ତ୍ର ଛଡ଼ା ଗୁଡ଼ାକୁ ପବିତ୍ର ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି । ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଲୀଳା ବହୁଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବେ ପ୍ରାଚୀନ ମହାବିତରଣ ଅବସ୍ଥାରେ କାମନ୍ତ୍ରୀଜାକୁ ଶକେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ନିନ୍ଦା କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଜନନେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଅପବିତ୍ର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଅଛନ୍ତି । ପୁଣି ଗୋଲକଧନ୍ୟାଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଶପଥବଧୁ କୌଣସି କାଳେ ଅର୍ଥସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ବୋଲି କେହି ପ୍ରମାଣିତ କରୁ ନାହାନ୍ତି ! ତାନ୍ତ୍ର ମହାଶୟ ସ୍ବଦେଶରେ ବହୁ ପ୍ରମାଣ ପାଇଲେ ନାହିଁ—ନିଜ ମତ ସମର୍ଥନ କରିବା ପାଇଁ ଲଘୁଭଣ୍ଡ ହୋଇ ବିଦେଶକୁ ବାହାରିଲେ । ନାନା ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଲଟାଇ ଗୋଟାକେତେ ହୁଣ୍ଡାନ୍ତ ଆଣି ଥୋଇ ଦେଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରାଶୁରୀ ଲେବେ ଯୁକ୍ତି ଓ ପ୍ରମାଣ କେଉଁ ସ୍ବରୂପ ! “ସ୍ବର୍ଗକୁ ନିଶ୍ଚିଣ୍ଟା କାହିଁ, ବଡ଼ ଲୋକକୁ ଉଦ୍ଧାର ନାହିଁ ।” ଏହା ତ ଚରପ୍ରଚଳିତ କଥା ।

ଅନେମାନେ ମିତ୍ର ହେବାଦୟଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ନିବିଡ଼ରେ ନିବିଡ଼ରେ;
ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାକ୍ୟକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦେବଦାତ୍ୟ ବୋଲି
ସ୍ମରଣ କର ନ ପାରୁ ।

ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ଆଦିମ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହେଁ ବା ଓଡ଼ିଶାଙ୍କ ମନ୍ଦିରମାନ
ସମାଜର ଆଦିମ ଅବସ୍ଥାରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାଙ୍କର
ଉକ୍ରବିଧ ଯନ୍ତ୍ରର ବଳବନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ? ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜନସମାଜରେ ଏପରି
ଦେଖାଯାଏ, ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ ଧର୍ମାର୍ଥେ ପବନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ୟଥା
ଦୃଷ୍ଟୀୟ । ଦେବତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବଳବନ୍ତ ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ, ତେଣୁ
ଅନ୍ୟଥା ଜାଣିଦେବା ପାପ; ଏହା ହିନ୍ଦୁଶାସ୍ତ୍ରର ବିଧି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏ ଯନ୍ତ୍ର
ଅନୁସାରେ (ଜନନେତ୍ରୀଙ୍କୁ ପବନ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କଲେ ସୁଦ୍ଧା)
ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦୃଷ୍ଟୀୟ ନ ହେବ କାହିଁକି ? ଭଞ୍ଜଙ୍କ “ଜାନୁରିରଗୁଡ଼ା”
ବର୍ଣ୍ଣନା ଅପବନ ନ ହେବ କାହିଁକି ? କାବ୍ୟର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ କି
ନାୟକ ନାୟିକା ତ “କେଳିସନ୍ତର”ରେ ଧର୍ମସାଧନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ନ
ଥାନ୍ତି ? ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳ ସଙ୍ଗେ ଆଦାର କଲେ
ପଡ଼ିବ ହେବ ନାହିଁ, ତାହା ବୋଲି କି ସଦୃଶ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳର
ଏକତାହାର ହିନ୍ଦୁଧର୍ମାନୁମୋଦିତ ହେବ ?

ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ନିଷିଦ୍ଧ ଅଛି, ଶ୍ରୀ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର କରୁଥିବା ବେଳେ ବା
ଅସାଧାରଣ ହୋଇ ବସିଥିବା ବେଳେ ସ୍ୱର୍ଗୀ ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବେ ନାହିଁ
ବା ତେଣିକି ଅନାଚରଣ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ଭଞ୍ଜ କବି କହୁଲେ, “ବାଳା
ବିବସନଶୋଭା ପେ ଦେଖି ନାହିଁ, ତାହାର ଆଖି ଆଖି ନୁହେଁ” ପୁଣି
ନାୟିକା “ଗୋପୀପୁର”ରେ ଥିବା ବେଳେ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ନିଷିଦ୍ଧ ନାୟକ
ଲୁଚିଲୁଚି ଯାଇ ତାହାର ଅଙ୍ଗଶୋଭା ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି ସ୍ୱର୍ଗସ୍ଥ ଲୋକ
କରୁଅଛି, ଦକ୍ଷିଣରେ ନାୟିକାକୁ ନିର୍ଜନରେ ପାଇଲେ “ରତିଭିକ୍ଷା”
କରୁଅଛି, ଏ ଗୁଡ଼ିକ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରାନୁମୋଦିତ କି ? ଏଥିରେ ଗଭୀର
ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଅଛି କି ? ପୂର୍ଣ୍ଣତ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଧର୍ମର

ପରିଚ୍ଛଦ ଦେଲେ ଯେ ସବୁ ଦୋଷରୁ ଅବ୍ୟାହତ ପାଇବାକୁ ହେବ,
 ଏହା କେବଳ ବିରୁଦ୍ଧମସ୍ତିଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କ ଯୁକ୍ତି । ଯାହା ଅନିଷ୍ଟକାରୀ,
 ତାହା ସବୁ ସ୍ଥଳରେ ଏବଂ ସବୁ ସମୟରେ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ । ଯାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକ
 ତାହା ତୁମ୍ଭର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପ୍ରତି ଅପେକ୍ଷା ନ ବଞ୍ଚି ତାହାର ସ୍ଵଭାବପିତ ଗୁଣ
 ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବ । ତାହାଙ୍କ ପୂଜା ତ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ, ତାହାର
 ଅଭ୍ୟାସରେ ଦେଶ ଏକ ସମୟରେ କାହିଁକି ଉତ୍ସାହପ୍ରାୟ ହୋଇ
 ଉଠିଥିଲା ? କାହିଁକି ଅଦ୍ଵିତୀୟତା ପ୍ରଭୃତି ସାଧୁଗଣ ଏହାର ଦମନ
 ପାଇଁ କାହାବସ୍ତୁରେ ଅବିରାମ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ ? ପୁଣି ଚୈତନ୍ୟ-
 ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଗୁଣତ ପବିତ୍ର ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ଘୋର ଅଧଃପତନ ହେଲା
 କାହିଁକି ? ଶତ ଶତ ସତ୍ତ୍ଵସ୍ତ ସତ୍ତ୍ଵସ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆଉଁ ଆଉଁ ଲକ୍ଷା, ଘୁଣା,
 ବୁଦ୍ଧି, ବିଶ୍ଵର ମସ୍ତକରେ ପାଦାଘାତ କରି ନୀଚ ଇନ୍ଦ୍ରିୟକ୍ରୀଡ଼ାର
 ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ରମାନଙ୍କର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିବାପାଇଁ ଦଳବଳ ପାଢ଼ି
 ବାହାରିଥିଲେ ? ଦେଖୁ ନାହିଁକି ଶଲ୍ୟପିତା ଭାରତସମାଜକୁ ଅନ୍ତଃସାର-
 ଶନ୍ୟ କରିଥିଲେ ? ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଉଦ୍ୟମ କାହିଁ ? ଅକାଂକ୍ଷା କାହିଁ ?
 ବୀରତ୍ଵ କାହିଁ ? ତୁମ୍ଭର ଶ୍ରୀ, ଜନ୍ୟା, ରାଜିନୀମାନଙ୍କର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
 ହୋଇଥିଲା, ଥରେ ଚିନ୍ତା କରି ଦେଖିଥିଲ କି ? ହେ ବଳାସୀ ପୁରୁଷ-
 ଗଣ ! ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ରୀଡ଼ାପୁରୁଷତା କରିବାର ପ୍ରଧାନ ହେତୁ ତୁମ୍ଭର
 ଜାତୀୟ କୁଳାବ୍ୟମାନ ନୁହେଁ କି ? କହଲ ରଲା, ପବିତ୍ର ରମଣୀମୁଖି
 ଅଳ୍ପକୁ ନେତେ ଜଣ ପବିତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇ ପାରନ୍ତି ? ରମଣୀର
 କୁଚଗୋରା ଦେଖି କେତେ ଥର ବିଶଜନନୀଙ୍କ କରୁଣାର ତଥା ଧ୍ୟାନ
 କରିଥିଲ ? ପାଇବ କେଉଁଠାରୁ ? ତୁମ୍ଭର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ତ ତୁମ୍ଭ ମନକୁ
 ବିଷକର୍ଜ୍ଜରତ କରି ଦେଇଥିଲା ? ପବିତ୍ର ବସ୍ତ୍ରରେ ନରକର ପୂର୍ଣ୍ଣ
 ଶୋଣିତ ଆଖି ଲେପି ଦେଇଥିଲା ? ମାନବ ମନ ଓ ମାନବ ସମାଜ
 ଉପରେ ସାହଚର୍ଯ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା ଅସ୍ଵୀକାର କରି ପାରିବ କି ?
 ତେବେ ଏପରି ପ୍ରଳାପ ବହୁଥିଲା କାହିଁକି ?

ଚତୁର୍ଥଃ, ଶୂନ୍ୟରସ ବାହୁକ ଅବରା ନାମରେ ଅଭିହତ ହେଲା, ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଲକଥନା ଏକ ତଥାୟ ଦଳ ପେପର ଯୁକ୍ତି ଦେଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ପାଠ କରି ହାସ୍ୟ ସମ୍ବରଣ କରି ପାରିଲୁଁ ନାହିଁ । ମୁଁ କରେ ଧର୍ମରାଜ ପ୍ରକାଶ ଏହା ରସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏକ ସେହି କାରଣରୁ ଏହାର ନାମ ଅନ୍ୟରେ ଦିଆ ଯାଇଅଛି ।” ଗୋଲକଥନା ଅବଶ୍ୟ ଚଣେ ଲେଖାପଢ଼ା ଜାଣିବା ଲୋକ, ସେହେତୁ ସେ ରଲଟେୟାର ଓ ରଲେନ୍ଦ୍ରଲଲଙ୍କ ବଚନ ଉକ୍ତ କରି ଉତ୍ତର ଦାୟିତ୍ବ ଚମତ୍କାର ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଏପରି ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟ କଥା କହିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ବି ଲଜ ମାଡ଼ିଲା ନାହିଁ ? ତେବେ ଶାନ୍ତ-ରସର ନାମ ସେ ଶେଷରେ ଦିଆ ଯାଇଅଛି, ଏହା ସଦାପେକ୍ଷା ନିରୁପ୍ପ ଏକ ଏଥିରେ ଆଦୌ ଧର୍ମରାଜ ନାହିଁ ? ଏପରି ହାସ୍ୟାସବଯୁକ୍ତି ସେହି-ମାନେ/ପ୍ରୟୋଗ କରିନ୍ତି, ସେମାନେ ଯୁକ୍ତିଶାସ୍ତ୍ରର କଣ ସେ ବୁଝନ୍ତି, ତାହା ସେହିମାନଙ୍କୁ ଜଣା ! ସେମାନେ ସେ ପ୍ରଭୃତି ଯୁକ୍ତିବାଦୀ ବା ମୀମାଂସାପ୍ରାଥୀ, ଏଥିରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗଣ୍ଡର ସନ୍ଦେହ ।

ଶିକ୍ଷା ।

ପୃଥିବୀ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଛବି ଉପଗ୍ରହମାନଙ୍କରେ ଜନସାଖିର ଆବାସ
ଅଛି କି ନାହିଁ, ଏଲେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ କି ପ୍ରକାର, ଏ ସମସ୍ତ
କଲ୍ପନାର ଥରତ, କିନ୍ତୁ ପାର୍ଥିବ ଜୀବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକମାତ୍ର
ମନୁଷ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖୀୟ । ଚିମବିଜାଣର ନିୟମାନୁସାରେ ଦିନେ ମନୁଷ୍ୟର
ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁ ହେଲେ ହୋଇ ପାରେ, ମାତ୍ର ଏତାବତ୍ତଳାଳ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦି-
ବାବରେ ପୃଥିବୀରେ ରାଜତ୍ବ କରି ଆସୁଅଛି । ଏକ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ
ଓ ବନ୍ୟ ପଶୁ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ କିଛି ତାରତମ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ ହେଉ ନ
ଥିଲା । ଅଳ୍ପ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରଭାବରେ ପୃଥିବୀର ମୃଣ୍ମାଣ୍ଡ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ-
ଅଛି । ଜନ୍ମକାଳରେ ମାନବଶିଶୁର ଭାବ ସାଧାରଣତଃ ଲଭର ପଶୁ
ତୁଳ—ଶୁଦ୍ଧପ୍ରାୟାସାଦ ପାଶବ ବୁଦ୍ଧି ଛଡ଼ା ଅଧିକ କିଛି ତାହାଠାରେ
ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । କାଳସଂସ୍କାରରେ ସେହି ଶୁଦ୍ଧ ଶିଶୁର ପ୍ରଭାବରେ
ଜଗତ୍ ସବୁ ହୋଇଯାଏ । ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯାହାକୁ ଗ୍ରାହ-
ହେଳଗତିରେ ଦୂରରୁ ନିଶ୍ଚୟ କରୁଥିଲା, ଅନ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ତାହା
ଉପରେ ସର୍ବତୋମୁଖୀ ପ୍ରଭାବ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି ।
ଏହିପରି ମନୁଷ୍ୟର କ୍ଷମତା ବନକୁଦନ ପ୍ରସାରିତ ହେଉଅଛି, ମନୁଷ୍ୟର
କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ନିଜେ ମନୁଷ୍ୟ ଅବାକ୍ ହେଉଅଛି ।

ମାନବୋଲତକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖିଲେ ତାହା ତ୍ରିବିଧ
ଆକାରରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ—ବେସ୍ମୋଲତ, ଅନୋଲତ ଓ ଧର୍ମୋଲତ ।
ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ବିଷୟ ଓ ଧର୍ମ ଉଭୟ ପଥରେ ସହାୟ । ବେସ୍ମୋଲତ
ଅନିତ୍ୟ, ତାହାର ଅଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟର ଉଲ୍ଲେଖ ଅସମ୍ଭବ ହୁଏନାହିଁ ।

କେବଳ ଶାଶ୍ୱତ ପ୍ରୟୋଜନ ପକ୍ଷେ ଶୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରିୟାସା ଓ ସୁ-
ଲଭ୍ୟତା ସମ୍ପନ୍ନ ହେବା ଚାହୁଁଥିବା ତାହା ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁତ୍ୱର
ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ନୁହେଁ । ଶୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପକ୍ଷେ ସତେ ତାହା ଅପେକ୍ଷା
ସାଧକ ହୁଏ । ଧର୍ମୋନ୍ମତ ବନା ଶୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ନିଷ୍ଠା । ପ୍ରକୃତ
ପ୍ରସାଦରେ ଧର୍ମ ମାନବଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଶାନ୍ତ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନର
ଉପାୟ ମାତ୍ର । ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉପରେ ସ୍ଥିର ହୃଦ୍ୱାସ୍ଥାପନ କରି ଉପାୟର ସମ୍ବଳତା
ସନ୍ଦେହରହୀନ କରିବା । ମାତ୍ର ଉପାୟ ଯେବେ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥାନ ଅଧିକାର
କରି ବସେ, ତେବେ ଆଉ ଉନ୍ନତର ଆଶା ଥାଏ ନାହିଁ ।) ମାନବ-
ସମାଜରେ ଏହିପରି କେମିତି ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଘଟିଥାଏ ।

ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ପ୍ରକାର ଉନ୍ନତ ଶିକ୍ଷାପାପେକ୍ଷ । ସେହି ପ୍ରକୃତ
ଶିକ୍ଷା ନାମରେ ଯୋଗ୍ୟ, ଯାହାହାର ମାନବଜୀବନର ସମ୍ବଳାୟ ବୃଦ୍ଧି-
ଶୁଦ୍ଧି ଉପଯୁକ୍ତ ଶୂଳନାହାସ ସମ୍ପର୍କରୂପେ ବିକାଶପ୍ରାପ୍ତ ହେବା
ସୁବିଧା ଓ ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ଶିକ୍ଷାର ସ୍ଥାନ ତେବେ ବିଦ୍ୟାଳୟ
ନୁହେଁ । ବୃଦ୍ଧି ହେବା ମାତ୍ରରେ ମନୁଷ୍ୟର ଏ ଶିକ୍ଷା ଅଭବ ହୁଏ ।
ପ୍ରକୃତ ଅଲକ୍ଷିତଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟଶିଶୁର ସକଳ ଅବସର ପୂର୍ଣ୍ଣକରେ ଏକ-
ତମେ ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟପଥରେ ଅଗ୍ରସର କରେ । (ସମ୍ବଳାୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ
ମନୁଷ୍ୟର ଶିକ୍ଷାଳୟ । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୁ ମହାହଳ ପାଠ କରିବାକୁ ଯେଉଁଠି
କରୁଅଛୁ, ତାହାର ଶିକ୍ଷା ଜୀବନ୍ତ ଶିକ୍ଷା । ପ୍ରସ୍ତୁତର ଶିକ୍ଷା କେବଳ
ହାରପ୍ରସ୍ତୁତି ବେଦ, ବେଦାନ୍ତ, ବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ ଏହି ମହାହଳର ଅତି
ଅଳ୍ପ ଅଂଶ ମାତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରେ । ଏମାନେ କେବଳ ପ୍ରକୃତହାର
ଅନୁଗ୍ରାହୀତ ମାନବଶିଶୁର ହୃଦୟାହାର ମାତ୍ର । ପୃଥିବୀର ସ୍ୱଳ୍ପଭାଗ
ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏହିପରି ଜୀବନ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ଜଗତ ନିକଟରେ
ଶିକ୍ଷାର ହାର ଉନ୍ନତ କରିଥାନ୍ତି । ଇତିହାସିକାଙ୍କ ଯେଉଁ ହାରରେ
ପ୍ରବେଶ କରି ଜୀବନପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ଅର୍ଥରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ-
ର ଶିକ୍ଷା 'କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର' — ନରୁବା ତାହାର ମୂଲ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ ।

“ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃ ସ ପନ୍ଥାଃ” ଏହି ବାକ୍ୟଟି ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣାଯାଏ । ଅଥଚ କଥାଟାର ଏମିତି ଅପର୍ୟବତାର ହୋଇଅଛି ଯେ ଭାବିଲେ ଦୁଃଖ ଜାତ ହୁଏ । ନାନା ପ୍ରକାର ଅପଭ୍ରାତ ସେଷରେ “ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃ ସ ପନ୍ଥାଃ” ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ସେ ପନ୍ଥା ସଙ୍ଗେ କାହାରି କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏହାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଏହି ଯେ ମହାଜନମାନେ ଅସୁଜୀବନରେ ଯେଉଁ ଢଳ ଅଦର୍ଶ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ସେପ୍ରକାର ପ୍ରଣାଳୀରେ ସେମାନେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଲାଭ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟମାନେ ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ସେହି ଅଦର୍ଶ ଅନୁସରଣ କରି ଉନ୍ନତପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବୁଁ । କେବଳ ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟକ କଣ୍ଠସ୍ଥ କରି ପଣ୍ଡିତ ନାମ ଧାରଣ କଲେ ଜୀବନ ସାର୍ଥକ ନେଲା ବୋଲି ମନେକରିବା ବିଷମ ଭାନ୍ତି ।

ଏ ଦେଶୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଶରୀର ବା ଶାସ୍ତ୍ରାଳାପ ପ୍ରାୟ ଧମସ୍ତେ ଦେଖିଥିବେ । ସେ ଏକପ୍ରକାର ଅଭ୍ୟୁତ ପଦାର୍ଥ । ଜୀବନର ଉନ୍ନତ କେଉଁଅଡ଼େ ଗଲା—କେବଳ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଅଭିନୟ କରି ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ବା ସମ୍ବାଦଲାଭ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ! ଶରୀର-ସ୍ଥଳରେ ଦେଖା ଯାଇଅଛି, ଦୁଇ ଜଣ ସଞ୍ଜି ମତ ସମର୍ଥନ କରିବାର ଭାବ ଗ୍ରହଣ କଲେ—ବହୁ ସ୍ୱକ୍ତି ଚର୍ଚ୍ଚ ପରେ ଶେଷରେ ଏକ ପକ୍ଷର ଜୟ ହେଲା । ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ପୁଣି ପରସ୍ପରରେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ସଙ୍ଗରେ ବିପରୀତ ମତ ଗ୍ରହଣ କରି ଚର୍ଚ୍ଚରେ ଜୟଲାଭ କଲେ । ଏହି ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ଯେ ତାଙ୍କର ମତ ବା କେଉଁଟି ସତ୍ୟ, ତାହା ନଜେସ୍ଥିରତାର ନାହାନ୍ତି ବା ସ୍ଥିର କରିବା ଅବଶ୍ୟକ ବୋଧ କରି ନାହାନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କ କେବଳ ଦେଶୀୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ବା ଜାରିକା ନିବାସର ଉପାୟ । ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ସଙ୍ଗେ ଏହାର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ବୁଦ୍ଧିର ବୃଦ୍ଧି-ପରମାର୍ଗରେ ଅନଶୀଳନ ହୁଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତ ସାଧକ ହୁଏ ନାହିଁ ।

କର୍ତ୍ତମାନ ସମୟର ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପାଧିକ ପଦ-
 ମାନରେ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦତ୍ତ ଏକ ଗୁମ୍ଫାକ ଦେଖିଥାନ୍ତୁ । ବିଷୟ-
 ବିଶ୍ୱ, ସ୍କୁଲମାର୍ଗସ୍ତ, ଜେପୁଟିଶିଆ, ଓଲେଇପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ
 ପ୍ରବେଶ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସେହି ଅଟେ । ପରୀକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍
 ଭାବେ ରୁପ । ଧର୍ମଦ୍ରୋହେ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି
 ଯାଇ ପାରେ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଗତ ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ପରୀକ୍ଷାରେ ସାହିତ୍ୟପ୍ରଶ୍ନ
 ମଧ୍ୟରେ କେତେ ସାଧାରଣଜ୍ଞାନସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରଶ୍ନ ଥିଲା; ବ୍ୟାକରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତର
 ଅଳଙ୍କାର ଓ ଯନ୍ତ୍ରପ୍ରଦେଶ ପ୍ରଭୃତି ପାଠ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ
 ନାହିଁ । ମାତ୍ର କବିତା ପାଠ କଲେ କବିତାତତ୍ତ୍ୱବିଧି ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନବ୍ୟା-
 ପ୍ତେୟଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷା କରିବା ସହଜା ବିଧେୟ । ତାହା ନ ହେଲେ
 କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅର୍ଥ, ସମାସ, ଧାତୁପ୍ରାପ୍ତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ କରି ତ
 ପଳ ? ବ୍ୟାକରଣର ଯେଉଁ ଅଂଶ ପାଠ୍ୟ ନୁହେଁ, ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଡ଼ିବା
 ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ଅପରିଚିତ । ସାନ କଥାରୁ ବଡ଼ କଥା ଅନେକ
 ସମୟରେ ବୁଝାଯାଏ । ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ବୁଝା ଯାଉଅଛି ଯେ
 ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷା ଜ୍ଞାନଲବ୍ଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୁହେଁ—
 କେବଳ ଅର୍ଥଲବ୍ଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ଅଳ୍ପବୟସରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସୁପ୍ରକ-
 ଗଳାଧାରୁତ କରି ଅମ୍ଭେମାନେ ଶିକ୍ଷାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅର୍ଥମତ୍ୟ ହୋଇ
 ପଡ଼ୁଥାଉଁ, ମୁଦ୍ରିତଗୁଳନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିକ୍ଷାରଗୁଳନା ଦେଉ ନ
 ଥିବାରୁ ନାନା ରୋଗ ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଯୌବନରେ ବୃଦ୍ଧତା ଓ ଅକାଳମୃତ୍ୟୁ
 ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରୁଅଛନ୍ତି ତଥାପି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷାର ଏକାନ୍ତ ଉପଯୋଗୀ
 ବ୍ୟାୟାମଶିକ୍ଷା କେବଳ କ୍ରୀଡ଼ାନୁରତ ବାଳକମାନଙ୍କ ଛତ୍ତା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ
 ପକ୍ଷରେ ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବେ ରୁପ । ଏହା ତ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନର ଗୁଣବତ୍ତା
 ଓ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରମାଣିତ କରୁ ନାହିଁ ? ଧର୍ମମତ ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶିକ୍ଷାର
 ବହୁବୃତ୍ତ । ବିଶ୍ୱନିଶ୍ଚିତ, ମାୟାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ସହିତ ତାହାର ବି ସମ୍ପର୍କ
 ଅଛି ଯେ, ଶିକ୍ଷକ ଯଦୁପଦ୍ମଙ୍କ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ

କରିବେ ବା ଛାଡ଼ି ଏବେ କଷ୍ଟ କରି ସେ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ ଓ ପାଳନ କରିବ ! ଏ ସ୍ଥଳରେ କେହି କେହି ମନେ କରି ପାରନ୍ତି, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦେବା କି ଅସମ୍ଭବ । ନାନା ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଶୁଦ୍ଧ ଯେତେବେଳେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏକତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ କି ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ବିଧେୟ ? ଏହାର ଉତ୍ତର ଏହି ଯେ ଧର୍ମ ଅର୍ଥର କୌଣସି ବିଶେଷ ମତ ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ନୁହେଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମର ମୂଳରେ ଯେ ସାବ୍‌ଭୌମିକ ସତ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି, ତାହା କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ନିକଟରେ ଅବଲୋକ୍ୟ ବା ପରିଚ୍ୟାୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ମାନବାତ୍ତାକୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀକ କରି ପାରିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦେଲା । ପୁଣି ଯେବେ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏକାନ୍ତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟୀୟ, ତେବେ ଗବର୍ତ୍ତମେୟ ଏବେ “ନୀତିଶିକ୍ଷା, ମାନଶିକ୍ଷା” ବୋଲି ଚଢ଼ଳ ପକାଇଅଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ଧର୍ମଶୂନ୍ୟମାନ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ୍ୟ ଅନ୍ଧାରା ହୁଏ । ଏହଠାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ଗୋଟିଏ ନିହିତ ରହିଅଛି ଏବଂ ଏହି ମାର୍ଗମୁକ ଗୋଟିଏ ପଲଟୁରୂପ ଆତ୍ମମାନବର ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ନାନାପ୍ରକାର ଅସଙ୍ଗତ ଓ ଅସ୍ଥାୟୀତ୍ବର ପରିଦୃଶ୍ୟ ହେଉଅଛି । ଗୋଟିଏ ମୂଳ ବିନଷ୍ଟ ନ ହେଲେ ଏ ଯୁବ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାର ଅଶା ନାହିଁ ।

ସେ ଯାହାହେଉ, ଯୁଗ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ଥାପନ କରି କାର୍ଯ୍ୟରମ୍ଭ କଲେ ଜୀବନ ଯୁଗତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦିଗ୍ଧ୍ୟାକଣ ଅଛି ? ଶିକ୍ଷାନୁପାୟୀ ଯେ ଜୀବନକୁ ପରିଚାଳିତ କରିବାକୁ ହୁଏ, ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଏ ଭାବ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଜୀବନ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କ୍ରାନ୍ତ ହେଉ, ତୁମ୍ଭେ ଯେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପୁସ୍ତକ ଗୋଧୀକରଣ କରିଅଛ, ଏତିକିର ପ୍ରମାଣ ଦେଲେ ଦେଲା । ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ଶିକ୍ଷାର ବହୁରୂପ ନୁହେଁ—ସବାଜୀନ ଶିକ୍ଷା କୌଣସି ବ୍ୟୟକୁ ପରିଚ୍ୟାୟ କରେ ନାହିଁ । ବରଂ ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ଯୁଗରେ ଜୀବନସମ୍ମାନ ସେପରି ବ୍ୟୟର

ଅବାର ଧାରଣ କରୁଅଛୁ, ସେଥିରେ ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ସମସ୍ୟା ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ବଡ଼ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏଥିରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଅଛି । ମାତ୍ର ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବା ନିତାନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟର ବ୍ୟାପ୍ତି, ସଂସାରରେ ଜୀବନାନିବୃତ୍ତି ବା ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତ ପାଇଁ ଅନେକ ଉପାୟ ଅଛି । ଯାହାକୁ ଯେଉଁ ପଥ ସମ୍ମେ ବୋଧ ହେବ, ସେ ତାହା ଅବଲମ୍ବନ କରୁ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ଶୁଦ୍ଧ ଧନାଗମର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ପତ୍ତି ନୁହେଁ । ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ, କୃଷି ପ୍ରଭୃତି ଉପବୃତ୍ତି ସଙ୍ଗେ ଏହାର ଆଦୌ ତୁଳନା ହୋଇ ନ ପାରେ । ଏଠାରେ ସେ ସମସ୍ତ ବିଶେଷ ସ୍ଥାନରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ନେବନ ଏତିକି ମାତ୍ର ବକ୍ତବ୍ୟ ହେ, ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଉଚ୍ଚ ନ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟାପି ଉନ୍ନତ ଲଭ କରି ନ ପାରେ । ମାତ୍ର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ, ଅମ୍ଭେମାନେ ନିଜର ସ୍ଥାନତା ନିଜେ ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ଦିନକୁ ଦିନ ଅମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଯାଉଅଛୁ, ଜୀବନର ସାରଂସ୍ତ୍ର ଲଭ କରିବାର ଅର୍ଥେଣା ପ୍ରାଣରେ ନାହିଁ; ଉଚ୍ଚ ଭବ, ଉନ୍ନତ ରୂପ, ଜୀବନ୍ତ ଉନ୍ନତ ଓ ଉଦ୍ୟମ ନାହିଁ; ତଥାପି ଗୋଟାକେତେ ସାଫଲ୍ୟର ହାସଲ କରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶୁଦ୍ଧ ପାଇଲେ ଅପଣାକୁ ଭୂତାର୍ଥ ଶୂନ୍ୟ କରୁଅଛୁ । କି ଉପାୟରେ ଏହି ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥାର ପରିହାର ହେବ, ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ହୃଦୟବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର ଗନ୍ତବ୍ୟ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ । ବିଦେଶୀ ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କଠାରୁ ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ କିଛି ଆଶା କରା ଯାଇ ନ ପାରେ । ଏବେ ଅପଣା, ଶିକ୍ଷାରେ ମାତ୍ର ଗୋଲିବାକୁ ଦେଖା ନ କଲେ ରକ୍ଷା ନାହିଁ ।)

ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଲକ୍ଷଣ ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ଗତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋଡ଼ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଅଛୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ କି ପ୍ରଣାଳୀରେ ମନୁଷ୍ୟର ଶିକ୍ଷା ହେବା ଉଚିତ, ସେ ଖେୟ କିମ୍ବଦ୍ ଅଲୋଚନା କରି ମୋଡ଼ର ଏହି ପରୀକ୍ଷା ଶେଷ କରୁବି । ପ୍ରବେ ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି,

ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ରବ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରେ, ତାହାହିଁ ଜୀବନ୍ତ ଶିକ୍ଷା; ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଭୃତିର ସଙ୍କେତକୁ ଅନୁସରଣ କରିବା ସ୍ବତନ୍ତ୍ରତା ହେଉଛି ବିଧେୟ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ମନୁଷ୍ୟର ଜଞ୍ଜାସା-ବୃଦ୍ଧି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ରବଳ ଥାଏ । ଶିଶୁ ଯାହା ଦେଖେ, ତାହାର ଚିତ୍ତ ଅବଗତ ହେବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେ, ଏହା ପ୍ରଭୃତିର ସ୍ବଭାବ । ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଠ କରି ପାରିଲେ ସେ ଉକ୍ତ ବିଷୟମାନ ଜାଣି ପାରିବ, ଏ ଲାଭ ତାହାର ମନରେ ଉଦ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ଶିଶୁକଳାଗତ ଜଞ୍ଜାସାବୃଦ୍ଧି ଯେତେ ପ୍ରବଳ ହେବ, ତେତେ ମନୁଷ୍ୟର ଉନ୍ନତତା ସକଳ ପ୍ରକାର ବୃଦ୍ଧିର ପୃଷ୍ଠପାଥ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ଆହାରର ପ୍ରୟୋଜନ । ଶିଶୁର କୌତୂହଳ ଯେ ପରିମାଣରେ ସହଜ ଉପାୟରେ ଭରସାର୍ଥ କରି ପାରିବ, ତେତେ ତାହାର ଉକ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ତାହାକୁ ଉନ୍ନତତାରେ ଘେନି ଯିବ । ଧୀରେ ଧୀରେ ତାହାର ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ବଢ଼ିଯିବ ବରାବର ଶିକ୍ଷାଦାନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ — ଯଦ୍ବାସ୍ତୁ ସେ ନିଜେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିବ, ତାହାର ଉପାୟ କରି ଦେବା ଉଚିତ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ବନ୍ଧା ବୋଲି କେତେଗୁଡ଼ିଏ କଷ୍ଟସ୍ଥ ବରାବର କିନ୍ତୁ ପଳ ନାହିଁ, ତାହାହାସ କେବଳ ମସ୍ତିଷ୍କ ଲାଭଦାୟକ ହୁଏ । ବାଳକ କେତେ ଶୀଘ୍ର ପୁସ୍ତକ ପାଠ କଲେ, କେତେଟା ପାଞ୍ଚକଲ ବା ପଞ୍ଚାଶରେ କପରି ସ୍ଥାନ ଲାଭ କଲେ, ଏହା ପ୍ରଭୃତି ଶିକ୍ଷାର ପଞ୍ଚାଶ ନୁହେଁ । ଏହାର ପଞ୍ଚାଶ ତାହାର ଜୀବନରେ । ଶିକ୍ଷା ଅନୁଯାୟୀ ତାହାର ଜୀବନ କି ପରିମାଣରେ ବୃଦ୍ଧି ହେଉଅଛି, ଉନ୍ନତତାପାଥ ଓ ଅନୁସନ୍ଧାନ କି ପରିମାଣରେ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ଦେଖା ଯାଉଅଛି, ଅପଣାବ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ କି ପରିମାଣରେ ସେ ଅପଣାର ଏକ ସମାଜର ଉନ୍ନତତା ନିୟୋଜିତ କରୁଅଛି, ଏହି ସକଳ ବିଷୟରୁ ଶିକ୍ଷାର ପରିଚୟ ମିଳେ । ଶିଶୁ ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସଙ୍ଗେ ଏକ ଅନନ୍ତପରିମାଣର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡପରିଚୟ ସଙ୍ଗେ । ଏହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁରୋଧ କରି ନ ପାରିଲେ

ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ ବହୁ ନାହିଁ । ମାନବଜାତିର ପରିଣତ ଶୂନ୍ୟାକାଶକୁ ନୁହେଁ । ତାହାର ଅଶା ଅନନ୍ତ, ଉନ୍ନତ ଅନନ୍ତ । “ବେଳାକୁମିରେ ଉପଜଗନ୍ତ ମାଂସ ସମ୍ପଦ କରି” ଏହା ଅବସାନ ହେବ ନାହିଁ—ଅନନ୍ତ କାଳ ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନମହାର୍ଣ୍ଣବ ଅଲୋଡ଼ନ କରି ଅନନ୍ତ ସତ୍ୟରତ୍ନ ଲବ କରିବା ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ଧର୍ମୋନ୍ନତ ବ୍ୟୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ଅରମ୍ଭ ଏହିଠାରେ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ମନୁଷ୍ୟଜାତି ଓ ମନୁଷ୍ୟସମାଜର ନିୟମ । ପୃଥିବୀରେ ଯେତେବ୍ରକାର ପବିତ୍ର ବନ୍ଧନ ଅଛି, ସେ ସମସ୍ତ ମୂଳରେ ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଭା ମନୁଷ୍ୟ ଘୋର ସ୍ୱାର୍ଥପର ଶ୍ରେୟମାତ୍ । ନିଜ ଜୀବନ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ନି ଯେତେବେଳେ, ନିଜେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ନ କଲେ, କିପରି ମନୁଷ୍ୟ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନୁଭବ କରିବ ? ପ୍ରକୃତ ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନୁଭବ କଲେବାକୁ ନିରନ୍ତର ଯତ୍ନ କରୁଅଛି । ଅମ୍ଭେମାନେ ତାହାର ପଥରେ କଣ୍ଠାଟ ନିଷେପ କରି ଯେପରି ଗତିରୋଧ ନ କରୁଁ । ଶିଶୁକୁ ଯେବେ ଅନବରତ ସ୍ତନ୍ନରେ ଧେନି ବୁଲ, ତେବେ ସେ ଚଳନ୍ତିଶକ୍ତି ଲବ କରି ପାରିବ କି ? କଦାଚ ନା ! ତାହାର ପଦସ୍ପର୍ଶ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ଯିବ ।

ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁ ମାତୃଶୋକରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭରୁ ବଞ୍ଚିତ । ଦେଖାଳୟକୁ ନ ଗଲେ ତାହାର ଶିକ୍ଷା ଅରବ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶିଶୁକୁ ମନୁଷ୍ୟ କରିବାର ଶ୍ରେୟ ଅଧିକାଂଶ ପରିମାଣରେ, ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଉପରେ । ଏଠାରେ ଜଣେ ସ୍ୱପ୍ନଦିବ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଅବଲମ୍ବିତ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ବ୍ୟୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରୁଅଛି । ଅଧ୍ୟାପକ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଦେଇ ସମସ୍ତ ଜଗତରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଏହିଠାରେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୟ ରହିଅଛି । ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଠରେ ସେ ବ୍ୟୟରେ ମତେ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ମୁଁ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେବି ନାହିଁ । ଜୀବନ୍ତ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କୁ ପହଞ୍ଚିବିତାରେ ଶିକ୍ଷା କରି ଯେବେ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି କଠିନ ସମସ୍ୟା ଉପସ୍ଥିତ

ହୁଏ, ତେବେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ।” ତତ୍ପରେ ସେ ଜଣେ ଛାତ୍ରର ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ମସ୍ତକ ସ୍ଥାପନ କରି ତତ୍ତ୍ୱମୁଖୀୟ ବିଦ୍ୟା ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ବିଷୟ ନିଜର ଦେଖାଦ୍ୱାରା ନିରୂପଣ କରିବାପାଇଁ ତାହାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ, ଏକ ସପ୍ତାହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାତ୍ର ମସ୍ତକସମ୍ମୁଖୀୟ କହୁବଧ ତତ୍ତ୍ୱ ଆଲୋଚନା କରି ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ; ତଥାପି ଶିକ୍ଷକ ପନୁଷ୍ଟ ନୁହନ୍ତି—କାରଣ ଛାତ୍ର ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ତତ୍ତ୍ୱଟି ନିରୂପଣ କରି ପାରି ନାହିଁ । ଅବଶେଷରେ ଅନେକ ଆଲୋଚନା ପରେ ଯେତେବେଳେ ସେ ତତ୍ତ୍ୱଟି ଅବସ୍ଥାର ଭର ପାରିଲା; ଶିକ୍ଷକ ପରମାଜ୍ଞାବଦ୍ଧେ ତାକୁ ସମ୍ପଦାୟ ବିଷୟ ସମ୍ପୃକ୍ତରୂପେ ବୁଝାଇ ଦେଲେ । ସକଳ ପ୍ରକାର ବିଷୟରେ ଏହାହିଁ ଶିକ୍ଷାଦାନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରଣାଳୀ । ଏହା ପରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀର କେତେଦୂର ପ୍ରଭେଦ, ତାହା ସଦୃଶରେ ବୁଝା ଯାଉଅଛି । ଏକ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିର ଉନ୍ନେଷ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତାହାର ଦ୍ରାଘ । ଏହି ପ୍ରକାର ମାନସିକ ଶିକ୍ଷା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରେ । ପ୍ରସ୍ତକ ଯାଠରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶକ୍ତି ଅବଲମ୍ବିତ ହେବା ଉଚିତ । ଅନ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ଛାତ୍ର କେତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛି; ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ତାହାର ସାହାଯ୍ୟନିରପେକ୍ଷତା କେତେଦୂର ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଉଅଛି; ଯାହା ଯାଠ କରୁଅଛି, ସେ ସମ୍ଭବରେ ତାହାର ଶ୍ୱାଧୀନ ମତ କପରି ଗଠିତ ହେଉଅଛି; ଏହି ସକଳ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷାମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ରହିବା ବାହ୍ୟମୟ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ଗୁଡ଼ଶିକ୍ଷା ଏ ଦେଶରେ ନାହିଁ, ତତ୍ତ୍ୱରେ ଯେବେ ବ୍ୟୋଜୟଗୁଡ଼ିକ ମନୁଷ୍ୟସମ୍ମାନକୁ ଅନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରଭୁଲତାହୁଏ ବ୍ୟବହାର କରେ, ତେବେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୂର୍ବଳ କୌଣସି କାଳରେ ଦୂର ହେବ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ପରବ ଶିକ୍ଷାଦାନଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛନ୍ତି ବା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦେଶର ଅନେକ ଆଶା ଭରସା ନିହିତ ରହିଅଛି, ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଶୃଙ୍ଖଳରେ ସଦୃଶ ସଦୃଶ

ଶୁଦ୍ଧ ଦେବତା ଅଥବା ବାଳରୁପରେ ପରିଣତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ।
 ଶୁଦ୍ଧ ଗୁଣରୁ ଯେଉଁ ଗୁଣ ଆଦର୍ଶ ଘେନି ଥାଏ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ତାହା
 ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ; ଚନ୍ଦ୍ରା, କଲ୍ୟାଣ, ଆଶା ଉଲ୍ଲାସ ଶକ୍ତିରେ
 ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବ; ପ୍ରକୃତ ସଙ୍ଗେ ଏବଂ ପ୍ରକୃତଗତ-
 ପ୍ରାଣ ଦେବତାଙ୍କ ମାନବମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରସ୍ପର ହେବ; ସବୋପରି
 ଜୀବନର ସାର ଧନ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଲମ୍ବନ, ଧର୍ମଜ୍ଞାନ, ନୀତିଜ୍ଞାନ
 ହୃଦୟରେ ବିଦିଶିତ ହେବ; ତେବେ ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାଳୟ
 ନାମର ଯୋଗ୍ୟ ହେବ—ତେବେ ତ ମାନବଶିଶୁ ଦେବତାରୂପରେ
 ପରିଣତ ହେବ, ନରୁବା ତାହାର ବାଳର ହେବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବ ।

ଇତିହାସ ।

ଏ ସ୍ୱପ୍ନାବେଶେ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର ମନୁଷ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ।
 ଏକ ଶ୍ରେଣୀ ପୁଣ୍ୟବୀର ନାନା ବସ୍ତ୍ର ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି,
 ମାତ୍ର କୌଣସି ବସ୍ତ୍ରର ତତ୍ତ୍ୱ ନିରୂପଣ କରବା ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର
 ପ୍ରସ୍ତାବ ବେଆତାଏ ନାହିଁ । କି ହୋଇଛି ବା ସୁସ୍ଥରେ କେଉଁ ବସ୍ତ୍ର
 ସେମାନଙ୍କ ନିକଟସ୍ଥ ହେଲା ବା ବିପଦ ତାହାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର
 କରବାକୁ ହେବ, ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟକ ଚିନ୍ତା ସେମାନଙ୍କ ମନୋମଧ୍ୟରେ
 ସ୍ଥାନପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅପର ଶ୍ରେଣୀ ସୁନ୍ଦରଦ୍ରବ୍ୟମୟ, ଚିନ୍ତାଶୀଳ ।
 ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପୁଣ୍ୟବୀର ଲୀଳାବିଧି ଉଲ୍ଲେଖ
 ସଂପାଦିତ ହୁଏ । ଶୁଦ୍ଧ ପକ୍ଷେ ଏହି ଚିନ୍ତାଶୀଳତା, ସୁନ୍ଦରଦ୍ରବ୍ୟ ବା
 ତତ୍ତ୍ୱନିରୂପଣପ୍ରସ୍ତାବକୁ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ । ଏହାର ଫଳରେ
 ମାନବସମାଜରେ ବୈଷୟିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଉଲ୍ଲେଖ ସଂପାଦିତ
 ହେଉଅଛି । ଜଣେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଯତ୍ନେ କହୁଅଛନ୍ତି, “Of the
 universal mind each individual man is an incarnation”
 ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ଅନନ୍ତଦେବତାଙ୍କର ପ୍ରତିରୂପ, କେବଳ ଏହି ଶେଷୋକ୍ତି
 ଶ୍ରେଣୀର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିଶ୍ଚେଷ କଲେ, ତାହା ବୁଝାଯାଏ ।
 ଶୁଦ୍ଧମାନୁଷ୍ୟର ମନ ନିତ୍ୟ ନିୟମାବଳୀ । ଅନନ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ସଙ୍ଗେ
 ତାହାର ନିତ୍ୟ ଯୋଗ । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଜୀବ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଅନନ୍ତ
 ଅଗ୍ରତ ଓ ଅନନ୍ତ ବିଷୟକୁ ସଙ୍ଗେ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧ । ଏହି
 ସମ୍ବନ୍ଧରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେଲେ ମାନବଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ-ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ରହେ ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସାହା ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ନୟନଗୋଚର ହୁଏ, ସମସ୍ତ
 ଅଗ୍ରତର ସନ୍ତାନ । (ଏହି ଶ୍ରେଣୀ-ବିଚ୍ଛିନ୍ନ-ସମ୍ବନ୍ଧ ବାଣୀଶାସ୍ତ୍ରୀର

ସ୍ଵାଧୀନ ମାନବମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧୃତି କଣ ? ପାଦମୂଳରୁ ଯେତେ ନିମ୍ନ-
 ଦେଶକୁ ଅବତରଣ କର, ବେଝିବ ଭେଦଳ ନରକଙ୍କାଳ । ବର୍ତ୍ତମାନ
 ଅବସ୍ଥା ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ବେତେ ରାଶି ରାଶି ନରଦେହ ପାତଳ ହୋଇ-
 ଅଛି, ତାହା କିଏ ଜଳନା କର ପାରିବ ? ଗୋଟିଏ ପରାସ୍ତବ୍ୟ ବସ୍ତୁ
 କଥା ସ୍ଵରାଜ୍ୟ କଲେ ଅମୃତମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ
 ମହାପ୍ରାଣୀଙ୍କ ବିନାଶବାଞ୍ଛା ସ୍ଵରାଜ୍ୟ ନର ଦୁଃଖରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଣ
 ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼େ । ମାତ୍ର ତନ୍ତ୍ରୀ ଯେ ବେଝିବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉଲ୍ଲସ
 ଗାଡ଼ରେ ଏହିପରି ସତ୍ତ୍ଵ ସତ୍ତ୍ଵ ବସ୍ତୁରାଜ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉଦ୍ଧୃତିକାର
 ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ହୃଦୟ ମନ ପ୍ରମୋଦ ହୋଇଯିବ । ପୁଣି ଏହି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷିତ
 ବସ୍ତୁରାଶି ଛଡ଼ା ନୀରବ ଦେହପାତଳ ଝଟିଆ ବେତେ, ତାହା ବା କିଏ
 ଗଣନା କରି ପାରିବ ! ପିତା ମାତାଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶେଷିତରେ ସନ୍ତାନର
 ଉଦ୍ଧୃତି, ଏହା ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାଦିତ ସତ୍ୟ, ସମସ୍ତ ଅଭିତ ମାନବଜାତିର
 ରକ୍ତମାଂସରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମାନବୋଲ୍ଲକ୍ଷି ଉଦ୍ଧୃତ, ଏହା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି
 ସତ୍ୟ । ପୃଥିବୀର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସକଳ
 ପ୍ରକାର ଅବସ୍ଥାର ଚିହ୍ନ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନଶେଷୀର ଜୀବରାଶିର ବେତାବଶେଷ
 ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମାନବସମାଜର ଦେହରେ ସେହିପରି
 ଅଭିତ ମାନବସମାଜର ଲବରାଶି ନିହତ ସ୍ଵରାଜ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହୁଏ । କ୍ରିଗର
 ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ସକଳ ବସ୍ତୁରୁ ରୂପାନ୍ତର ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ
 ହେଉଅଛି । ଏହି ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନରାଶି ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ
 ସତ୍ୟ ଅବସ୍ଥିତ କରୁଅଛି । ମାନବର ପ୍ରକୃତ ଉଲ୍ଲକ୍ଷ ଯାହା, ତାହା ସତ୍ୟ
 ପ୍ରକୃତ ଯଦି ସ୍ଵଭାବରେ ସମ୍ଭବ । ସ୍ଵଭାବ ତାହାର ବିଲେପ ଅସମ୍ଭବ ।
 କେବଳ ସତ୍ୟ ସତେ ବିରୋଧ ଯାହାର, ତାହାର ବିନାଶ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।
 ମାନବସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ବ୍ୟପାର ଚରକାଳ ଲାଗି ରହିଅଛି । ସକଳ
 ପ୍ରକାର ବସ୍ତୁର ମୂଳରେ ଏହି ନିରୁଦ୍ଧ କାରଣଟି ବିଦ୍ୟମାନ । ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର
 ଅନ୍ତଃଜଣା ତୁଲ୍ୟ ଗୋଟିଏ ନିରୁଦ୍ଧ ହୃଦୟର ଚନ୍ଦ୍ରା ପରିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ

ସ୍ୱକାନ୍ତ ଅନ୍ନିକାନ୍ତ ଉପକ୍ରମିତ ଭାବେ ଏକ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ବଣିବଣି ଅସତ୍ୟ,
ଅନ୍ୟାୟ, ଅସାମ୍ୟ, ଫେବିଶିତା ଶୁଷ୍କ ଦୁଃସ୍ୱାଦୀ ବୁଲୁ ଉପାବୁକୁ
ହୋଇଯାଏ । କେବଳ ବଞ୍ଚିତ ସତ୍ୟଟି, ସାର ବସ୍ତୁଟି ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା
ଉତ୍କଳତର ଆକାରରେ ପ୍ରତିଦିନ ହୁଏ । ଜାତିବିଶେଷର ଉତ୍ଥାନ ବା
ପତନ ଏହି ସାବ୍ୟସିନିକ ନୟନର ଅଧୀନ । ଅଗତକାଳରେ
ମାନବମୋକ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ନୟନର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀହିଁ ପ୍ରକୃତ
ଇତିହାସ । ଏହି ବିବରଣ ଯେ ଯେପରିମାଣରେ ପାଠ କରି ପାରେ,
ସେ ସେହି ଧରଣରେ ଇତିହାସକ୍ତି ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ବିଷୟ ଅଲୋଚନା କଲେ ଅନେମାନେ
ସମସ୍ତିଗତ ଜୀବନ ବା ମାନବଜାତିର ବିଷୟ ସଫଳରେ ବୁଝିବାକୁ
ସମର୍ଥ ହେଉଁ । ମାନବ ଜୀବନରେ କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଘଟଣାର
ସମସ୍ତି ଛଡ଼ା ଅନେମାନେ ଅତି ଅଧିକ କିଛି ଦେଖି ପାରୁ ନାହିଁ; ସମସ୍ତ
ଘଟଣାର ଲକ୍ଷ ଏକ, ଗତି ଏକ ଅଛୁ । ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ସମୟରେ
ଜୀବନ ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲା, ସେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା, ଆଉ ଗୋଟିଏ
ଘଟଣା ବେଳକୁ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ବା ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ନାହିଁ । କୌଣସି
କୌଣସି ସମୟରେ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଜୀବନ କିଛି ଦୂର
ପଶ୍ଚାତ୍ତ୍ୟାଗ ହୋଇଅଛି; ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣା ସେହି ପଶ୍ଚାତ୍ତ୍ୟାଗର
ପଥେଷ୍ଟ ଶତପୁରୁଷ କରି ଦେଇଅଛି; କେତେବେଳେ ଅଲୋଚନା,
କେତେବେଳେ ଅନିଚାର, କେତେବେଳେ ଉଚ୍ଚ ହଃସ୍ୟାଧିନ, କେତେ-
ବେଳେ ବା ମର୍ମରେପା ହୃଦ୍‌ହାତାର, ଏହିପରି ପରସ୍ପର ବିରୁଦ୍ଧ ଓ
ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥା ଭିତରେ ମାନବଜୀବନ ପ୍ରକୃତରୂପେ ଗତି କରେ ।
ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଲୋଚନା ବା ଅନନ୍ତ ମାନବଜୀବନରେ ବା ସମାଜରେ
କଦାପି ଦୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ—ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ସ୍ଥଳ-
ଦୃଷ୍ଟି ମାନବ ଜଗତରେ ଜାତୀୟ କେବଳ ବିରୁଦ୍ଧବିପରୀତ । ମାତ୍ର
ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବ ସ୍ଥାନର ବିରୋଧ ମଧ୍ୟରେ ସାମ୍ବିଧ୍ୟ

ଦର୍ଶନ କରେ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଗତି ଏକ ଅନ୍ତକୁ ଏବଂ ଏହି ଅନ୍ତକୁ ନିୟମରେ ସମସ୍ତ ପଟ୍ଟନାବଳୀ ନିୟମିତ ହେଉଅଛି । (ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ଯେଉଁଠି ନାନା ପଟ୍ଟନା, ନାନା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଇତ୍ୟାଦି ସାବଧାନ ଜୀବନଟି ଉଲ୍ଲେଖକୁ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ, ସମାଜ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ନାନା ପଟ୍ଟନା ଓ ନାନା ପରିବର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ଉଲ୍ଲେଖର ଅବସ୍ଥାକୁ ଗାତ ହୁଏ ।) ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ଜଗତର କୌଣସି ପଟ୍ଟନା ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ଏହିଭାବରେ ଦେଖିଲେ ମାନବସମାଜର ସମସ୍ତ ବ୍ୟାପାର ଇତିହାସର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ, ଐତିହାସିକାଳୀ ରାଜା ଏବଂ ଆନନ୍ଦାନ କୃଷକ ଉଭୟେ ସମାଜର ଅଙ୍ଗ ଏବଂ ଉଭୟେ ସମାଜର ଉଲ୍ଲେଖର ଉପଯୋଗୀ । ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ, ତାହାର ସମଗ୍ର ଜୀବନର ଇତିହାସ ଜାଣିବା ଅବଶ୍ୟକ । ସେହିପରି ମାନବସମାଜର ବିଷୟ ବୁଝିବା ପକ୍ଷରେ ସମଗ୍ର ଇତିହାସ ଅବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଇତିହାସକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜୀବନଚରଣ ଅବ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଉଁ; ସେହିପରି ଜାତିବିଶେଷର ଇତିହାସକୁ ସେହି ଜାତିର ଜୀବନଚରଣ ବୋଲି ପାଇ ପାରେ । ମନୁଷ୍ୟ କପରି ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ଥାନାବସ୍ଥାରୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଚ୍ଚତା ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ସାମ୍ୟତା ଲାଭ କରିଅଛି, ଏ କଥା ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ଗୋଟାକେତେ ରାଜବଂଶର ବିବରଣ, ଗୋଟିଏ ଅଧିକ ବିଶେଷ ଜାତିର ସ୍ଥଳ ବିବରଣ ପାଠ କଲେ ତରବ ନାହିଁ । ପୂର୍ବରେ ମାନବପ୍ରକୃତିର ନିମନ୍ତବୀଣର ଛବି ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ନାହିଁ, ତାହା ପ୍ରକୃତ ଇତିହାସ ପ୍ରଦାନୀ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଉତ୍କଳ ଇତିହାସ ପୃଥିବୀରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲିଖିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ପ୍ରଚଳିତ ଇତିହାସକୁ ଭାଷା କର୍ତ୍ତା ଜଣେ ସପ୍ତମିକ ପଣ୍ଡିତ କହିଅଛନ୍ତି, "I am ashamed to see what a shallow village tale our so-called history is"; ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଚଳିତ ଇତିହାସମାନ ଗାନ୍ଧାରୀଶୂନ୍ୟ ଗ୍ରାମ୍ୟଗଣ୍ଡ ବୁଲୁଛି, ସେ ଯାହା ହେଉ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହାକୁ ଅବଞ୍ଚି କରି ନ ପାରୁଁ ।

ସକଳ ବିଷୟରେ ଯେପରି ମାନବସମାଜ କ୍ରମଶଃ ଉନ୍ନତମୁଖରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛି, ଇତ୍ୟାଦି ଲିଖନପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତ ସଂସ୍କାର ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷାଳୀ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଏ ଶେଷରେ ଅକ୍ଳାନ୍ତଭାବରେ ଶ୍ରମ କରୁଅଛନ୍ତି । ଉନ୍ନତ ଆଦର୍ଶର ଅନୁସରଣ କରିବାହିଁ ମନୁଷ୍ୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କୌଣସି ଉନ୍ନତରେ ଶେଷ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେକ ଅଗ୍ରସର ହେବ, ଆଦର୍ଶ ଯେତେକ ଉନ୍ନତତର ଆକାର ଧାରଣ କରି ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବ । ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ଦେଖାଯାଏ, ଆଦର୍ଶର ଭୂଲନାରେ ମନୁଷ୍ୟର ଲବ୍ଧ ଉନ୍ନତ ଅତି ଅକସ୍ମାତ୍କର, ଅଥଚ ପ୍ରାଥମିକ ଗ୍ରାମାବସ୍ଥା ସଙ୍ଗେ ତାହାର ଚେତେ ପ୍ରଭେଦ !

ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ଲଭିହୀନ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁର ଅସ୍ତିତ୍ବ ନ ଥିଲା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏକା ଯେ ଭାରତବାସିନୀମାନେ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଲଭିହୀନ ଲେଖିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରି ନ ଥିଲେ, ତାହା ନୁହେଁ । ଭବି ଦେଖିଲେ କୌଣସି ଜାତିର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଏ ଅପବାଦରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ପ୍ରାଚୀନ ଲଭିହୀନ ଦେବଳ ଚେତେଗୁଡ଼ିଏ ସମତାଶାଳୀ ବାପପୁରୁଷଙ୍କର କଲ୍ୟାଣମିଶ୍ରିତ ବିଚାରଣ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ସେହି ବାରମାନେ ଦେବତା ବା ଦେବଅଂଶରେ ଜାତ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଅଲୌକିକ । ତେବେ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଦେଶରେ କଲ୍ୟାଣ ମାତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ । ସେହି କଲ୍ୟାଣଶ୍ରୀ ଲେବ୍ କରି ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ଲାଭ କରିବା ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ହିନ୍ଦୁଜାତି ତରକାଳ କଲ୍ୟାଣପ୍ରେମତା ନିମିତ୍ତ ଖ୍ୟାତ । ସକଳ ବିଷୟରେ ଏମାନେ କଲ୍ୟାଣ ଚରମପୀଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ନ ହୋଇ ଛଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ପ୍ରାଚୀନ ଚିନ୍ତା-ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯେପରି ସଂସ୍କୃତି, ଉତ୍କଳତା, ଅଳଙ୍କାର ଓ ପଦ୍ୟରେ

ସମାବେଶ ଦେଖାଯାଏ, ଅନ୍ୟ ଦେଶର ଜାବ୍ୟ ନାଟକାଦିରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସେ ଯଜ୍ଞାଦେବ ପ୍ରାଚୀନକାଳର ଏହି ପ୍ରକାର କଲ୍ପନାମିତ୍ରିତ ବିବରଣ ଛଡ଼ା ଅମ୍ବେମାତେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଇତିହାସ ବୋଲି କୌଣସି ଚସ୍ତ୍ର ପାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । କେଉଁଠାରେ ବା ଏହି ବିବରଣମାନ ଇତିହାସ ଅନ୍ୟା ପ୍ରାୟ ହୋଇଅଛି, କେଉଁଠାରେ ଜାବ୍ୟ, ନାଟକ, ପୁରାଣ ଇତ୍ୟାଦି ଅକାର ଧାରଣ କରି ରହିଅଛି, ପ୍ରକୃତପଥେ ପ୍ରାଚୀନକାଳର ଇତିହାସ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ବିଷ୍ଟ ରହିଅଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ସୁଗନ୍ଧନ ବାଇବେଲ ଏବଂ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ବେଦ ତାହାର ଉତ୍କୃଳ ପ୍ରମାଣସ୍ବରୂପ । କେବଳ ତାହା ନୁହେଁ । ଭିନ୍ନ ଦେଶର ଓ ଭିନ୍ନ କାଳର ମନ୍ଦିର, ଗୃହ, ଗୋଦାନମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଫଳକାଦିରେ ସେହି ସେହି ଦେଶର ଓ କାଳର ଇତିହାସ ଉତ୍କୃଳ ଅକ୍ଷରରେ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ପୂଜ୍ଞତୁଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମନାଷାବଳରେ ଏହିପରି ସାହିତ୍ୟର ନାନା ବିଭାଗରୁ ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ ଗର୍ଭି, ଗୋଦାନମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଫଳକାଦିରୁ ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ ନାମକ ଗୋଟିଏ ଉପାଦେୟ ଚସ୍ତ୍ର ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେହି ସବୁଗୁଡ଼ିକ ଅଂଶ ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ଇତିହାସ ନୁହେଁ ବା ବିଶେଷ ମତ ପ୍ରାପ୍ତ କିମ୍ବା କାଳାଦି ନିର୍ଣ୍ଣୟାର୍ଥେ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ବଚର୍ଚ୍ଚ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ତୁମ୍ବଳ ସ୍ବଚ୍ଛାମ ସମୟ ସମୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାର ଫଳସ୍ବରୂପ ହେଉ ପ୍ରକାଶ ସ୍ବପ୍ରକାଶ ରଚିତ ହୁଏ, ସେ ସମସ୍ତ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ଇତିହାସ ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତ ଇତିହାସ ସେ ସମସ୍ତର ପଞ୍ଚାଦେଶରେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପାଠକମାନେ ତାହା ପାଠ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ଇତିହାସ ଲେଖକପ୍ରଣାଳୀ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ଅବଶର ନିତଟବର୍ତ୍ତୀ । ଏଥିରେ ମାନବଜାତିର ସବୁବିଧ ବ୍ୟାପାରର ଯୋଗ ଅଛି । କେବଳ ସଜ୍ଜା, ସଜସ୍ବରୂପ ବା ସଜନୀନ ସେନ ବର୍ତ୍ତମାନ

ଇତିହାସ ନୁହେଁ । ଏଥିରେ ଜାତିସାଧାରଣର ଅଭାବ, ବ୍ୟବହାର, ଧର୍ମ, ନୀତି, ଶିକ୍ଷା, ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନ ସଦୃଶ ପ୍ରକାର ପ୍ରୟୋଗମୟ ବିଷୟର ସମାବେଶ ଅଛି । ତଥାପି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏହା ଗଳ୍ପ-ନୈତିକ ଇତିହାସପଦବାର୍ତ୍ତା । ସେହି କାରଣରୁ କୌଣସି କୌଣସି ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପଣ୍ଡିତ ସାହିତ୍ୟ-ଇତିହାସ, ଧର୍ମ-ଇତିହାସ, ବିଜ୍ଞାନ-ଇତିହାସ ଇତ୍ୟାଦି ନାମ ଦେଇ ଭଲ ଭଲ ବିଶ୍ୱର ନିମିତ୍ତ ଉତ୍କଳ-ବିକାଶ ପୂର୍ଣ୍ଣରେ ଅକାରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନ, ଶକ୍ତି ଓ ସମୟର ଅଭାବ ବିଷୟ ବିବେଚନା କଲେ ଏପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟାର ସମ୍ୟକ୍ ଔଚିତ୍ୟ ବୋଧ ହୁଏ ଅସ୍ୱୀକାର କରା ଯାଇ ନ ପାରେ । ଇତିହାସଲିଖନପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦିନକୁ ଦିନ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଉତ୍କଳସାଧକ ହେଉଅଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ଅନୁସନ୍ଧ୍ୟା ବ୍ୟକ୍ତି ସେତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହି ନ ପାରନ୍ତି । ସେ ଚିରଦିନ ମାନବସମାଜର ନାନା ବିଶେଷରେ ଇତିହାସ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ରହୁଥିବ । ସାହିତ୍ୟ, ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ, ଧର୍ମ, ନୀତି, ବାବ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ, ବିଜ୍ଞାନ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତ ତାହା ନିକଟରେ ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟମୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ, ଆହାର, ପଲ୍ଲବ ତାହା ନିକଟରେ ଜୀବନ୍ତ ଇତିହାସରୂପେ ପ୍ରତିଭାବ ହୁଏ ।

ଇତିହାସ ଯେପରି ଭାବରେ ଲିଖିତ ହେଉ, ତାହାର ଉପକାରକତା ପଠକପ୍ରଣାଳୀ ଉପରେ ବହୁପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରେ । ପାଠକ ଯେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଙ୍ଗେ ଏକ ନିଜ ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ଅଗ୍ରରେ ସମ୍ପର୍କ ବଢ଼ୁଛି ହୋଇ ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, କେବେ ସେ ଅଧ୍ୟୟନ ବିଜ୍ଞାନ ମାତ୍ର । ଇତିହାସ କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଘଟଣାର ସମସ୍ତି ରୂପା ଆଉ କଣ ? ସେହି ଘଟଣାର ପଶ୍ୟାଦେଶରେ ଯେ ନିୟମ ବା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ନ ଯାଇଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବାଳକମାନଙ୍କୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶୁଷ୍କ ତଥ୍ୟ

ଓ ମୁତ ଅନ୍ତର ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ବିଚାରଣ କଣ୍ଠସ୍ଥ କରି ତ ଲଭ ? ଅନ୍ତର
କାଳରେ ଯେ ନିୟମ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛି, ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ସେହି ନିୟମ ସେହି ଭାବରେ
କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭୁତ୍ବଗତ ଗୌରାବରଣ
ବିଦ୍ୟମାନ । ଏ କଥାରେ ମତଭେଦ ହୋଇ ନ ଯାଏ । ବୈଷମ୍ୟର
ମାତ୍ରା ପେଟେ ଅଧିକ ହେଉ ପକ୍ଷରେ ମୂଳରେ ମାନବପ୍ରଭୃତି ଏକ ।
ଏକା ମାନବପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ (ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅନ୍ତରାତ୍ମ ସ୍ବଦେଶରେ
ଏପରି ଏକ ସାଧାରଣ ଭୂମି ଅଛି, ଯେଉଁଠାରେ ଗୌରବ ପ୍ରକାର
ଭେଦ ବା ବୈଷମ୍ୟ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ଭୂମି ଉପରେ
ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ପାରିଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ଅପଣା ଭିତରେ ସମସ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭବିଷ୍ୟତ ସମର୍ଥ ହୁଏ ଏବଂ ସବୁ ସବୁମଙ୍ଗଳମୟ ବ୍ୟାପାର
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହସ୍ତ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରମିତ ଓ ମୋହତ ହୁଏ ।) ସତରା ସେଠାରେ
ଦେଶ କାଳର ଦୂରତ୍ବ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଇତହାସ ପାଠ କରିବା
ବେଳେ ଅନେକ ସମୟରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଅଲକ୍ଷିତଭାବରେ ସେହି
ସାଧାରଣଭୂମିରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଁ । ତେବେବେଳେ ଅନ୍ତର ସ୍ବର
ଦୁଃଖ, ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ, ରାଗ, ବିରାଗ, ସାହସ ଓ ବିରାମ, ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁ
ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଜୀବନ୍ତ ମୁଖି ପରିଗ୍ରହ କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୁଏ
ଏବଂ ନିଜ ଜୀବନର ବ୍ୟାପାର ଭୁଲ୍ଲ ପ୍ରତିଭୂତ ହୁଏ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ
ଅନ୍ତରପ୍ରତି ହୃଦୟର ସହାନୁଭୂତି ସ୍ବ-ଃ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଉଠେ ।
ଅନ୍ତରଭୁଜସୋଷାସ ନିଜ ଜୀବନର ଜୟୋଷାସରେ ପରିଣତ ହୁଏ ।
ଏହିପ୍ରକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପକ୍ଷର ସଙ୍ଗେ ଯେତେବେଳେ ଜୀବନର ପୋଷ
ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ, ତେବେବେଳେ ସମଗ୍ର ଅନ୍ତର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅକାର ଧାରଣ
କରେ । (ପ୍ରଭୁ ଯେତେ ଚନ୍ଦ୍ରାଣୀଳ ପାଠକ ଇତହାସବର୍ଣ୍ଣିତ ସତରା
ପ୍ରକାର ଚିତ୍ତ ନିଜ ଜୀବନରେ ଏବଂ ସମସାମୟିକ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ
ହେଉଥିବା ଦେଖି ସେଗୁଡ଼ିକକୁ ସମ୍ବେଦିତ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରନ୍ତି ।)

ଅମ୍ବେନାଳେ ଚରକାଳ ଶୁଣି ଅସୁଅଛି, ଉପଦେଶ ଅପେକ୍ଷା ଦୃଢ଼ାନ୍ତ
 ଶିକ୍ଷା ପକ୍ଷରେ ଅଧିକତର ଉପଦେଶାଗୀ । ଇତିହାସ ଦୃଢ଼ାନ୍ତର ଅକାର୍ଯ୍ୟ
 ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାହା ଶିକ୍ଷା ପକ୍ଷରେ କପରି ଉପଦେଶାଗୀ, ବୁଦ୍ଧିମାନ ବ୍ୟକ୍ତି
 ମାତ୍ରରେ ଅନୁରକ କରି ପାରିବେ । ଉପରେ ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି, ପ୍ରାକୃତିକ
 ନିୟମର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ସଦୃଶ ଏକ ସଦୃଶକାଳରେ ଏକ । ଯେପ୍ରକାର
 କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଜାତିରେ ଅଧ୍ୟାପକ ହେଲା, ସକଳ ବ୍ୟକ୍ତି ବା
 ଜାତିର ତତ୍ତ୍ୱାବ ନିଶ୍ଚୟ ଅଧ୍ୟାପକ ହେବ । ଉଲ୍ଲେଖ ଯେ କ୍ରମ ଏକ
 ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଜାତିର ଜୀବନରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ସକଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଜାତି
 ପକ୍ଷରେ ସେହି କ୍ରମ । ବପରାଜ ପଥରେ ଗମନ କରି କେହି କଦାପି
 ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗାଳରେ ଅଭେଦଣ କରି ନ ପାରେ । ଅମ୍ବେ ବ୍ୟକ୍ତି
 ଅବହାସ ପ୍ରାୟ; ତେଣୁ ତାହାର ପତନ ହେଲା—ବିନ୍ଦୁ ମୁଁ ଚରକାଳ
 ଅବହାସରେ ବନ୍ଧୁ ହୋଇ କରି ବୁଲିବି, ଅଥଚ ମୋର ପତନ ନାହିଁ,
 ଏହା କଦାପି ହୋଇ ନ ପାରେ । ଅବହାସର ମସ୍ତକରେ ‘ପତନ’
 ଏହି କଥାଟି ସଦୃଶ ଉଲ୍ଲେଖରେ ଲିଖିତ ହୋଇ ରହିଅଛି ।
 ଅମ୍ବେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରାପନ କରି ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ-
 ଲାଭନ ହେଲା, ବିନ୍ଦୁ ମୁଁ ସମସ୍ତ ଜଗତକୁ ଅବହାସ କରି, ସମସ୍ତଙ୍କ
 ନିକଟରେ ଅସ୍ୱଗୋପନ କରି ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ପରି ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସର
 ପାତ୍ର ହେବି, ଏହା ଦୁରୂପା ମାତ୍ର । ଧର୍ମର ଜୟ, ଅଧର୍ମର ପରାଜୟ
 ଲିଖିତାସ ବକ୍ତବ୍ୟମାନସରେ ଘୋଷଣା କରୁଅଛି । ଅପରିଣାମଦର୍ଶୀ
 ମାନବ ଅନେକ ସମୟରେ ପୃଥ୍ୱୀରେ ବପରାଜ ଭାବ ଦର୍ଶନ କରି
 ଅବହାସୀ ହୁଏ । ଲିଖିତାସ ପାଠଦ୍ୱାରା ସକଳ ଅବହାସ ବିବେଚିତ ହୁଏ,
 ଦୃଷ୍ଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୁଏ । ସଦୃଶ ସତ୍ୟର ଜୟ, ମଙ୍ଗଳର ଜୟ, ପୁଣ୍ୟର
 ଜୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ପ୍ରାଣ ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସରେ ପରିଚିତ ହୁଏ ।
 ବାସ୍ତବିକ ଉପଯୁକ୍ତତାରେ ପାଠ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଲେଖି ଲିଖିତାସ
 ଲୁଲୁ ହିତୟ ଶିକ୍ଷକ ଆଉ କୁହାଯି ଦୃଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ ।

ଆଉ ଏକଜ୍ଞବରେ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ଇତିହାସ ଅନୁମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପରମ ଅଦରର ବସ୍ତୁ ବୋଲି ବୋଧ ହେବ । ଅନୁମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ଶ୍ରେଣ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହାର କର୍ତ୍ତା ଅନୁମାନେ ନୋହୁଁ । ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟାୟିକା ଅଛି, ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ କୌଣସି ମହାତ୍ମା ସ୍ବର୍ଗରୁ ଅଗ୍ନି ଅହରଣ କରିଥିବା ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦୁଃସତ କ୍ଲେଶ ଶ୍ରେଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବସ୍ତୁ ଲାଭ କରିବାପାଇଁ କେତେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ କେତେ ଶ୍ବେଷଣ କଷ୍ଟ ଓ ଯାତନା ଲେଗ କରିବାକୁ ହୋଇଅଛି, ତାହା କଲ୍ପନା ନଲେ କାହାର ହୃଦୟ ପ୍ରମିତ ନ ହେବ ? ଅନୁମାନେ ସେ ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଅଗଣ୍ୟ ସୁଖସେବ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସମ୍ପୋଗ କରି ପ୍ରାଣ ମନ ପରିତ୍ୟକ୍ତ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥର ମୂଲ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ତାହା କି ଥରେ ଭାବିଥାନ୍ତି ? ପ୍ରାଥମିକ ମନୁଷ୍ୟ ଅରଣ୍ୟରେ ଶୀତ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ, ବର୍ଷାରେ ଅସହ୍ୟ କ୍ଲେଶ ସହ୍ୟ କରି ଅପଦ ମାଂସ ପକ୍ଷମୂଳ ଆହାର କରି ବାଳାନ୍ତପାତ କରୁ ଥିଲା ! ଅତି ଅନୁମାନେ ତବ୍ୟ, ଶ୍ବେଷ୍ୟ, ଲେହ୍ୟ, ଯେୟ ଚତୁର୍ବିଧ ଋଷରେ ରାସନା ଭୃତ୍ତ କରୁଅଛନ୍ତି, ସୁନ୍ଦର ସ୍ବସ୍ତିତ ବାସଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରି ପରମାନନ୍ଦରେ ନିରାପଦରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି, ନାନା ଯନ୍ତ୍ରର ସାହାଯ୍ୟରେ ଅତି ସହଜରେ ବିବିଧ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି, ଏହାର ମୂଲ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ? ଏକଅକ୍ଷେପେ ଘୋର ତମସାଜ୍ଞତ୍ବ, ସାହଚର୍ଯ୍ୟବିବର୍ଜିତ, ଧର୍ମଶୂନ୍ୟ, ନୀତିଶୂନ୍ୟ ପଶୁଭବୀ ଅନ୍ୟଅକ୍ଷେପେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟର କାବ୍ୟ, ନାଟକ, ଇତିହାସ, ବିଜ୍ଞାନ, ଲୁଣ୍ଠନ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ! ଏକଅକ୍ଷେପେ ଅଦମ ମନୁଷ୍ୟର କାଲ୍ପନିକ ବୁଦ୍ଧ-ପ୍ରେତ-ପୁରୀ, ଅପରି ଅକ୍ଷେପେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦବିଗ୍ରହ ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡପତଙ୍କ ଉପାସନା । ଶୁଦ୍ଧ ଦେଶ, କେତେ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର କଠୋର ତପସ୍ୟାହାର ପ୍ରାଚୀନ ପୁରୁଷମାନେ ଅନୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନବିଶି ସମ୍ପଦ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଇତିହାସରେ ଯଦି ବିଚ୍ଛିନ୍ନାବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଶିକ୍ଷାର ବିଷୟ ନ ଥାଏ, ତଥାପି ସେହି ଅଗତ ଅନୁମାନଙ୍କୁ ଏତେ ରତ୍ନ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି

ଏବଂ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ପୁରୁଷମାନେ ଅମୁମାନଙ୍କପାଇଁ ବେହସାତ
କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କେବଳ କିଛି ଜ୍ଞାନଲାଭ
କରିବାହିଁ ଅମୁମାନଙ୍କର ସୁଖଲଭର ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ । ଅଉ ଗୋଟିଏ
କଥା ଏହି ଯେ, ଏହି ସମସ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରା କଲେ କିଏ ଏ ସଂସାରରେ ଏକ
ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅମୋଦରେ ବା ଅଳସ୍ୟରେ କଟାଇ ପାରେ ? ଅସ୍ମତର
ସନ୍ତାନ ଭବିଷ୍ୟତର ପିତାରୁପେ ଦଣ୍ଡାତ୍ମମାନ । ପୁତ୍ରପାଇଁ କେବଳ
ପ୍ରେତକୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଦେବା ପିତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ପ୍ରେତକୁ ଧନସ୍ବଣି
ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରେୟାଃପୁର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପତ୍ତି ଯୋଗ କରିବାହିଁ ସୁସନ୍ତାନ ଓ ସୁପିତାର
କାର୍ଯ୍ୟ । ତାହା ନ କଲେ ପିତା ଓ ପୁତ୍ର ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ—
ଲବ୍ଧନିର୍ଜନତ ଅପରାଧଭାଗୀ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । (ବିଧାତାଙ୍କ କୌଶଳ
ଦେଖି ଯେ, ଏହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନରେ ସୁଖ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ । କାର୍ଯ୍ୟ କର,
ସୁଖୀ ହୁଅ । ଏହାହିଁ ବହୁଳ ଅବେଶ । ଏଥିରେ ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ ବା
ଉତ୍ତର ନାହିଁ ।)

ଇତିହାସ ଅମୁମାନଙ୍କୁ ଅଉ ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରେ ଏବଂ
ତାହାହିଁ ଇତିହାସର ସବୁ ଶିକ୍ଷା । ପୁତ୍ରେ ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି, ସତ୍ୟ
ଓ ସାର ବସ୍ତୁ ଯାହା, ତାହାର କଦାପି ବିନାଶ ନାହିଁ । ମାନବସମାଜ
ଯେ ଉନ୍ନତ ଲବ୍ଧ କରିଅଛି, ସେଥିରୁ ସେ କଦାପି ବିରୁଦ୍ଧ ହେବ ନାହିଁ,
ସମାଜ ଅବିରୋଧରେ ମଙ୍ଗଳ ଅଟୁକୁ, ଉନ୍ନତ ଅଟୁକୁ ଅସ୍ତ୍ରସର
ହେଉଅଛି । ପ୍ରଭେଦ ଏତିକି ଯେ, ଯେ ଯେଉଁ ବସ୍ତୁରେ ଅଯୋଗ୍ୟ
ହେବ, ସେ ସେଥିରୁ ବସ୍ତୁତ ହେବ । (ଯେଉଁ ଜାତି ଅଯୋଗ୍ୟ ହେଲା,
ତାହାର ରସାତଳଗତ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ତାହାର ସସ୍ତୁତ ଧନସ୍ବଣି, ଜ୍ଞାନ,
ବିଜ୍ଞାନ ସମସ୍ତ ଯୋଗ୍ୟତର ଜାତି ହସ୍ତରେ ସମର୍ପିତ ହେବ ।) ପ୍ରାଚୀନ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବା ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ପତନ ହେଲା, ସେଥିରେ ସମସ୍ତ ମାନବ-
ଜାତିର କି ସତ ? ବୋମ୍ ବା ଭାରତ ଯାହା ଇଣ୍ଡା କର ପାରିଲା
ନାହିଁ, ନା କେନ୍ଦ୍ର ଅମେରିକା ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ! ଇଂଲଣ୍ଡ

ଓ ଅମେରିକା ଯେତେବେଳେ ନିଜ ଅଧ୍ୟୋଗ୍ୟତାର ପ୍ରମାଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବ, ତେତେବେଳେ ନବ ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ନବ ଅମେରିକାର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ହେବ । ବ୍ୟାଚାର୍ଲ୍ସ କାର୍ଯ୍ୟ କଦାପି ଅସଫଳ ରହିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟତା ନ ଦେଖି ସେ ତାହାକୁ କୌଣସି ଉଚ୍ଚ ଅଧିକାର ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ପାଦ୍ମତା, ସରଳତା, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା, ଫିକ୍ସି, ସମା, ସାହସ, କାର୍ଯ୍ୟ ହୃଦ୍ବଳ ଯୋଗ୍ୟତାର ଲକ୍ଷଣ । ଏଗୁଡ଼ିକ ହରାଇ ନେବଳ ଲୋଗ, ବିଳାସ, ଅମୋଦ ଓ ଆଳସ୍ୟରେ ଦଳ ବଢ଼ାଇ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ସମାଜ ଉନ୍ନତ ଲାଭ କରି ନପାରେ, କିମ୍ବା ଲଢ଼ି ଉନ୍ନତ ରକ୍ଷା କରି ନ ପାରେ । ଜଣେ ଇଂରାଜ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଲେଖିଅଛନ୍ତି, “The evolution of a highly destined society must be moral, it must run in the grooves of the celestial wheels It must be catholic in aims” ଏ ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣେ ବର୍ଣ୍ଣେ ସତ୍ୟ । ନୀତିଗୁଣ ଅନୁସାର ଜାତି ବଦଳି ସରାବର ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନରେ ଆଗେଇଣ କରି ନ ପାରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଇତିହାସ ଏହି ସାକ୍ଷି ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି ।

ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ଚକ୍ରବ୍ୟ ଏହିଠାରେ ଶେଷ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥାର ଉଲ୍ଲେଖ କରି ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସଂହାର କରିବି । ସମଗ୍ରଭାବରେ ମାନବଜାତିର ଅଗତ ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ସଦୃଶ ବିଧେୟ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦ୍, ଜୀବ, ତାହାର ସ୍ବଦେଶ ବା ସ୍ବଜାତି ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଅତି ଦ୍ବିମ୍ବ ବସ୍ତୁ ଅଛି । ସେ ବସ୍ତୁଟି ପ୍ରତି ତାହାର ସ୍ବାଭାବିକ ଅନୁରୋଧ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ । ସ୍ବଜାତି ସଙ୍ଗେ ନିଜର ସମ୍ପର୍କକୁ ଏହି ଅନୁରୋଧ ବାହଣ । ଏହା ହୋଷ ନୁହେଁ—ବରଂ ଏହାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଷ । ଏହି ଅନୁରୋଧକୁ ମନୁଷ୍ୟର ସାଧାରଣ ମାନବ ଜାତି ପ୍ରତି ଅନୁରୋଧ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଏହାର ଗୁଣରେ ଶିତ ଶିତ ମାନବ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ

ନିକଟରେ ଦେବତାରୂପେ ପୂଜିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ସୁଦୃଢ଼ ସ୍ୱଜାତିର
ଇତିହାସ ବିଶେଷ ଭାବରେ ମିଶ୍ରା କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱଜାତିବସ୍ତୁକୁ
ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଲଘନୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମାତ୍ର ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏକପ୍ରକାର
ବିକୃତ ସ୍ୱଜାତିପ୍ରିୟତା ଦେଖାଯାଏ । ଏହା ସଙ୍ଗର୍ଷତା ଓ ପରଜାତି-
ବିଦ୍ୱେଷର ନାମାନ୍ତର ମାତ୍ର । ଏଥିରୁ ହୃଦୟକୁ ରକ୍ଷା କରିବା
ସର୍ବତୋଭାବେ ବିଧେୟ । ଏହା ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତିକୁ ହ୍ରାସ କର ଦିଏ; ଅନ୍ୟ
ଜାତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖିବାକୁ ଦିଏ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱଭାବ ଏହି ଯେ
ସେ ନିଜେ ଗୁଳିତା ପ୍ରାୟ ହେଲେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖି
ପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଗୌରବର ଚିନ୍ତା କିଛି ନ
ଥିଲେ ଫୁଟ ଗୌରବର ଆହ୍ୱାନନଦ୍ୱାରା ହୃଦୟକୁ କଥା ହୁଏ ଆଶ୍ଚ
କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଏଥିରେ ଅନିଷ୍ଟ ଛଟା ଇଷ୍ଟ କିଛି ନାହିଁ ।
ପୂର୍ବ ଗୌରବର ସ୍ମୃତି ଉଲ୍ଲସିତର ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଛ୍ୱସ ସତ୍ୟ,
ଏଥିରେ ସନ୍ତୋଷ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାହା ଯେବେ ତେଜସ୍ୱୀ ସ୍ମୃତି ବା
ବାକ୍ୟମାତ୍ରରେ ଅବସ୍ଥିତ କରେ, ତେବେ ତଦ୍ୱାରା କିଛି ଫଳ ଲାଭ
ହୁଏ ନାହିଁ । ନିଜର ଗୁଳିତା ସ୍ୱୀକାର କରିବୁଁ, ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜର
ପ୍ରଶଂସା ଶତ ମୁଖରେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ କରିବୁଁ, ଅପତ ନିଜେ ଯେପରି ଅଛି,
ସେପରି ଥିବୁଁ । ଏ ଏକପ୍ରକାର ଅପୂର୍ବ ପ୍ରାଚୀନାନୁରାଗ ! ଭାରତ
ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଦେଶକୁ ଏହି ବିକୃତ ଅନୁରାଗର ହସ୍ତରୁ ଉଦ୍ଧାର
କରନ୍ତୁ । ଆତ୍ମମାନେ ସ୍ୱଜାତି ଓ ପରଜାତିର ଇତିହାସ ମଧ୍ୟରେ
ବିଧାତାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳହସ୍ତ ଦର୍ଶନ କରି ରକ୍ତି ଓ ବଳୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାରେ
ତାଙ୍କର ହସ୍ତରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରୁଁ । ଜୀବନର ସର୍ବବିଧ ବ୍ୟାପାରରେ
ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳହସ୍ତର ସଙ୍କେତ ଅନୁଭବ କରି ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତ ତାଙ୍କର
ସେବାରେ, ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟୟ କରି ଧନ୍ୟ ହେଉଁ, କୃତାର୍ଥ
ହେଉଁ ।

ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ।

ଅଧିକ ବୟସରେ ଅମ୍ବେମାନେ ଅନେକ ଜ୍ଞାନ, ଅନେକ ଉଚ୍ଚତଥା ଶିକ୍ଷା କରୁଁ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଜୀବନର ପ୍ରାୟମ୍ଭରେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ନୂତନ ପଥରେ ଜୀବନ ପରିଚାଳିବା କରିବାର ଅତି ଶିଳ୍ପଲେଖକ ଜୀବନରେ ଦେଖାଯାଏ । ଇଙ୍ଗ୍ରାହମେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ସମୟରେ ଅନୁକୂଳ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିବ—ସବୁ ପିତା, ମାତା, ପ୍ରତିବେଶୀ ଓ ଶିକ୍ଷକ ଯାହା ଇଙ୍ଗ୍ରାହରେ ଘଟନ୍ତି, ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଧନ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟ-ସନ୍ତାନ ସ୍ୱଭାବତଃ ଜ୍ଞାନପିପାସୁ । ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଗଲେ ସେ ତାହାର ଶିକ୍ଷା ହୁଏ—ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସେ ତତ୍ତ୍ୱ କର୍ତ୍ତୀ ମୁକ୍ତ ହେବା ମନର ହାବରେ ତାଲା ଦେଇ ବସି ରହିଥାଏ, ଏପରି ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟର ସମୟଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଭୁତ୍ୱର ସମୟଜ୍ଞାନ ଏକ ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଭ୍ରାନ୍ତ, ପ୍ରଭୁତ ଅଭାନ୍ତ; ସେ ଠିକ୍ ସମୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରେ, ଠିକ୍ ସମୟରେ ଶେଷ କରେ—ଶାସ୍ତ୍ର ବା ଶୁରୁ କାହାରିକ ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ । ସେ ମାତୃଗର୍ଭରୁ ଶିଶୁର ପାଠ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଏ, ଶିଶୁ ପ୍ରଭୁତ ହସ୍ତରେ ଅନେକ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷା କଲା ପରେ ଅମ୍ବେମାନେ ତାହା ହାତରେ ଖତି ଦେଉଁ । ସେ ଯାହା ଦେଖି, ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଭୁତର ହସ୍ତରେ ଯନ୍ତ୍ରସ୍ପରୁଷ ହୋଇ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷାର ସହାୟତା କରିନ୍ତି, ସେହିମାନେ ପ୍ରଭୁତ ଶିକ୍ଷକ । ପ୍ରଚଳିତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କିପରି ସାହଚର୍ଯ୍ୟ, ଗଣିତ, ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ୱରୂପରୁପେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆ ଯାଇ ପାରେ, ଅମ୍ବେମାନେ ସେ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ବିନା ପ୍ରସ୍ତୁତରେ

ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରେ, ତାହାହିଁ ଅମୃତାନନ୍ଦର
ଅଲେଖ୍ୟ ।

ଶିଶୁ ଯେ ମାତାର ମୁଖ ଅନ୍ତରୁ ବିଷାଦିତନେତ୍ରିରେ ଅନାଦ
ହେଥାଏ, ତାହାର ପ୍ରତି କଥାକୁ କର୍ଣ୍ଣ ଡେଇଁ ଶୁଣୁଥାଏ, ତାହା
ଅର୍ଥହୀନ ନୁହେଁ—ସେ ଘୋର ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରୁଥାଏ । ଏହପରି
ପରିବାର ପରିଜନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଗୁଣ ଚରଣ, କଥାବାଣୀ
ତାହାର ଶିକ୍ଷା ବିଧାନ କରେ । ସେ ଯେପରି ଦେଖେ ଓ ଶୁଣେ
ସେହିପରି ଶିଖେ । ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମଦ୍ୱାରା ଶେଷେଶ ବିଶେଷ ପ୍ରକୃତି ଲାଭ
କରିଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ କେହି ସ୍ୱଭାବତଃ ଶାନ୍ତ ସ୍ୱଭାବ, କେହି କୋପନ-
ସ୍ୱଭାବ, କେହି ସ୍ୱଭାବତଃ ଦୟାଶୀଳ, କେହି ବା ନିଷ୍ଠୁର ଇତ୍ୟାଦି ।
କିନ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଗତ ଶିକ୍ଷା ଏହି ଜନ୍ମଗତ ସ୍ୱଭାବକୁ ବହୁପରିମାଣରେ
ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରେ । ଯେଉଁ ବାଳକ ବାଳକାମାନେ ଶୁଦ୍ଧରେ ସବଦା
ଦୟାପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିତାନ୍ତ ରାକ୍ଷସ-
ପ୍ରକୃତି ଘେନି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେହେଁ, କାଳକ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ
ଜୀବନରେ ତାହାର ପ୍ରଭାବ ହ୍ରାସପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ଏବଂ ବହୁବୃଦ୍ଧି ପ୍ରକଳ
ହେବ । ପୁଅ ଗୋଟିଏ ସ୍ତ୍ରୀ, ବାଳକର ସମକ୍ଷରେ ଅତି ଗୋଟିଏ
ବାଳଶିଶୁକୁ ଯତ୍ନେ ପ୍ରଦାନ କର, କାଲି ସେ ତାହାର ଅନୁକରଣରେ
ଗୋଟିଏ ମାଳବିଶିଶୁକୁ ସେହିପରି ଯତ୍ନେ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଅନ-
ବଳାଇବ । ଏହା ଅମୃତାନନ୍ଦର ନିତ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବ୍ୟାପାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ
ବିଷୟରେ ଏହପରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ବା ପରୋକ୍ଷରେ ମନୁଷ୍ୟସମ୍ମୁଖ ଶିକ୍ଷା
ଲାଭ କରେ । ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଯେ କେବଳ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଲାଭ କରନ୍ତି,
ବୟସ୍କମାନେ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହା ନୁହେଁ । ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଅଗଣିତ-
ତରଫ, ‘ସୁବକଶିଶୁ’ ‘ବୁଦ୍ଧଶିଶୁ’ ଏହପରି ଅନୁକରଣଦ୍ୱାରା ରସାବଳ-
ଗାମୀ ହେଉଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଶିଶୁ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଯେପରି ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ
ନିଶ୍ଚିତ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସେପରି ନୁହେଁ ।

ବାଲକାଳରେ ଜଞ୍ଜିସାବୁଦ୍ଧି ଓ ଗୌରୁତ୍ବଳ ଏ ଉତ୍ତମ ଅଭ୍ୟାସ ପ୍ରକଳ ଥାଏ । ସମସ୍ତ ଧର୍ମସ ଗୋଟିଏ ୪୫ ବର୍ଷର ବୃଦ୍ଧିମାନ ବାଳକ ନିକଟରେ ରହ, ସେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସହସ୍ରସହସ୍ରର ପ୍ରଶ୍ନର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରଶ୍ନର ବର ପଚାଇବ । ତୁମ୍ଭେ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର (ତାହାର ବୋଧଗମ୍ୟ) ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଯେବେ ସୁବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଦର୍ଶନ ବା ବସ୍ୟତାପାତଦ୍ବାରା ତାହାର ମୁଖ ବନ୍ଦ କରବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର, ତେବେ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାହାର ମସ୍ତିକଚର୍ମରେ ସୂଚ୍ୟାତ ହେଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏ ସ୍ବପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଏପରି ଅନେକ ଶିଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଯାହା ବାଳକ ବାଳକାମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇ ନ ପାରେ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ବିବେଚନାରେ ଯାହା ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ଅସମ୍ଭବ ବା ବୁଝାଇଲେ ଅନିଷ୍ଟର ଅଶିକ୍ଷା ଅଛି, ଏପରି ଶିଷ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ଆଦୌ ମୁକ୍ତିପ୍ରାପ୍ତ ନୁହେଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ପରିଚ୍ଛବିକମାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା ଓ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଅକାଳବୁଦ୍ଧିରୂପରେ ପରିଣତ କରନ୍ତି । ଯାହା ଶିଶୁର ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ, ସେ ଯାହାର ମର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ, ଏପରି ଶିଷ୍ୟ ତାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ଲାଭ କଣ ? ପଞ୍ଚମବର୍ଷୀୟ ଶିଶୁକୁ ଶାଳଗଣିତର ପର୍ଯ୍ୟାୟ ବ୍ୟସ୍ତ କରିବା କି ଫଳ ? ଦେବତା କାହାକୁ କହନ୍ତି ବୁଝିବା ପୂର୍ବରୁ ଦେବତା ନିକଟରେ ତାହାର ମୁଣ୍ଡ ନୁହେଁ କିବାହାରି ତ ଉପଚାର ଦର୍ଶନ ? (ଅନେକ ଗୌରୁତ୍ବଦିପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅମୋକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହୁପରି ଅକାଳଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପିଲାଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଅକାଳକୁହ୍ନାଣ କର ପକାନ୍ତି । କୌଣସି ଗୁରୁତର ଶିଷ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ବ ନ ବୁଝି ଅଭ୍ୟାସ କଲେ ଆଉ ତାହାର ଗୁରୁତ୍ବ ଅନୁଭବ କରିବାର ଅବସର ବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଲାଭ କରିବା ସ୍ବଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଉଠେ ।)

ସୁଦ୍ଧ ବାଳକ ଯାହା ଦେଖିବ ତାହା କରିବ; ୫.୭ ମାସର ଶିଶୁ ଯାହା ପାଏ, ତାହା ମୁଖରେ ଦେଇ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରେ; ତାହା

ମଧ୍ୟରେ ଯେ କିଛି ଥାଇ ପାରେ, ଏ ଭାବନା ତାହାର ଥାଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାର୍ଷିକରେ ଲକ୍ଷ୍ୟାବଳୀ ଚିନ୍ତା ନ କରି ସେ କୌତୂହଳ ଚିନ୍ତାରେ କରବାକୁ ହେଉଛି ହୁଏ । କୌଣସି ପ୍ରାଣକୁ ଯିବାକୁ ବା କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ନିଷେଧ କଲେ ସେ ଅଧିକ ମୁଗ୍ଧ ସଦୃଶ ତାହା କରିବ । ସେ ମନେ କରେ, ଏଥିରେ କିଛି ଅଧିକ ରସ ଅଛି । ଯୁକ୍ତି ତର୍କ, ଉପଦେଶ ଦେବେବେଳେ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ କିଛି ପଲ୍ଲୀପଥାୟକ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କପରି ଯନ୍ତ୍ରରେ ତାହାକୁ ବୁଝା କରିବା ବିଧେୟ, ତାହା କାହାରକୁ ଦୁଃଖଦେବାର ହସ୍ତୋକ୍ତ ନାହିଁ, ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ବାକ୍ୟବ୍ୟୟ କରିବା ଚୁଥା ।

ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅଲେଖ୍ୟ ଶିକାର ଅରମ୍ଭ ଗୁଡ଼ରେ, ସୁତରାଂ ଗୁଡ଼ଟି କପରି ବିଶୁଦ୍ଧ ହେବ, ଏ କଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୁଡ଼ରେ ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ । କିନ୍ତୁ ତାହାର ଲକ୍ଷଣ ତ କିଛି ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକାର ଅର୍ଥ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଇ ପୁସ୍ତକଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ଗଲାଥାଏ କରଣ କରିବା । ଯେ ଯେତେ ଗଲାଥାଏକରଣ କରି ପାରନ୍ତି, ତାହାର ଅନ୍ତର ଓ ଗୌରବ ସେତେ ଅଧିକ । ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଅଲଙ୍କାର ଦିଅ, ଭଲ ବସ୍ତ୍ର ଦିଅ, ଭଲ ଆହାର ଦିଅ, ଆଉ ଏବେ କିଛି ବିଦ୍ୟା ଲିଭାଇବା ପାଇଁ ଜଣେ ଜଣେ ଅଜ୍ଞାତଚରଣ ବଡ଼ ପାପକର ମାୟାର ରଖି ଦିଅ ! ଏଥିରୁ ବଳି ଆଉ ଅଧିକ ଯନ୍ତ୍ର କଣ କରାଯାଇ ପାରେ ? ଯେ ଏତେଦୂର କରି ପାରେ, ସେ ପିତାର ପ୍ରଣାସାର ସୀମା ନାହିଁ । ସନ୍ତାନ ବିଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିଲୁ, ଜଣ ଶୁଣିଲୁ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ତାହାର ଜୀବନ ଯେଉଁ ଗଠିତ ହେଲା ବା କେଉଁ ବସ୍ତ୍ରକୁ ଧାବିତ ଦେଉଥିଲୁ, ସେ କଥା କେତେ ଜଣ ବେଶନ୍ତି ? ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସମାଜର ମାତାଗୁଡ଼ିକ ତ ସନ୍ତାନ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଅସାଧାରଣ ପଟୁ । ସେମାନଙ୍କର ପୁଷ୍ଟି ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ କରିବା ପାଇଁ ଏବଂ ତାକୁ ଖୁଅଇ ପିଆଇ ବଢ଼ାଇବାପାଇଁ, ଆଉ ଅଶେଷ ଗୋଟିଏ ପୁଅବଧୂ ବା ଜାମାତାର ଅନ୍ୟୋକ୍ତ କରିବାପାଇଁ । ଏତକ ହେଲେ ମାତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସରଳ !

ଏକବେଳେ ଯେବେ ଶେଷ ହୁଅନ୍ତା କେବେ ତ ଅନେକ ପରିସ୍ଥତିରେ ରକ୍ଷା ଥିଲା । ତେଣୁ କି ଅସୁବିଧା, ବାହାରିଲୁ ଅସିବା ପୂର୍ବରୁ ସନ୍ତାନମାନେ ଗୁଡ଼ରୁ ସଂସାରକୁ ନାହିଁ ଓ କୁଅଥା ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଶିଶୁ ରକ୍ଷିଥାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଦେଶର ଗୁଡ଼ଗୁଡ଼ିକ କି ଅପୂର୍ବ ପଦାର୍ଥ, ତାହା ବର୍ତ୍ତନ କରବା ଦୁଃସାଧ୍ୟ । ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଗୋପନରେ କରବାକୁ ହୁଏ, ଏ ଶିକ୍ଷା ଗୁଡ଼ରେ ଯେପରି ସୁନ୍ଦରରୂପେ ହୁଏ, ଅନ୍ୟତ୍ର ସେପରି ହୁଏ ନାହିଁ । ସନ୍ତାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଦେଖୁଅଛୁ, ମାତା ପିତାଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛୁ ଏବଂ ଦେବାତ୍ ତାହା ଧରି ପଡ଼ିଲେ ତାହା ଉଚ୍ଚାର ଦେବା ପାଇଁ ନାନା କୋଶଳ ଉଦ୍ଭାବନ କରୁଅଛୁ । ଏହିପରି ଗୁଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ଲୁଚାଇ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କଲା ଏବଂ ଅବଶ୍ୟକ ହେଲେ ସତରଠା ଝିରକଥା କହି ଅପଣାର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷତା ପ୍ରମାଣ କଲା । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଅଭିଭାବକମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କୁ ମିଥ୍ୟା କହିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ହୁଏ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପୁଣି ମାମଲା, ମୋକଦ୍ଦମା, ବିବାଦ କଳହରେ ଯେପରି ରମ୍ୟର ଜାଲ ଜୁଆଁରେ ଶର କାରବାର, ତାହା କି ସନ୍ତାନଶିକ୍ଷାର ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଅମୋଦ ଉପାୟ । ଏ କି ଗଲା ଟିକିତ ଅଣିକିତ ସାଧାରଣ ଗୁଡ଼ର କଥା । ଗଲାଓ ସନ୍ଧ୍ୟାଦାସ୍ତାସ୍ତ ଗୁଡ଼ର କାରବାର ଅତୁର ଚିତ୍ତ । ୭ । ୮ ବର୍ଷ ବୟସ ବାଳକ ମଦ୍ୟପାନ କରିଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅମ୍ଭେମାନେ କେତେଗୋଟି ଦେଖିଅଛୁ । ଅଧିକ କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ସେମାନେ ମଦ୍ୟପାନ କରିବାକୁ କାହିଁ ଶିଖିଲେ ? କାହିଁ ବା ମଦ୍ୟ ପାଇଲେ ? ଏହାର ଉତ୍ତର କି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ହେବ ?

ଏହି ଉପରେ ଅମୋଦ ପ୍ରମୋଦର ଲାଲା, ନୃତ୍ୟ ଗୀତର ଅନନ୍ଦ । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ବାରମ୍ବାର କହିଅଛୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ କହୁଅଛୁ ଯେ ବେଶ୍ୟାନୃତ୍ୟ ନ ହେଲେ ଅମୋଦ, ଉତ୍ସବ, ମଜାକ କାର୍ଯ୍ୟ, ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ, ସବୁ ନଷ୍ଟ ! ଏହା ମଧ୍ୟ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତୁଷ୍ଟିମାନଙ୍କ

ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଉପାୟ ! କେଧାମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଉଚ୍ଚଶୁଦ୍ଧମାନ
ପ୍ରାପ୍ତିତ ହୋଇଅଛି, କିମ୍ବେ ତାହା ଦେଶମୟ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ପରମ
ମଙ୍ଗଳ ଓ ଉନ୍ନତ ସାଧନ କରିବ !

ଅଉ ଗୋଟିଏ ଉପାୟ, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଭାଷାର ଅମୂଲ୍ୟ
ବ୍ୟବହାର । ଏପରି ଭାଷାର ଅପବ୍ୟବହାର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶରେ
ଅଛି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ବାଲିଶିକ୍ଷା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାଳକ ବାଳିକା-
ମାନଙ୍କର ନାନା ଅପଭ୍ରାଣ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । କେହି ଗାଳି ଦେଇ
ଦଶପଦ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଯାଉଅଛି । କେହି ବା ଆଦର କରି ନିତ୍ୟ
ନୁହେନ ନୁହେନ ଦେବଭାଷା (?) ଶିକ୍ଷା ଦେଉଅଛି ! ଗୃହର ପ୍ରବୃତ୍ତ
ଇମଣୀମାନେ ପରସ୍ପର କଳହରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ବାଳକ ବାଳିକା-
ମାନଙ୍କର ଭାଷାଶିକ୍ଷାର ଦ୍ଵାର ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଫିଟି ଯାଏ । ଏହିପରି
ନାନା ଉପାୟରେ କଦର୍ଯ୍ୟ କଥାର ଅର୍ଥ ନ ଦୂର ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଶିକ୍ଷା
ହୁଏ । ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅର୍ଥବୋଧ ଜନ୍ମିଲେ ଅନେକ
କଥା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଅଉ ବାଲ୍ୟୋପାହୁତି ସେହି ସବୁ
କୁକଥାମାନ ଚରଜାବନ ରସନାର ବୁଷଣସ୍ଵରୂପ ହୋଇ ରହେ ।
ଏ ବିଷୟରେ ଉଚ୍ଚକାଳ ନୀଚକାଳର ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ବରଂ କରନ୍ତୁ
ନୀଚକାଳମାନଙ୍କ ଉପକାଳର ଉତ୍ସରେ ଅନେକ ସମୟରେ
ସଫଳ । ହା ଧର୍ମ ! ଏହା କି ଅର୍ଯ୍ୟକାଳର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ଓ
ଉପଯୁକ୍ତ ଭାଷା ?

ଭାଷା ଓ ଭାବ ଏକତ୍ର ଅବସ୍ଥାନ କରିନ୍ତି—ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା ନିହିତା
ବେଳେ ବା ଶୁଣିବା ବେଳେ ଅବଶ୍ୟ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠିଏ
ଭାବ ଜାତ ହୁଏ । କାରମ୍ଭାର ଅବୁଦ୍ଧିଦ୍ଵାରା ସେହି ଭାବ ମନରେ
ଦୃଢ଼ରୂପେ ମୁଦ୍ରିତ ହୁଏ । ଏହିପରି ଅପରିଣତାବସ୍ଥାରେ ନାନାପ୍ରକାର
କଦର୍ଯ୍ୟ କଥା ଶୁଣିଲେ ବା ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ମନ କଳ୍ପିତ ହୁଏ,
କୁହାବମାନ ମନ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ତାହାକୁ ବିକାରକ୍ରମ

କରେ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଦ୍ୱାରା ବୁଝାଇବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ସଦୃଶ ବ୍ୟବହାର
କାର୍ଯ୍ୟ କଥାମାନଙ୍କରୁ ଗୋଟିଏ ଧର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କଲେ, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ
ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାଧନାର୍ଥ ସଫଳରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ ।

ସେ କଥା ଥାଉ । ମନୁଷ୍ୟ ଲୁଗା ପିନ୍ଧେ କାହିଁକି ? ସ୍ୱାଭାବିକ
ଲଜ୍ଜାଶୀଳତା ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭୂଷଣ । ଯାହାର
ଲଜ୍ଜା ନାହିଁ, ସେ ସଦୃଶୀ ଅବସ୍ଥାର ପାତ୍ର । ପ୍ରକୃତସ୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ କାହାର
କୌଣସି ଲଜ୍ଜାଶୂନ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଲେ ହିତାୟ ବାର ଭେଣିକି ମୁହଁ,
ଟେକି ଅନାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ-ପ୍ରକୃତିର ଗୋଟିଏ
ନିୟମ ଏହି ଯେ, କୌଣସି ବିଷୟ ଯେତେ ଅସୁବିଧାର ଦେଉ ପଛରେ
ବାରମ୍ବାର ନିକଟସ୍ଥ ହେଲେ ତାହା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସହ୍ୟଯାଏ ।
ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ହୃଦୟର ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ପନ୍ଦ ଆଉ ରହେ ନାହିଁ । ଏହି
ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ବନ୍ୟପଶୁ ଭୁଲ୍ଲ ନିଗ୍ରାବସ୍ଥାରେ କାଳ କଟାଉଥିଲା ।
ତୁମେ ଜ୍ଞାନ ଓ ସାଧ୍ୟତାର ବୃଦ୍ଧିସହକାରେ ଲଜ୍ଜା ସମ୍ପ୍ରମ ପ୍ରଭୃତି
ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ ଭାବଗୁଡ଼ିକ ପରିଚ୍ଛେଦ ହେଲା । ଶ୍ରୀଷ୍ଟିସ୍ଥାନ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର
ବାଇବେଲ କହେ, ଆଦି ନରନାରୀ ଆଦମ ଓ ହବା ନିଷିଦ୍ଧ
ଜ୍ଞାନବୃକ୍ଷର ଫଳ ଭକ୍ଷଣ କରି ସମସ୍ତ ମାନବଜାତିକୁ ଶାପଦ୍ରଷ୍ଟ କଲେ ।
ସେହି ଦିନୁ ମନୁଷ୍ୟସନ୍ତାନର ଅଧଃପତନ ହେଲା । ଅମ୍ଭେମାନେ
କହୁଁ, ସେହି ଦିନୁ ମନୁଷ୍ୟଜାତିର ଉନ୍ନତିର ସୂଚିପାତ୍ର ହେଲା ।
ତଦ୍ୱାରାବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ୟପଶୁ ମାତ୍ର ଥାନ୍ତା । ଏହି
ଲଜ୍ଜା ମନୁଷ୍ୟକୁ ବହୁ ପିକାଇଅଛି । ଯେଉଁ ସମାଜରେ ଯେତେ
ସାଧ୍ୟତାର ବିକାଶ, ସେ ସମାଜରେ ତେତେ ଅଧିକ ବହୁର
କାରବାର । ରତ୍ନରୋପୀୟ ସମାଜରେ ସଦୃଶ ସୁନ୍ଦରରୂପ
ଅବୃତ ନ କରି କାହାର ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ସୋର
ବଦରତା । କିନ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ଧ ନିଗ୍ରାବସ୍ଥାରେ ଯଥା କଥା
ନିର୍ବିକାବରେ ବିଚାରଣ କରୁ । ଏହି ଦେବେକ ବର୍ଷମଧ୍ୟରେ ଇଂରାଜୀ

ଶିକ୍ଷିତମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ହୋଇଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ଅନୁମାନଙ୍କ ସମାଜ ସଦାଂଶରେ ଲଭିବେପାୟ ସମାଜ ହୋଇ ଯିବା ନାହିଁ ଏବଂ ତାହା ହେବା କାହାଣୀୟ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ନେତୃତ୍ୱାବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକାନ୍ତ କାହାଣୀୟ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହେତୁ ଅଲୋଚନାର ସ୍ଥଳ ଏ ନୁହେଁ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ମୁଖ ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଯେପରି ବହୁ ବ୍ୟବହାରର ପ୍ରୟୋଗନ, ଭାଷାର ମଧ୍ୟ ସେତୁପରି ଦୃଢ଼ୀକୃତାରର ପ୍ରୟୋଗନ । ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ 'କୁ' 'ସୁ' ସଂକଳ ପ୍ରକାର ବ୍ୟବହାରୀ ବିଷୟର ଶବ୍ଦ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ, କିନ୍ତୁ ତାହା ବୋଲି ସକଳ ପ୍ରକାର କଥାର ଯଥେଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାର କି ସୁସଙ୍ଗତ ? ପୁଣି ଏକାର୍ଥବୋଧକ ଦୁଇ କିମ୍ବା ତତୋଽଧିକ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର ଗୁଣରେ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ବେଉଁଟି ମାର୍ଗମୟ, ବେଉଁଟି ବା ଦୃଷ୍ଟୀୟ ହୋଇଅଛି । ଏଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି ବେବଳ ଏକାର୍ଥବୋଧକ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ସ୍ଥାନରେ ଅପରଟି ବ୍ୟବହାର କରବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅସୌକ୍ରିକ । ଅସାଧୁପ୍ରୟୋଗ ସଦୃଶ ପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପ୍ରକାର ଅସାଧୁ ପ୍ରୟୋଗର ବାହୁଲ୍ୟ ଦୋର ନିନ୍ଦାର କଥା । ଏଥିରେ ପୁଣି ଅସ୍ଥାନ ପ୍ରୟୋଗ ଦୋଷ ଅଛି ।

ଏ ଦୃଷ୍ଟି ଦୋଷ ଅନୁମାନଙ୍କ ସମାଜରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ରହିଅଛି । ପାକୀପାକ, କାଳାକାଳ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି କି ଦେଇ ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଲୋକେ ଭାଷାର ଯେପରି ଅପବ୍ୟବହାର କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହା କାହାର ଅବଦତ ନାହିଁ । ଭଲ, ଭଲକି, ଯିତା ପୁଅକୁ ଯେପରି ଅପକଥାରେ ଗାଳ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଯେପରି ସ୍ୱର୍ଗ-ସମକ୍ଷରେ ଲୋକେ ଅପକଥା ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ତାହା ସମାଜ ପକ୍ଷରେ ଦୋର କଳଙ୍କର କଥା, ପନେହ ନାହିଁ ।

ସୁଖର ବିଷୟ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଅଶିକ୍ଷିତ ମଧ୍ୟରେ ଏ ବିଷୟରେ ଅନେକ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ, ପୁଣି ଶିକ୍ଷିତ ବୃକ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ମୁକ୍ତ ମଧ୍ୟରେ

ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରଭେଦ ଦୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୋଧ ହେଉଅଛି, ଶିକ୍ଷିତ ରସିକା କ୍ରମେ ସ୍ୱୟତ ହୋଇ ଅସୁଅଛି ।

ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ଇଷାକୁ କୁହାଯିବ ଇଷାର ଗଣି କହଲେ ଲଜେ ।
 ଚଳୁନାହିଁ କାନ୍ଧ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳ ଯେତେବେଳେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଅଛନ୍ତି,
 ସେ ଅଞ୍ଚଳ କିନ୍ତୁ ନୁହେଁ ଇଷା ଓ ଇଷା ଉପରୁ ହୋଇଅଛି । ଏତ
 ଅଞ୍ଚଳ ଉପରୁ ଇଷାର ପରାକାଷ୍ଠା, ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ଅପରୁଷ୍ଟ ରାବର
 କିନ୍ତୁ ବାକି ନାହିଁ । ଏକ ଏତ ରାବ ବିଭିନ୍ନ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ହସ୍ତରେ
 ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁରୂପ ଧାରଣ କରି ଜନମାଧାରଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅସି
 ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । କ୍ରମେ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ
 ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ନୀଚପ୍ରଭୃତିଦିଗର ବ୍ୟାପାରମାନ
 ଯେପରି ଏ ଦେଶୀୟ କବିମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ବିଶଦରୂପେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇ-
 ଅଛି, ଏପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶରେ ଅଛି ବୋଲି ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କୁ ଜଣା
 ନାହିଁ । କବିମାନେ ଉପମା ଉପରେ ଉପମା ଅଜାତି ଦେଇଅଛନ୍ତି;
 କାବ୍ୟରସପ୍ରିୟ ପାଠକଗଣ ପଢ଼ି ଶୁଣି ମୁଗ୍ଧ । ପୁଣି ପ୍ରଚଳିତ କଥାରେ
 ତ ବାକି ନାହିଁ । କୁଳଥା ଶୁଣି ଶୁଣି କର୍ଣ୍ଣ ବଧୂର ହୋଇ ଗଲଣି ! ପଥ
 ଚାଲିବା ବେଳେ, ଗୁଡ଼ରେ ବସିବାବେଳେ, କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ କର୍ମ କଲା
 ବେଳେ, କୌଣସି ସମୟରେ ଖାଦୁ ନାହିଁ—ଏମନ୍ତ ତ ଧର୍ମମନ୍ଦିରମାନ
 ମଧ୍ୟ ସ୍ତବ୍ଧତା ପାଇ ନାହିଁ ।

ଅମ୍ବୁମାନେ ବାରମ୍ବାର ହେଉଛନ୍ତି, ଔଦାସୀନ୍ୟ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର
 ବର୍ତ୍ତମାନ ଜାତିରୁ ଚରଣ ହୋଇଅଛି । ଜାଣି ଶୁଣି ଅସି କୁଳବା, ପୁଣି
 ସମୟ ପଡ଼ିଲେ ଧବ ପ୍ରକାର ବସ୍ତୁରୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚର୍ଚ୍ଚା
 ବାହାର କରିବା, ଏ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀ
 ହୋଇଅଛି । ସଦୃଶ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅତି ବିଭଳ । ଅଭାବ ରାଗି ଧରି
 ବୋଷ ରାଗି ରାଗି, ତଥାପି ସମ୍ମିଳିତ ଚେଷ୍ଟା ବା ସତ୍ତ୍ୱାର୍ଥରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ
 ଅତି ବିଭଳ । ସମାଜସ୍ଥ ଶାବଜୟ ଅପରୁଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଗନ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟି

ନ ଦେଲେ, ତାହାର ଉଲ୍ଲେଖସାଧନରେ ବନ୍ଧପରକର ନ ହେଲେ,
 ସମାଜର କଳଙ୍କ ଦୂର ହୁଏ ନାହିଁ, ଉନ୍ନତରେ ମାର୍ଗ ପରିଷ୍କୃତ ହୁଏ
 ନାହିଁ । ଭାଷାର ଏହି ଦେହ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ଗୋଟିଏ ଆମାନ୍ୟ କଳଙ୍କ
 ନୁହେଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଆଶା କରୁଁ, ଯେଉଁମାନେ ଏହାକୁ ଲଜ୍ଜାଜନକ
 ଓ ଦୃଶ୍ୟଜନକ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହାର ପ୍ରତିବିଧାନରେ
 ଯତ୍ନବାନ୍ ହେବେ । ଯଦ୍ୱାରା ଭାଷାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ଜାତିର ମର୍ଯ୍ୟାଦା
 ଭରସ୍ତ ରହିବ ହେବ, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ବୃହ ଏବଂ ସମାଜ ସୁଖିଆର ପ୍ରଶସ୍ତ
 କ୍ଷେତ୍ରରୂପରେ ପରିଣତ ହେବ, ତତ୍ପ୍ରତି ଔଦାସୀନ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା
 କଦାଚ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ ।

ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ ।

ଏ ସଂସାରରେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ପ୍ରୟୋଜନ ଭଲ ମନୁଷ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ନାହିଁ—କିମ୍ବା ପାରେ ନାହିଁ । ବିଧାତା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏହିପରି ପ୍ରକୃତି ଦେଇ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକୃତି ଗୁଣରେ ମନୁଷ୍ୟ ଏ ସଂସାରରେ ମହା ଅଭାବ କାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ସାଧନ କରିଅଛି ଓ କରୁଅଛି । ବିଧାତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ମଧ୍ୟ ସଦା ଏହି ବିଷୟଟି ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ବିନା ପ୍ରୟୋଜନରେ କିଛି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଯେଉଁଠାରେ ବା ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠି ପ୍ରୟୋଜନ, ତାହାର ଅନ୍ଧର୍ବ କିମ୍ବା ଦୋଷ ନାହିଁ—ପୁଣି ପ୍ରୟୋଜନଶୂନ୍ୟ କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ସ୍ଥାନ ଏ ଜଗତରେ ନାହିଁ—ଅମୈମାନେ ବୁଝି ବା ନ ବୁଝି, ଯାହା କିଛି ଜଗତରେ ହୁଏ ହେଉଅଛି, ତାହାର ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି । ସଦା ଏ ପ୍ରୟୋଜନର ଅନୁରୂପ ଅପ୍ରୟୋଜନ । ଏହି ଯେ ଅଭାଗରେ ଅଗଣ୍ୟ ଭାରଜାଗଣ, ଏମାନେ କେହି ନିଃପ୍ରୟୋଜନ ନୁହନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ସୃଷ୍ଟିରକ୍ଷାର ସହାୟ । ଜୀବର ଜୀବନିଧାରଣ ପକ୍ଷରେ ଜଳ, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି ପ୍ରଭୃତିର ଏମାନୁ ପ୍ରୟୋଜନ, ଅଥଚ ଏ ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ଯଥୋପଯୁକ୍ତରୂପେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଯଦୁ ଚିନ୍ତା କୁମିଷ୍ଟ ନ ହେଉଣୁ ମାତୃପ୍ରାଣରେ ତାହାପାଇଁ ଅହାରର ସମ୍ମାନ । ଯାହା ମାନବଶକ୍ତିର ଅଭାବ, ତାହାଙ୍କ ଅପ୍ରୟୋଜନ ସ୍ବୟଃ ବିଧାତା କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ତାହା ଛଡ଼ା କେତେ-ଗୁଡ଼ିଏ ସେହି ମାନବଶକ୍ତିର ଅଧୀନ କରି ତାହାକୁ ତଦନୁରୂପ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଯେହି ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିର ଗୁଳନାବେ ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର ଅଶେଷବଧ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ କରୁଅଛି ।

ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନର ଅନୁରୂପ ପଦ୍ଧତି ଯେନା ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହିଁ— କଠୋର କର୍ମ ସାଧନ କରି ଜୀବନ କ୍ଷୟ କରିବା ତାହାର ଲକ୍ଷ ନୁହେଁ । କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ—କେବଳ କଠୋର କର୍ମମୟ ଜୀବନ ମନୁଷ୍ୟପାଇଁ ନୁହେଁ ହୋଇ ନାହିଁ । ସେପ୍ରକାର ଜୀବନଧାରଣ ଏକପ୍ରକାର ଅସମ୍ଭବ । ସେହି ହେତୁରୁ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ଧ୍ୟାନରେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରାଣରେ ଅତି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ସେହିଟି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ । ପ୍ରୟୋଜନ ସଙ୍ଗେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମୂଳନ କଠୋର ଓ ଯତ୍ନର ଅପୂର୍ବ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ—ଏହାହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବପ୍ରକାର ଉନ୍ନତରେ ନିହାନ୍ତ । ଯଦିକି ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟର ମୂଳରେ ଲକ୍ଷ ଗୋଟିଏ—ଜୀବନଧାରଣ । ଜୀବନଧାରଣପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ନାନାପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ—ଅଥବା ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲକ୍ଷ ଥାଏ, ଯେପରି ସୁନ୍ଦରଭାବରେ—ସୁଖରେ ଜୀବନଧାରଣ ହେବ । ଅଦମ ମନୁଷ୍ୟ ଅପକୃଷ୍ଟ ଫଳ ମୂଳ ଓ ଅମମାଂସ ଭୋଜନ କରି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେ ଉନ୍ନତ ମାନବସମାଜରେ ଚର୍ବ୍ୟ, ଚୈଷ୍ୟ, ଲେହ୍ୟ, ପେୟ ପ୍ରଭୃତି ନାନାବିଧ ଉପାଦେୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ମୂର୍ଖି, ଏହାର ମୂଳରେ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ—ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ରହିଅଛି । ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ନିତ୍ୟ ନୂତନ ଉପାଦେୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ମୂର୍ଖି । ଅଗଣ୍ୟ ପ୍ରକାର ସୁନ୍ଦର ଓ ବିଚିତ୍ର ବସ୍ତୁର ମୂର୍ଖି କେବଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀନିବାସ ବା ଶରୀର-ରକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୁହେଁ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପିପାସା ଦୃଷ୍ଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ଅଦମ ଯୁଗର ଚର୍ମ ବା ଲୋମର ପରିଧେୟରେ କି ତାହାର ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ହେଉ ନ ଥିଲା ? ତେବେ ଏତେ ପ୍ରକାର ବିଚିତ୍ରବସ୍ତୁ ବସ୍ତୁର ସୃଷ୍ଟି କିଏ ? ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ । ବୃକ୍ଷକୋଟର ବା ଗିରି-ହେତୁରୁ ଅତି ମନୁଷ୍ୟକୁ ସୁରମ୍ୟ ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ବାସ କରାଇଲା କିଏ ? ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ । ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ହେଉ

ରହି ନ ପାରେ—ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଵୟଂ ଶରୀରରେ ନ ହେଲେ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ବୁଝି ନାହିଁ । ସେତେ ଅଭୁତ ବଳ ବୌଦ୍ଧି, ସେତେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ, ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ, ସମସ୍ତଙ୍କ ମୂଳଦେଶରେ ଏହି ଦର୍ପଣ—ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଶର, ବ୍ୟାଧାବର କ ବସ୍ତ୍ର ବ୍ୟାଧାନ—ସ୍ଵତଃ ଅଶୀରେ ମନୁଷ୍ୟର ଚରମ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନରେ ନିୟନ୍ତ୍ର କରୁଅଛନ୍ତି । ଆହାର, ବିହାର, ଶୟନ, ପାନ, ଏ ସମସ୍ତ ଭିତରେ କିପରି ସୁଖ ନିହିତ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି । ଶୁଦ୍ଧ, ଶିଶୁ ହସ୍ତ ପଦ ସଫାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି—ସେଥିରେ ତାହାର ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି—ସୁଖ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ତାହାର ହସ୍ତ ପଦ ସଫାଳନ ବନ୍ଦ କରି ଦିଅ, ସେ ନିନ୍ଦନ କରିବ—କାରଣ ତାହାର ସୁଖରେ ବ୍ୟାଧାବର ପଡ଼ିଲା । ଏହିକି ନୁହେଁ—ମନୁଷ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପିପାସାର ଚରମାର୍ଥତା ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟାଧା ଜଗତକୁ ଯେପରି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି—ସେହିକି ଅନାଦର, କେଣେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ଅକାଶର ତାରଙ୍ଗାବଳିର ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ, ମାତ୍ର ତାରଙ୍ଗାୟୁର୍ଥ ଅବାଶକୁ ଅନାଦର କିଏ ସୂଚୀ ନ ହୁଏ ? ପୃଷ୍ଠର ସୃଷ୍ଟି ବିଜ୍ଞାନର ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ, ମାତ୍ର ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌରଭରେ ତାହାର ମନ ପ୍ରାଣ ବିମୋହନ ନ ହୁଏ ? ମୃତ୍ତିବିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଶ୍ଵୀ ପୁରୁଷର ସମ୍ମିଳନ, ମାତ୍ର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ କେତେ ମଧୁର ! ଶିଶୁର ଜୀବନରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ପିତା ମାତାର ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରେମର ବିବାଣ । ଅହା ! ଶିଶୁର ମୁଖ ମାତାର ଚକ୍ଷୁରେ କେତେ ସୁନ୍ଦର ! ଏହିପରି ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମହିମା ସିଦ୍ଧି ହେଉଛି ଦେବ । ଜୀବନଟା ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଲଳାବୁମ୍ପ ।

ସାହିତ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି । ମନୁଷ୍ୟ ବିଧିବଦ୍ଧ ଅଭୁତ ମାନସିକ ଶକ୍ତିର ପ୍ରକାଶରେ ବିବିଧ ସାହିତ୍ୟକଳାର ମୂର୍ତ୍ତି ଉଦ୍ଭବ । ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦର୍ପଣ ମୂଳ ଉପାଦାନ—ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ।

ମାନବସମାଜର ଅନ୍ୟ ସକଳ ବିଷୟ ପରି ପ୍ରୟୋଗନରୁ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ପୌରାଣିକତାରୁ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଜୀବଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ବର ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ତାରଣ ଅଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବା ଲାଘା ଗୋଟିଏ । ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ ଏହି ଶକ୍ତି ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଲବର ପ୍ରାଣୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଅଭିପ୍ରାୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ଦେବେଗୁଡ଼ିଏ ସାଙ୍କେତିକ ଦେବ ଲେଖାନ୍ତି ଏବଂ ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନାମ ଦେଇ କୌଣସି କୌଣସି ପତ୍ରିତ ତାହାର ତତ୍ତ୍ବ ଅବଗତ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି ଓ କରୁଅଛନ୍ତି—ଏହିପରି ଜଣେ ପାଷାଣିକ ପତ୍ରିତ ବାନରମାନଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ବହୁ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ କେତେକ ପରିମାଣରେ କୃତଚାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯଥାର୍ଥ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ଅମ୍ବେମାନେ ଯାହା ବୁଝୁଁ, ତାହା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀଠାରେ କେହି ଅସ୍ବୀକାର କରି ନାହିଁ ବା କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଏହା ନିଷ୍ପତ୍ତି ଲାଏ । ଏହା ରବିବୋନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟ ଦାନ । ଏହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ବପ୍ରକାର ମନୋଭାବ ଦେଖି ଦେଶାନୁସାରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହେଉଅଛି ଏବଂ ମାନବର ଜ୍ଞାନସ୍ବଜ୍ୟ ଏଡ଼େ ସହଜରେ ବିସ୍ତୃତ ହେଉଅଛି । ଜୀବନର ପ୍ରୟୋଗନ ସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଭ୍ରମଣ କରି ନାନା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହୋଇ ନାନାବିଷୟ ଆବିଷ୍କାର କରିଅଛି ଏବଂ ନାନାଭାବ ଲାଭ କରିଅଛି ଏବଂ ସେହି ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଓ ଜୀବ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଚେଷ୍ଟାରୁ ସାହାଯ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଲେଖକ ବହୁଜଗତର ଜୀବ ନୁହେଁ—କେବଳ ଆହାର ବିହାର ପ୍ରଭୃତି ବହୁବ୍ୟାପାରରେ ତାହାର ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ନୁହେଁ । ସ୍ବେଦ, ପ୍ରୀତି, ଦୟା, କ୍ଷମା, ବିରାଗ, ଭକ୍ତି ପ୍ରଭୃତିର ବାଚ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ନିହିତ ରହିଅଛି । ସକଳ ବିଷୟରେ ଅବିଚାର-ଉଦ୍ବିଗ୍ନ-ପ୍ରବଣତା ମାନବର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ । ଏହି ଆଡ଼େ ବୈଦିକ ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ପଥରେ ସେ ଯେପରି ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଅଗ୍ରସର

ହେଉଅଛି, ଅନ୍ୟ ଆଜ୍ଞେ ଅନୁଜ୍ଞିତର ନବ ନବ ଭାବ ମଧ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ସେହପରି ବିକଶିତ ହୋଇ ଉଠୁଅଛି । ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ବ୍ୟାପୀ ସାହିତ୍ୟର ନିମନ୍ତେ ମାନବ ଧର୍ମର ଶକ୍ତି ଅଛି ।

ତେବେ ଦେଖା ଯାଉଅଛି ଯେ ଜୀବନରୁ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏକ ଜୀବନରୁ ସାହିତ୍ୟୋଦୟର ମୂଳ । ଯେଉଁଠାରେ ଜୀବନ, ସେହିଠାରେ ଜୀବନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ । ଜୀବନ୍ତ ସମାଜ ନିଜର ନବ ନବ ଭାବ ଲାଭ କରି ତାହାକୁ ସାହିତ୍ୟାକାରରେ ନିବନ୍ଧ କଲେ, ତାହାର ଜୀବନଶକ୍ତି ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ସଂସାରିତ ହୁଏ । ଏମନ୍ତ କି ବହୁ ସ୍ୱରୂପରେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ମନୁଷ୍ୟ ଅନୁଭବ କରି ମୋହର ହୋଇପାରେ । ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଓ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ପ୍ରାୟୀ ସାହିତ୍ୟ ଅଲୋଚନା କଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଅନୁଭୂତ ହେବ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶର ପ୍ରଧାନ ଗୌରବ ପ୍ରାଚୀନ ବେଦମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବିଷୟ ଥରେ ଭାବ ଦେଖନ୍ତୁ । ସେଥିରେ ଅଛି କଣ ? କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଷୟର ପ୍ରତିବିମ୍ବନା — ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଇନ୍ଦ୍ର, ବରୁଣ ପ୍ରଭୃତି ଜଗତର ଅସ୍ୱାଧୀନ ମନ୍ତ୍ର । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚକ୍ଷୁରେ ଆଜି ଆଉ ଏ ସମସ୍ତ ଦେବତାରେ ପ୍ରତିସ୍ଥିତି ନୁହନ୍ତି । ତଥାପି ସେହି ବେଦମନ୍ତ୍ରପାଠ କରି ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ପାଷାଣ ପତ୍ରିତମାନେ ସୁଦ୍ଧା ମୋହର ହେଉଅଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ସେଥିରେ ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ ଅଛି — ସରଳ ପ୍ରାଣର ସରଳ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ପୂର୍ବ ବାହାନ୍ତ ଅଛି । ସେଥିରେ ଭୂମିମତାର ଗନ୍ଧ ନାହିଁ — କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅବରଣ ନାହିଁ ଯାହା ଜୀବନ, ତାହାହିଁ ସାହିତ୍ୟ । ଭବବୁଦ୍ଧ, ବାଳିଦାସ, ମିଲ୍ଟନ୍, ସେନ୍ଟିସ୍ମର ପ୍ରଭୃତି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହିପରି ଜୀବନଶକ୍ତି ନିହତ ରହିଅଛି । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଜୀବନ ଗଙ୍ଗେ ସମୁଦ୍ର, ସେ ସାହିତ୍ୟ ସେହି ପରିମାଣରେ ଜୀବନ୍ତ ଓ ଉନ୍ନତ । ଏହା ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଥା ଯେ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ସାହିତ୍ୟର ଗଠନଶୀଳ ଓ

ଅତୀତ ଭାବ ରୂପ । ତାହାର କାରଣ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଭାବର ପ୍ରାବଳ୍ୟ, ସେତେବେଳେ ସାହୁତ୍ୟରେ ସେହି ଭାବ ସମ୍ଭବ ଥାଏ । ଅତୀତ ହିତଭାଗୀନୀ ମହାତ୍ମାମାନେ ସ୍ଥାନ କାଳର ସୀମାଲଘନ କରି ବହୁତ ଉତ୍ସୁକ ଉଠିଯାନ୍ତି ଏବଂ ସାଧାରଣ ମାନବମଣ୍ଡଳକୁ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ଉତ୍ସୁକ ଉଠାଇ ନିଅନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନରୁ ଯେଉଁ ସାହୁତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ଭଲତା, ସେହିପରି ଜୀବନ୍ତ ସାହୁତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଜୀବନର ଭଲତା ସଂପାଦିତ ହୋଇଥାଏ । ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗର ସାହୁତ୍ୟ ମାନବଜୀବନ ସମକ୍ଷରେ ନୂତନ ଗତି୍ୟ ବିସ୍ତାର କରି ଦିଏ ଏବଂ ପ୍ରାଣରେ ନବ ଆଶା ଜାଗ୍ରତ କରି ସେହି ନୂତନ ଗତି୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମାଇ ଦେଇ ଜୀବନକୁ ଅଗ୍ରସର କରିଦିଏ । ଅତୀତ ସାହୁତ୍ୟ ଓ ଜୀବନର ପରସ୍ପର ସମ୍ପର୍କ ସ୍ପଷ୍ଟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭଲତା ଯୁଗରେ ଏହି ଭାବ ସମ୍ପନ୍ନ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଜୀବନ୍ତ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ସାହୁତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ ଗୋଟିଏତା ହିତଭାବରେ ଏକତାରେ ଯେ ନାହିଁ । ଉତ୍ତମର ଅଗ୍ରଗତି ନିଷ୍ପତ୍ତି—ପରସ୍ପର ଅକର୍ଷଣଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତମର ବିମୋହନ ଓ ଭ୍ରମବିକାଶ ।

ମାନବଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଅଦର୍ଶ ଅଛି—ସେ ନିତ୍ୟ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ ସେହି ଅଦର୍ଶ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛି—ଅନୁତୀତ ତାହାର ପ୍ରବଣତା ସେହି ଆଡ଼କୁ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ, ପ୍ରେମ, ପୁଣ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ମୁଖରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ପ୍ରକୃତ ଜୀବନର ଗତି ସେହି ଆଡ଼କୁ । ମାତ୍ର ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଅଶେଷ ଦୁର୍ଭାଗୀଣୀ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହେଉଥିଲେହେଁ ସୁନ୍ଦରତାରେ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ବୁଝାଯିବ ଯେ ଏହାର ଗତି ସେହି ଅଦର୍ଶ ଆଡ଼କୁ । (ଅନୁମାନେ ଯେ ଅନୁମାନଙ୍କ ଦୂର୍ଦ୍ଦଳ ଓ ସ୍ଥାନତା ଅନୁଭବ କରି ପାରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଅନୁମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଯେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକଳ ଆତ୍ମା ସମୟ ସମୟରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଅନୁମାନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ପକାଏ, ତାହା କେବଳ ସେହି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅଦର୍ଶର ଅକର୍ଷଣ) ଏହି ଅଦର୍ଶର ପ୍ରଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟ ବଳ-ପଶୁର ଅବସ୍ଥାରୁ

ଉଦ୍ଧାର ଦେଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ଲାଭ କରିଅଛୁ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଭୁବ୍ଧ ନୁହେଁ । ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ବା ଅବଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ନିକଟରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେଉଅଛି । ସଦାଜୀବ ଜୀବନରେ ଏ ଭିନ୍ନୋଟିର ପ୍ରଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ନୁହେଁ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଗୋଟିଏର ଅଭାବରେ ଜୀବନ ବଳିଙ୍ଗ ହୋଇ ପଡ଼େ । ମାନବସମାଜ ସମ୍ମୁଖରେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥା । ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଭିନ୍ନୋଟିରୁ ଗୋଟିଏର ଅଭାବ ହେଲେ ସମାଜ ଯଥାର୍ଥ ଭିନ୍ନ ପଥରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ମାନବଜୀବନ ଓ ମାନବସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଏକଥା ସତ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସତ୍ୟ । ଯେହେତୁ ସାହିତ୍ୟ ମାନବଜୀବନର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଶ୍ୟ ଅଛି । ପୂର୍ଣ୍ଣତା ସାହିତ୍ୟରେ ସତ୍ୟ, ଯତ୍ନ, ପ୍ରଣୟ କ୍ରମାବଳୀ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏ ଭିନ୍ନୋଟିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଗଠିତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଏହି ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ ରହି ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତ ହୁଅନ୍ତି, ସେହିମାନେ ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟସଂସକର ଏବଂ ସେହିମାନେ ମାନବସମାଜର ଯଥାର୍ଥ ହିତୈଷୀ । ଏହି ଅବଶ୍ୟରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟର କଲ୍ପନା ବିକୃତ ହୋଇ ପଡ଼େ ଏବଂ ସେହି ବିକୃତ କଲ୍ପନା ସାହାଯ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ କେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ କରେ, ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ସ୍ଥାନାନ୍ତ ଏବଂ ତତ୍ପର ମାନବଜୀବନର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ କେବଳ ଅପକର୍ଷ ସାଧନ ହୋଇଥାଏ । (ଜୀବନଟା ଧୂଳିଗୋଚର ନୁହେଁ—ଅସାର କ୍ରୀଡ଼ା ବା ଅମୋଦରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେବା ଏହାର ଲକ୍ଷ ନୁହେଁ ।) ସୁତରାଂ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟର ଅସାର ଅମୋଦ-ସ୍ମୃତି-ଚରିତାର୍ଥ କରବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲାଭ କେବଳ ନ ପାରେ, ସେ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ କଣ ? ସେ ସାହିତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଜଗତର କି କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ ହେବ ? ପୃଥିବୀର ସବୁ କେଶରେ ଏହାର ସାହିତ୍ୟର ଅଭାବ

ନାହିଁ । ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହା ପରମାଦରଶୀକୁ ହେଲେହେଁ ସାହିତ୍ୟଜଗତରେ ଏହାର ସ୍ଥାନ ବହୁ ନିମ୍ନରେ ଏବଂ ଏ ଶ୍ରେଣୀର ସାହିତ୍ୟର ଅଦର କ୍ରମେ ବ୍ରାହ୍ମପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି ।

ଅଉଁ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠାରେ ଗୋଲବା ଅବଶ୍ୟକ । ଅନ୍ୟ ଏକ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ, ସାହିତ୍ୟ ଯୁଗରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଅଧୁନିକ ଅଦର୍ଶର ବିଭିନ୍ନତା ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ ଦେବଳ କାବ୍ୟ ନାଟକ ଶୁଦ୍ଧ ସଦୃଶ ସାହିତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଉଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଉଁ ସେପରି ଭାବ ନାହିଁ । ମାନବଜାତିର ସବୁବିଧ ବିଷୟ ସାହିତ୍ୟର ସୀମାନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇଅଛି । ବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ, ଜ୍ୟୋତିଷ, ଭୂଗୋଳ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ଇତିହାସ, ଚିନ୍ତା, ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟ—ଏକ ପ୍ରକାର ସାହିତ୍ୟ-ଚରୁର ଭେଦ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା । ଏ ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ପୃଷ୍ଠିକା ଜୀବନଲକ୍ଷଣରେ ସହାୟ, ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଯାହିତ୍ୟ । ଜୀବନର ନାନା ବିଭିନ୍ନ ସେପରି ପ୍ରସାରତ ହୋଇଅଛି, ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଅଛି । ଅତଏବ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ ଉଭୟର ଯୁକ୍ତି ଅତି ଘନସ୍ଥ ଏବଂ ଉଭୟର ଅଦର୍ଶ ଏକ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମାତୃଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଅଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଉତ୍କଳ ଭାଷା ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟଶାଳିନୀ । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟଅବଳୀ ଅନାଲଲେ ଗୌରବର କାରଣ ଯଥେଷ୍ଟ ମିଳିବ । ମାତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅଦର୍ଶର କେତେ ଦୂର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ, ସେ ବସ୍ତୁ ଅଲୋଚନା କଲେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ହେବାକୁ ହୁଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଦର୍ଶର ବହୁ ନିମ୍ନରେ, ଏଠିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହାହାର ଯେ ସେହି ସାହିତ୍ୟ ବା ତାହାର ପ୍ରଣେତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅସମ୍ମାନ ବା ଅସ୍ତେ ପ୍ରକାଶ କରା ଯାଉଅଛି, ତାହା ବଦାପି ନୁହେଁ ।

ପୈତୃକାନ୍ତେ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ବ୍ୟୟ କରି ଶୁଣାକୁ ଜୀବନ ଦାନ କରି-
ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଅମୃତମାନଙ୍କର ନମସ୍କାର । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବଜ୍ଞା
ପ୍ରକାଶ କରିବା ଘୋର ଭୁତପୁରାଣ କାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ସତ୍ୟର ଅନୁସୂଚୀରେ
ଏ କଥା ଅବଶ୍ୟ ନୁହେଁ ବାକୁ ହେବ ନେ, ମାନବଜୀବନର ମହୋତ୍ସବ
ଅଦର୍ଶ ସେ ସାହିତ୍ୟରେ ନାହିଁ ଏବଂ ତାହା ସଦାଈବ ସାହିତ୍ୟ
ନୁହେଁ । ଏହା ସାହିତ୍ୟକାରମାନଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଷ ନୁହେଁ ।
ସେମାନଙ୍କ ଯୁଗ ଅମୃତମାନଙ୍କ ଯୁଗ ସମାନ ନୁହେଁ । ସମସ୍ତର ପ୍ରଭାବ
ସେମାନେ (ଅନ୍ତର୍ଗତ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ) ଅତ୍ୟନ୍ତ କରି
ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମୃତମାନେ ନବଯୁଗର ନବ ମନ୍ତ୍ରରେ
ଦୀକ୍ଷିତ—ନୂତନ ଅଦର୍ଶ ଅମୃତମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ଏତେବେଳେ କେବଳ ପଶ୍ଚାଦ୍ଦେଶକୁ ଫେରି ଅନାଇଲେ ତଳବ
ନାହିଁ—ଅଦର୍ଶ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ହେବ । ସଦାଈବ ସାହିତ୍ୟ
ଶାଳରେ ଶୁଣ ହେବା ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମୃତମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏ ଅଦର୍ଶ
ଅନୁସରଣ ନ କଲେ ଅମୃତମାନେ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ନିମ୍ନସ୍ତରରେ
ନିଷ୍ପତ୍ତି ପଡ଼ି ରହିଥିବା, ଏଥିରେ କିଛି ମାତ୍ର ସଫଳ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନକୁ
ଛାଡ଼ି, ସମ୍ମୁଖ ଦୃଷ୍ଟି ପରିହାର କରି ପୈତୃକାନ୍ତେ କେବଳ ପ୍ରାଚୀନ
ଅତୀତ ଅନାଇ ବସିଥାନ୍ତି, କେବଳ ପ୍ରାଚୀନର ଗୌରବ ପୋଷଣ
କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ ଏକପ୍ରକାର କାଳ୍ପନିକ
ସ୍ୱର୍ଗରେ (fool's paradise) ବାସ କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ
ଠାରୁ ସେମାନେ ବହୁ ଦୂରରେ । ସ୍ୱୀକାର କଲୁଁ, ଅମୃତମାନଙ୍କ
ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋରବାନ୍ୱିତ, ତଦ୍ୱାରା ଅମୃତମାନଙ୍କର
କି ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ? ସେମାନଙ୍କ ଶକ୍ତି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ସେମାନେ
କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଅମୃତମାନେ କଣ କଲୁ ? ଅମୃତମାନଙ୍କ
ଶକ୍ତି କି ପରିମାଣରେ ମାତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତ ସାଧନପାଇଁ ନିଷ୍ପେକ୍ଷ
ହେଲା ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହାର ହସ୍ତାବ ବେଳାକୁ ଧର୍ମକର୍ମ

କାୟ । ଯେଉଁମାନେ ଏହାର ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ
ପାରିବେ, ସେମାନଙ୍କ ଅପରାଧ ଅମାର୍ଜନୀୟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍କଳ
ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତ ପାଇଁ ସେ କିଛି ମାତ୍ର ଚେଷ୍ଟା ହେଉ ନାହିଁ, ଏହା
ନୁହେଁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ସାହିତ୍ୟୋନ୍ନତିର ଆଦ୍ୟାତ୍ମା ଯେ କିଛି
ପରିମାଣରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ପରିଚୟ ଦିଅନ୍ତୁ । ମାତ୍ର
ପରିମାଣ ବେତରନାରେ ଏହା ଅତି ସାମାନ୍ୟ । ଉତ୍କଳସନ୍ଥାନ-
ମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ଏହି ଯେ ସେମାନେ ଅଳ୍ପରେ
ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । କଥାଟି ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ଲାଗି ପାରେ, ମାତ୍ର ଏହା
ଉନ୍ନତିର ଘୋର ଶତ୍ରୁ (ଅତି ପ୍ରତି ଉନ୍ନତିର ମୁଳ) ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ
ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ସେ ଅଧିକ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା କାହିଁକି ? ଏହା
ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ସକଳ
ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତି ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ ପଛରେ ପଡ଼ି ରହି-
ଅଛୁ । ସାହିତ୍ୟୋନ୍ନତିପାଇଁ ଯେପରି ସାଧନର ପ୍ରୟୋଗନ, ତାହା
ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ । ଶକ୍ତି ଓ ସାଧନା ଉଭୟର ସମ୍ମିଳନ
ନ ହେଲେ ଯଥାର୍ଥ ଉନ୍ନତି ଅସମ୍ଭବ । ପୂର୍ବେ ବୋଲି ଯାଇଅଛି,
ଜୀବନରୁ ଯେପରି ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସାହିତ୍ୟ ସେହିପରି
ଜୀବନର ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧକ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ଜୀବନୀ
ଶକ୍ତିର ବିଶେଷ ଅଭାବ ଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି, ସେତେବେଳେ ଅମ୍ଭ-
ମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ବର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ପାଠ । ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର
ଓ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଉନ୍ନତ ସାହିତ୍ୟ ଅଭିନବେଶସଦୃଶ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ
କଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଶୀଘ୍ର ଆଦ୍ୟାତ୍ମା ସମଧିକ ପରିମାଣରେ ସ୍ଥିର
ହୋଇ ଉଠିବ ଏବଂ ଉନ୍ନତ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରତିଭାତ ହେବ ।
ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ଯେ ଶୀଘ୍ର ଅଦ୍ୟାତ୍ମା, ଏହାର ମୂଳରେ କି ଏହି ପାଠ
ବ୍ୟୟମାନ ନାହିଁ ? ଗୋଟିଏ ଉନ୍ନତ ଜାତିର ସାହିତ୍ୟର ସଂସ୍ପର୍ଶ
ହେତୁରୁ ଏହି ଆଦ୍ୟାତ୍ମା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ

ନବ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଅଲୋଚନା କଥାକୁ
ଅସରୁ ହୋଇଅଛି । ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଉତ୍କଳ ଭୂମିରେ ସେପରି
ଶତ୍ରୁର ଅଧ୍ୟୟନର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅତି ବିରଳ । ସେପରି ଅଧ୍ୟୟନଶୀଳ
ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅନୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତି ଅଳ୍ପ । ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା
ଯେ, ଯେ କେତେ ଜଣ ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀର ସାହିତ୍ୟ-ସେବକ ଅନୁମାନଙ୍କ
ସମ୍ମୁଖରେ ରହିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହିପରି ଅଧ୍ୟୟନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି,
କେବଳ ଅଧ୍ୟୟନଦ୍ୱାରା ସମ୍ପର୍କିତ ଫଳ ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ, ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅସ୍ୱାଦ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଶତ୍ରୁର ଚିନ୍ତାର ଖୁସୋଜନ ।
ଅନୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଚିନ୍ତାଶୀଳତାର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ଅଭବ ଲକ୍ଷିତ
ହେଉଅଛି । ଯେଉଁମାନେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ
ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ନିତାନ୍ତ ଦୂର୍ଲ୍ଲଭତ୍ୱରେ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ପାଠ କରନ୍ତି,
ତତ୍ତ୍ୱରା ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ମତ ଅତି ଅଳ୍ପ ମାତ୍ରାରେ ଗଠିତ ହୋଇ
ଥାଏ । ଏହାହିଁ ଅନୁମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ରୋଗ । ଦୃଷ୍ଟି-ଅଲୋଚନା ।
ଅଲୋଚନାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭୁତ ଉପକାର ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ । ଅନୁମାନଙ୍କ
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଶକ୍ତି ଅନେକ ସମୟରେ ଅଲୋଚନାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ,
ଏହା ଅଲ୍ପାଧିକ ପରିମାଣରେ ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ । ଏହାଦ୍ୱାରା
ଭାବର ବିନମୟ ହୁଏ ଓ ମତ ସଂଗଠିତ ହୁଏ । ସେପରି ସୁସ୍ଥ
ଅଲୋଚନାର ସ୍ଥାନ ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶରେ କାହିଁ ? ଯାହା ଅଛି,
ତାହା ନାମରେ ମାତ୍ର । ଅନେକମାନେ ତ ସକଳ ବିଷୟରେ ଅଳ୍ପରେ
ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ! ଯେଉଁଠାରେ ଖୋଳ ଅଣା ପ୍ରୟୋଜନ, ସେଠାରେ
ଅନେକମାନେ ଗଞ୍ଜାଳରେ ବା କଞ୍ଚାଳରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ !

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠାରେ କହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରାୟ ସବଳ
ଦେଶରେ ଦେଶାତ୍ମୀୟ, ଦେଶର ଚିନ୍ତା ଏବଂ ଧର୍ମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ
ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ପୃଷ୍ଠପୋଷକରୂପେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ
ସମ୍ପର୍କିତ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରଦାନ କରି ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରଭୁତ

ସଦାନ୍ତରେ କରାଯାନ୍ତି । ଏହିପରି ଗୁଣ୍ଡାଘା ଗଜା ବା ଧନା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ପ୍ରତିଗଣାଳୀ ପତ୍ରିକାଗଣ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ସାହିତ୍ୟ ସେବାରେ ନିଯୋଜିତ ରହି ମାର୍ଗଦର୍ଶୀକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରି ଯାଇଥାନ୍ତି । ଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସକଳ ଦେଶରେ ଅଛି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ-ଯୁଗର ଶତସ୍ଥ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଏହାର ଯଥେଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ମିଳି ପାରିବ । ଏହାର ନାମ ଧନ ଓ ମନର ସମ୍ମିଳନ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ସମ୍ମିଳନର କେତେ ଦୂର ଅଛି, ତାହା ବିଶେଷ ଜ୍ଵରରେ କାହାକୁ ବୁଝାଇ ଦେବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଇଂରାଜ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶର ଗଜା । ମାତ୍ର ସେମାନେ ଦେଶୀ, ଦେଶର ଯଥାର୍ଥ ଅଭବ ବୁଝି ଭୋଲ ପ୍ରଦେଶର ଗୁଣାଉ ଉଲ୍ଲଭିପାଇଁ ସମ୍ପର୍କିତ ଉପାୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ଇଂରାଜ ଗବର୍ଷମେଣ୍ଡ ସେ କିଛି କରି ନାହାନ୍ତି ବା କରୁ ନାହାନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ତାହା ସମୁଦ୍ରକୁ ଶଙ୍ଖେ ପାଣି ! ଦେଶର ଗୁଣବିକ୍ରି ହାରା ଯାହା ସମ୍ଭବ, ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାପ୍ତ କରିବା ହେଉନା । ମାତ୍ର ସ୍ୱଦେଶର ସାନ ବଡ଼ ଗଜା ଓ ଧନା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କଣ କରିଥାନ୍ତି ଓ କରୁଥାନ୍ତି ? ସେମାନେ କି ସ୍ୱଦେଶର ଗୁଣୀ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସମାଦର କରୁଥାନ୍ତି ? ସାହିତ୍ୟ-ସେବକମାନେ କି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ସମ୍ପର୍କିତ ଉପାଦି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥାନ୍ତି ? ପ୍ରକୃତ ଅଭବ ବୁଝି ଉପଯୁକ୍ତିରୂପେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେମାନେ କି ଟିକା କରିଥାନ୍ତି ? ଯଥାର୍ଥରେ ଧନ ଓ ମନର ସମ୍ମିଳନ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ହୋଇ ନାହିଁ । ତାହା ହୋଇଥିଲେ ଅବସ୍ଥା ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ସେ ଯାହା ହେଉ, ସେଥିପାଇଁ ଅମ୍ଭେମାନେ ନିର୍ଭୀକମୁଖ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ସେହିଭଳି ସମ୍ଭବ, ମାର୍ଗଦର୍ଶୀର ଉଲ୍ଲଭିପାଇଁ ଯତ୍ନ ଓ ଚେଷ୍ଟାର ବୃତ୍ତି ସେଥିରେ ନୁହେଁ,

ସେଥି ପ୍ରତି ବୃତ୍ତି ରଖି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଚିତ । ପ୍ରଭୃତ କଥା ଏହି ଯେ ଅନୁମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ଚପର ଜୀବନଶକ୍ତି ସମ୍ପାଦିତ ହେବ, ଏଥି ପାଇଁ ସାଧନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ଅବଶ୍ୟକ । ନରୁବା ପବସରକ୍ରମେ କିଛି ଲେଖି ପଢ଼ି ଦେଇ ସାହିତ୍ୟସେବାକ୍ରମେ ଶେଷ କଲେ, ମାତୃଭାଷାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଦାପି ଦୂର ହେବ ନାହିଁ । ଗଭୀର ଅନୁରାଗସହ ଅନୁମାନେ ଯେବେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଁ, ତେବେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଧର୍ମାବଳୀ ଲାଭ କରି ଅନୁମାନେ କୃତାର୍ଥ ହେବୁଁ ଏବଂ ମାତୃଭାଷାର ମଧ୍ୟ ମୁଖରୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଯିବ । ଗୋଟିଏ କଥା ସବୁଦିନ ମୁରଣ ରଖିବା ଅବଶ୍ୟକ; ସାହିତ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଦର୍ଶ ଯେପରି ସବୁଦିନ ସମ୍ମୁଖରେ ଥାଏ । ସେହି ଅଦର୍ଶ ଅନୁପ୍ରାଣ କରି ପାରିଲେ ଉନ୍ନତ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବ ।

ରଘୁବଂଶର ଦିଲୀପ ।

ସଦ୍‌ପ୍ରଥମରେ କହୁ ରାଜିବା ଅବଶ୍ୟକ ଯେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଦଲ୍ଲପଙ୍କ ଜୀବନଚରଣ ଚା ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ବର ଐତିହାସିକ ବିବରଣ ଦେବାକୁ କରି ନାହିଁ । କଥାବସ୍ତୁର ଦଲ୍ଲପଚରଣର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ମହତ୍ତ୍ବର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମାନ ଦେବା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସୁତରାଂ ସାଧାରଣ ଜୀବରେ କବି ଏକ ଚତୁର୍ପ୍ରଣୀତ କାବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଟଙ୍କା କଥା କହିବା ଅପ୍ରାପ୍ତିକ ଦେବ ନାହିଁ—ବରଂ ଏହା ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବୋଲି କୋପ ଦେଉଅଛୁ ।

ଜଣେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଉକ୍ତ ସୁଲୋଚନା କବିମାନଙ୍କୁ ବୁଝି ସଙ୍ଗରେ ସମାନ କରିଅଛନ୍ତି । ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପରେ ଆଲୋଚନା କଲେ କଥାଟିର ସାଧାର୍ଯ୍ୟ ସଦୃଶରେ ଉପଲବ୍ଧ ଦେବ । ବୁଝି ଅର୍ଥ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା—ଅର୍ଥାତ୍ ପେଉଁମାନେ ଧ୍ୟାନଯୋଗରେ ମନ୍ତ୍ର ଜାଣି ପାରନ୍ତି—ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚର୍ଚ୍ଚାର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର କରି ପାରନ୍ତି, ସେହିମାନେ ବୁଝିପଦକାତ୍ୟ । କବି ତତ୍ୟ—ଦୃଷ୍ଟିବଳରେ ମୂର୍ଖତାବଳରେ ଗଞ୍ଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ପାରନ୍ତି—ମୃଷ୍ଟିର ତାବତୀୟ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଚତୁର୍ପ୍ରଣୀତ ଲାଳାପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ପାରନ୍ତି ଏବଂ ଜୀବନ୍ତଜୀବରେ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ରାଗରେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ପାଠକସାଧାରଣଙ୍କୁ ବିମୋହିତ କରି ଦିଅନ୍ତି । କବିମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ଯେପରି ଅସାଧାରଣ, ଚିତ୍ତଶକ୍ତି ସେହିପରି ଧୈର୍ଯ୍ୟ । ଅନ୍ତରରେ ଯାହା ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ବି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାୟ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ କରନ୍ତି ଯେ ପାଠକସାଧାରଣ ଦେଶକାଳର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ଉକ୍ତ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ସମ୍ମୁଖରେ ଯାଇ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ସଦେଶ ଏବଂ ବିଦେଶର ଉକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନଙ୍କ କାବ୍ୟାଦି

ଅଲୋଚନା କଲେ ଅମ୍ବେମାନେ ସହଜରେ ଏହା ବୁଝି ପାରିବୁଁ । ମହାବଳ ବାଳିଦାସ ଭାରତର ସବୁପ୍ରଧାନ କବି ଏବଂ ପୃଥିବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ । ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାଧୁରୀ, ତାଙ୍କ ଲୋଚ-
ନରସ, ଉଦୟର ଚିତ୍ରରେ ନେତ୍ରେର୍ଥ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଏ ଦୁର୍ବଳ ପ୍ରାଣର ଧାରଣାର ଅଗ୍ରଭା । ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନିଷିଦ୍ଧବାବରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶେ ନୟନରେ ସେ ଚିତ୍ରରାଜ ଅନୁକୁ
ବେଦନ ଅନାଇ ରହିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ହୁଏ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟକ ପରିମାଣରେ କବି । କବିଙ୍କର ଦବ୍ୟ
ଚକ୍ଷୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ନ ଥାଏ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର
ଶକ୍ତି ସାମାନ୍ୟ ପରିମାଣରେ ହେଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଛି । ତାହା ନ
ଥିଲେ ବାବ୍ୟପାଠ ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷିଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତା ।
ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀର ବାବ୍ୟପାଠଦ୍ୱାରା ଅମ୍ବମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ
ଅଲକ୍ଷିତଭାବରେ ସ୍ୱସାରର ଧୂଳିଗଣିରୁ ବହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେଶକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ
ହୋଇଥାନ୍ତି । କବିଙ୍କ ସହଜ ଏକାସ୍ ହୋଇ ଅମ୍ବମାନେ ତାଙ୍କ
ଚିତ୍ରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଗୁଣ ସମ୍ବୋଗ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଁ । ସୁତାବ୍ୟ
ଯଥାର୍ଥରେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତବିକାଶଙ୍କ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ।
ଯାହା ଅମ୍ବମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଦେଖିବାକୁ ଅସମ୍ଭବ, ଅଥଚ ଅମ୍ବ-
ମାନଙ୍କ ଅନୁଭୂତ ବାସ୍ତବସ୍ୱଭାବରେ ଯାହାର ଅଭାବ ଦେଖି ପ୍ରାଣ
ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥାଏ, ଯଥାର୍ଥ କବି ବାବ୍ୟ-ଚିତ୍ରରେ ତାହା ପ୍ରତିଫଳିତ
କରି ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି — ସେ ବ୍ୟାକୁଳତା ଦୟାରପରିମାଣରେ ହେଲେ
ଦୂର ହୁଏଁ ଦିଅନ୍ତି । ଅମ୍ବମାନେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ବାବ୍ୟ,
ବ୍ୟୟ ନ କରି ପ୍ରଭୃତ ପ୍ରସ୍ତାବର ଅବତାରଣା କରିବୁଁ ।

ମହାବଳ ବାଳିଦାସଙ୍କ ରଘୁବଂଶକୁ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ରପେଟିକା କହିଲେ
କିଛି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଯେମନ୍ତ ତ ମନୋହର ଚିତ୍ର-
ବଳୀ ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ

ଏକେ ସୁନ୍ଦର, ଏକେ ହୃଦୟପୂର୍ଣ୍ଣୀ ଯେ ଥରେ ପାଠ କଲେ ହୃଦୟପଥରେ
 ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହି ଯିବ । ଏହାର ପ୍ରଥମ ବିଷୟ ଲମ୍ବା । କବିଙ୍କ
 ଚର୍ଚ୍ଚନା ପାଠ କଲେ ମନେ ହୁଏ, ଯେପରି ଗୋଟିଏ ସହଜ ସୁନ୍ଦର
 ମନୁଷ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସମ୍ମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଶାସ୍ତ୍ରର, ମାନବିକ
 ଓ ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶ ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି ।
 ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ କଥା ମଧ୍ୟରେ ଏମନ୍ତ ବି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦରେ କବି
 ଚମତ୍କାର ଭାବରୁଣି ଅନ୍ତର୍ନିହିତ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି । ମହାବଳ ଲମ୍ବାଟି
 ପଢ଼ାବେଳେ ନିମ୍ନ ଦେଖନ୍ତୁ—

ଦୁଃଖୋରସ୍ତେ ବୃଷସ୍ପତିଃ ଶାଳଗ୍ରାମୀର୍ମହାଭୁଜଃ ।

ଅସୁକର୍ମଧନ ଦେବଂ ଶାନ୍ତୋ ଧର୍ମ ଲବାଶ୍ଚିତଃ ।

ମହାମାଣ୍ଡିତ ଯଦିୟୁ ଶରପୁରୁଷର ଦୈତ୍ତିକ ବିକାଶ ଏଥିରୁ
 କିଏ ଆଉ କଣ ଆଶା କରି ପାରନ୍ତି ? ପୁଣି ଉକ୍ତ ଯଦିୟୁ ଭେଜି
 ପଥରେ ହୃଦୟର କୋମଳତାର ସମ୍ମିଳନ ଅତ୍ୟୁତ ସୁନ୍ଦର, ଅତ୍ୟୁତ
 ଫଳରୁ—

ଭ୍ରାମକାନ୍ତେନ୍ନି ପରୁଣୋଃ ସ ବବୁବୋପଜାବିନାଂ ।

✓ ଅଧ୍ୟୁଷ୍ଟାଧ୍ୟାପନାୟ ଯାଜ୍ଞୋରହୈରିବାର୍ତ୍ତବଃ ।

ସୁଖର ସୁଖ ସୌଭାଗ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଲମ୍ବାଟି ବି ଭାବରେ ଜୀବନଯାତନ
 ଚେଷ୍ଟାରେ, ସ୍ତ୍ରୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବି ଭାବରେ ନିବାହ କରୁଥିଲେ, ତାହା
 କବି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଅତି ବିଶଦରୂପେ ଦେଖାଇ
 ଦେଇଅଛନ୍ତି—

କ୍ରମୋପାସ୍ତ୍ରାକମତସ୍ତେ ଦେଜେ ଧର୍ମମନାଭୁରଃ ।

✓ ଷଷ୍ଠଧୂରବଦେ ସୋଽର୍ଥମପତ୍ରଃ ସୁଖମନ୍ତୁବୁତ୍ ।

ସ୍ଥିତିଂ କଣ୍ଠସୁତୋ କଣ୍ଠ୍ୟାନ୍ ପରିଶେତୁଃ ପ୍ରସୂତସ୍ତେ ।

କୃତ୍ୟର୍ଥକାମୋ ସେଂସ୍ତ୍ରାଂ ଧର୍ମ ଏବ ମନସିଣଃ ।

ଅସୁକ କଥା କଣ ? ଅର୍ଥ ଏକ କାମ ଏତଦୁଭୟ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର

ଧର୍ମସାଧନର ଅଙ୍ଗସ୍ବରୂପ ହୋଇଥିଲେ । ସାଧାରଣତଃ ଦେବୀସା.ଏ, ସାଧନର ଅପୂର୍ବତା ବା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧିର ସ୍ଥିତିତା ଯୋଗୁଁ ମାନବଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ଗୁଣର ବିକାଶରେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇଯାଏ ଅଥବା ଗୋଟିଏ ଗୁଣର ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୋଷଟା ପ୍ରକଳ ହୋଇ ଉଠେ । ମାତ୍ର ଦଲ୍ଲପପଦରୂପରେ ଅମ୍ବେମାନେ ତଳ ଦେଖୁଅଛୁ ?

ଜ୍ଞାନେ ମୌଳଂ ଶମା ଶନ୍ତୋ ଭ୍ୟାଗେ ଶ୍ଳାଘାବିଧର୍ଯ୍ୟବୁଃ ।

✓ ଗୁଣା ଗୁଣାନୁବନ୍ଧିତ୍ବାତ୍ ତସ୍ୟ ସପ୍ତସବା ଇବ ।

ସବୁଗୁଣିକ ଏକାଘରକେ ସହୋଦରୁ ବୁଦ୍ଧ ପ୍ରୀତିରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି । ପରନ୍ତୁ ସବୁଗୁଣିକ 'ପରାଧୈତ୍ୟେଳ' ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି ।

ନାନା ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟରେ ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ଅଧିକର ଦକ୍ଷିଣାସୁରୁଣୀ ଅନୁଗତା ସୁଦକ୍ଷିଣାଙ୍କୁ ସହଧର୍ମିଣୀରୂପେ ଲାଭ କରି ରାଜା ପରମଶାନ୍ତିରେ କାଳ ଟୋଉଅଛନ୍ତି । ଘରେ ବାହାରେ ସର୍ବତ୍ର ଶାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅମିତ ଭେଜ ନିକଟରେ ଶତ୍ରୁଗଣ ଅଭିଭୂତ, ପୁଣ୍ୟାସନଗୁଳରେ ପ୍ରଜାବୁଦ୍ଧିର ଅନୁବନ୍ଧ । ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ବିଷାଦରଂଗର ଅନ୍ଧକାର ରାଜାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ପକାଇଲା । ସେ ବିଷାଦର ତାରଣ ଅପତ୍ୟଗ୍ନାନତା । ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍ଧମିତ୍ତ ସାହାବର ପରଶସ୍ତ୍ର, ପୁତ୍ର ସାହାବ ପକ୍ଷରେ ଲଢ଼ି ପର କାଳର କଲ୍ୟାଣହେତୁ, ସନ୍ତାନଲଭର ସମ୍ଭାବନା ନ ଦେଖି ସେ ଯେ ଗଜ୍ରାର ଅବସ୍ଥାବରେ ନିପତିତ ହେବେ, ଏଥିରେ ବିଚିତ୍ର କଣ ଅଛି ? କି ଦଲ୍ଲପଙ୍କ ଚରଣରେ ଯେ ସମସ୍ତ ଗୁଣର ଉନ୍ନେଷ କରିଛନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାର ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖିନ । ଏହି ସୁକାର୍ଯ୍ୟ ଅବସ୍ଥାବରେ ତାହାର ଅରମ୍ଭ । ତାରଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ପ୍ରଜାବର ପ୍ରିୟକରଣ ଅଭିପ୍ରାୟରେ ରାଜଦମ୍ଭିତ କୁଳଗୁରୁ ଗଣିଷ୍ଠଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାହା ଗଲେ । ପଥର ବର୍ଷିଆ ବେଢ଼େ ମଧୁର, ବେଢ଼େ ପ୍ରୀତିକର । ଫୁଲର ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟରୂପ ମଧ୍ୟରେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ସେହି ଅରଣ୍ୟପଥରେ ରଥ ଚଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏକ ପକ୍ଷରେ

ପ୍ରଭୃତିର ଅନୁକମ୍ପା ମାଧୁରୀ, ଅପର ପକ୍ଷରେ ଗୁଣଦମ୍ଭତ୍ବର ଅମାୟିକ ପ୍ରୀତି-ପ୍ରସନ୍ନ ଭାବ, ଏ ସମସ୍ତ ଫଳ ମନୋହର । ତପୋବନର ଚିତ୍ତ ଚତୋର୍ଥକ ହୃଦୟଗ୍ରାସୀ । ସେ ସବୁର ଉନ୍ନେଷ କଷ୍ଟସୌଜନ । ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟରେ ଦଲ୍ଲପଙ୍କ ସକରୁଣ ଅସ୍ତ୍ରନିବେଦନ ପାଠ କଲେବେଳେ ଶଶକାଳପାଇଁ ଅପଣାର ସକଳ ଦୁଃଖ, କଷ୍ଟ ଭୁଲି ଯାଇ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖରେ ପ୍ରାଣ ଯେପରି ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼େ । କେବଳ ଅପଣ୍ୟ ଅଭାବରୁ ସମସ୍ତ ଜୀବନଟି ଯେପରି ଶୂନ୍ୟ ବୋଧ ହେଉଅଛି । ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ 'ପରବେତ୍ତ ବୁ ମେଁଶେ ।' ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଶ୍ଳେଷ ଦେଖନ୍ତୁ—

ଭୃଷା ଗୁନଂ ବଧାତମ୍ନୀଂ କଥଂ ପଶ୍ୟନ୍ ଦୃଶ୍ୟସେ ।

ପିତ୍ରଂ ସ୍ବୟମିବ ମୈତ୍ରାତ୍ କେନ୍ଦ୍ରମାଶ୍ରମଭୂଷକଂ ।

କ ଶିଷ୍ୟୋଽତି ରକ୍ତିବିନମ୍ର ଅଭିମାନ ! ସ୍ବପ୍ନରେ 'ଯେଉଁ ଅଶ୍ରମ-ଭୂଷରେ ଜଳସେବନ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣରୁ ଦେଖିଲେ ଯେପରି ଅପଣଙ୍କର କଷ୍ଟ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ, ମୋର ଅପତ୍ୟଗୁନତା ଦେଖି ଅପଣଙ୍କର ମେତ୍ରପରି କଷ୍ଟ ହେଉ ନାହିଁ କିପରି ?

ଯାହା ହେଉ, ବଶିଷ୍ଠ ଧ୍ୟାନଦ୍ବାରା ତାରଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ଗୁଣକୁ ଜଣାଇଲେ । ତାହା କଣ ? ରତ୍ନସ୍ଥାତା ସୁଦକ୍ଷିଣାଙ୍କୁ ସୁରଣ କରି ଗୁଣା ଦଲ୍ଲପ ଇନ୍ଦ୍ରସନ୍ଧାରୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ଅଗମନ କଲବେଳେ ଅନ୍ୟମନସ୍ବ ଭାବରେ ପଥପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥିତେ କାମଧେନୁ ସୁରଭିଙ୍କ ସମ୍ମାନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରି ନ ଥିଲେ, ତେଣୁ ସୁରଭି ସୁଖ ହୋଇ ଅଭିଶାପ ଦେଲେ—ମତେ ଯେଣୁ ଅବଜ୍ଞା କଲ, ତେଣୁ ତୁମ୍ଭର ସନ୍ତାନଲଲର ନ ହେଉ । କ କଠିନ ସୈନ୍ଧବ୍ୟ ! ସସାରମାଗ କିପରି ସୁଧୋରସଦୃଶ ! ସୁରଭିଙ୍କ ଅବଜ୍ଞାରେ ଦଲ୍ଲପଙ୍କ ରହିତ ଅର୍ଗଳବକ ହୋଇ ରତ୍ନଅଙ୍ଗୁ ଯେହେତୁ—

ପ୍ରତିବଧାତ ଦୁ ଶ୍ରେୟଃ ପୁନ୍ୟପୁନାତ୍ୟଦନ୍ତମଃ ।

କବି ଯେପରି କହୁଅଛନ୍ତି—ଏ ସସାରରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ କୁଟି କରି

ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନକୁ ଦେଖିବା ବା ଅଜ୍ଞାନକୁ ଦେଖିବା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟତାମୟ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଅର୍ଥମାନକୁ ଅବଶ୍ୟକ ଭାବେ କରାଯିବା ଦେଖିବା । ଏହି ଅବସ୍ଥାମୟ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏ ହାସଲରେ କେତେ ସତର୍କତାର ପ୍ରୟୋଗ, ତାହା ସଦୃଶରେ ବୁଝା ଯାଉଅଛି ।

କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏହାର ପ୍ରକାର କଣ? ଗୁରୁ ଅବେଶ କଲେ—ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିୟମକୁ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଶୁଦ୍ଧରେ ଦେଖିବା କର । ସେ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଦେଖିବା କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ପାରିବ । ସେବାକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦେଖିବା—ବନ୍ଧ୍ୟ ପଲମୁଳାହାସ ହୋଇ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଏହାଙ୍କର ଅନୁପରାଧ କରିବାକୁ ଦେବ । ନିୟମ ଗମନ କଲେ ତୁମ୍ଭେ ଗମନ କରିବ, ସେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଦେଖିବା ତୁମ୍ଭେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଦେବ, ସେ ଉପବେଶନ କଲେ ତୁମ୍ଭେ ଉପବେଶ୍ୟ ଦେବ, ସେ ଜଳ ପାନ କର କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମ୍ଭେ ଜଳ ଗ୍ରହଣ କରିବ ନାହିଁ । ବନପ୍ରତ୍ୟାଗମନ ଉଦ୍ଧାର ଶୁଦ୍ଧପତ୍ତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ନିୟମାବଳୀ ପରିଚୟ କରିବେ । ଏହି ଭାବରେ ଗୋଷେବା ଅରମ୍ଭ କରି ପ୍ରତିପତ୍ତି ନିଷ୍ପାଦନରେ ଗ୍ରହଣାଳୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—କାସ ଦାସୀ ବା ଅନ୍ୟ ଅସୁବିଧାନ କେହି ଏ ସେବରେ ସହାୟ ନାହିଁ—ଗୋଷାଳା ପରିସରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ଦେବ । ତାହା ନ ଦେଖିବା ଗ୍ରହଣାଳୟ ମୂଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦିନପ୍ରାଣ ଶୁଦ୍ଧତା ହୋଇ ଏହାଙ୍କ ପ୍ରାଣାଳୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଅବଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଦ୍ଧାବଳୀ ନିୟମାବଳୀ ଅନୁପରାଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ଗୋଷାଳା କାଳରେ କି ଦିନପ୍ରାଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୀ ଶୁଦ୍ଧତା ‘ସ୍ୱପନାନ୍ତ ନୃପତ୍ୟ’ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରମାଣ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି । ଏକ ପକ୍ଷରେ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁଗଣ ତାଙ୍କର ଚେତନାଶୁଣି ବର୍ତ୍ତନ କରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଭିବୃଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କମଳାସୁ ବସରେ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଅନ୍ତଃକରଣର ବ୍ୟାପାର ଅନୁପରାଧ କରି ଦୃଶ୍ୟଗଣ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଶୁଦ୍ଧତା କରୁଅଛନ୍ତି । ଅନୁପରାଧ ବ୍ୟାପାର

ଭୂତରେ ଚପଟ ପ୍ରତିଫଳିତ ଏବଂ ତାହା ଚପଟ ପଶୁବୃକ୍ତିର ସୁଦୃଢ଼
ବୋଧଗମ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାରେ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି ।

ଏହିପରି ଏକତା-ପ୍ରତି ଏକତା ଅନୁବାଦିତ ହେଲା । ଏବେ ଦିଲ୍ଲୀପଟ୍ଟଣ
ପେଟ ପରୀକ୍ଷା ଉପସ୍ଥିତ । ବାହ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର କୁଟି ନାହିଁ—
ମାତ୍ର ଦୃଶ୍ୟର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟତା କିନ୍ତୁ ପ୍ରସ୍ତୋତନ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଚିହ୍ନିତ୍ୱ ଧ୍ୟାନ
ଦ୍ୱାରା ଏହି ଦିବ୍ୟ ସ୍ୱକୋମଳ ଚିନ୍ତାବିଶେଷ୍ୟାଳୟରେ ଗଙ୍ଗାପ୍ରପାତସମ୍ଭବିତ
ଦୁର୍ଗାମୟୀବୃକ୍ତିର ବାହ୍ୟ ଗଲେ । ଧ୍ୟାନ ଅନନ୍ତରେ ଚିନ୍ତା ବିଶେଷ
କରୁଅଛନ୍ତି, ଗଙ୍ଗା ବିହାର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭାବରେ ଦୁର୍ଗାମୟୀ ଶୋଭା
ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଦୂର ଗୋଟାଏ ଶ୍ରୀମତୀ ସ୍ୱିତ୍
ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନ୍ତରାଳ କଲା । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନ୍ତରାଳ ଶ୍ରୀମତୀ ଗଙ୍ଗା ଦୃଷ୍ଟି
ପେଟର ସ୍ୱିତ ବ୍ୟତିତ ଶର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ ।
ମାତ୍ର ଏ କି ଅଭୂତ କଥା ! ଶର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବେ କଣ ? ଅଙ୍ଗୁଳ-
ଗୁଡ଼ିକ ଶରସଳିନୀ ହୋଇ ଜଳବତ୍ ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଲା । ଗଙ୍ଗା
ମନ୍ତ୍ରୋଷଧିରୁକ୍ତିବାର୍ତ୍ତା ଶ୍ରୀମତୀ ଗୁରୁ ଦିବ୍ୟମାନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।
ଏହି ଅବସରରେ ସ୍ୱିତ ମନୁଷ୍ୟଭାଷାରେ ଦିଲ୍ଲୀପଟ୍ଟଣ ବ୍ୟୟ ବୃକ୍ତି କର
ନିଜର ବିବରଣ ପ୍ରକାଶ କଲା । ସେ ବିବରଣ ବଡ଼ କୌତୁହଳଜନକ
— ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ସାମାନ୍ୟ ସ୍ୱିତ ନୁହେଁ; ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେବଦାରୁ ବୃକ୍ତିକୁ
ସ୍ୱୟଂ ସଂକୀର୍ତ୍ତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାରେ ପାଳନ କରି ଆସୁଥିଲେ, ତାହା ଦୃଷ୍ଟିମାନେ
ତାହାର ଦେହ ଶର ନିଷିଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଅଭ୍ୟାସମୟୀଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ
ଦାରୁଣତା ଜାତ ହେଲା, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ସେହି ଅନନ୍ତ ନିବାରଣ ନିମିତ୍ତ
ଶୂଳପାଣିଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ସେ ପ୍ରତିଫଳିତ ନିୟନ୍ତ୍ର ହୋଇଅଛି ॥ ଏବଂ
ନିକଟାଗତ ପ୍ରାଣମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ କରି ଜୀବନଧାରଣ କରିବାକୁ ଅଦୃଷ୍ଟ
ହୋଇଅଛି । ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ତାହାର ଗୋଟିକପାଶୋସ୍ତର ଧ୍ୟାନ ଅର୍ପି
ଉପସ୍ଥିତ, ତାହାକୁ ସମ୍ପାଦନ କରିବାରେ ଦେଖା ଦୃଶ୍ୟ । ସେହିଦିନ—
‘ନିପାଦପୋନୁ ନିନିଶିବ୍ୟଂ ଶିଳୋତସ୍ତେ ମୁକ୍ତମାବୁଦୟଂ’ ସ୍ୱିତର

ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରଗଳ୍ଭ ବାନ୍ଧ୍ୟ ଶୁଣି ଶକା ତାହାର୍ତ୍ତବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଲେ ।
 ଭବିଷ୍ୟ ସଂକଟ ଉପସ୍ଥିତ—ଏଣେ ସଦାଶିବଙ୍କ ନିଯୋଗର ସିଂହର ସ୍ଥୁଳ
 ନିବୃତ୍ତି, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସୁବୁଦ୍ଧ ଗୋଧନର ସାଫଳ୍ୟର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ
 ଏପରି ପ୍ରଳୟେ ବର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଣ ? ଭବିଷ୍ୟ କୁଳ ରଥା କରବାର ଗୋଟିଏ
 ମାତ୍ର ଉପାୟ ପ୍ରିୟ କର ସିଂହକୁ କହିଲେ, “ସନ୍ଧ୍ୟା ସମାଗମ ହେତୁରୁ
 ଜାଳବିନ୍ଦ୍ରା ନିମିତ୍ତ ଏହି ଧେନୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତମ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଏହାକୁ
 ପରିତ୍ୟାଗ କର ମୋର ଏହି ଦେହରେ ତୁମ୍ଭର ଶୁଧା ନିବୃତ୍ତି କର ।”
 ମାତ୍ର ଅମ୍ବେମାନେ, ଚନ୍ଦ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣ, ସିଂହ ସାମାନ୍ୟ ସିଂହ ନୁହେଁ—ହରିଶଚ-
 ନାକ, ସୁଶାବନାକ ସବୁ ତାକୁ ଜଣା । ସେ ଶକାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି
 ହାସ୍ୟ ସମ୍ଭାରଣ କର ପାଇଲା ନାହିଁ—ନାନା ଯୁକ୍ତିର ଅବତାରଣା କର
 ଶକାଙ୍କ ମନ ବଦଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ସେ କହିଲା, “ତୁମ୍ଭର
 ଏହି ଏକଛତ୍ରା ଶୁକର, ନିଶାନ ଘୋରନ, ମନୋହର ବସୁ, ଏ ସମସ୍ତ
 ତୁମ୍ଭେ ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ ଧେନୁ ପାଇଁ ବିପର୍ଜନ କରବାକୁ ବସିଅଛ !
 ଦେଖୁଅଛ, ତୁମ୍ଭେ ନିଜାନ୍ତ ମୂର୍ଖ, ଅବିବେକୀ । ଆଉ ତୁମ୍ଭର ଏ
 ବୁଦ୍ଧାନୁଜ୍ଞା ବା କି ପ୍ରକାର ? ତୁମ୍ଭେ ଜୀବତବୀରହାସ ଗୋଟିଏ
 ଗୋରୁକୁ ମାତ୍ର ରକ୍ଷା କରବ, କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ଜୀବତ ରହିଲେ ଗୋଟି
 ଗୋଟି ପ୍ରଜାକୁ ପିତୃକୁଲ ସୁଖରେ ପାଳନ କର ପାରିବ । ଏଥିମଧ୍ୟରୁ
 କେଉଁଟି ଶ୍ରେୟସ୍ବର ? ଶୁଭୁକୁ ଭୟ କରୁଅଛ ? ଗୋଟିଏ ଧେନୁ
 ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ବେଇ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କର ପାର, ସେହିପାଇଁ
 ତନ୍ତ୍ରା କଣ ?” ଅନେକ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ସାମୟିକ ଭବିଷ୍ୟର ଗୁଳିତ
 ହୋଇ କୌଣସି ମହତ୍ତ୍ବ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥାଏ ଅଥବା ସ୍ବାର୍ଥ
 ବିପର୍ଜନ କରବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ପରେ ଲଭିଯିବ ଗଣନା
 କର ତାହାକୁ ନିବୃତ୍ତି ହୁଏ । କବି ଚଳଣଙ୍କ ସେ ଧାତୁରେ ଗଢ଼ି
 ନାହାନ୍ତି । ମାନବଚର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ—ଲଭିଯିବ ଗଣନା
 ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ କାହିଁ ? ସିଂହର ଉଦ୍ରେରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ

ବନ୍ଦୁମାଡ଼ ବଚଳିତ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ବନ୍ଦୁ ପୃଥ୍ବୀୟା ଶୁଦ୍ଧ
ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସ୍ଥିତି ନିକଟରେ ଗାତର ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତାକୁ ଆରମ୍ଭ
କଲେ । ସେ ସ୍ୱପାଦର ସମସ୍ତ ବ୍ୟୁତ ହୋଇଗଲେ । ରାଜ୍ୟର
ହତବିନ୍ଦା, ଆହତ ଓ ପାରିଶିକ ମଙ୍ଗଳର ପ୍ରଧାନ ସାଧନ ଅପତ୍ୟ-
କାମନା, ଦିବ୍ୟଶକ୍ତିର ଆକାଂକ୍ଷା, ସବୁ କେଉଁଆଡ଼େ ଅନୁକୃତି
ହୋଇଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ ଶକ୍ତିସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପାଳନ, ଏକମାତ୍ର
ଚିନ୍ତା ଗୁରୁଙ୍କ ଗୋଧନରକ୍ଷା । ଏଣେ ଧେନୁର କାତର ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ
ପ୍ରାଣକୁ ଅଧିକତର ବ୍ୟାକୁଳ କରୁଅଛି । ରାଜାଙ୍କ କାତରୋତ୍ତରେ
ହୃଦୟ ମନ ବଚଳିତ ହୋଇଯାଏ । ସେ କହିଲେ—

କିନ୍ତୁ କଲ ଶାସ୍ତ୍ରର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦମ୍ଭଃ
କିନ୍ତୁ ଶବ୍ଦୋ ଭବନେଷୁ ରୁଦ୍ଧଃ ।
ରାଜ୍ୟେନ କି ତଦ୍ବିପକ୍ଷତରୁଦ୍ଧେ
ପ୍ରାଣେ ରୂପକୋଶମଳୀମସୈବ ।

ବିନାଶରୁ ପ୍ରାର୍ଥନାକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଶକ୍ତିସ୍ୱର ଧର୍ମ, ସେ ଧର୍ମପାଳନରେ
ଯେ ଅକ୍ଷମ ହେଲା, ତାହାର ରାଜ୍ୟରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ, ଆଉ ସେ
କଳଙ୍କକାଳିମାମୟ ପ୍ରାଣରେ ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ? କ୍ଷତରୁ ରକ୍ଷା
କରିବା ତ ଶକ୍ତିସ୍ୱର ଧର୍ମ, ତହିଁରେ ପୁଣି ଗୁରୁଧନରକ୍ଷା ବିଶେଷ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । ସମ୍ମୁଖରେ ତାହାର ବିନାଶ ଦେଖି
କିଜେ ଅକ୍ଷତ ଶକ୍ତିରେ କିପରି ଗୁରୁଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ ଦେଖାଇବ ? ଏହି ସେ
ଏକାନ୍ତବିଧିରୁ ବୌଦ୍ଧିକ ଦେହ, ଏଥି ପ୍ରତି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭର
ଅନାପ୍ରାପ୍ତ । ଏହା ଅପେକ୍ଷା ଉଚିତର ସେ ଯଶଶାସର ବାହ୍ୟ ପ୍ରତି
ଦୟାପର ହୋଇ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କର । ଅବଶେଷରେ ସ୍ଥିତିର
ସମ୍ମତି ଜାଣି ପାରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟନଷ୍ଟ ଗର ଅକୁତୋଦୟରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବେଘ
ନିକଟରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଶରୀରକୁ ମ୍ୟାସପିଣ୍ଡସ୍ୱରୂପ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ ଏକ
ସ୍ଥିତିର ପ୍ରତୀତି ଉଦ୍‌ଘାଟନକୁ ପ୍ରୟତ୍ନ କରି ରହିଲେ । ମାତ୍ର ଏହି

ଅସୁବଳର ଫଳ କଣ ହେଲା ? ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ପିକିର ହାତ ଉଠି, ଭୁ
ହେଲା । ସାଧକପ୍ରବର ଉଲ୍ଲାସକ ମସ୍ତକରେ ବିଦ୍ୟାଧରଦ୍ରୁମକୁ ପୁଷ-
କ୍ଷି ନିପତିତ ହେଲା । ତତପରେ—

ଉତ୍ତିଷ୍ଠ ବସେତ୍ୟମୃତାୟମାନଂ

ବନ୍ଦେନମୋଽସ୍ତି ତମୁସ୍ତି ତଃ ସନ୍ ।

ବଦର୍ଶ ଶ୍ରୀ ଜନନୀପିତ ସ୍ତା

ଗାମଗ୍ରାମଃ ପ୍ରସ୍ରବଣୀଂ ନ ସିଂହଂ ।

ହେ ବନ୍ଧୁ ! ଉଠ, ଏହି ଅମୃତାୟମାନ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରି ଶ୍ରୀ
ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଦେଖିଲେ, ସେ ପ୍ରତୀତି ସିଂହ ନାହିଁ—ଅମୃତ-
ଧାରାବନ୍ଧନ ଜନନୀପିତା ବିଶିଷ୍ଟଧେନୁ ନନ୍ଦନା ସମ୍ମୁଖରେ ଛିଡ଼ା
ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଅଉ ଅଧିକ ବାକ୍ୟବ୍ୟୟ ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । କିନ୍ତୁ
ଏହିଠାରେ ଶ୍ରୀମୁଖଗଣ ହସ୍ତର ଶେଷ ଭୂଳତାପ୍ରଶ୍ନରେ ଦଲ୍ଲପତରକରୁପ
ହୃଦୟଦ୍ୱାରା ବିହର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛନ୍ତି "ଏବଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ନିବୃତ୍ତିରେ ଅସୁବଳର ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ଓ ଉତ୍ତର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ
ବେଘାଲ ଜଗତକୁ ମହାଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଅର୍ଥାତ୍ରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥ ଏ ସଂସାରରେ ବଡ଼ ସଙ୍କଟପୂର୍ଣ୍ଣ । ସୁଗ-
ସ୍ଥାପନରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ କରି ଚାଲିଯିବା, ପାଦଦେଇ ଉଦ୍ଧାରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ବିକଟହେବା ନାହିଁ, ଏ ଅଶା ଦୁର୍ଗଣା ମାତ୍ର ଚିତ୍ତର ଏକାଗ୍ରତା ଓ
ଦୃଢ଼ତା, କଠୋର ବ୍ରତପରାୟଣତା, ଅସ୍ମୋହର୍ଗତତପସରତା ବିନା ଏ
ସଂସାରରେ କେହି ପିକିଲର କରି ପାର ନାହିଁ, ପାରିବ ନାହିଁ ।
କଥାଟି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଲଭି ଦେବାକୁ ହେଲେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ
ପ୍ରାଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ହେବ ।
ଏହାହିଁ ଦଲ୍ଲପ ତରବର ବିଶେଷ ଏବଂ ଅମୂଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ।

ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାନ ।

ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଜର ହିତାୟ ବାର୍ଷିକଅଧିବେଶନରେ ପ୍ରବନ୍ଧ
ବକ୍ତୃତାର ସାରାଂଶ ।

ମୁଁ ଅଜ୍ଞ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଏହି ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । ମୋ ଉପରେ ଅଜ୍ଞ ଯେଉଁ ଗୁରୁଭାର ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଅଛି, ସେଥିପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ନିମିତ୍ତ ମୁଁ ଆଦୌ ସମୟ ପାଇ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କିଛିକାଳ ହେଲା ସାହିତ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚାରଣ କରୁଥିବାରୁ ମୋର ବନ୍ଧୁମାନେ ମତେ ବଳପୂର୍ବକ ଅର୍ଥ ଆପଣମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ କରିଅଛନ୍ତି । “ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାନ” ଏପରି ଗୁରୁତର ବିଷୟ ଅଲୋଚନା କରିବାପାଇଁ ଯେତେ ଶକ୍ତି, ଚିନ୍ତା ଓ ଅଧ୍ୟୟନ ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ମୋର ନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ବିଷୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କଲା ବେଳାରୁ ଅଜ୍ଞ ଏହି ସଭାଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନା ଜିଜ୍ଞାସା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିଥିବାରୁ କେତେ ସ୍ୱପ୍ନାଳୀନତା କରିବାପାଇଁ ଏତାଦୃଶମେ ଦଶମିନିଷ ସୁଦ୍ଧା ଅବସର ପାଇ ନାହିଁ । ଅଜ୍ଞ ଏ ସଭାରେ ଏପରି ବିଦ୍ରବ୍ୟମନଶ୍ରୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ, ଯିଏ କଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ଛାଡ଼ି ହୋଇଅଛି, ମୁଁ ନିଜେ କିଛି ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ । କେବଳ ବିଷୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କଲାବେଳେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ଚିନ୍ତା ପ୍ରାୟରେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା, ତାହାହିଁ ଜାଣିତ ରହିଅଛି । ସଂଲଗ୍ନ ହେଉ ବା ଅନ୍ତରାଳ ହେଉ, ତାହାହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବି ।

‘ଜାତୀୟ ଜୀବନ’ କଣ, ଏହା ବୁଝିବା ପୂର୍ବରୁ ‘ଜାତୀୟ’ କଥାଟି ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି କଥାଟି ସେଇ ଏ ଦେଶରେ ବିଶେଷ ଆନ୍ଦୋଳନ ଉପସ୍ଥିତ । ପୂର୍ବେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ

ଦେଶରେ ପ୍ରାୟ ସକଳ ଶିକ୍ଷାଗରେ ଅଧିକାଂଶ କାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିଲା । ଶିକ୍ଷିତାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜ ନିଜ ଚୁକ୍ତି ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଶିକ୍ଷାକ୍ରମର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ ବଡ଼ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ସାଧନ କରି ଯାଉଥିଲେ । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟ ଅବଶ୍ୟକ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବିପ୍ଳବ କରୁଥିଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏକ ଭାବରେ ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମବେଦ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ନୁହେଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରେରଣାରେ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଅନୁମାନଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମିଅଛି । ପୃଥିବୀରେ ସମସ୍ତ ମାନବ ଜାତି ମୂଳତଃ ଏକ । ଏକପ୍ରକାର ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଭାବ ଓ ଶକ୍ତି ସେହି ସମସ୍ତେ ଜନ୍ମିଅଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକର ପରିମାଣଭେଦ ଅଛି, ମାତ୍ର ପ୍ରକାରଭେଦ ନାହିଁ । ନାନା କାରଣରୁ ପୃଥିବୀରେ ଅନେକ ଜାତିର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ଜାତିଗୁଡ଼ିକ ଓ ଜାତିଗଠନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭିନ୍ନୋଟି ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଲିଖିତହୁଏ :—

୧ମ—ଧର୍ମଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ—ଏକ ଧର୍ମାବଲମ୍ବିମାନେ ଏକ ଜାତିରୁପରେ ପରିଗଣିତ ହୁଅନ୍ତି । ୨ୟ—ଶାସନଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ—ଏକ ଶାସନାଧୀନ ଲୋକମାନେ ଏକ ଜାତୀୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ୩ୟ—ଭୂଗୋଳଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ—ଏକ ଭୂଗୋଳବିଦ୍ୱାନ୍ ଲୋକମାନେ ଏକଜାତୀୟ ବୋଲି ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ୩ ଗୋଟି ସମ୍ବନ୍ଧଦ୍ୱାରା ଜାତି ଗଠିତ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ । କେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ, କେଉଁଠାରେ ଦୁଇ ଗୋଟି, କେଉଁଠାରେ ବା ତିନି ଗୋଟି ସମ୍ବନ୍ଧଦ୍ୱାରା ଜାତି ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ଏହି ନିମ୍ନ ଗୋଟି ସମ୍ବନ୍ଧ ଏକତ୍ର ବିବ୍ୟାସନ ଥିଲେ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ହୃଦୟର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଭୂଗୋଳଗତ ଜାତି ଅଳ୍ପ ଅନୁମାନଙ୍କର ଏଠାରେ ଅଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ । ଅବଦାନୀ କାଳରୁ ଅଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଭାରତ ମହାଦେଶରେ କେତେ ଅଗଣ୍ୟ ଜାତି ଓ ସମାଜ ଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଭଲ ଭଲ

ସମାଜ ବା ଜାତି ମଧ୍ୟରେ କେତେ ବିବାହ ବସମ୍ଭାବ ଲାଗିଅଛି । ପ୍ରାଦେଶିକ ବିଭିନ୍ନତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିକୁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ଅବିଷ୍ଟ । ଏମନ୍ତ କି ଦୁଇ ଶତ୍ରୁ ସୂତ୍ର, ଗ୍ରାମର ଅଧିବାସିମାନେ ପରସ୍ପରଙ୍କୁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ମଣି ନାନା କଳହବିବାଦରେ ସ୍ବପାର୍ବକାଳ କଟାଇଅଛନ୍ତି । ଏହି ଭାବରେ ଭାରତର ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଅନ୍ତତଃ ହୋଇଅଛି । ଶତରବ୍ଦ କୃପାରୁ ଅନେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକଶାସନାଧୀନ ହୋଇ ଅଳ୍ପ “ଭାରତୀୟ ଜାତି”ର ଅର୍ଥ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଅଛନ୍ତି । “ଅନେମାନେ ଏକ ଭାରତୀୟ ଜାତି” ଏବମ୍ଭର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଭୂତ ହେଉଅଛି । ଭାରତର ଏକପ୍ରାନ୍ତରୁ ଅନ୍ୟପ୍ରାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୁଲି ଆସି ଦେଖିବ, ନାନା ବିଭିନ୍ନତା-ସତ୍ତ୍ୱେ ଗୋଟିଏ ଜାତିରୂପରେ ପରିଣତ ହେବାର ଆକାଂକ୍ଷା-ସଦୃଶ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଚାହିଁ କରୁଅଛି; ଯୁଦ୍ଧ, ଭାବ, ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରାଦେଶିକତା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଅଛି ଓ ତାହାର ବିନାଶ ସମୟ ନିକଟ-ବର୍ତ୍ତୀ, ଏହା ଅପରମାନେ ବୁଝି ପାରୁଥିବେ । ଏକ ଭାରତୀୟ ଜାତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାର ଧନ କ୍ରମେ ନିକଟତର ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ଅଳ୍ପ ଅନେମାନେ ମାତୃଭାଷାର ଭିନ୍ନଭିନ୍ନଭାବରେ ଏଠାରେ ସମବେତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହା କେତେଦୂର ସଙ୍ଗତ, ତାହା ଏଠାରେ ବିବେଚ୍ୟ । କେତେକ ଚିନ୍ତା ଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି କହନ୍ତି, “ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଜାତୀୟ ଏକ-ତରଙ୍ଗର ଧନରେ ଭାଷାଗତ ବିଭିନ୍ନତା ବଢ଼ାଇବାର ଅବଶ୍ୟକ ନାହିଁ ।” କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଧନେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ମତେ କହୁଥିଲେ :— “ଅପରମାନେ ଭାଷାଗତ ବିଭିନ୍ନତା କାହିଁସି ବଢ଼ାଉଅଛନ୍ତି ?” ଏହିପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପିତ ହେବାରୁ ମତେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ବିଷୟ ଭାବିବା ନିମନ୍ତେ ଅବସର ମିଳିଲା । ସ୍ବଭାବତଃ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲା, ମାତୃ-ଭାଷା ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା କି ଅନୁମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ? ହୃଦୟ ମନ ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ଆସିଲା । ମନେ ହେଲା, ପିଣ୍ଡୁ ପ୍ରାଣ ତାହା

ନେବା ଯାହା, ଜାତିରୁ ମାତୃଭାଷାକୁ ବିଦୂରତ କରିବା ତାହା । ଯାହା ସ୍ଥାନ ସଙ୍ଗରେ ଏକତ୍ୱର, ତାହାକୁ ଅନ୍ତର କରିବା କି କଦାପି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରେ ? କୌଣସି ସଙ୍ଗରେ ଜାତି ପକ୍ଷରେ ଏହା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ଏ ଯାହା ହେଉ, ଭାଷାଗତ ବିଭିନ୍ନତାପରେ ଜାତୀୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସେ ଶକ୍ତିକୁ ବେବ, ଏହା ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନାହିଁ । ଯେତେ ଅମ୍ଳେ-ମାଳେ ତରମ ଲକ୍ଷକୁ ହୃଦୟରେ ଜାଗ୍ରତ ରଖି ତହିଁ ଉପରେ ନିତ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ରଖି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉ, ତାହାହେଲେ ଲକ୍ଷ ସାଧନରେ କିଛି ବାଧା ଦେବ ନାହିଁ ।

‘ଜାତୀୟଜୀବନ’ ଶବ୍ଦଟି କହିଲେ ତାହାହାର ସ୍ଥାନରେ ସମବେତ-ଭାବରେ ସମଗ୍ର ଜାତିର ବୈଷୟିକ, ମାନସିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଏହି ବିବିଧ ଉନ୍ନତ ଅଭିମୁଖରେ ଗତି ବୁଝାଯାଏ । କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଅର୍ଥିକ ଉନ୍ନତ-ଜାତୀୟଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସେହିପରି ଜାତିର ମତରେ ଜ୍ଞାନୋନ୍ନତ ଜାତୀୟଜୀବନର ପରମ ସାଧନ, ଜାହାରି ମତରେ ଅବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନହିଁ ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ମାତ୍ର ଯଥାର୍ଥରେ ଏଥିମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ପରିତ୍ୟକ୍ତ ବା ହେୟ ନୁହେଁ । ଧନହାରୀ ଯେଉଁ ସ୍ୱଳ୍ପ ସୁଜନତା ଲବ୍ଧ ହୁଏ ତାହାକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରିବାକୁ, ବୁଦ୍ଧି କରିବାକୁ ଜ୍ଞାନର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ଏବଂ ଏ ଉଭୟକୁ ସାର୍ଥକ ଓ ସ୍ୱପତ କରିବାକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବ ମାନବଜୀବନ ପକ୍ଷରେ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଜୀବନରେ ଏହି ବିବିଧ ଭାବରୁ (ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଭାବ ପରିଚ୍ଛେଦ ହୁଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଭାବଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ପରନ୍ତୁ ଏହି ବିବିଧ ଭାବର ସମ୍ଭବତ ଉନ୍ନତ ଭିନ୍ନ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଗଢ଼ାବେଳେ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ) ଏ ସମ୍ଭବରେ ଅତ୍ୟୁତ ଅଧିକ କିଛି ନ କହି ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଗଠନ ପକ୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟ କି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରି ପାରେ, ତାହାହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟପରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବ ।

ଛଥମ କଥା—ପାତ୍ରତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଧନ-ରହି ।
 ଜାତୀୟ ଜୀବନର ସୁଖପାତ୍ର ଅନେକ ଅଛି ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମାତ୍ର-
 ଭାଷା ଓ ମାତୃଭାଷାର ପାତ୍ରତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଧନ ।
 କେଉଁ ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟତାକୁ ଆଜି ଅମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ
 ହୋଇଅଛୁ ? ନାନା ପ୍ରଭୃତିର ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ଆଜି
 ଉତ୍କଳୀୟମାନେ ତାହା ବଳନ୍ତେ ଏକ ଜାତି ବୋଲି ପରିଚିତ ହେଉ-
 ଅଛନ୍ତି ? ଶବ୍ଦର ଅଳସ୍ତ ସୁଦ୍ଧା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏତେ କାଳ ବାକି ରଖି ଥିଲା ?
 ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ ଗୌରବ, ବୃଦ୍ଧର ପରୁ ଲେପ ପାଇଅଛି, ଉତ୍କଳ
 ଆଜି ସାମାନ୍ୟ, ଯଥାର୍ଥ କହବାକୁ ଗଲେ ଗୋଟାଏ ଜାତି ବୋଲି
 ଗୌରବ କହିବାର ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଜି କଣ ଅଛି ? କିନ୍ତୁ ଏହି
 ଅବନତି ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ଆଜି ଯେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ଏକକି
 ହୋଇଅଛୁ, ତାହା ବେକଳ ସାହିତ୍ୟର ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯୋଗୁଁ । (ସାହିତ୍ୟ
 ବେକଳ ବର୍ତ୍ତମାନର ବନ୍ଧନ-ରହି ନୁହେଁ । ପ୍ରାଚୀନ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ
 ସଙ୍ଗେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବନ୍ଧନ ବାକି ରଖିଅଛି, ତାହା ବେକଳ
 ସାହିତ୍ୟ-ବନ୍ଧନ) ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ସାମଲୁଣ୍ଡ, ଅଭିମନ୍ୟୁ, ଜଗନ୍ନାଥ,
 ବଳରାମ ଇତ୍ୟାଦି ପୁରୁଷମାନେ ସାହିତ୍ୟ ବନ୍ଧନ ଯୋଗୁଁ ଆଜି
 ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧା ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଭୁବନେଶ୍ୱର, କୋଣାର୍କ
 ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥଳର କୀର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କରୁ ଅନୁଗ୍ରହ ହୁଏ ଯେ, ଉତ୍କଳ ପୁଣି
 ଉନ୍ନତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେହି କହି ପାରେ, ସେ ସବୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୁରୁ-
 ଶମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ! ତାହା ଯେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଦେଶୀୟ
 ଜାତି ଆସି ଏଠାରେ ନିର୍ମାଣ କରି ନାହାନ୍ତି; ତାହାର କି ପ୍ରମାଣ ଅଛି ?
 ମୁଁ ଉତ୍ତର କରୁଅଛି, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ତାହାର ଜୁଳୁଲୁ ପ୍ରମାଣ-
 ହେଉଅଛି । ଯଦି ଭବିଷ୍ୟତ୍ ବଶ୍ୟତାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅମ୍ଭ-
 ମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗି ଥାଏ, ତାହା ଏକା ଉନ୍ନତ
 ସାହିତ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ । ଅତି ଠିକ୍ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ

ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାନ ଅତି ଉଚ୍ଚ, ଅତି ପବିତ୍ର—ସାହିତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଧନ-ବନ୍ଧୁ ।

ହିତାୟ ନୀତି—ସାହିତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷାର ବହୁଃସ୍ରବାଣ । କେଉଁଠାରେ—କେଉଁ ନିରୁତ ଦୃବସ୍ଥରେ କେଉଁ ଭାବ, କେଉଁ ଆଶା, କେଉଁ ଆକାଂକ୍ଷା ଉଦ୍ଧତ ହେଲା, ତାହା କିଏ ଜାଣ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଦ୍ଧିଅନେ ବ୍ୟାପ୍ତ କରେ ? ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ସ୍ଥଳରେ ନବ ନବ ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷା ଜାଗ୍ରତ ହେଲାବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ନାନା ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଏହି ସାହିତ୍ୟ କେତେବେଳେ ବକ୍ତୃତ୍ୱବୋଧରେ ଜାତୀୟ ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରେ ଏବଂ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପ୍ରାଣର ମୋହ ଓ ଜଡ଼ତା ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବିନାଶ କରୁ ହୁଏ । ସୁଖି କେତେବେଳେ ଏହି ସାହିତ୍ୟ ଶ୍ରୀଷ୍ଟ ଆନ୍ଦୋଳନର ବୁଲୁ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀରେ ଅନ୍ନିଷ୍ଟ ଲୋକ ସମ୍ମାନିତ କରି ସମୁଦାୟ ଅଭ୍ୟାସର ଅନାବୁଦ୍ଧକୁ ବୁଝାବୁଦ କରେ ପକାଏ । କେତେବେଳେ ବା ଏହି ସାହିତ୍ୟ କଳାବେଶରୂପରେ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସୁଧାଧାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଗଣ୍ୟ ସନ୍ତପ୍ତ ପ୍ରାଣକୁ ଶାନ୍ତ ଓ ସୁଶୀତଳ କରେ । ସମସ୍ତ ଉନ୍ନତ ଜାତିମାନଙ୍କର ଓ ଉନ୍ନତ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କଲେ ସାହିତ୍ୟର ଏବମିଥ ବିପ୍ଳବ ମୂର୍ତ୍ତି କେହି ଦୃବସ୍ଥ ମନ ବିମୋହିତ ହୋଇଯାଏ । (ଅତଏବ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଆକାଂକ୍ଷାର ବହୁଃସ୍ରବାଣ, ଆଶାର ବହୁଃସ୍ରବାଣ ।) ଅନୁମାନଙ୍କ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ-ସଗ୍ରାହ ଆମ୍ଭେମାନେ ଉତ୍ତମରୂପେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି କେହି ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଉନ୍ନତ ଜାତିର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ଭାବର ବିକାଶ ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ମାତ୍ର ବାବ୍ୟବଳୀ ଛଡ଼ା ଆଉ ଅଧିକ କିଛି ଅନୁମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ି ନାହିଁ—ତାହା ସୁଖି ପ୍ରଧାନତଃ ଆଦରସାମ୍ମୁଖ । ଅବଶ୍ୟ ସୁରକ୍ଷାଦି ଅନୁବାଦ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର

ତଥା । ମାତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳରେ ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଶିଳ୍ପ, ରାଜନୀତି ପ୍ରଭୃତିର ବିଶେଷ ବିଚାରି ହୋଇଥିଲା, ଏହା ସଦବାଦସମ୍ମତ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉପଯୁକ୍ତ ଅନୁସନ୍ଧାନଫଳରେ 'କାଳକ୍ରମେ' ଉକ୍ତ ଶେଷମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାଚୀନ ରଚନାମାନ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ଆଶା କରା ଯାଇ ପାରେ ।

ଭୂଗର୍ବ୍ୟ ତଥା—ସାହିତ୍ୟ ଜାଗରୁ ଜୀବନର ନିର୍ମାତା । ବିଶେଷ ବିଶେଷ ଶିଳ୍ପଶାଳୀ ଓ ପ୍ରଭାବବନ୍ତ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଉନ୍ନତ ନବ ଭାବମାନ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ତାହା ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ-ହାରୀ ବିକାଶ ହୋଇ ଜାଗରୁ ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କରେ । ଅପଣମାନେ ଦେଖନ୍ତୁ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ମୁଣ୍ଡିମେୟ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟକୁ ନିଜର ଇଷ୍ଟଦେବତା ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବିନ୍ଦୁ, ଅସୁବିଧା ଓ ଅସୁବିଧାକୁ ବୁଝେପ ନ କରି, ଫାଳଗ୍ରାମ ବେଶରେ ଅପଣର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କୁଟୀର ମଧ୍ୟରେ କାଳ ଯାପନ କରି ଦବାନୁଶି ସେହି ଅଗ୍ରଣ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ଅଭ୍ୟାସନା କରିଥାନ୍ତି; ସେହି ଫଳ କୁଟୀରରୁ ଯାହା ବାହାରିଅଛି, ତାହା ସମଗ୍ର ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ମହାପ୍ରବାବ ବିପ୍ରାସ କରି ତାହାକୁ ଅଗ୍ରସର କରି ଦେଇଅଛି, ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ନବ ପ୍ରାଣ, ନବ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର କରି ଦେଇଅଛି, ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ନବ ନବ ଉନ୍ନତ ହାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରି ଦେଇଅଛି । ଜଣେ ଜଣେ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ସାହିତ୍ୟ-ସେବକଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ଯାହା ବାହାରିଅଛି, ତାହା କୋଟି ଜୀବଜର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକସ୍ୱରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛି । ଫଳତଃ ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ ଜାଗରୁ ଚିନ୍ତାର ଉନ୍ନେଷ ସାଧନ କରି ଜାଗରୁ ମାନସିକ ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ରଚନା କରେ ଏବଂ ତାହାର ମଧ୍ୟରେ ଜାଗରୁ ଜୀବନ ଗଠିତ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ । ଏଥିରୁ ବଳି ସାହିତ୍ୟର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଶମତାର ପ୍ରମାଣ ଆଉ କଣ ହୋଇ ପାରେ ? ଯଥାର୍ଥରେ ସାହିତ୍ୟ ଜାଗରୁ ଜୀବନର ନିର୍ମାତା ।

ଉତ୍ତର ତଥା—(ସାହିତ୍ୟ ଜାଗରୁ ଜୀବନର ମାନମନ୍ଦର, ଜାଗରୁ

ଜୀବନର ପରିମାପକ । ଯେବେ ଜାଗରୁ ଜୀବନର ଉନ୍ନତ-ପରିମାଣ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର, ଜାଗରୁ ଜୀବନର ଗତି ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର, ତେବେ ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କର, ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠା ଉଦ୍ଘାଟନ କର, ତୁମ୍ଭ ମନରୁ ସମସ୍ତ ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହେବ । ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଜାତିର ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଧାରଣା କରିବାକୁ ହେଲେ ତାହା ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟରୁ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ମଳବ । କିଏ କେଉଁ ଦେଶରୁ କେଉଁ ଅମୂଲ୍ୟ ସାମଗ୍ରି ବଢ଼ି ଆସିଅଛନ୍ତି, କିଏ କେଉଁ ସମୁଦ୍ରରେ ନମନ ହୋଇ କି କି ରହୁ ଅଛନ୍ତି କିଏ ପାରି-ଅଛନ୍ତି, ଯମସ୍ତ ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ-ମନ୍ଦିରରେ ସମ୍ପଦ ଓ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ।

ମୋହର ପ୍ରାଣରେ ଏହି ଶୁଦ୍ଧ ଗୋଟି ଭାବ ବଶେଷ ଭାବରେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସତ୍ୟରେ ଏଠାରେ କହିଲି । କି ଭାବରେ ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟର ଗଠନ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ କିମ୍ଭବ ଅଲୋଚନା କରିବ । ସମୟ ବିଶେଷରେ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବଳ ଆତ୍ମାଶ୍ରୀ, ଉଦ୍ଘାଟନା, ଅଶା ଓ ଅନୁରାଗ ଜାଗରୁ ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପ୍ରବଳ ଭାବ ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ ଗଠନର ବିଶେଷ ଅନ୍ୟୁକୂଳ ଅବସ୍ଥା । ଲକ୍ଷ୍ୟାସ ଅଲୋଚନା କଲେ ଦେଖି ପାରିବେ ଯେ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବଳ ଆତ୍ମାଶ୍ରୀ ପ୍ରବେଶ କରି ଜାଗରୁ ଜୀବନ ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଗଠନ କରି ଦେଇଅଛି । ଏହି ଶୁଦ୍ଧ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ସେ ଜାତି ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ-ବାନ୍ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ଗୋଟିଏ ଆତ୍ମାଶ୍ରୀ ଏକ ସ୍ଥାନରୁ ବାହାରି ଦାବାନ୍ତି ସଦୃଶ ଦେଖାଯାଏ ବ୍ୟାପି ଯାଏ ଏବଂ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରି ସାହିତ୍ୟରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ସାମୟିକ ଉଦ୍ଘାଟନାକୁ ଏହାର ଜନ୍ମ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଏହା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ମାଲବ

ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସଜ୍ଜିବିତ ଓ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ କରେ । ସେତେବେଳେ ଜାତିର ପ୍ରାଣ ଅବତନ ଭାବରେ ରହିଥାଏ, ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ର ନିଜର ଅନୁବାଦ ହୋଇ ପଡ଼େ, ସେତେବେଳେ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ସମ୍ମୁଖରେ ଯେଉଁମାନେ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ, ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ ଗଠନ କରିବାକୁ ଯେଉଁମାନେ ବାହା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର କଠୋର ସାଧନା କରିବାର ଉଚିତ । ମହାତ୍ମା ଇମରୂପ ଏକ ସ୍ଥାନରେ କହିଅଛନ୍ତି, “ସେତେବେଳେ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ଓ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଅବସାଦ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥାଏ, ତେତେବେଳେ ଉନ୍ନତ ଜାତିର ଓ ଉନ୍ନତ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ଅଲୋଚନା ତହିଁର ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାସ୍ୟ ।” ଏହା ଉପରେ ଅଧିକ କଥା କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ମୋର ଏହିକ ନବେଦନ ଯେ, ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଗଠିତ ହେଲେ ତାହା ଘରେ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଜାତୀୟ ଜୀବନକୁ ଏକ ଶ୍ରେଣୀ ଭାଳି ପଦାରେ ଠିଆ କରେ, ସାହିତ୍ୟ ସେବକମାନଙ୍କର ତହିଁ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ ରଖି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସର୍ବାଦା ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଲେଖନୀ ଗୁଳନା କରିବା ଶ୍ରେୟଃ ।

ମୋର ସ୍ମୃତି ଗୁଣିରେ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କରିବା ସେତେଦୂର ସମ୍ଭବ, ତାହା ଅପଣମାନେ ଶୁଣିଲେ । ଛପା-କ୍ରମେ ସାହିତ୍ୟଗଠନ ସମ୍ମୁଖରେ ଦୁଇ ଗୁଣ କଥା କହିଅଛି । ଅନୁମାନଙ୍କ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ମୁଖରେ କିଛି କହିବା ମୋର ଅଭିପ୍ରାୟ ନୁହେଁ । ଅପଣମାନଙ୍କ ମତରେ ଯେବେ ଏ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଅବର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛା ଅନୁରୂପ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉନ୍ନତ ସେବୁଡ଼ିକ ନିଜେ ନିଜେ ଭୁଲନା କରି ଦେଖନ୍ତୁ । ଅପଣମାନେ ଥରେ ଲେଖନ୍ତୁ, ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁମାନଙ୍କର ଅଛି କି ନାହିଁ । ଅନୁମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାରମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନୁମାନଙ୍କର ବନ୍ଧନ ତେତେଦୂର ଶିଥିଳ ହୋଇଅଛି, ତାହା ଧରେ ଲେଖନ୍ତୁ । ପୁଣି ଏହି ବନ୍ଧନକୁ ନିବୃତ୍ତିର ଓ

ଦୃଢ଼ତର କରିବା ନିମନ୍ତେ ତ-ଏ କେତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଥରେ ଚିନ୍ତା କରି ଦେଖନ୍ତୁ । ପୃଷ୍ଠପୁରୁଷମାନଙ୍କ ନାମ ଗର୍ଭିନ କରିବାକୁ ସମସ୍ତେ ଶତକହୁ — ମାତ୍ର ତଦ୍ଭାବ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଯଥାର୍ଥରେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଲୋଚନା କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତହିଁରୁ ଯାହା ଗ୍ରହଣୀୟ ତାହା ଶ୍ରଦ୍ଧାସହକାରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । ଗୋର ଜୀବନରେ ମୁଁ ସେବେ ଅନ୍ତରଃ ଜଣକ ସହିତ ଏହିପରି ନିଜ ସମ୍ବନ୍ଧ ଦୃଢ଼ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ନ ପାରିଲି, ତେବେ ବୁଝା ପୃଷ୍ଠପୁରୁଷଙ୍କ ନାମ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ମୋର କି ଅଧିକାର ଅଛି ? ମୁଣି ଏ ଜୀବନରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏପରି କି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛୁଁ, ସଦ୍ଭାବ ଅନୁମାନଙ୍କ ଜାଗରୁ ଜୀବନ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇ ପାରିବ ଏବଂ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବ୍ୟବହାରମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନୁମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରହିବ ? ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ଯଦି ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଢ଼ତାରେ ଜାଗରଣ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଅତି ଅନନ୍ଦର ସମାଗର ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ତେବେ ତ ଜାଗରୁ ସାହଚର ସ୍ଵଗତି ଓ ଉନ୍ନତ ହେବାର ଦିନ ନିକଟ, ଏହା ନିଶ୍ଚୟମେହିରୂପେ ବୋଲିପାର ପାରିବ । ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲେଖକଙ୍କ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେବା ଗୌରବର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଲେଖନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେ ଜଣ ଉନ୍ନତ ଅବର୍ଣ୍ଣ ଧର ପାରିଅଛନ୍ତି, ଜାଗରୁ ଜୀବନର ଆତ୍ମାତ୍ମାକୁ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି, ଏହା ଦେଖିବା ଉଚିତ । ଅନୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେ ଜଣ ସାହଚରକୁ ଅପଣା ଇଷ୍ଟଦେବତା କରି ଆତ୍ମାର ପାନକୁଟୀରରେ କିରଳରେ ମହାତପସ୍ୟାରେ ରତ ରହିଅଛନ୍ତି, ଦୃଢ଼ତାରେ ଉଚ୍ଚ ଆଶା ପୋଷଣ କରି ଉନ୍ନତ ଲକ୍ଷ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ବସିଛନ୍ତି, ଏହାହିଁ ଦେଖିବାର ବିଷୟ । ଏହିପରି ବ୍ରତଧାରମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟାବୃଦ୍ଧି ଅନୁପାରେ ଅନୁମାନଙ୍କ ଲକ୍ଷ କ୍ରମେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଥିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଅନେକ ସମୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଗତିଶୀଳାପ୍ରବାହ ଭୁଲି ପରସ୍ପର

ଭବ ଦେଖି ଗହ୍ମି ଯାଉଁ । ଯଦି ଅମ୍ବେଶାନେ ଯଥାର୍ଥ ଜାଗ୍ରତ୍ ଜୀବନରେ ଗୋଟାଏ ଅବସ୍ଥା ଅନୁଭବ ହୁଏଥାଉଁ, ତାହାହେଲେ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅମ୍ବେଶାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଠୋର ସାଧନା ଓ କଠୋର ଉପସ୍ୟାସନା ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ଅବସ୍ଥା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପୁର ରଖି ଲୁପ୍ତ ଯାଇଲେ, ଜୀବନରେ କଠୋର ସାଧନା ଅବଲମ୍ବନ ନ କଲେ ଅମ୍ବେଶାନଙ୍କର ଅଶା ଦୁର୍ଗତା ବୋଲି ରୁଣିବାକୁ ହେବ । କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଁ ଯେତେ ଯଥାର୍ଥ ଜୀବନର ପରିଚୟ ନ ଦେଇ ପାରେ, ତେଣୁ ମୋର 'ସାହିତ୍ୟ' ନାମ ଧରି ଅସ୍ଥାଳନ କରିବାଟି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ, ଅମ୍ବେଶାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରମ୍ୟାନଙ୍କ ଅନୁକରଣ-ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାତ ହୋଇ ଅମ୍ବେଶାନଙ୍କୁ ବାହୁଲ୍ୟ ଓ ବାଗ୍ବଳ କରି ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଯେବେ ଅମ୍ବେଶାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣକେତେ ଯଥାର୍ଥ ଲିଷ୍ଟାବାନ୍ ସାହିତ୍ୟ-ସେବକ ଆହୁତ ହୋଇ ଉଦ୍ଭବ ଜାଗ୍ରତ୍ ସାହିତ୍ୟ ଗଠନରେ ପ୍ରାଣ, ମନ ସମର୍ପଣ କରି ପାରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଜାଗ୍ରତ୍ ଜୀବନ ଗଠନର ଅଶା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପାରିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଜାଗ୍ରତ୍ ସାହିତ୍ୟ ଜାଗ୍ରତ୍ ଜୀବନ ଗଠନ ପକ୍ଷରେ ଉପାୟସ୍ବରୂପ, ଏହା ସବୁଦିନ ମୁରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ପୂର୍ବେ କହୁଅଛୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତ ଭାରତର ଲକ୍ଷ ଏକ ମହାଜାଗ୍ରତ୍-ଜୀବନ-ଗଠନ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ପ୍ରାଦେଶିକ ସାହିତ୍ୟ-ଗଠନ କେଣ୍ଟାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କେନ୍ଦ୍ର ନିରର୍ଥକ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ଜ୍ଞାନ ନିରଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ କଥା ବିଶେଷଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଉଚିତ ! ଅପଣାର ଯାହା ଅଛି, ତାହା ଯୋଯାଡ଼ ଦେଇ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରୁ ଉପକରଣ ଖୋଜାଇ ଅସି ଜାଗ୍ରତ୍ ଜୀବନ ଗଢ଼ିବା ସ୍ବରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଭଲ ଭଲ ସ୍ଥାନରେ ନାନା ସ୍ବତ୍ତ୍ୱ ଜାତ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଭବଗୁଡ଼ିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ସମ୍ପନ୍ନ ଅଛି, ତାହା କଦାପି ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଜାତିର ଯାହା ନିଜସ୍ବ, ତାହା ଦେଶରେ ସେହି ଜାତିର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳକୁ ଓ

ନିମ୍ନ ସୋପାନକୁ ଖଣି କରେ । ପୁଣି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଭାରତର ଶତ୍ରୁକ୍ଷ
ପ୍ରାଦେଶିକ ସାହିତ୍ୟମାନ ଗଠିତ ହେଉଅଛି, ସେଥିରେ ପରସ୍ପର
ସୌସାଦୃଶ୍ୟ କ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି—ଅନ୍ୟ ଜାତୀୟମାନଙ୍କ
ପକ୍ଷରେ ବୁଦ୍ଧିବା ଅତି ତେଜେ କଠିନ ହେଉ ନାହିଁ ।

ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟରୂପମାନଙ୍କ ଲେଖନୀ ସଙ୍ଗଠିତା ଦୋଷରେ ଦୁର୍ବଳ
ନୁହେ । ତାହା ବିରଜନୀନ । ସେମାନଙ୍କ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ନଷ୍ଟ
ହୋଇ ନ ପାରେ । ସେମାନଙ୍କ ପୁସ୍ତକରେ ସଙ୍ଗଠିତ ଭାବ ନିଥାଏ ।
ନିଜର ପ୍ରାଦେଶିକ ବା ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର କପରି ଉଲ୍ଲେଖ ହେବ, ଏହି
ଭାବର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରିନ୍ତି ସତ୍ୟ,
ମାତ୍ର ଉଲ୍ଲେଖ ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ ଭାବ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥାନରେ ଅବକା ରହେ ନାହିଁ ।
କାଳକ୍ରମେ ତାହା ଯଦିବାସ୍ତୁ ହୁଏ ଏବଂ ଭାଷାନ୍ତରିତ ହୋଇ ଅନ୍ୟ
ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରେ । ଏଥିରେ ଅଶଙ୍କାର କଥା କିଛି
ନାହିଁ । ଏହି ସୁଦ୍ଧା ଫାକେଟିକ ଭାବ ଭାରତୀୟ ଉଲ୍ଲେଖର ପ୍ରଥମ
ସୋପାନ । କାଳକ୍ରମେ ଏହି ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାବଗୁଡ଼ିକ ମିଳିତ ହୋଇ-
ଗଲେ, ଏହି ବହୁ ଜାତୀୟ ଭାବର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ହେଲେ, ଖିନେ ସମସ୍ତେ
ଭାରତରେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ଏକକୁ ଅନ୍ୟ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କୃତାଧି
ହେବା ଓ ‘ଭାରତୀୟ ଜାତି’ ଏହି ଶବ୍ଦକୁ ସାର୍ଥକ କରିବା, ସବୁ ସୁଦ୍ଧା,
ଜାତି ମିଳିତ ହୋଇ ଏକ ମହାଭାରତୀୟ ଜାତିରେ ପରିଣତ ହେବା ।
ବିଧାତାଙ୍କ କୃପାରେ ସେ ସୁଦୃଢ଼ ଶୀଘ୍ର ଅବସର ହେଉ ।

ଭାଷା-ଚର୍ଚ୍ଚା ।

ଉତ୍କଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା କି ଅବସ୍ଥା ଧାରଣ କରିଅଛି, ତେଜି ଦିଗକୁ ଭେଦ କରୁଅଛି, ତେଜି ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନେ ସାହିତ୍ୟଟିକିଣ୍ଡେ ନେବୁରୁ ବାଗ ବସିବାକୁ ଅଗ୍ରରେ ହୋଇଅଛନ୍ତି, କି ଅନ୍ତର୍ଗତ ନୁହେଁ ଦେଖୁଅଛି ଏବଂ ‘ସାହିତ୍ୟସେବା’, ‘ସାହିତ୍ୟସେବା’ ଇତ୍ୟାଦି ଉଚ୍ଚ ନିଆରୁତର ବିପର ସ୍ଥଳରେ କି ଭାବରେ ଥିବୁ ଦେଖୁଅଛି, ଇତ୍ୟାଦି ତଥା ଭାବରେ ଅନେକ ସମୟରେ ହେବୁକି ହୋଇ ବସିବାକୁ ହୁଏ । ‘ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚା’ ‘ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚା’ ବୋଲି ଗୁରୁଆଡ଼େ ଚାହୁଁ ପଡ଼ୁଅଛି—ତଥା ତଥାଚେ ସାହିତ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ‘ନିବନ୍ଧନ’ର ଆବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ଯାଏ ଏହି, ମାତ୍ର ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ପରିଚୟ ଅତି ଅଳ୍ପ ଲୋକଙ୍କର ପଡ଼ିଅଛି ଏବଂ ତହିଁରୁ ଅଳ୍ପ ଲୋକେ ସେପରି ପରିଚୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ଚିନ୍ତାପୀ ! ଯେନ ତେନ ପ୍ରକାରେ ଲେଖନୀମାନେ ତର ପାରିଲେ ଯେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା ସମ୍ପାଦି ଦେଲେ—ଅକ୍ଷର ମିଳାଇ ପାରିଲେ ଯେତେବେଳେ ବସିବା ଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ଏତେ ଶ୍ରମ ସ୍ତ୍ରୀଦ୍ୱାରା କରା ପାଇଁ କାହାର କି ଗଠନ ପଡ଼ିଅଛି ? ସମୟ ସମୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାର ଆଲୋଚନା ଦେଇ ଦେଖି ଗୁରୁ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରାଉଁ ବୋଲି ଅନେକଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିବା ହୋଇଅଛି । ଏମନ୍ତ କି ଅନେକେ ଆମ୍ଭଙ୍କର ପ୍ରତି ନାନା କୁରୁଦସ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଲାଗି ଦୁଃଖ କରୁଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ସେଥିପାଇଁ ତଳେମାନଙ୍କ କୁଣ୍ଡଳ କୋଡ଼ି । ସତ୍ୟ ଗୋପନ କରା, ସ୍ଥଳ ଅବସ୍ଥାକୁ ପ୍ରକାଶ କରା, ତଥା ଅଭିମାନରେ ଯେତେବେଳେ କରା, ଆମ୍ଭଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ-

ସେବକ ଶୀମାର ବହୁର୍ଭବ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀ
 ଉଦ୍ଧୃତ ପରିବର୍ତ୍ତନେ ଅନନ୍ତ ଅବସ୍ୟମ୍ଭାବ । ଚନ୍ଦ୍ରବାନ ଦେଲ
 ଶାନ୍ତତ୍ୟସେବକେ ଯେପ୍ରକାର ସେବାକାରୀ ଲାଗିବ ଦେଉଅଛୁ ।
 ତାହା କଦାପି ବାହ୍ୟମୟ ହୋଇ ନ ପାରେ—ଶୁଦ୍ଧଜନର ମଧ୍ୟ
 ନୁହେଁ । ଏହାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବ ବିଶିଷ୍ଟ କାରଣ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଦ୍ଧୃତ
 ଦେଉଅଛୁ । ପ୍ରଥମତଃ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଗତି ସାହିତ୍ୟସେବକମାନଙ୍କ
 ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଜଣେ ଦୁଇ ଜଣ ନେତୃତ୍ବାମୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ, ଯେମାନେ
 କାର୍ଯ୍ୟସେବାରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତତ୍ପ୍ରକାରୀ
 ସ୍ବଚ୍ଛବ୍ୟବସ୍ଥା ଯଥାର୍ଥ ଶିଳ୍ପିଶାଳୀ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ
 ଉପାଦେୟ ଅବସର ଦେଉ ବା ଅଳସ୍ୟବସର ଦେଉ ଦୃଷ୍ୟାୟ
 ଔପାଦେୟ ଅବସର ନ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ଅବଶ୍ୟକତା
 ରଚନାର ଶୋଭାମୟ ଅବସର ଦେଉଅଛୁ । ପ୍ରତି ଉପଯୁକ୍ତ ଅନୁରୋଧ
 ଅନୁରୋଧ ରାଜ୍ୟ ଦୋଷ ଶୁଣ ପ୍ରତି ପାଥାବଳୀ ଲେଖକମାନଙ୍କ
 ଦୃଷ୍ଟି ଅନୁରୋଧ ଦେଉ ନାହିଁ । ବିଜୟବୀର ବେଦେଶ୍ବରୀ ଦାଦିତ୍ବ-
 ଶ୍ରୀକବିମାନଙ୍କ ସମାବସ୍ଥାରେ ଅବଶ୍ୟକରେ ବହୁ ପାଠାବଳୀ ରଚନା
 ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ପାଥାବଳୀରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟର
 ଅବଶ୍ୟକ ଅତି ନିମ୍ନମାନରୁ ଉପାଦେୟ ଅଟେ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
 ଏହାପ୍ରାୟ ଲକ୍ଷ ପାଠାବଳୀ ଅନୁରୋଧ ଅଧିକ ପାଥ୍ୟ ଦେଉଅଛୁ । ତତ୍
 ଉପରେ ପୁଣି ସୁନ୍ଦର ମୁଦ୍ରାପତ୍ର ଏବଂ ସହଜ ଦେଖିବେଶିଷ୍ଟା ଓ
 ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରଭୃତି ଅନୁରୋଧ ପଢ଼ାଉଅଛୁ । ଏ ସମସ୍ତ ବିଷୟର ସ୍ବତନ୍ତ୍ର
 ଅନୁରୋଧକର୍ତ୍ତାମାନ ପ୍ରକାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅମ୍ଭମାନେ
 ଏଠାରେ ଦେବକ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଅଂଶ ଉପାଦେୟକାରୀ ରଖି
 ଏକ ଉପାଦେୟକାରୀ ଏହି ବିଷୟରେ ଅନୁରୋଧର ଅବଶ୍ୟକତା
 ମାନଙ୍କ ଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଅଛୁ । ଅମ୍ଭମାନେ ଦେବକ ପ୍ରଧାନ
 ଦେବତା ଶେଷ ପ୍ରତି ଲେଖକ ଏବଂ ପାଠକମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଅବଶ୍ୟକ
 ଦେଉ ।

ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ପ୍ରାଚୀନତା ଏବଂ ଉନ୍ନତ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କାହାର ନିରାପେକ୍ଷ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବର ବିସ୍ତାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ନୂତନ ଅକାର ଧରିଅଛି ଏବଂ ନୂଆ ଭାବରେ ଗଠିତ ହେଉଅଛି । ଅଧୁନିକ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବ ପ୍ରବେଶ କରିଅଛି, ସେହିପରି ଅଧୁନିକ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାରେ ତଳା ହୋଇଅଛି । ଏପରି ହେବା ଐତିହାସିକ । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଭାଷାର ମଧ୍ୟ ସେହି ଦଶା । ମାତ୍ର ଏ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ସହିତ ଉତ୍କଳର ତୁଳନା ହେଉଅଛି । ଉତ୍କଳ ଭିନ୍ନ ପାଖରେ ତିନୋଟି ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ଅତିଦ୍ରୁତ କରି ନ ପାରି କେତେକ ପରିମାଣରେ ଭେଦ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । (ଉତ୍କଳଶିଳା, ବର୍ତ୍ତନଶିଳା ଭାଷା ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଭାବ, ଶବ୍ଦ ବା ଶ୍ରେଣୀ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ—ବରଂ ତାହା ନ କଲେ ଉନ୍ନତର ପଥ ସମ୍ପର୍କ ହୁଏ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯାହା ଗ୍ରହଣ କରିବା, ତାହାକୁ ଅନୁସରଣ କରି ନ ପାରିଲେ—ଅନୁସରଣର ସଙ୍ଗରେ ସମ୍ପର୍କରୂପେ ନିଶାନ୍ତ ନ ପାରିଲେ ଶେଷରେ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ବ ହରାଇ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହୁଏ ।) ଉତ୍କଳର ପ୍ରାମାଣିକତା ଶ୍ରୀମାନଙ୍କ କଥିତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଏ ଆକାର ଧାରଣ କରିଅଛି, ତାହା ହିଁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଅନୁମାନଙ୍କ କଥାର ସତ୍ୟତା ସଫଳରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । ସେ ଯାହା ସେହି, ସାହିତ୍ୟିକ ଭାଷା ସହିତ ଅନୁମାନଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ପର୍କ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତର ସାହିତ୍ୟିକ ଭାଷା ଏପରିକି ଏକଭାଷାପନ୍ଥ ହୋଇ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏହା ଯେ ଏକତ୍ର ଅଛି ଧୀରେ ଧୀରେ ଗଠି କରୁଅଛି; ଏହା ସମସ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥିବେ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶର ବିଶେଷତ୍ବଗୁଡ଼ିକ କଦାପି ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ମାତ୍ର ବିଶେଷତ୍ବ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଏ ଦୃଷ୍ଟିର ପାର୍ଥକ୍ୟ, ଅବଧାରଣ କରିବା ବିଏ ? ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଏବଂ ସମ୍ପାଦନା ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ଏ

ଉତ୍ତରରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସମ୍ୟକ୍ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଅଛି, ସେହିମାନେ କେବଳ ଏହା ଧରି ପାରିବେ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଧରାଇ ଦେଇ ପାରିବେ । ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଭାଷାରୁ କେଉଁ କଥା କି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରା ଯାଇ ପାରେ, ତାହା ସେହିମାନେ କେବଳ ସ୍ଥିର କରି ପାରିବେ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ବରୂପ ବୋଲା ଯାଇ ପାରେ, ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳର ଭାଷା ତେଲୁଗୁ ଭାଷା ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଚିତ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଏଥିପାଇଁ କଟକ ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳର ଲେଖକମାନେ ଗଞ୍ଜାମର ଭାଷାକୁ ନିତାନ୍ତ ହେୟ ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେହି ଗଞ୍ଜାମରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ଏବଂ ଚିହ୍ନିତ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ (Idiom) ତଳି ଆସୁଅଛି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ଅଜ୍ଞତାବଶତଃ ଅମ୍ଭେମାନେ ସେହି ବହୁଳ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ଓ ଶବ୍ଦ ପ୍ରତି ଉପେକ୍ଷା ପ୍ରକର୍ଷିତ କରି ବସୁ । ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେବେ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ତେଲୁଗୁ ଉତ୍ତର ଭାଷାରେ ବିଶିଷ୍ଟଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ଗଞ୍ଜାମ-ବାସୀ କୌଣସି କୌଣସି ବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ ଗଠନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଯତ୍ନସହକାରେ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ଅଲୋଚନା କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଉକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ଅଲୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜ ନିଜ ଦ୍ରୁମ ବୁଝି ପାରିବେ ଏବଂ ଅମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ମାତୃଭାଷାର ଅନେକ ଉପେକ୍ଷିତ ପ୍ରାଚୀନ ସମ୍ପର୍କକୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁ ଅଦର ସହକାରେ ଗ୍ରହଣ କରିବୁ ।

ଅଉଁ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ନିଆଯାଉ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଉପରେ ବଙ୍ଗଳାଭାଷାର ପ୍ରଭାବ କେତେ ଅସ୍ପୀକାର କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଅନେକ ଅଭ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍କଳାଭିମାନଙ୍କ ରଚନାରେ ପଣ ପଣ ବଙ୍ଗଳା କଥାର ଚିତ୍ତ ଅନୁବାଦ ଦେଖି ଅମ୍ଭେମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ଥାଉଁ । ଏହା ଯେ ଅତ୍ୟଧିକ ବଙ୍ଗସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚା ବା ବଙ୍ଗାଳୀ ସମ୍ପର୍କର ଫଳ, ତାହା ନୁହେଁ; ଅମ୍ଭେମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହା

ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ଜୋଳା ଉଭୟ ଭାଷାରେ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନର ଫଳ ।
 ପ୍ରଥମ ବର୍ଣ୍ଣାରେ ଏହିପରି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକଙ୍କ ହାତରେ ଅଧୁନା
 ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭାର ପଡ଼ିଥିଲା । ଏମାନେ ନିଜେ କିଛି ରଚନା
 ନ କରି ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟୋଳମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବଙ୍ଗଳା
 ପୁସ୍ତକର ଉତ୍କଳାନୁବାଦ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ପାଠ କରି
 ତେଜୋଲୀନ ଛନ୍ଦମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରୁଥିଲେ ।
 ସେଥିରୁ ଅଧିକାଂଶ ଅନୁବାଦ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଠ କଲେ ହାସ୍ୟ ପଦ୍ମରଣ
 କରି ହୁଏ ନାହିଁ । * ଶୁଦ୍ଧିତରେ କବିବର ଶ୍ରୀ ରାଧାନାଥ ଓ
 ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ସାହିତ୍ୟସୈନ୍ଦବରେ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗରେ ଅବଗୁଣ୍ଡ
 ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରା ଏବଂ ଭାଷା ଉଭୟର ଗତି ଫେରିଲେ ଦେଲେ । ଓଡ଼ିଆ
 ଭାଷା ଅତି ଶୁଦ୍ଧ ବଙ୍ଗାନୁବାଦ ହସ୍ତରୁ ଖୋସା ଯାଇଲା । ଏହାର କାରଣ,
 ଉଦ୍‌ଭବେ ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଉଭୟ ଭାଷାରେ ସୁପରିଚିତ—ଅଧିକନ୍ତୁ
 ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱରୂପସ୍ଥ । ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ବା ଯଦ୍‌ରେ
 ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ତେ ପରିଷ୍କୃତି ହୋଇଅଛି ପଦ୍ୟ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟର
 ନେତୃପଦ ଏମାନଙ୍କର ଏବଂ ପ୍ରାୟ ହେଲେହେଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖର
 ସହିତ କହିବାକୁ ହେଉଅଛି ଯେ, ଏମାନେ ସଞ୍ଚାରରେ ତାହା ଗ୍ରହଣ
 କରି ନାହାନ୍ତି ବା ତାହାର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟତା କରି ନାହାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ
 ତାହାର କାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା କୃତ୍ୱା । ତେବେ ଏତିକି ମାତ୍ର କହି
 ପାରୁଁ ଯେ ଏହିପରି କେବଳ ଏମାନେ ଦୋଷୀ ନୁହଁନ୍ତି—ବାହାରର
 କାରଣ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଛି । ସେ ଯାହା ହେଉ, ଏହାହାର ଯେ ଉତ୍କଳ-

* ଓଡ଼ିଆର ସୁଗାନ୍ଧି ଯେ, ସେପରି ଅନୁବାଦ ପୁସ୍ତକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟତା
 ବ୍ୟକ୍ତକରିବା ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟତାରେ ଅନୁପମ ପଦ୍ଧତି ଦେଖାଯାଏ । ଅନେକ
 ବେଳେ ମୁଦ୍‌ବୁଦ୍ଧିରେ ତାହା ଉତ୍କଳ ମଧ୍ୟ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟତାରେ ପରିଣତ ।

ସାହିତ୍ୟ ଗଣେଶ ଶତଗ୍ରନ୍ଥ ହୋଇଅଛି, ଏହା ମୁଦ୍ରାଦଣ୍ଡରେ ବୋଲି
ଯାଇ ପାରେ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କଥା ଅଧିକ ଅଲୋଚନା କରିବା ଆମ୍ଭ-
ଜ୍ଞାନର ଅଭିପ୍ରାୟ ନୁହେଁ । ଯେଉଁଠି ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର
କାହାର ନାମୋଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ଲେଖନମାନଙ୍କ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ହୃଦୟରେ
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱନଳ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରିବାର ମଧ୍ୟ ହେବେକିମ୍ଭାବନା କିଛି ନାହିଁ ।
ଅନ୍ୟ କଥାର ଅବତାରଣା କରିପାରି ।

ପ୍ରତିଭାର ଅଲୋକପାତ ନ ହେଲେ ସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି
ସମ୍ଭବ ନାହିଁ । ପ୍ରତିଭା ସାହିତ୍ୟରେ ନବଗନ୍ତ ସମ୍ଭାର କରିବା ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ଲିଖାକୁ ଅଭିନବ ଆକାରରେ ଗଠନ କରି ପାଆନ୍ତି
ସମକ୍ଷରେ ନବ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ କରେ । ମାତ୍ର ପ୍ରତିଭା ସଦୃଶ ଓ ସଦୃଶ
ସମୟରେ ସୁଲଭ ନୁହେଁ । ଉତ୍କଳଗଣ୍ଡରେ ବହୁ ଶବ୍ଦର ସେଠାରେ
ଅପବ୍ୟବହାର ସହିଅଛି, ପ୍ରତିଭା ଶବ୍ଦର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର
ଅଧୁନିକ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟରେ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିଭାର ଅଲୋଚନା ସହିଅଛି
ବୋଲି ଅମ୍ଭେମାନେ କହି ନ ପାରୁଁ । କେବେ ଜଣେ ମେଧା ସଙ୍ଗରେ
କଠୋର ସାଧନା ଓ ଦୃଢ଼ ଅକ୍ଷରସାପ୍ତନିଶିତ ହେଲେ ହେବୁ ପ୍ରତିଭାର
ଅଭାବ ଅନେକ ସମୟରେ ଫୁଟି ହୋଇଥାଏ । ଏହିପରି ଦେଶରେ
କାହାର ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ! ସୁତରାଂ ଚିନ୍ତା, ଭାବ ଏବଂ ଭାଷା ସଜଳ
ଶିକ୍ଷାରେ ସାହିତ୍ୟ ନିତାନ୍ତ ସାମାନ୍ୟାବସ୍ଥା ହୋଇ ରହିଅଛି ।
ଅବସ୍ଥାଜ୍ଞାନ ଉତ୍କଳ ନ ହେଲେ ଅବସ୍ଥାନୁରୂପ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ
କେହି କେବେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । କେବେ ଅବସ୍ଥା ବିଚିତ୍ରେ
ପ୍ରବେଶ ନ କରି—କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରର ସୀମା ନ ମାତ୍ର ମହାଜ୍ଞାନ ପରି-
ଲବ୍ଧକୁ ପୁରୁଷମଣ୍ଡର ଉପଦେଶ ଦେବା ଭଳି ଲୋକ ଏ ସଂସାରରେ
ରେଲି ନୁହନ୍ତି । ଏଥିରେ କିଛି ମୂଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ ବା କିଛିକୁ
କିଛି କରିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ଦେହରୁ ଏ ଦେଶରେ ଅନେକେ
ଲିଖକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷକପଦରେ ଆସିନ । ଶିକ୍ଷାକୁ ଶିକାର କରିବାକୁ କେହି

ଶକ୍ତି ନୁହେଁ—ଗୁରୁ ଦେବାକୁ ସମସ୍ତେ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ !) ଯଥାର୍ଥରେ ସାହଚର୍ୟର ବୋଧଗୁଣ ପ୍ରତି କେତେ ଜଣ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରୁଅଛନ୍ତି ? ଉଲ୍ଲଭ ଅକର୍ଣ୍ଣ ଧରିବାପାଇଁ କେତେ ଜଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ ? ଚରଣେ ସମାଲୋଚନା ଧୀରଭାବରେ ହେଉ କର ଅନୁବୋଧ ସଂଶୋଧନ କେବାକୁ କେତେ ଜଣ ଯଥାର୍ଥରେ ବ୍ୟାକୁଳ ? ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ଆଲୋଚନା କରିବା ଭଳି ପୈର୍ବ୍ୟ ବା ସଦୃଶ୍ୟତା କେତେ ଜଣଙ୍କର ଅଛି ? କିନ୍ତୁ କେ ଭାଷା ମାଜିତ ଓ ଉଲ୍ଲଭ ଦେବ କପରି ?

ସାହଚର୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଇଗୁଣରୁ ରକ୍ତିତ କରୁଥିବା କଥା ପୂର୍ବେ ଉଦ୍‌ଘୋଷ କରିଅଛୁ । ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଛାତ୍ରା ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରବଳ ଥିବାର ଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି । ଦିନେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସମାଲୋଚନାର୍ଥ ପ୍ରାପ୍ତ ଶକ୍ତିର ପ୍ରସ୍ତକ ପଠ କରୁଥିଲୁ । ଜଣେ ସୁରସିନ ବନ୍ଧୁ ଆମ୍ଭ-ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱୟରୁ ପ୍ରସ୍ତକ ଶକ୍ତି ନେଇ କେତେଜଣ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି କହିଲେ, “ଏ ଶକ୍ତି ଯଦୃଶ୍ୟକ ଶକ୍ତି ଦେଉ, ଶୀତଳନକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଣିବା” ଆମ୍ଭେମାନେ ନିତାନ୍ତ ଅବସିତ ଓ କେତୁଗ୍ରାସ, ସୁରବ୍ୟ ବନ୍ଧୁଙ୍କ କଥାଟା ଦୁଇ ନ ପାରି ଚିନ୍ତିତ ନେତ୍ରରେ ଅନାଇ ରହିଲୁ । ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀୟ କର କହିଲେ—“କମ୍ବଳବନ୍ଧୁ ନ ବାଧ୍ୟତେ ଶୀତେ” ବାସ୍ତବେ ଅଳ୍ପ ତାଲ ଅନେକ ରଚନା ଏହିପରି । ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜେନାଟି ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଲେଖକମାନଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଦୃଷ୍ଟି ଥିବା ସଦୃଶ୍ୟ ବାହୁନୟ । ପ୍ରଥମ—ବ୍ୟାକରଣଶାସ୍ତ୍ର, ଦ୍ୱିତୀୟ—ଉପଦ୍ରଷ୍ଟାନ୍ତ, ତୃତୀୟ—ସ୍ତରୋକ୍ତି । ଉତ୍କଳର ଅଧିକାଂଶ ଲେଖକ ଉକ୍ତ ବିଧିର ବିଷୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସ୍ଥାଗ୍ରାସ । କୌଣସି କୌଣସି ଜଟିଳ ବା ମୁଷ୍ଟ ବ୍ୟାକରଣ ବିଷୟ ରକ୍ଷା କରିବାରେ କ୍ଷୁଦ୍ରତ୍ୱ ବୃଦ୍ଧି ଦେବା ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ କଥା, ମାତ୍ର ଅନେକେ ସାଧାରଣ ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ଆସୁଥିବା କହିଥିବା ପରି ଅନୁମାନ ହୁଏ ନାହିଁ । ବହୁଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାକାମା ପଦ୍ୟଲେଖକଙ୍କ ରଚନାରେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଅନୁସୂ ଶୋକ ପାଇବା କଟିନ । ଏହା

କଣ କଣ ହେଉ ଯଥେଚ୍ଛାଶୁର ବା ଅତ୍ୟାଶୁର ନୁହେଁ ? ଅତ୍ୟନ୍ତ
ଚେଷ୍ଟାରେ ବା ସାବଧାନତାରେ ଯାହା ହୋଇ ପାରେ, ତାହା ପ୍ରତି
ଜିନିଷାସୀନ ବା ଅନାସ୍ଥା କବିପି ଶୋଭନସ୍ଥ ନୁହେଁ । ନାନା ଚାରଣରୁ
ଆମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସଂଗ୍ରହ କରୁ ହେଲୁ ।

ପୁରୁଷେ ଶବ୍ଦସଂଗ୍ରହ ଓ ଶବ୍ଦରସା । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ
ଲେଖକମାନଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ସଚ୍ଚତାର ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭାବ ଲକ୍ଷିତ
ହୁଏ । ଲେଖକ କଥାରେ ବହୁଥାନ୍ତି, ଚିନ୍ତା ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ଲକ୍ଷଣ
ଅପେକ୍ଷା ଠିକ୍ ହୋଇ ଯିବ । ମାତ୍ର ଭାଷାରେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଜ୍ଞାନ ନ ଥିବେ
ଭାଷା ସେହି ଅପେକ୍ଷା ଠିକ୍ ହୋଇ ଯିବ, ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ
ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦକୋଷରେ ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରବେଶ ନ ଥିବାରୁ ଏବଂ ବହୁ ଶବ୍ଦର
ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସଂଗ୍ରହ ଏବଂ ଶବ୍ଦ ମେଳରେ ଅନୁରୂପ ଥିବାରୁ ଅନେକେ
ଶବ୍ଦବ୍ୟବହାର ଓ ଶବ୍ଦରସା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନା ଚିନ୍ତା ଘଟାଇଥାନ୍ତି ।
ଅନେକ ରଚନାରେ ଶୁଦ୍ଧ ବଙ୍ଗଳା ଶବ୍ଦ ବା ବଙ୍ଗଳାର ଶବ୍ଦର ଅନୁରୂପ
ଲକ୍ଷିତ ହେଉଥିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଏ । ସାମାନ୍ୟ ଗୋଟାକେତେ
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଅଛୁ :—ଏକେବିରେ, ଦୁଇ ଏକ ଜାମ୍ବୁ, ବର ଉଚିତ,
ସଞ୍ଜେ, ଏହା, ତାହା, ପାହାସିବ, ମନର କଥା, ଲୁହାର ବାହୁ,
ଅତ୍ୟନ୍ତ, କର ପାହାସାଏ, ଉଚ୍ଚ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉ-
ଅଛି, ହେଉ ନା ବାହୁ, ଅକ୍ଷର, ବାଟ ଦେଇ, ମିଶିଲା, ମିଠାସର,
ଦୁଇ ପାହାସା, ଏ ବିଷୟ, ଦସେ ଧର, ଏପରି ସ୍ଥଳେ, ସେଠି ତା
ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ, ଦୃଷ୍ଟି ଦୃଢ଼ଣା, ଶୁଦ୍ଧ ସଂସାର ଉପର ଦେବ, ଏଥର
ଲଗିଲେହିଁ ଧରୁ, ଲକ୍ଷି ହେଉଛି, ତାକୁ କି ବ୍ୟାପ କରବାକୁ ଅଛି,
କେଉଁ ପ୍ରାଣରେ ତାକୁ ଛାଡ଼ିବ ? ରାତି ପହରେ ହେବାକୁ ଶୁଭଲା,
ଇତ୍ୟାଦି ପଣ ପଣ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ଆପାତତଃ ଏହିଭଳି
କିଛି ହେଲୁ । ସମ୍ବନ୍ଧିତ ‘ଝ’ ର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର ହେବା କାହାର
କାହାର ଭାଷା ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ବଙ୍ଗଳା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ସମ୍ବନ୍ଧ

ଶବ୍ଦଜ୍ଞାନ ଓ ଶ୍ରବଣଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲେ ଭାଷାରେ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା କଠିନ; ପୁଣି ପଥାସ୍ଥାନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନ ପାରିଲେ ଭାଷାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ । ବିଗନ୍ଧ୍ୟ କି ପଦ୍ୟ, ଉଦ୍ଭାସ ପ୍ରକାର ରଚନା ଯେ ଗୋଟିଏ ଟିକ୍ତ (ଅବଶ୍ୟକ ପଦ୍ୟ ରଚନାରେ ଟିକ୍ତ କୌଶଳ ଅଧିକ ଅବଶ୍ୟକ), ଏ କଥା ଅନେକ ଲେଖକଙ୍କ ମନରେ ଉଦ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏକାଧିକାଧିକ ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ୟବହାର କରି ବୁଦ୍ଧି କରେ ଓ ଭାବକୁ ବିଶଦ କରେ, ଉଦ୍ଭାସେଣୀର ରଚନା ଗଭୀର ଦୃଷ୍ଟିସହଜତାରେ ପାଠକଙ୍କ ମନରେ ବୁଝା ଯାଏ ନାହିଁ । ନାନା ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝା ଯିବ ଯେ ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ଓଡ଼ିଆ ରଚନା ଶ୍ରବଣ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ସଜ୍ଜଳ ବ୍ୟଙ୍ଗରେ ଗୁଣାବୁଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଅନେକାନ୍ତେ ବିଶେଷବିଶେଷ ରଚନାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଉଦ୍ଭବ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୋହୁଁ । ସ୍ଥଳରେ ସବ୍ୟସାଧାରଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଭାଷାଚର୍ଚ୍ଚା ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅବତାରଣା କରୁଅଛୁ । ତେବେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠାରେ କହୁ ଲିଖିବା ନିତ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ।

ଅନେକାନ୍ତେ ଏକ ସ୍ଥାନରେ କହୁଅଛୁ, ଅନ୍ୟ ଭାଷାରୁ ଶବ୍ଦ ବା ଶବ୍ଦ ପ୍ରକଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ସମସ୍ତ ଉନ୍ନତଶିଳ୍ପ ଭାଷାରେ ଏପରି ହୋଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଯେ ହୋଇ ନାହିଁ, ତାହା ନୁହେଁ । ଏହା ସମସ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥିବେ ଯେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ହିନ୍ଦୀ, ପାସି ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ଅବିକୃତ ଭାବରେ ବା ବୃଦ୍ଧି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଆକାରରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଅନ୍ୟେକ କଥା ଲିଖିତ ଭାଷାରେ ପ୍ରବେଶ କରି କରି ନ ଥିଲେହେଁ କଥିତ ଭାଷାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧ୍ୟବ୍ୟାସ ପ୍ରସାର କରିଅଛି । ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ତାହା ଲିଖିତ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କରୁଅଛି ଏବଂ କେବା ବାସ୍ତବ୍ୟ । ଉକ୍ତ ଭାଷାମାନଙ୍କର ଶବ୍ଦ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ନାହିଁ ବା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରୁ

ଓଡ଼ିଆ ବଦଳାଇ ନାହିଁ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବୋଲି ଯାଇ ନ ପାରେ ।
 ବାଷାର ଉପକ୍ରମର ଅନେକତା କଲେ ଏପରି ଅନେକ ଚିନ୍ତା
 ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । ସେପରି ଅନେକତା ଓଡ଼ିଆରେ ରହିଲ—
 ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ଅବହୁ ହୋଇ ନାହିଁ ବୋଲିବାକୁ ହେବ ।

ହୁଏତ ଓଡ଼ିଆ ବାଷାର ଶବ୍ଦମାନ ସେପରି ଓଡ଼ିଆ ବାଷାରେ ସ୍ଥାନ
 ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ବଙ୍ଗଳା ବାଷାର ବୌଦ୍ଧିକ ଶବ୍ଦ ସେପରି ସ୍ଥାନ
 ପାଇବା କଦୃଷି ବାହୁନୟ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମାନ ଓ
 ଚିନ୍ତାର ପ୍ରବେଶରେ ବଙ୍ଗଳା ବାଷା ସେପରି ନବ ନବ ଶବ୍ଦ ଓ ଶବ୍ଦ
 ସମ୍ବଳନ କରି ବାଷାର ପୃଷ୍ଠିସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଆ ବାଷାରେ
 ଯନ୍ତ୍ରା ଅନୁସରଣ କରିବା ସବୁ ବୋଲିବାକୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।
 ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେପରି ହୋଇ ନାହିଁ, ବାଷାରେ
 ଶିଷ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କିତ ସ୍ବଚ୍ଚିନ୍ତା ଅବଲମ୍ବିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ
 ଓଡ଼ିଆରେ ନାନା ମୁଦ୍ରାବଦ୍ଧ ନାନା ମୁଦ୍ରା ବ୍ୟବହାର ହେଉଅଛି ।
 ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମତରେ ନୂତନ ଚିନ୍ତା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଓଡ଼ିଆ
 ସମ୍ପର୍କ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ସହଜ ସାମର୍ଥ୍ୟର ସହାୟତା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା
 କରିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଅନ୍ୟ ପ୍ରଳରେ ନୂତନ ଶବ୍ଦ ଯେ ଗ୍ରହଣ କରିବ
 ନାହିଁ, ଏହା ନୁହେଁ । ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଧରାଯାଉ । ଇଂରାଜୀରେ
 ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଅଛି through; ଏହା ପ୍ରଳବିଶେଷରେ process ବା
 ଉପକ୍ରମ ଗତି ବୁଝାଏ । ଏହାର ବାବଦୁ ଓଡ଼ିଆରେ କିପରି ପ୍ରକାଶ
 କରିବାକୁ ହେବ ? ବଙ୍ଗଳାରେ “ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟା” ଏହି କଥାଟିହାର ଉକ୍ତ
 ଭାବ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଆରେ କେହି କେହି ଏପରି ପ୍ରଳରେ
 ‘ମଧ୍ୟ ଦେଇ’ ବ୍ୟବହାର କରୁଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନେ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା
 ହେଉ ଅନ୍ୟ କିଛି ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନାହିଁ । ଯଥାର୍ଥରେ ଯେବେ ଆଉ
 କିଛି ଉପଯୁକ୍ତ କଥା ନ ମିଳେ, ତାହାହେଲେ ‘ମଧ୍ୟ ଦେଇ’ ବ୍ୟବହାର
 କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାହା ବୋଲି ବଙ୍ଗଳାରେ

“ଆମି କଟକ ଯିବାକୁ ଓଡ଼ିଆରେ “ମୁଁ କଟକ ଯେଉଁ ଯିବି” ବରବାକୁ ହେବ, ଏହା ଯେମନ୍ତ କେହି ଭାବ ନ ବସନ୍ତ । ଏହା ଯେପରି ଅସଙ୍ଗତ, ‘କଟକ ଦୟା’ ଓଡ଼ିଆରେ ‘କଟକ ବାଟେ’ ହୁଏ । ବୋଲି ‘ମଧ୍ୟ ଦୟା’ କଥାଟିକୁ ‘ମଧ୍ୟ ବାଟେ’ କରବା ସେହିପରି ଅସଙ୍ଗତ । ‘ମଧ୍ୟ ଦେଇ’ କଥାରେ ସମ୍ଭବ ନ ହୋଇ କେହି କେହି ‘ମଧ୍ୟ ବାଟେ’ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବାର ଦେଖିଥାନ୍ତି । ଏହା “ଦିଅ ଗଡ଼ ଗଡ଼ ଯାଏ” କରବା କଥା ।

ଏଥି ଉପରେ ହେଉବିନିମାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଘୋର ସେକ୍ସାଗୁର ପରିବୃତ୍ତି ହୁଏ । କିମ୍ବା, ସେମିକୋଲନ ପ୍ରଭୃତି ଏ ଦିଶର ଭାଷା-ମାନଙ୍କରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ; ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ-ବିଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଲାଭାଣ୍ଡ୍ୟ ଉପାଦାନ ପ୍ରତିଲିଖିତ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଭାଷାରେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ପ୍ରୟୋଗ କରବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥି ପ୍ରତି ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଲେଖକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଅଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପ୍ରତି ନିଜାନ୍ତର୍କରଣ, ଏଠାରେ ଯେମନ୍ତ କୌଣସି ବିଧି ପାଳନ କରିବାର ପ୍ରୟୋଗ ନାହିଁ । ଯେପରି ହେଉ, କଥାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାରେ ବସାଇ ଦେଲେ ହେଲା !

ଅମ୍ଭେମାନେ ଅଳ୍ପ ଏଠାରେ ଜାନ୍ତି ହେଲୁ । ଯଦି ଏହି ଶବ୍ଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଲୋଚନା ହେଉ, ଏହାଙ୍କୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଚିନ୍ତା । ତତ୍ପର ଅନେକ ବେଳରେ ଉଚିତ ମିମାଂସାରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବା ସହଜ ହେବ ।

ସମାପ୍ତ ।

